This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TURRIS

839.78
L714
1925

BENGT LIDFORSS

UR BENGT LIDFORSS' LITTERÄRA KVARLÅTENSKAP

VETENSKAP OCH VÄRLDSÅSKÅDNING

ANDRA, FÖRÄNDRADE UPPLAGAN

AKTIEBOLAGET FRAMTIDENS BOKFÖRLAG, MALMÖ

Copyright 1917 by
A.-B. Framtidens Bokförlag
Malmö

MALMÖ 1917. TRYCKERI-AKTIEBOLAGET FRAMTIDEN

Scand.
Omnies
5-11-34
28816

I

VIKTOR RYDBERG SOM FILOSOF.

(1900, aug.)

Huru sällsamt förvandlas icke en del av våra svenska storheter, när de betraktas under europeisk synvinkel! En Linné, som i våra fosterländska skolböcker presenteras som "världens måhända största vetenskapsman" (Odhner), ter sig för den moderna forskningen som ett dussingeni, sådant som de stora kulturländerna kunna uppvisa i hundratal. Esaias Tegnér, som ännu alltjämt proklameras som vår störste diktare, krymper vid sidan av de stora kulturländernas skalder hop till en storhet av mycket idylliska dimensioner. Filosofen Boström, vilken, om man får tro den svenska forskningens utsago, i tankedjup mycket väl uthärdar en jämförelse med Platon och Kant, är ännu så gott som okänd på kontinenten, och utsikten, att detta förhållande skall ändras, synes mycket ringa. I professor Harald Høffdings nyligen utkomna arbete *Den nyere Filosofis Historie,* i vilket hela kapitel ägnas åt tänkare så föga kända i Sverge som Nicolaus Cusanus och Bernhardino Telesio, avfärdas den svenska storheten Boström på en halv sida.

Till denna grupp av överskattade lokalstorheter hör även Viktor Rydberg. Som skald har han skänkt oss ett tjog dikter, som höra till det bästa vår litteratur äger, och som stilist har han för oss svenskar en betydelse, som visserligen icke bör nämnas på samma dag som Strindbergs, men som dock är en faktor att räkna med. Men dessa företräden räcka icke till, när det gäller att förklara den heliga popularitet, Viktor Rydberg under de sista årtiondena ägt och ännu äger i Sverge. Vad man i främsta rummet dyrkat hos Viktor Rydberg, synes mindre ha varit skalden än den ädle och mångprövade sanningssökaren, som efter hårda tvivel slutligen nått fram till en klarhet, där de eviga sanningarna skådas visserligen icke i den kristna ortodoxiens prosaiskt solklara dagsljus, men i ett kristligt fritänkeris stilla och blida månskensbelysning.

Han var en smula fritänkare, det är sant, men hur måttfull, hur behärskad, hur sant kristlig var han icke som fritänkare. Som skriftställare handskades han med fritänkeriet som en intelligent kock förfar med kryddorna i maten, vilka aldrig få kännas igen utan endast *anas* i ogripbara nyanser. Hela Viktor Rydbergs skriftställeri, sådant det förelåg i tryck vid hans död, är kryddat av ett visst obestämbart något, som leder tanken hän på fritänkeri lika diskret och flyktigt, som bouquet'n hos ett vin kan mana fram bilden av en månskensnatt eller en flicka.

Denna bouquet, som i Rydbergs bästa dikter verkar fullt äkta, förflyktigas allt mer, ju närmare man lär känna Rydberg som filosof. Vad man förut glimtvis kunnat ana — att Rydberg i grunden var ganska

ortodox både som kristen och Boströmian — det framgår med all önskvärd tydlighet av hans "Filosofiska föreläsningar", vilkas första band, *Materialism och idealism,* nu föreligger färdigt i tryck.

Vad som skänker dessa föreläsningar ett bestämt och bestående värde, är själva framställningssättet. I konsten att på ett klart och för den stora allmänheten lättfattligt sätt framställa invecklade och abstrakta spörsmål är Rydberg en avgjord mästare, och denna klarhet ernår han ofta, om än icke alltid, utan att i nämnvärd grad snedvrida eller förytliga de avhandlade problemen.

Hans stil äger något av den blånande friskhet, som vi sydsvenskar i fantasien förbinda med namnet Klarälven, och dess mäktiga och lugna flöden rycka även den motspänstigaste med sig, tills man slutligen strandar på ett kristligt grund och förtrollningen är bruten.

Den mästerliga framställningskonsten sätter Rydberg i stånd att på ett sätt, som måste fängsla även den filosofiskt obildade, behandla så stora och abstrakta saker som frågan om rummets verkliga natur, om förhållandet mellan ting och fenomen o. s. v. Rydbergs *utgångspunkt* är härvidlag densamma, som med särskilt eftertryck förfäktats av den tyske filosofen Albert Lange, och som även kan sägas vara den nutida naturvetenskapens. Enligt denna uppfattning är hela den värld, som uppenbarar sig för våra yttre sinnen, en *fenomenvärld,* vars beskaffenhet helt och hållet beror på våra sinnesorgans natur. För flertalet människor ter sig världen t. ex. i en oändlighet av färger, men

för den färgblinde som en fotografi med dagrar och skuggor, men utan färger; här ha vi sålunda tvenne helt olika världar, och denna motsats beror icke på någon olikhet i de omgivande tingen, utan på en olikhet i de normala och de färgblinda ögonens struktur. Tänka vi oss varelser utrustade med sinnesorgan av annat slag än våra, och det är högst sannolikt, att sådana varelser existera, så måste världen för dem te sig på ett helt annat sätt än för oss. I grunden känna vi endast våra egna förnimmelser, men om de ting, som förorsaka våra känsel-, syn- och hörselförnimmelser o. s. v., veta vi intet.

Intill denna punkt står Rydberg fullkomligt på den modärna naturforskningens fasta mark. Men medan flertalet av nutidens naturforskare i likhet med den engelske filosofen Spencer håller före, att den bakom våra förnimmelser liggande verkligheten, eller med andra ord materien, till sitt innersta väsen är oss fullkomlig obegriplig, gör Viktor Rydberg här en filosofisk volt och påstår, att materien är en *andlighet förnummen utifrån.* Varje företeelse är en symbol av något verkligt, men allt verkligt är av andlig, ej av materiell art — det är den genomgående tanken i den Rydbergska filosofin, och denna älskningstanke, som för övrigt är lånad från Platon och dennes svenske eftersägare, Boström, klär Rydberg stundom i en ordskrud så praktfull som denna:

"Hela vår fenomenvärld är ett återsken i brutna former av något andligt, och vi, inskränkta väsen, som leva på vårt stoftgrand jorden, kunna icke veta, om ej vad allt skönt vi se, från soluppgångens majestätiska härlighet och månglittret på det

stilla vattnet eller till rodnaden i den nyutspruckna rosen, om icke allt detta som för oss är ett skönt, i själva verket är återskenet av goda tankar, höga, rena och ljuva själsstämningar i detta universum av idel liv."

Detta är vackert, men det är, för att begagna ett milt uttryck, föga sannolikt. Att uppfatta solnedgångens skimmer som en reflex av den troende mänsklighetens aftonböner torde varken från naturvetenskaplig eller filosofisk synpunkt vara tillåtligt. I själva verket vore det ganska lätt att uppvisa, hurusom de argument, Rydberg för i fält för sin världsåskådning, inför en allvarligare granskning tappa sin beviskraft, men då dylik spaltfyllnad ej lämpar sig för en tidning, måste vi lämna denna punkt oberörd.

Den Rydbergska filosofin är emellertid enligt vår mening icke blott ohållbar, utan även direkt skadlig, enär den, som Rydberg själv påpekar, banar vägen för den kristna teologiens dogmer. Om vi det oaktat rekommendera hans filosofiska föreläsningar som en angenäm och till en viss grad väckande lektyr, så sker detta med tvänne ytterligare förbehåll.

Den första reservationen träffar i själva verket icke Rydberg, utan utgivaren, kandidat Höckert. I föreläsningarne beröras ofta naturvetenskapliga frågor, och det skall villigt medgivas, att Rydberg på detta fält varit oändligt mycket bättre bevandrad än flertalet av de skribenter, som behandla problemet materialism-idealism. Föreläsningarne äro emellertid hållna på 70-talet, och en naturlig följd härav är, att framställningen på åtskilliga punkter ej längre motsvarar vetenskapens nuvarande ståndpunkt och följaktligen blir vilseledan-

de. Detta gäller t. ex. kapitlet om själsförmögenheternas lokalisation i hjärnan, som sett i ljuset av de sista decenniernas forskning gör ett fullkomligt fossilt intryck. Det synes oss, som hade utgivaren, utan att brista i pietet mot mästaren, i sina anmärkningar kunnat antyda dessa förhållanden.

Den andra anmärkningen, som träffar Rydberg själv, är av allvarligare art. Den gäller det perfida sätt, på vilket Rydberg stundom refererar sina verkliga eller inbillade motståndares åsikter. Denna brist på lojalitet framskymtar redan i "föreläsningarne" men når sin höjdpunkt i de uppsatser av senare datum, som influtit i "Varia", särskilt i avhandlingen "Den mekaniska världsteorien". Med detta uttryck åsyftar Rydberg den lära, som vanligen kallas materialism, och som, efter vad historien visat, mycket väl kan förenas med ideala strävanden. Efter att ha påpekat hurusom den Büchnerska materialismen från 1850-talet är ohållbar, och efter att ha förklarat den s. k. parallellistiska hypotesen för oförenlig med en mekanisk världsåskådning, utbrister Rydberg: "Men något måste göras (av materialisterna) och så tillgreps — man kunde säga i förtvivlan — hypotesen om det psykiska epifenomenet." Enligt denna hypotes äro de psykiska företeelserna "orsakslösa efterspel, epifenomener till eller fosforescenser, reflexer av molekylära rörelser och grupperingar i hjärnan". Därpå belyses genom exempel, hur "verkligheten tager sig ut för den mekaniska världsteoriens anhängare", och sedan epifenomenteorien, denna materialisternas sista räddningsklippa, blivit grusad, lämnar Rydberg ordet åt teologen, "som med sår och seger utgått ur striden".

Nåväl, denna epifenomenteori, åt vars bekämpande Rydberg egnar ett dussin patetiska trycksidor, existerar icke. Det är en av Rydberg hopdiktad teori, som av honom falskeligen tillskrivits den mekaniska världsteoriens anhängare. Redan för fem år sedan, då undertecknad gjorde bekantskap med avhandlingen om den mekaniska världsteorien, vilken först trycktes som företal till ett teologiskt arbete, slog det mig, att jag aldrig påträffat någon författare, som på allvar förfäktat denna epifenomenteori, vilken enligt Rydberg skulle vara materialismens sista bålverk. För att emellertid få full klarhet i frågan vände jag mig till en auktoritet, prof. *Harald Høffding* i Köpenhamn, och erhöll av honom följande svar:

"En Literatur om Epifenomenteorien existerer der ikke, og det er egentlig ikke nogen Teori. Afset fra Büchner og Materialisterne sensu strictissimo ved jeg kun nogle experimentele Psykologer, der under Tiden — vist nok mest for Bekvemmeligheds skyld — udtrykke sig saaledes, som om Bevidsthedsprocesserne var et aarsags- och virkningsløst Vedhæng med Hjerneprocesserne. Hos Münsterberg och Ribot vil man kunde finde Exempel paa en saadan Udtryksmaade. Men jeg tror at det er uberettiget at gøre den till en Teori. — I min Psykologi omtaler jeg ikke Epifenomenteorien. Den er, hvis den for Alvor blev opstillet, saa meningsløs at den ikke kunde tages for Alvor.

Jeg finder lige som De, att Rydbergs Optræden icke er fair. Den mekaniske Verdensteori kan forbindes med højst forskellige Opfattelser — lige fra Büchners Materialisme till Langes Identitetshypotes, ja til Lotzes Spiritualisme. Derfor bliver Polemiken et slag i Luften."*

---

* Fair är ett engelskt ord, som betyder fläckfri, ärlig, lojal.

Och vidare:

"Jeg finder altsaa en Uklarhed hos Rydberg baade hvad den Anskuelse angaar han vill bekæmpe, og hvad den angaar, han selv vil hævde."

Professor Høffding är både inom och utom Skandinavien känd som nordens störste filosof, och det torde bli ganska svårt för våra Rydbergsbeundrare att vederlägga hans här anförda yttranden, som i all sin sakliga måttfullhet äro egnade att sätta Rydbergs bild i en helt annan belysning än helgonglorians.

Avhandlingen om den mekaniska världsteorien är, som redan nämnts, skriven som inledning till "en teologs bekännelser". Det är väl antagligt, att Rydberg med denna skrift avskuddat det sista grand av odium teologicum, som sedan gamla tider vidlådde författaren till "Bibelns lära om Kristus".

Det är ju alltid tilltalande att se gamla fiender försonas. Men även med risk att denna försoning med teologerna hade uteblivit, skulle vi dock hällre ha sett, att Rydberg gått vidare på den väg, han en gång beträdde med Bibelns lära om Kristus. Tänk om han som en andra del hade givit oss en avhandling *"Bibelns lära om den helige ande!"* Han som lärt oss, att Kristus icke var någon gud, utan en idealmänniska, hur skönt skulle icke han ha visat oss, att icke häller den helige ande är en person i den treeniga gudomen, utan att i själva verket den helige ande ingenting annat är än den jordbundna mänsklighetens trängtan och strävan till högre utvecklingsformer, till sanning och frihet.

Och i vilka manliga och dock av övertygelsens pulsslag dallrande rytmer skulle han icke ha sagt oss, att den judiske religionsstiftarens ord om synden mot den helige ande, som aldrig förlåtes, innehålla mera moral än tjugotusen sidor germanisk mytologi.

VIKTOR RYDBERGS VAPENDRAGARE.

(1900, sept.)

För några veckor sedan innehöll "Arbetet" en artikel om Viktor Rydberg som filosof, i vilken vi sökte påvisa, att den kult, som ännu alltjämt bedrives med den Rydbergska filosofin, i själva verket är skäligen omotiverad. Vi påpekade, att det riktiga i Rydbergska filosofin till alla väsentliga delar är hämtat från den tyske filosofen Albert Lange, medan däremot det specifikt Rydbergska vid närmare påseende befinnes vara ohållbara påståenden i Boströmiansk anda. Vad vi särskilt ville brännmärka, var emellertid det försåtliga sätt, på vilket Rydberg under sin polemik mot materialismen refererar sina motståndares åsikter. Så t. ex. förklarar han, att den av den idealistiska kritiken ansatta materialismen slutligen sett sig nödsakad att som sista utväg tillgripa den s. k. epifenomenteorien, och sedan Rydberg på ett dussin patetiska trycksidor vederlagt denna teori, förklaras materialismen definitivt röjd ur världen. Vi hävdade gent emot detta, att epifenomenteorien, denna materialismens förmenta räddningsklippa, i själva ver-

ket är ett Rydbergskt fabrikat, som av honom falskeligen padiktats den mekaniska världsteoriens målsmän, och vi kunde därvid stödja oss på ett yttrande av prof. Høffding, vari denne, under hänvisning på att en s. k. epifenomenteori icke existerar, betecknar Rydbergs polemik mot materialismen som "ett slag i luften" och hans uppträdande i denna sak såsom icke "fair".

Gentemot denna artikel har den konservativa och gammalliberala pressen intagit en tystnad, som i all sin imposanta värdighet icke litet påminner om den förnäma överlägsenhet, varmed överklassnoblessens betjänter bemöta en man av folket. Först sedan artikeln med en måhända alltför välvillig redaktionsanmärkning avtryckts i "Socialdemokraten", har "Aftonbladet" funnit det med sin värdighet överensstämmande att yttra sig i frågan. Det gammalliberala bladets artikel, betitlad "Ofosterländsk självunderskattning", har redan i "Soc.-D." fått sin vederbörliga belysning, och vi skulle gärna överlämnat det hela åt glömskan, därest icke det kvasiakademiska organet "Lunds Dagblad" funnit sig föranlåtet avtrycka "Aftonbladets" ledare.

Det är nämligen något egendomligt med trycksvärtan. Den äger en suggestiv makt, i kraft av vilken den kan skänka auktoritet åt de mest ovederhäftiga påståenden. Man må vara hur okunnig, obildad och enfaldig som helst, kan man blott stava och kommatera riktigt samt få sina ord belagda med trycksvärta, så har man alltid utsikt att vinna gehör och instämmande. "Aftonbladets" ledare är enfaldig — vad gör det! Den är i sin enfald perfid — så mycket bättre! Och det bästa av allt: den är riktad mot en artikel, om vars

verkliga innebörd 90 proc, av både "Aftonbladets" och "Lunds Dagblads" publik sväva i den djupaste okunnighet.

Chancerna äro ju givna.

Men låt oss ändå betrakta Aftonbladsartikeln ett ögonblick! Den kulminerar i följande passus:

Hr Hj. B—g ger uttryck åt en naiv förvåning däröver, att idealistiska och religiösa kretsar iakttagit tystnad gent emot den store Lundadocentens märkvärdiga artikel. Tystnaden har ju ock sin vältalighet blott man förstår att tolka dess mening, och denna mening behöver ju icke nödvändigtvis vara, att den Rydbergska filosofiens vänner känna sig så förkrossade, att de icke hava ett ord till svar. Kanske hava de viktigare ting att sköta än att putsa alla möjliga större och smärre ljus, som vilja lysa för mänskligheten.

Här är således icke nödigt att inlåta sig på något slags antikritik. Detta tarvas icke för att till dess rätta halt reducera den medelmåtta, som tror sig själv bliva större genom att göra de store små."

Så skall det låta. En antikritik är onödig — och *varför? Jo därför,* att den Rydbergska filosofins vänner *icke nödvändigtvis behöva* känna sig förkrossade, och *därför,* att de *kanske* ha viktigare ting att sköta än att putsa alla större och smärre ljus — *därför* är all antikritik överflödig. Man vet icke, vilket man skall beundra mest, den dråpliga påfågelshållning, med vilken slutsatsen *Här är således icke nödigt* marscherar fram eller den logiska förvirring, som styr det hela. Man talar om piglogik, men att härvidlag använda detta uttryck skulle innebära en oförlåtlig underskattning av våra tjänande systrars intelligensnivå. Påfågelslogik, Aftonbladslogik, torde vara rätta ordet.

Sedan sålunda all diskussion angående artikelns verkliga innebörd förklarats överflödig, går "Aftonbladet" åter anfallsvis till väga och angriper medels ironiska citationstecken några av oss i förbigående fällda yttranden angående den olika taxering, som här hemma och i utlandet vederfares en del av våra svenska storheter. Med särskild indignation vänder sig "Aftonbladet" mot vårt påstående, att Linné ej är det enastående geni, vartill våra patriotiska läroböcker velat göra honom. Det kan verkligen ej falla oss in att diskutera botaniska spörsmål med anonyma Aftonbladsskribenter, men efter frågan blivit väckt och för att visa "Arbetets" läsare, att vi ha grundliga skäl, även när vi fälla ett yttrande i förbigående, skola vi här i översättning avtrycka några rader av den karaktäristik, som en av vårt århundrades främste botanister, Julius Sachs, givit av Linnés vetenskapliga personlighet. I sin *"Botanikens historia"*, ett arbete, åt vilket den genialiske naturforskaren ägnat flere år av sitt liv, yttrar Sachs följande:

"Linné betecknas som en reformator av de beskrivande naturvetenskaperna och man hyllar de åsikterna, att en ny utvecklings æra i vår vetenskaps historia begynner med honom, ungefär på samma sätt som en ny astronomi började med Copernicus eller en fysik med Galilei. Denna uppfattning kan emellertid, för såvida frågan gäller Linnés huvudfack, botaniken, endast hyllas av dem, som ej känna till Cæsalpin's, Jungius', Ray's och Rivin's arbeten. — — — — — — När jag betecknar Linnés sätt att tänka som fullkomligt skolastiskt, så är i själva verket därmed redan sagt, att han ej var en naturforskare i modärn mening, jag kunde påpeka, att Linné ej gjort en enda betydande upptäckt, som kastar ljus över växtvärldens väsen.

— — — — — Att Linné ej hade den avlägsnaste aning om hur man efter en strängt induktiv forsknings grundsatser bevisar ett hypotetiskt antaget sakförhållande framgår utom av dessa och talrika andra exempel även av hans undersökning över mossornas frön, på vilken han själv lade stor vikt, men som till och med för den tiden är otroligt usel. Över huvud taget var det icke Linnés sak att befatta sig med vad vi kalla en undersökning; vad som undgick det första prövande ögonkastet, lämnade han åsido; det föll honom aldrig in att söka efter orsakerna till de företeelser, som intresserade honom; han klassificerade, och därmed var saken slut, såsom t. ex. i hans *Somnus plantarum* såsom han benämnde växternas periodiska rörelser. Har man en längre tid sysselsatt sig med studiet av *Philosophia botanica* och *Amoenitates*, så tycker man sig på grund av den skolastik och sofistik, varuti allt utmynnar, försatt tillbaka till medeltidens litteratur, och dock härröra dessa Linnéska skrifter från förra århundradets mitt, från en tid då Malpighi, Grew, Camerarius och Hales redan utfört mönstergilla undersökningar och då Duhamel, Koelreuter m. fl. experimenterade efter den äkta naturforskningens principer. Beaktar man denna Linnés egendomlighet, så blir det förklarligt, varför män sådana som Buffon, Albert Haller, Koelreuter m. fl. behandlade honom med en viss ringaktning". —

Så yttrar sig en av botanikens stormän om Linné, men då en svensk botanist vågar ansluta sig till denna mening, så stämplas detta av anonyma Aftonbladsskribenter såsom "smutsande i eget bo".

* * *

"Aftonbladets" anonyme artikelförfattare, som funnit vår uppsats om Viktor Rydberg ovärdig ett svar, ägnar däremot en besynnerlig uppmärksamhet åt vår, uppriktigt sagt, ganska betydelselösa privatperson. Vi

presenteras för "Aftonbladets" läsare icke blott som "en medelmåtta, som tror sig själv bliva större genom att göra de store små", utan även som "ett yngre akademiskt lärdomsljus", "den store Lundadocenten", "det unga Lundasnillet" o. s. v.

Nå, vi ha upplevat värre saker än så, och vi ha ingen anledning att opponera oss emot denna presentation. Men eftersom den anonyme Aftonbladsskribenten vet så väl besked om oss, kan man knappast förtänka oss, om vi skulle vilja veta lite besked om honom och rent ut frågade honom: vem är ni, min herre? Ni, som vet att taxera Boströms och Rydbergs och Høffdings filosofiska betydenhet, ni, som vill lära oss att uppskatta Linné — vem är ni egentligen? Är ni herr Sohlman, eller är ni herr Svensén, eller är ni herr Aldén, eller är ni rent av herrskapet Retzius? Vi skulle vilja veta detta! Ty är ni hälften dam, så kan ni ju strängt taget ej heller beklaga er över, om ni behandlas som litterär halvdam.

"För min del skulle jag lika gärna förestå en spelbank eller en bordell som en anonym recensentkloak", säger gamle Schopenhauer. Detta kan ju vara en smaksak, men vad som icke är smaksak, utan en odisputabel sanning, är Schopenhauers påstående, att *en anonym artikel icke äger mera auktoritet än ett anonymt brev* och därför bör upptagas med samma misstroende, som kommer en anonym privatepistel till del. Gent emot anonyma anfall står man ju vanligen värnlös och den enda utvägen är tydligen den, som Schopenhauer själv anger: att man nämligen för en anonym artikelförfattares synder skall draga den, som utger

och redigerar organet, till ansvar alldeles på samma sätt, som om han själv skrivit artikeln, och därvid handskas med mannen så, som hans yrke förtjänar, utan alla omständigheter.

Herr *Emil Ander,* som varit nog företagsam att i sitt organ "Lunds Dagblad" avtrycka "Aftonbladets" anonyma artikel, får alltså finna sig i konsekvenserna.

Vem är herr Emil Ander?

Rådfrågar man på denna punkt "Lunds Dagblad", rannsakar man det kvasi-akademiska organet från dess första nummer till det sista, så strålar från varje sida samma svar en till mötes: herr Emil Ander är en nolla, en komplett nolla från topp till tå. Utkastar man samma fråga i en krets av publicister, så preciseras detta svar därhän, att herr Ander är en av Sverges okunnigaste tidningsredaktörer. Och då man av dessa omdömen söker bilda en syntes, så får man som resultat, att herr Ander är en nolla upphöjd i kvadrat, eller rättare, en nolla upphöjd i rektangel, upphöjd i den grådaskiga rektangel, som kallas "Lunds Dagblad".

Men denne samme herr Ander, som skulle mötas av skallande skrattsalvor, om han i en krets av akademiskt bildade män komme på den galna idén att yttra en privatmening om Linné, Boström, Rydberg eller Høffding, denne herre icke blott tages på fullt allvar, utan rosas, avtackas och beundras, när han i tryck gör sig till målsman för åsikter i dessa frågor.

Sådan är trycksvärtan, sådan är världen.

* * *

"Sonderbar! Und immer ist es die Religion und immer die Moral und immer der Patriotismus, womit schlechte Subjecte ihre Angriffe beschönigen!"

Det är ej stort mer än ett halvt sekel sedan Heine yttrade dessa ord, och huru många ha ej sedan dess gjort samma erfarenhet! Bristande patriotism, ofosterländsk självunderskattning — vem känner ej igen dessa magiska trollformer!

Vad skola vi göra mot detta? Skola vi träda fram och som vår ärliga mening bekänna, att Sverge i Strindberg har en skriftställare fullt jämbördig med de stora kulturländernas främste? Skola vi upplysa den svenska allmänheten om, att Sverge med sina fem miljoner invånare i detta nu förfogar över ett större kvantum litterär talang än Tyskland med sina femtio miljoner? Skola vi inprägla i våra landsmäns hjärnor, att vi äga vetenskapsmän, som kontinenten avundas oss, men som här hemma behandlas som nationens styvbarn.

Ja, sådant borde kanske sägas. Men det överlämna vi åt våra riksdagsmän.

BLÅ DUNSTER.

(1900, sept.)

"Aftonbladets" inlägg i Rydbergsfrågan, vilket vi i sista torsdagsnumret presenterade för vår publik, har sedan dess efterföljts av tvenne artiklar, vilka äro av den art, att vi, även med risk att trötta "Arbetets" läsare en smula, måste ägna dem någon uppmärksamhet. Båda dessa artiklar, av vilka den ena härrör från docent Vilhelm Lundström i Uppsala, den andra från professor Karl Warburg i Göteborg, vilja nämligen ge sig sken av att vara sakliga vederläggningar av våra påståenden, men upplösa sig vid närmare påseende till blå dunster av det slag, som chauvinismen alltid använder för att paralysera kritikens synskärpa.

* *
*

Docenten Lundström, som publicerat sin artikel i "Nya Dagligt Allehanda" under rubriken "Ett anfall på Viktor Rydbergs livsgärning", riktar den sakliga delen av sin kritik uteslutande mot *en* punkt i vår framställning, nämligen mot vårt påstående, att Rydbergs

framställning av epifenomenteorin såsom en sista utväg, vilken den mekaniska världsteorins målsmän i förtvivlan tillgripit, är falsk och att i själva verket en sådan teori icke existerar.

Professor Høffding, som vi rådfrågat i denna sak, hade avgivit följande förklaring:

"En Literatur om Epifenomenteorien existerer der ikke, og det er egentlig ikke nogen Teori. Afset fra Büchner og Materialisterne sensu strictissimo ved jeg kun nogle experimentele Psykologer, der under Tiden — vist nok mest for Bekvemmeligheds skyld — udtrykke sig saaledes, som om Bevidsthedsprocesserne var et aarsags- og virkningsløst Vedhæng med Hjerneprocesserne. Hos Münsterberg og Ribot vil man kunde finde Exempel paa en saadan Udtryksmaade. Men jeg tror at det er uberettiget at gøre den til en Teori. — I min Psykologi omtaler jeg ikke Epifenomenteorien. Den er, hvis den for Alvor blev opstillet, saa meningsløs, at den ikke kunde tages for Alvor."

Av detta prof. Høffdings utlåtande avtrycker doc. Lundström en del, kursiverar en del av det avtryckta och utbrister så triumferande:

"Vad får man nu veta av professor Høffdings utsaga? Jo jämt upp det, att den åsikt som B. L. framställer såsom i dålig avsikt hopdiktad av Viktor Rydberg enkom för att till gott pris kunna vederläggas, i verkligheten *existerar* utförd eller antydd av flere stycken materialister och experimentala psykologer!"

Nej, herr docent, det få vi *icke* veta. Vad vi få veta är, *att* det finns en del skriftställare, som mest av bekvämlighetsskäl uttrycka sig så, som vore medvetenhetsprocesserna ett orsaks- och verkningslöst bihang till själsprocesserna, men *att* det enligt prof. Høffdings

åsikt är oberättigat att göra detta uttryckssätt till en teori. Men det är, som vi skola visa, just av dessa uttryckssätt hos Münsterberg, Ribot och Maudsley, som Rydberg fabricerat den teori, som av honom framställes som materialismens sista räddningsplanka.

Doc. Lundström fortsätter emellertid:

"Låt oss sedan taga i betraktande, när och under vilka förhållanden den Rydbergska uppsatsen skrevs! — — — — — — — Nu framgår det av flera ställen i Rydbergs skrifter, att han just åren 1893 och 1894 mycket sysslade såväl med materialisterna "sensu strictissimo", som med de experimentella psykologerna och särskilt med den av Høffding nämnda Ribot. Hos dem hade Rydberg träffat denna epifenomenhypotes, antydd såsom en utväg och en förklaringsmöjlighet för materialismen, och Rydberg skriver så en uppsats, däri han visar, att, enligt hans uppfattning, även denna utväg är en återvändsgränd."

Denna docenten Lundströms framställning är osann från början till slut. Hos materialisterna sensu strictissimo kan Rydberg icke ha påträffat epifenomenteorin, av det enkla skäl att Büchner, Moleschott, Carl Vogt och de andra anhängarna av den "naiva" materialismen från sin ståndpunkt aldrig behövde en sådan hypotes. De äro ej så kinkiga, för dem är tanken än en egenskap hos materien, än ett resultat av materiens rörelser. Hos Ribot finner man däremot yttranden, som verkligen gå i riktning av epifenomenteorin. Men av Ribots framställning, som, när det icke gäller den blott och bart refererande kasuistiken, oftast är svävande och oredig, framgår det dock med all önskvärd tydlighet, att han endast för enkelhetens skull begagnar ett sådant uttryckssätt (se t. ex. Viljans sjukdomar, pag.

9), och att han alldeles icke gör anspråk på att prestera någon metafysisk teori. Att framställa Ribot såsom en den mekaniska världsteorins anhängare, vilken som sista utväg i förtvivlan tillgriper epifenomenteorin, skulle för den, som något känner hans skrifter, i vanliga fall endast te sig som löjligt nonsens, men får i detta samband en mindre harmlös karaktär.

Hos Münsterberg, som t. ex. i sitt arbete "Ueber Aufgaben und Methoden der Psychologie" ofta begagnar det av Rydberg citerade ordet *Begleiterscheinung* om de psykiska fenomenen, finner man också uttrycks-sätt, som skulle kunna sägas erinra om den s. k. epifenomenteorin. Men i samma kapitel, där detta sker, manar Münsterberg den exakte forskaren "att akta sig för att icke psykologiska problem i hans händer förvandlas till filosofiska problem", och redan därmed har ju Münsterberg tagit avstånd från alla metafysiska teorier. Och den man, från vilken ordet epifenomen härstammar, den engelske läkaren Maudsley, är så fjärran från att vilja uppställa några världsteorier, att han som inledande motto till sitt stora arbete "The Physiology of Mind" sätter denna vers av Goethe:

> "Ich sag'es dir: ein Kerl der speculiert,
> Ist wie ein Thier, auf dürrer Heide
> Von einem bösem Geist im Kreis herum geführt,
> Und rings umher liegt eine schöne Weide."

Så står det till med epifenomenteorin och dess anhängare. Den är ingen teori och den har inga anhängare, men av Viktor Rydberg förklaras den dock

som den mekaniska världsteorins sista ord, det stöd, med vilket denna teori står eller faller.

* * *

"Hälften är poesi, hälften är tjocka prosan" yttrar docenten Lundström om sina "Studier och drömmar", och vi konstatera med nöje, att denna karaktäristik även träffar den artikel, varmed han hedrat vår ringa person. Den tjocka prosan ha vi redan refererat, och vi komma nu till poesin.

Och detta är vad docenten Lundström diktar om oss!

Vi, B. L., ha framställt Viktor Rydberg som en man, den där blott och bart var en perfid charlatan; vi frås̈sa i att nedsätta allt vad Sverge möjligen kan ha frambrakt av kulturella storheter; det bästa vi kunna prestera är ett briljerande med ord och fraser, som "Arbetets" publik icke i minsta mån begriper; och framför allt lägga vi an på ett skamlöst nedsättande av allt svenskt, ett formligt framhållande av, att Sverges folk intet frambrakt här i världen.

Så lyder herr Lundströms prosadikt om oss.

Det kan ej falla oss in att bemöta dessa hutlösa lögner. Och vi be våra läsare uppriktigt om ursäkt för, att den chauvinismens vrålapa, som kristnats till *Vilhelm Lundström,* för några ögonblick fått figurera i "Arbetets" spalter.

* * *

Sällan ha vi på vår publicistiska bana rönt en sådan uppmuntran som den, vilken kommit oss till del i "Handelstidningen" av den 7 september. Samma artikel som "Aftonbladet" förklarat under all antikritik, bemötes av professor Warburg på tvenne långa, långa spalter. Man kan få storhetsvansinne för mindre, och för att profylaktiskt förebygga en sådan eventualitet, upplyser oss prof. Warburg redan från början om, att vi äro en *dvärg,* och att helt naturligt vårt skriftställeri rätteligen bör betecknas som *dvärgalåt.*

Den älskvärde Göteborgsprofessorn bemöter emellertid dvärgalåten punkt för punkt, både angående Viktor Rydberg och Linné och Tegnér, och det med en utförlighet, med vilken vi knappt kunna konkurrera. Vi börja emellertid med Viktor Rydberg.

Prof. Warburg berättar, att han rådfrågat en "framstående filosof", och denne har meddelat honom, att visserligen "ingen teori direkt blivit döpt med namnet epifenomenteori, men att denna uppfattning oupphörligt går igen i den mekaniska världsteorin" och "alldeles icke är meningslös, då den vill fastslå, att det själsliga är oberoende av det kroppsliga, men ej tvärtom".

Prof. Warburg, vars sinne för logiskt tänkande ej synes vara starkt utvecklat, har tydligen missförstått den framstående filosofen. Ty enligt den epifenomenteori, som Viktor Rydberg refererar å anförda ställe, äro de psykiska fenomenen icke blott verkningslösa utan även *orsakslösa,* d. v. s. stå icke i något beroende av det kroppsliga, och en sådan teori är ju, som prof.

Høffding anmärker, meningslös, även om den kan begripas av vem som helst.

Prof. Warburg förklarar vidare, att Viktor Rydbergs anseende som tänkare alldeles icke kan taga någon skada av, att "han kallat något för teori, som prof. Høffding anser mera 'fair' att beteckna som uttryckssätt". Nej naturligtvis, vad är det väl för skillnad på ett filosofiskt uttryckssätt och en filosofisk teori! På en fras och en teori! Varför överhuvudtaget teoretisera, då man har så många utmärkta uttryckssätt? Tänkandet är en mycket komplicerad verksamhet, suckar prof. Warburgs kollega, prof. Lindberg, i sin trettiosjunde meditation!

Men vad säger den framstående svenske filosofen?

* * *

Prof. Warburg nöjer sig emellertid ej med att bryta en lans för Viktor Rydberg. Efter som en botanices docens vågat sig in på litteraturhistoriens område, nämligen på Tegnér, så kan, menar prof. Warburg, även en litteraturhistoriker få göra en kontravisit på botanikens fält. Naturligtvis, och vi skynda oss också att hälsa den älskvärde litteraturhistorikern med ett hjärtligt: välkommen i det gröna, herr professor!

I vår första artikel hade vi yttrat, att Linné "för den modärna forskningen ter sig som ett dussingeni, sådant som de stora kulturländerna kunna uppvisa i hundratal". I vår andra artikel åberopade vi som stöd Julius Sachs; men gent emot honom anför nu prof. Warburg icke mindre än fyra auktoriteter, nämligen F. V. Carus, E. Fries, J. G. Agardh och E. Warming.

Här stå ju fyra mot en, och vad är då naturligare än att den ensamme får rymma fältet!

Ja, så tror naturligtvis prof. Warburg. Skada blott att han som icke fackman saknar alla förutsättningar att kunna bedöma *rangskillnaden* mellan dessa auktoriteter. För honom äro Sachs och Carus och Fries och Agardh och Warming alla storheter, men storheter av obekanta dimensioner och därför sinsemellan lika. Och i sin iver att hävda Linnés storhet förstår han icke, att Sachs' utredning av Linnés betydelse för vetenskapen just innebär en kritik av Carus' framställning av samma sak i dennes tre år förut utkomna arbete.

(Naturligtvis vet han ej heller, att zoologer av senare datum såsom Haeckel och R. Hertwig i huvudsak anslutit sig till Sachs' uppfattning.)

Linnés litteraturhistoriske vapendragare tappar så fullkomligt bort förnuftet, att han gent emot vårt påstående, att "Linné *för den modärna forskningen* ter sig som ett dussingeni" som motbevis citerar Elias Fries' skrifter från 1840-talet.

Prof. Warburg åberopar emellertid även två andra auktoriteter, professorerna Agardh och Warming. Det kan ej falla oss in att ett ögonblick betvivla prof. Agardhs utomordentliga förtjänster om algernas systematik — förtjänster, som ännu alltjämt inbringa den frejdade åldringen utmärkelser såväl från Sverge som från utlandet; men vi bestrida bestämt, att professor Agardh även på den tid, då han skrev sin polemik mot Sachs, kunde betecknas som en representant för den modärna botaniska forskningen. Och vad beträffar prof. Warmings privata utlåtanden, enligt vilket

Sachs skulle stå tämligen ensam om sin åsikt angående Linné, så få vi öppet erkänna, att detta yttrande endast kan förklaras av den danske professorns germanofobi, som avspärrat honom från tankeutbyte med Tysklands botanister. En mer än treårig vistelse i detta land har övertygat oss om raka motsatsen till vad prof. Warming påstår.

Men den man, som vi åberopat som stöd för vår åsikt, Julius Sachs, står än i dag som den *modärna botaniska forskningens mest lysande representant,* om också spiran efter hans död övertagits av hans lärjunge Pfeffer.

* * *

Och nu Tegnér.

Vi hade om honom yttrat, att han "vid sidan av de stora kulturländernas skalder krymper ihop till en storhet av mycket idylliska dimensioner".

Prof. Warburg betecknar detta som en "spark" åt Tegnér, och erinrar oss om, att Georg Brandes slutar förordet till sin bok om Tegnér med att likna sig vid en juvelerare, som åtsports, huruvida en av de yppersta ädelstenarna i Sverges konungakrona vore äkta och som härpå svarar jakande.

Professor Warburg är tydligen icke stark i uppfattningen av nyanser inom tankens värld. Därför att skalden Tegnér vid sidan av "den stilla ocean som kallas Goethe" för oss närmast ter sig som en vacker insjö, därför att han, ställd vid sidan om Shakespeare, verkligen synes oss äga mycket idylliska dimensioner —

därför tror prof. Warburg, att vi velat förneka *äktheten* av hans skaldebegåvning! Ett sådant missförstånd vittnar icke om kritisk skarpsynthet.

Men prof. Warburg är tydligen mannen att tilltro oss vilka enfaldigheter som helst. Han förutsätter, att vi möjligen skulle vilja jäva Brandes' omdöme om Tegnér, därför att Brandes' bok är skriven på sjuttiotalet. Han tror oss vara så komplett blottade på stilistisk takt, att vi skulle vilja använda adjektivet perfid i neutrum och säga, att Viktor Rydberg uppträtt "perfitt"! Herr professor, detta uttryck, som ni under citationstecken pådyvlar oss, får verkligen stå för er egen räkning. Prof. Warburg påstår icke en utan tvenne gånger, att vi stämplat Linné som ett *"dussingeni, som de stora kulturländerna kunna uppvisa i hundratal"*. Nej, herr professor, en sådan logisk vansinnighet ha vi ej på vårt samvete; vi ha påstått, att Linné var "ett dussingeni *sådant* som de stora kulturländerna kunna uppvisa i hundratal", och det är ju något annat. Är detta klart? Ty vi vilja ej gärna förolämpa den framstående litteraturhistorikern med en utredning av skillnaden mellan dessa tvenne uttrycksätt, av vilka det ena är logiskt, det andra hospitalsmässigt.

I detta samband kunna vi ej heller underlåta att en smula rehabilitera vår meningsfiende i Linné-frågan, prof. Carus. Denne utmärkte forskare yttrar nämligen enligt prof. Warburg följande underbara tirad: "För att draga allmänna slutsatser ur enskilda tilldragelser måste dessa vara så noggrant återgivna att etc." Enskilda tilldragelser! Det låter något besynerligt i en

naturforskares mun! Men döm om vår förvåning, då vi funno, att prof. Warburg översätter det tyska ordet *Einzelbeobachtung* (detaljiakttagelser) med "enskild tilldragelse"! Det klingar ju nästan lika lärt som epifenomenteori och annat mera, som prof. Warburg tror går över våra läsares horisont.

Och efter vi kommit in på denna punkt, så skulle vi till sist vänligen vilja råda prof. Warburg icke alltför mycket överskatta sin Göteborgspublik på våra läsares bekostnad; ty till och med när det gäller att sentera den förskräckliga epifenomenteorien, så har Sverges arbetare minst lika stora intellektuella resurser samt förmodligen betydligt bättre *vilja* än "Handelstidningens" mediterande grossörer; och när detta nummer kommer prof. Warburg tillhanda, så kan han vara övertygad om, att vår artikel redan lästs av ett par hundra Lundastudenter och — horribile dictu — även av åtskilliga universitetsprofessorer!

* *
*

Den akademiska disputation, som vi för vår del härmed stå i begrepp att avbryta, skulle verkligen sakna den rätta akademiska prägeln om den ej avslötes av en skämtande tredje opponent. Det är den älskvärde professor Warburg, som sätter skämtet i gång; att det sker på vår bekostnad, är ju i sin ordning.

Med anledning därav, att vi anslutit oss till Sachs' uppfattning av Linné, gör nämligen prof. Warburg oss till föremål för en blodig drift och utropar satiriskt:

"Stackars Linnæus! Icke rådde väl han för, att han ej arbetade under docenten Lidforss' ledning på Lunds växtfysiologiska laboratorium!"

Ja, herr Professor, ni är Göteborgare, och det är helt naturligt, att skämtets gröna ödla då och då leker på edra läppar! Men har icke det lilla djuret denna gång spelat er ett spratt? Finner ni inte själv den där utgjutelsen en smula — osmaklig?

ÄN EN GÅNG VIKTOR RYDBERG

(1900, sept.)

Vår sista artikel i Rydbergsfrågan har av prof. Warburg bemötts med ett längre anförande, publicerat i "Handelstidningens" sista tisdagsnummer. Vi konstatera med nöje, att prof. Warburg i denna artikel anslagit en betydligt hövligare ton än den han fann lämpligt använda i *Dvärgalåten*. Han går till och med så långt i hövlighet, att då han vill pika oss med ett citat ur Dumboms leverne, vars verkliga ordalydelse är

> **Men Dumbom tålte lätt kritiker**
> **Så snart de rörde någon ann',**

så skriver prof. Warburg helt enkelt

> **Han tålde lätt kritiker,**
> **Så snart det gällde någon ann'.**

En sådan oväntad diskretion kan naturligtvis icke undgå att hos motståndaren väcka motsvarande känslor, och även vi skola denna gång lägga an på att hålla oss på hövlighetens flata trottoar.

Prof. Warburg får emellertid ursäkta, att vi denna gång gå anfallsvis tillväga och angripa honom på hans egen mark. På tal om Tegnér yttrar prof. Warburg i sitt genmäle följande:

"Och var kan docenten Lidforss ens hos de störste beundrare av Tegnér finna en rad, som antyder, att man skulle vilja jämföra honom vare sig med Goethe eller Shakespeare?

Ingenstädes.

Han har alltså nu uppträtt "mot en teori, som alls icke existerar". Ett sådant stridssätt har han själv betecknat med ordet "perfiditet". Vi vilja ej vara så stränga. Vi tro, att han saknar "sinne för nyanser" eller kanske snarare att han, för att rädda sig ur en komplett ohjälplig situation, tillgripit en tarvlig och rent ut sagt föga modig undanflykt."

Prof. Warburg torde förlåta oss, om vi till honom rikta en liten fråga: läser herr professorn endast förorden till de verk, han citerar? I *Dvärgalåten* ville han vederlägga vår uppfattning av Tegnér med ett citat ur det förord, varmed Georg Brandes inleder den svenska upplagan av "Tegnér". Slå vi upp sidan 129 i detta arbete, så läsa vi där följande:

"Ännu i dag tröttna svenskarna ej att berätta, "huru Goethe från sin sångartron sänkte sin under lagrar grånande hjässa"; och snart spreds i Sverge det rykte, att Goethe till Amalia v. Imhof skrivit, "att han sökt poesien i Södern och i Östern, men nu slutligen funnit henne i Norden. (Uttryck använda av Böttiger och Thomander.) Några få år efter det att "Frithiofs saga" utkommit, stod verket redan för det allmänna medvetandet såsom Sverges nationaldikt, och beundran för Tegnér steg i hans fädernesland i jämnbredd med diktens stigande popularitet, ja steg efter hans död därhän, att den nästan kvävde all kritik och nådde sin spets i sådana överdrifter som Mellins, vilken på fullt allvar lägger Shakespeare, Milton, Schiller och Goethe såsom

offer vid Tegnérs fötter, den han därefter med patriotiskt patos utropar till "den germaniska rasens ypperste skald".

Aldrig ha ens de störste beundrare av Tegnér velat jämföra honom med Shakespeare eller Goethe, förklarar prof. Warburg, och stödd på denna litteraturhistoriska osanning, konstaterar han, att undertecknad "för att rädda sig ur en komplett ohjälplig situation tillgripit en tarvlig och rent ut sagt föga modig undanflykt!"

Hur skall man kunna förklara ett sådant uppträdande av en litteraturhistoriker, vars stora beläsenhet dock ingen kan betvivla?

Förklaringen är tydligen den, att prof. Warburg under stridens hetta blivit en smula nervös. Han har nu en gång upptagit striden, och i sin iver att ge dvärgen-dumbommen-docenten en grundlig stukning tappar han bort icke blott sinnet för nyanser, utan även minnet av litteraturhistoriens fakta.

Om prof. Warburg med kallt blod och en smula vilja att förstå hade genomläst vårt yttrande om Tegnér, i vilket det heter, att "Esaias Tegnér, *vilken ännu alltjämt proklameras som vår störste diktare,* krymper" etc. så borde han kunnat inse, att det var frågan om en jämförelse mellan vår störste *officielle* diktarstorhet och utlandets störste diktare. Och av ordet *alltjämt* hade han även kunnat förstå, att det enligt vår tanke ges svenska skalder, som med bättre rätt än Tegnér kunde göra anspråk på tronen i vår svenska diktarvärld. En sådan skald är enligt vår mening Runeberg; ty medan Tegnérs diktning bär omisskänliga tecken av

att åldras, är Runeberg än i dag lika frisk som för femtio år sedan.

* * *

Professor Warburgs invändning mot vår kritik av de auktoriteter, han åberopat i Linnéfrågan, har följande formulering:

"Elias Fries' utmärkta utredning av Linnés förtjänster duger naturligtvis alls icke. Den är ju skriven på 1840-talet.

Men däremot fritager hr Lidforss sig från den enfaldigheten att vilja jäva Brandes' omdöme om Tegnér därför att det härrör från 1870-talet.

Alltså en vetenskaplig mening, som uttalas av en 1840-talets storman, den är preskriberad, men en från 1870-talet, den får ännu lov att gälla.

Ja, Ibsen har visst sagt, att en sanning icke lever mer än trettio år!"

Det torde vara ett ganska milt uttryckssätt, om vi säga, att detta yttrande röjer brist på sinne för nyanser. Förstår då icke prof. Warburg, att man i detta samband ej kan jämföra en litteraturhistorisk åsikt och en naturvetenskaplig! Tror han verkligen, att naturvetenskapen och litteraturhistorien marschera framåt i samma tempo? En svensk fysiolog med europeiskt namn lär för ej längesedan ha yttrat, att en fysiologisk sanning ej står sig mer än tio år, och ehuru naturligtvis denna paradox ej får tagas efter orden, kan den dock ge en föreställning om den raskhet, varmed de naturvetenskapliga upptäckterna följa varandra i spå-

ren. Och vad särskilt botaniken beträffar, så har denna vetenskap just sedan början av 1860-talet glidit in i ett alldeles nytt utvecklingsstadium, och de män, som givit uppslaget till detta kolossala uppsving, ha lärt oändligt mycket av fysiken och kemin, men föga eller intet av den Linnéanska botaniken.

För att ge en föreställning om den roll, som Linné enligt vår mening har spelat för botaniken, skulle vi närmast vilja jämföra hans verksamhet med vad som i den europeiska politiken uträttats av — *Bismarck*.

Den blide blomsterkonungen jämförd med Tysklands blod- och järnkansler — vilken enfaldig paradox, invänder professor Warburg, och det kan ju synas något djärvt att ställa den älskvärde blomsterforskaren vid sidan av den väldiga hjälteskickelse, som i livet bar namnet Bismarck.

Låt oss dock våga experimentet!

Bismarck, vars politiska triumfer överglänsa allt vad detta århundrade skådat i den vägen, har som bekant äran av att ha realiserat den tyska enhetstanken. Men denna tanke är icke Bismarcks andliga egendom, utan den har grott i tusen och åter tusen hjärnor före honom. Bismarck har — med verkligt mästerskap — brakt ordning och reda i den tyska politiken, men han har därvid alltid följt artificiellt-politiska hänsyn utan att betrakta de naturliga släktskapsförhållandena mellan folken. Erövrandet av Slesvig-Holstein, Österrikes utstötande ur tyska förbundet, bildandet av trippelalliansen — alla dessa mästerliga schackdrag visa sig alltmera ha varit blott av provisorisk betydelse, just därför, att de utförts utan hänsyn

till naturliga blodsförvantskaper: danskarne vilja till Danmark, Österrikes tyskar vilja tillbaka till Tyskland, och trippelalliansen, som skakar under slavers och italienares förbannelser, tenderar med varje dag till att blott få en historisk betydelse.

Linné, vilken som naturforskare upplevat större triumfer än någon annan i hans fack, kan sägas ha realiserat en naturvetenskaplig enhetstanke därigenom, att han skänkt de beskrivande naturvetenskaperna en enhetlig terminologi. Men det verksammaste medlet härvidlag, införandet av tvånamnsystemet, är icke Linnés, utan hans föregångares idé. Linné har genom uppställandet av sexualsystemet brakt en *skenbar* reda och ordning i växtriket, men detta sexualsystem är, som han själv erkänner, *varken naturligt eller vetenskapligt*, det är ett slags konstgjort register, som numera blott eger historiskt intresse. Linnés artdiagnoser, korta och distinkta som befallande härskarord, ha även och icke utan skäl prisats som en av hans största förtjänster, men denna beskrivningsmetod har för länge sedan måst övergivas av vetenskapen.

Liksom Bismarck i grunden representerade en föråldrad världsåskådning och trots all sin dådkraftiga genialitet fullkomligt saknade sinne för det centrala i det modärna samhällslivet: den sociala frågan, så var Linné icke blott fången i den flackaste bibeltro, utan stod fullkomligt oförstående, ja föraktfull gent emot alla strävanden, som på hans tid gingo i den riktning, som numera är den modärna och den centrala i vetenskapen. Läran om växternas inre byggnad t. ex., som redan på Linnés tid med framgång behand-

lats av Malpighi och Grew, räknades av Linné föraktfullt till vetenskapens *Curiosa*.

Och nu inträffar det egendomliga, att den blide blomsterkungen och den hårda järnkanslern mötas i en annan punkt: de voro båda stora despoter. Bismarck betecknade utan tvekan sina politiska motståndare som *riksfiender*, och Linné, vars botanik (i motsats till den senare forskningens rationalism), såsom Elias Fries framhåller, var *supranaturalistisk* och därigenom även *dogmatisk*, stämplade dem, som avveko från hans åsikter rent ut som *kättare* i botaniken. Och liksom Bismarck tack vare sin enastående auktoritet lyckats fullkomligt snedvrida en stor del av tyska folkets och särskilt den tyska ungdomens uppfattning av den sociala frågan, så har även Linné för långa tider skymt undan forskningens verkliga mål och tryckt ner botaniken till en flackhetsnivå, från vilken den först kunnat ryckas upp genom en handfull geniala mäns samfällda ansträngningar.

Nu finns det i Tyskland fullt upp med personer, vilka så bländats av den Bismarckska politikens yttre framgångar, att de i honom se ett av den tyska nationens överlägsnaste snillen och på fullt allvar med Goethe likställa den man, vars käraste lektyr var Stindes "Fru Buchholtz". Och på samma sätt finns det både inom och utom Sverge fullt upp med folk, som så imponerats av den succès, vår berömde landsman gjort med sitt sexualsystem, sin nomenklatur och sina korta diagnoser, att de proklamera Linné som ett första klassens geni och som den "måhända" störste naturforskare, som levat.

När man i Tyskland inför en person, som helt enkelt förnekar den sociala frågans existens, vågar antyda, att Bismarck dock måhända var "ein Genie zweiter Güte", så stämplas man som fiende till Tyskland. Och när man i Sverge vågar antyda, att Linné, trots sin stora berömmelse och sina obestridliga förtjänster, dock var ett geni av ganska underordnad rang, så får man uppleva, att av personer, för vilka den modärna vetenskapen är lika främmande som den sociala frågan för en australneger, blj stämplad icke blott som riksfiende och dålig patriot, utan även som dumbom och dvärg.

* * *

Angående fallet Rydberg kunna vi denna gång fatta oss kort.

För att bemöta en kritik, som vi riktat mot ett filosofiskt arbete av Rydberg från 1894, anför prof. Warburg några berömmande ord, som prof. Høffding fällt om Rydberg — 1882 !

Tänk om prof. Warburg hade vetat, att undertecknad redan för tretton år sedan i en artikel intagen i den konservativa tidningen "Morgonbladet" hyllat Rydberg som "Sverges störste tänkare", vilket dråpslag skulle han ej med detta vapen i hand kunnat rikta mot vår kritik från anno 1900!

Professor Warburg refererar vidare till ett utlåtande av den framstående filosofen. Finge man rätta sig efter detta, så skulle striden egentligen röra sig om, huruvida den s. k, epifenomenteorien är meningslös eller ej. Den framstående filosofen finner, att detta

alldeles icke är fallet, enär man mycket väl kan tänka sig andra former av beroende än det mellan orsak och verkan. Det är ju möjligt, att den framstående filosofen kan tänka sig sådana former av beroende, men *naturvetenskapen* kan det icke och från den synpunkten har Rydberg med full rätt betecknat läran om de orsakslösa epifenomenen som en ohjälplig kompromiss med naturvetenskapen ("Varia" sid. 95).

Men allt detta berör icke sakens kärna. Det väsentliga är att *varken professor Warburg eller någon annan kunnat uppvisa en enda anhängare av den mekaniska världsteorien, vilken för att rädda denna teori som sista utväg tillgripit läran om de psykiska epifenomenen.*

Men det är just detta Rydberg påstår om den mekaniska världsteoriens anhängare i gemen ("Varia", sid. 94 m. fl. ställen), och det är detta falska påstående vi stämplat som perfiditet, då vi ej trodde oss böra uppfatta det som ett symptom av ålderdomssvaghet.

* *
*

Hela denna diskussion hade för övrigt kunnat undvikas, om Rydberg velat nedlåta sig att *namngiva* någon av dessa den mekaniska världsteoriens målsmän, som han bekämpar. Men detta har han aldrig gjort.

Vi ha härmed berört en specifik egendomlighet hos den Rydbergska polemiken: den riktar sig alltid mot *icke namngivna* motståndare.

I förordet till den Åkerblomska karamellpoesin utöser Rydberg sin vredes skålar över "vissa modärna profeter", som spått poesins undergång — men natur-

ligtvis inga namn. I uppsatsen "Om Buddha återvände" gisslas "den självliske lyssnaren vid vetenskapens dörr"; han *namngives aldrig,* men den som vill kan gissa både på Mandeville och på Helvetius, på Spencer och på Nietzsche. I uppsatsen "Konstens ursprung och utvecklingsläran" förklarar Rydberg, att

"mängden av dem, som hört talas om utvecklingsläran, synes betrakta kulturlivet ej som den naturliga fortsättningen av vad som förut varit, utan som något främmande, oegentligt, vilket genom ett misstag, svårt att säga av vem, kommit till stånd" ("Varia" sid. 110);

"den äkta, oförfalskade människan är för dessa herrar den som skattar åt sina lidelser lika obesvärat som grotthyenan och hyser samma aktning som hon för anständighet och goda seder" (sid. 111);

"i få ord sagt: det är människodjuret, som med en av tankeförbistringen hopgjord utvecklingslära uppträder mot kulturmänniskan" etc. (sid. 112).

Vilka äro dessa förskräckliga individer? Jo, *mängden av dem som hört talas om utvecklingsläran!*

Om vi blott fått höra ett namn, *ett enda namn*...

Och vad säges om följande hugg åt åttiotalets naturalister:

"Jag vill icke neka, att jag kände ej endast vämjelse, utan även långt in i framtiden blickande frågor, när vi *för ett tiotal år sedan* hade att bevittna den som 'modärn strömning' affischerande häxdans, som då uppförâ vid bockhornsmusik och skrålandet av påskkäringsvisan: 'det sköna är fult, det fula skönt'. Det var som om Blocksberg plötsligt tömt över oss hela sitt förråd på figurer från Valborgsmässonatten, hela sin rikedom på trivialt, burleskt, karrikerat, gement, platt, förvridet, vanformat, smutsigt, grinigt och skamlöst..."

Eller följande passus:

"*Estetikern:* Jag för min del åsåg dansen med lugnt intresse. Jag fann den till en början nöjsam, snart tråkig, oskadlig i det hela. Läran att det sjuka, fula och vangestaltade har i konsten högre valör än det friska, välvuxna och sköna, eller att skrikiga färgsammanställningar ha samma valör som färgharmonier, eller att en väl efterhärmad, med full naturlighet återgiven kattmusik är på grund av sin "naturlighet" att föredraga framför en sonat av Beethoven — en slutsats följdriktigt dragen ur naturalismens premisser — en sådan lära kan ådraga sig förvåningens uppmärksamhet på grund av sin orimlighet i förening med det larm och den heliga enfald, eller den beräknande fräckhet, varmed dess profeter förkunna den."

Båda dessa citat äro hämtade ur en uppsats i "Varia" från år 1893, kursiveringarne äro gjorda av oss. Att utfallet är riktat mot åttiotalets naturalister är ju uppenbart, men *vilka* bland dessa ha uppträtt så, som Rydberg här skildrar det? Själv nämner Rydberg, sin vana trogen, *inga namn,* utan lämnar fritt lopp åt läsarens fantasi.

Ett sådant stridssätt är helt visst bekvämt och kanske också förnämt, men det är sannerligen allt annat än ridderligt.

* *
*

Det kunde nog vara åtskilligt att tillägga om Rydbergs filosofi; men vår tid är kort, och satsen *primum vivere, deinde philosophari,* först leva, sedan filosofera, gäller för oss i hela sin stränghet.

Men då vi nu säga prof. Warburg ett vördsamt farväl, så sker det med de aktningsfulla känslor, som vi för vår del alltid hysa mot en man, som med öppet visir strider för en sak, som han tror på.

VÅRA FRAMSTÅENDE MÄN OCH PROFESSOR PONTUS FAHLBECK.

(1900, okt.)

I sista häftet av "Statsvetenskaplig tidskrift" har prof. Fahlbeck i Lund låtit införa en av honom författad uppsats, betitlad "Sverges framstående män", i vilken förf. med stöd av statistiska data vill visa, att Sverge, när det gäller produktionen av kulturella storheter, snarare står framom än efter de stora kulturländerna. Härom är ju i och för sig intet att anmärka. Men efter vad prof. Fahlbeck förklarar, är hans uppsats närmast framkallad av en icke alldeles obekant artikel i "Arbetet", som behandlar Viktor Rydbergs filosofi, och det är i främsta rummet professorns egendomliga uppträdande gent emot denna artikel, som gör, att vi här skänka någon uppmärksamhet åt hans uppsats, som på grund av sitt innehåll för övrigt mera synas höra hemma bland dagspressens "blandade ämnen" än i en vetenskaplig tidskrift.

Artikeln började på följande sätt:

"Nationell självöverskattning hör icke till svenskarnes synder. Fastmer kan som ett fel tillvitas dem en viss benägenhet att ringakta det egna i jämförelse med utlandets. Esomoftast förekomma sålunda uti litteraturen jämförelser och omdömen av detta slag. Senast *lär en artikel uti tidningen "Arbetet" på tal om Viktor Rydberg hava dekreterat, att alla Sverges framstående för att ej säga store män i verkligheten äro små i jämförelse med utlandets.* I detta fall har emellertid pressen med undantag av de socialistiska organen enstämmigt bemött dessa uttalanden med en indignerad protest, som — jag hoppas det — *nått även den föga bildade och okritiska publik, till vilken nämnda uttalanden oskickligt nog voro riktade.*

Utan att vidare uppehålla mig vid ifrågavarande artikel, *som icke i och för sig förtjänar något beaktande annat än såsom ett symptom,* eller vid den polemik som därav föranletts, vill jag göra dess tema till föremål för några korta betraktelser, enär saken själv är av stort icke blott nationellt, såsom flertalet torde föreställa sig, utan även vetenskapligt intresse."

Denna ingress är i själva verket ganska tankeväckande. Artikeln i "Arbetet" *lär* ha dekreterat, säger prof. Fahlbeck. Giv akt på detta *lär!* Det är obetalbart i all sin stilfulla förnämhet. Det adlar ett helt tryckark, där det glimmar och glänser på första sidan som ordensstjärnan på en frack!

Prof. Fahlbeck har alltså efter egen utsago icke nedlåtit sig till att läsa vår artikel om Viktor Rydberg som filosof. Detta hindrar honom dock icke från att i samma andedrag förklara, att artikeln i och för sig icke förtjänar annat beaktande än som symptom, och han finner det oskickligt av författaren, att han riktat dessa uttalanden till "Arbetets" "föga bildade och okritiska publik".

Att på detta sätt yttra sig om en artikel, som man

icke läst, kan för ett ytligt betraktelsesätt förefalla något excentriskt, men är i detta fall fullkomligt i sin ordning. Vem kan väl begära, att en man, vilken som prof. Fahlbeck både är storkapitalist och professor, skulle nedlåta sig att läsa *"Arbetet"*. Ingen tänkande människa kan begära något sådant. Men prof. Fahlbeck är icke blott storkapitalist och professor, utan även fosterlandsvän, och därför har han sina rapportörer, unga, uppåtsträvande gentlemän, som inberätta, när någon fara hotar fosterlandet. Och när professorn så får erfara, att en misstänkt docent dekreterat, att alla Sverges framstående män äro små i jämförelse med utlandets, så skriver han en lugn och saklig vederläggning av denna artikel, fast den i grunden icke är värd att uppmärksammas.

Så handlar en fosterlandsvän och en gentleman.

Men tyvärr, även de bästa avsikter kunna komma på skam i denna snöda växlingarnas värld. Och prof. Fahlbecks tankeväckande ingress förvandlas i själva verket till ett tämligen tvetydigt aktstycke, så snart man ser efter, vad som verkligen sagts i den åsyftade artikeln. Den börjar nämligen så här: "Huru egendomligt förvandlas icke en del av våra svenska storheter, när de betraktas under europeisk synvinkel!" Och som exempel på sådana storheter, vilka enligt författarens mening varit eller äro föremål för överskattning i Sverge, nämnas Tegnér, Boström, Linné och Viktor Rydberg. Det är allt, vad som av oss yttrats *i den vägen.*

Men något så barockt nonsens som påståendet, att *alla* Sverges store män äro små i jämförelse med ut-

landets, ha vi icke ens i våra mörkaste stunder producerat. Det är prof. Fahlbeck, som har äran av att ha pådiktat oss denna praktfulla stupiditet.

När en person genom att förfäkta vissa åsikter vunnit en fix och stadgad impopularitet både i allmänna opinionen och på högre orter, så är det i regeln icke blott fullkomligt ofarligt, utan även ofta nog ganska tacksamt att anfalla en sådan individ med fullkomligt sanningslösa beskyllningar. Men prof. Fahlbeck, som ju är en rangerad karl, borde väl dock kunna överlämna den sortens angivargeschäft åt yngre uppåtsträvande talanger, som bättre än han äro i behov av sådana meriter.

* *
*

Vi kunde härmed sätta punkt, ty gent emot huvudtesen i prof. Fahlbecks uppsats: att de skandinaviska folken både med avseende på kulturnivå och naturlig begåvning intaga ett framstående rum bland Europas folk, ha vi absolut ingenting att invända.

Prof. Fahlbeck utgår emellertid från det absolut oriktiga antagandet, att vi skulle bestrida ovannämnda sakförhållande och för att *bevisa* de skandinaviska ländernas höga vetenskapliga ståndpunkt anför han en statistik, som fransmannen de Candolle uppgjort angående de olika ländernas representering i Berlins, Londons och Paris' vetenskapsakademier. Det visar sig då, att ibland 11 länder, som över huvud bidragit till dessa akademier, intaga Schweiz första, Ryssland och Polen sista samt de skandinaviska länderna 2—5 rummen.

Det är, anmärker prof. Fahlbeck, icke data att skämmas för, och häri kan man gärna ge honom rätt.

Vi ha, som sagt, ingen anledning att på denna punkt polemisera med prof. Fahlbeck, men då vi tro oss veta, att "Statsvetenskaplig tidskrift" likaväl som "Arbetet" har sina okritiska läsare, skola vi för deras räkning fästa uppmärksamheten på en felkälla, som prof. Fahlbeck underlåtit nämna, men som i detta samband ej får negligeras.

Det är nämligen de politiska förhållandena folken emellan.

De vetenskapliga akademierna äro inga översinliga väsen, deras medlemmar äro människor av kött och blod, som i allmänhet ej kunna undgå att influeras av fosterlandets stämning gent emot främmande länder. Utbryter krig mellan tvenne stater, så kan man under normala omständigheter med bestämdhet räkna på, att detta sträcker sina verkningar ända in i de vetenskapliga akademiernas sessionsrum. Ett land kan äga vetenskapliga storheter i överflöd, är det ofta invecklat i krig med andra kulturstater, så ha detta lands vetenskapsmän jämförelsevis små utsikter till hedersplatser i främmande akademier. Och omvänt, har landet ifråga under långa tider njutit av fredens välsignelser, så kan man även vara viss på, att dess framstående vetenskapsmän blivit hedrade med diplom från utlandet.

Det senare är nu, som var man vet, i ovanlig grad fallet med Sverge och Schweiz, vilkas långa fredslugn ju är tämligen enastående, medan däremot kulturländer sådana som Frankrike och Tyskland än i dag stå mot

varandra som hätska rivaler. Små länder, vilka njutit långt fredslugn och stått utanför de stora kulturländernas inbördes rivalitet, ha härvidlag, ceteris paribus, de gynnsammaste chancerna.

Detta är en faktor, som i ett samband som detta icke hade bort lämnas ur sikte, och som betydligt minskar värdet av den Candolleska statistiken.

* *
*

Det finns i professor Fahlbecks statistiska kåseri även en del andra punkter, som kunde göras till föremål för diskussion, såsom t. ex. hans påstående, att en linguist eller filosof på grund av ämnets beskaffenhet har svårare att nå europeisk ryktbarhet än en matematiker eller naturvetenskapsman. Men i detta samband skola vi ytterligare endast fästa oss vid *en* punkt i hans artikel.

På tal om möjligheten av en *nationell* statistik över store män anmärker prof. Fahlbeck, att svårigheterna härvidlag äro många och stora, men att det dock ges en utväg att undvika dessa svårigheter, nämligen att inskränka undersökningen till *de döda*. "Efter ingången i skuggornas rike och på Osiris' våg återställas alla till sina rätta mått" förklarar professorn med tillfredsställelse. Och en analog tankegång återfinnes i de bestraffande ord, med vilka artikeln avslutas:

"Framför allt böra vi dock akta oss för att nedsätta de döde och upphöja de levande, som tillhöra den litterära, konstnärliga eller vetenskapliga krets, till vilken vi själva räkna oss Detta

är patriotismen i dess mest bakvända gestalt, en vrångbild, som kan framträda endast i kotteriets färgade ljus, och som må förlåtas detsamma blott — när den övergives."

Där ha vi den nationella statistiken i all sin glans. Första villkoret för att en man skall kunna förklaras som storhet är, att han skall vara *död*. Så länge han lever, böra vi helst negligera honom och i varje fall iakttaga en avvaktande hållning, ty hylla vi honom i livet, så prestera vi endast patriotismens vrångbild.

Ett yttrande av prof. Fahlbeck, som i förstone förefaller något abderitiskt, får, skådat i ljuset av denna patriotism, en djup och allvarstung betydelse. På tal om de storheter, Sverge frambrakt på olika områden, yttrar prof. Fahlbeck — ordagrant: *"Klenast beställt är det med dramat, ty där lyser Sverge med sin nästan fullständiga frånvaro"*.

Detta låter ju egendomligt för den oinvigde. Men i själva verket är saken mycket enkel. Mäster Olof, Fadern, Fordringsägare, Folkungasagan, Gustaf Vasa, Gustaf Adolf, alla dessa geniala skapelser existera icke för prof. Fahlbeck, ty — *Strindberg lever ännu*. Först när han gått ur tiden, kunna vi börja diskutera frågan, om Sverge äger en dramatik eller ej.

Denna ståndpunkt är i själva verket icke ny, den är tvärt om mycket gammal. Ty att låta genien arbeta, förödas och dö för att sedan ge dem en minnessten på graven och en sida i litteraturhistorien — det har i alla tider varit filistrarnes moral.

* *
*

"Aftonbladet", som från början förklarade varje antikritik gent emot vår Rydbergsartikel onödig, men som sedan med begärlighet slukat allt vad motparterna förebrakt och därvid genomlupit hela skalan från de respektabla Warburgsartiklarne ända ned till det Wetterlundska pekoralet — "Aftonbladet" har naturligtvis även skyndat sig att avtrycka prof. Fahlbecks artikel.

Det är synd om "Aftonbladet", ty dess goda vilja står tydligen icke i någon rimlig proportion till dess uppfinningsförmåga. När det värda organet i sin första och enda artikel mot oss spelade ut sin stora trumf, så bestod denna i en beskyllning för att ha "smutsat i eget bo". Och när "Aftonbladet" efter sex veckors tystnad åter fann sig föranlåtet ge oss en gliring av eget fabrikat, så var trumfen åter densamma: vi hade "gjort något mindre vackert i eget bo". Och det bör man icke göra, menar "Aftonbladet".

Nej, det är nog riktigt, man bör i allmänhet varken smutsa ner sitt eget eller andras bo

Men det finns dock mellan himmel och jord åtskilligt, som är ännu mera graverande än det mindre vackra "Aftonbladet" drömmer om.

Ty när allt kommer omkring, vilket är mera kompromettерande — att strunta i "Aftonbladet" som vi, eller vara en strunt i "Aftonbladet", som herr Sohlman!

EN LINNÉBIOGRAFI.

LINNÉ. LEVNADSTECKNING AV *TH. M. FRIES.*

(1904, april.)

Professor Fries' stora Linnébiografi, som sedan någon tid föreligger i fullständigt skick, har av den svenska pressen mottagits med ett enhälligt och från vissa synpunkter fullt berättigat bifall. Till grund för arbetet ligger ett under många år fortsatt studium av alla handlingar och dokument, som på något sätt kunna tänkas stå i relation till den berömde mannens person, liv och omgivning, och hela framställningen är, för så vitt den rör historiska och biografiska data, uppburen av en omisskännlig kritik. En mängd äldre uppgifter om Linnés förhållanden, särskilt rörande förmenta oförrätter och förföljelser, förpassas av prof. Fries till de fria fantasiernas värld, och överhuvudtaget skjuter hans bok väldiga brescher i den underliga legendbildning, varmed äldre biografer, delvis på grund av Linnés eget förvållande, omgivit den svenske blomsterkonungens person.

Därjämte har boken den stora förtjänsten att långa sträckor vara rolig. Professor Fries, som snart i ett

halft sekel varit icke blott Uppsalas gladaste festtalare, utan även detta samhälles mest representative historieberättare, försummar sällan något tillfälle att roa läsaren med en lustig anekdot eller något karaktäristiskt smådrag; en del av dessa historietter verka visserligen något apokryfiskt och synas medtagna uteslutande "til Lyst", men totalintrycket blir dock, att författaren lyckats ge en både trogen och trots sin bredd ofta medryckande kulturskildring från sjuttonhundratalets Sverge. Den på en gång eleganta och manligt flärdfria stilen ger en ytterligare charme åt framställningen.

Det ligger i sakens natur, att ett arbete som detta har föga att skaffa med vad man i våra dagar kallar vetenskaplig botanik, redan på den grund, att en framställning av Linnés vetenskapliga verksamhet ligger utanför en levnadstecknings ram. Prof. Fries har emellertid ansett det av behovet påkallat att egna bokens sista kapitel åt en värdesättning av Linnés vetenskapliga verksamhet och utförligt bemöta de angrepp, som från skilda håll, särskilt av den berömde botanisten Sachs, riktats mot den traditionella uppfattningen av Linnés betydelse för botaniken. Vad prof. Fries här yttrar, är *i sak* endast ett skäligen matt eko av den Linnéförgudning, som än i dag på vissa håll anses som den kategoriska imperativen för en svensk naturforskare, men med hänsyn till bevisföringens emancipation från fakta har han verkligen lyckats slå ett tämligen enastående rekord.

Ett exempel!

Sidan 434 skriver författaren följande:

"Man har också beskyllt Linné för ringaktande av undersökningar rörande växternas inre byggnad, livsvillkor o. s. v. och har därvid åberopat, att Linné i sin *Philosophia botanica* ej ens räknar växtanatomer och fysiologer till *botanisterna* utan till *botanophili.* Till att börja med bör påpekas, att detta finnes under rubriken *Bibliotheca* och *att det uppenbarligen avser endast huru botaniska skrifter skola lämpligen kunna ordnas*.* Men även om man ej fäster sig därvid, är härvid att märka, att Linné där sammanfattar alla dem som på något område, vilket som hälst, utmärkt sig genom undersökning av växter, under namnet av Phytologi, samt att dessa sedermera fördelas i tvenne huvudgrupper, nämligen 1) botanici, vilka sysslat med växtbeskrivning, systematisering o. s. v. samt 2) botanophili, vilka ägnat sig åt växtanatomi m. m., och dessa båda grupper äro med varandra sidoställda. Den ovan antydda beskyllningen grundar sig helt enkelt därpå, att åt ordet botanici numera gives samma betydelse som då phytologi."

Denna framställning är grundfalsk från början till slut. En var, som har tillgång till Philosophia botanica, kan övertyga sig om, att avdelningen Bibliotheca, som utgör bokens första kapitel, *ingalunda,* som prof. Fries påstår, avser att ange, "huru botaniska skrifter lämpligen kunna ordnas", utan tvärtom är en *orienterande och kritisk översikt av hela dåtidens botaniska litteratur.* Prof. Fries förtiger vidare, att Linné i detta kapitel som motsats till botanophili (närmast = dilettanter) sätter *botanici veri,* d. v. s. verkliga, äkta botanister, "vilka fatta botaniken från dess djupaste grundvalar och förstå att benämna alla växter med begripliga namn"; motsatsen till dessa äkta botanister äro, som sagt, botanophili, "vilka skrivit varjehanda om växterna, *fastän detta egentligen icke har med den*

* Kurs. av B. L.

botaniska vetenskapen att göra", och till denna grupp räknas *anatomer, växtkemister* och flertalet av dem, som nu kallas *fysiologer*. Vilken vikt Linné fäste vid denna botaniska rangskala framgår även av den följande framställningen, däri det t. ex. i sjunde kapitlet, under hänvisning till paragrafen i Bibliotheca, uttryckligen fastslås, att *endast* de *genuina* botanisterna, vilka närmare preciseras som "*ortodoxa systematici*", förmå att ge växterna riktiga namn.

På lika lösa grunder vilar nu det mesta av vad prof. Fries anför om Linnés betydelse utanför den beskrivande systematiken. Dessa påståenden äro emellertid ofta, och just när de högsta korten spelas ut, avfattade i så allmänna och svävande ordalag, att en direkt vederläggning ej är möjlig. Då prof. Fries t. ex. påstår, att han hos Linné "påträffat åtskilligt, som ej obetydligt erinrar om Darwin och de Vries' åsikter", eller då han yttrar, att "i åtskilliga av dessa (descendensteoretiska) spörsmål sista ordet ännu icke blivit uttalat och det kan ifrågasättas, om ej Linnés uppfattning i vissa fall till sist skall befinnas vara den rätta", så gör han naturligtvis med sådana påståenden ett djupt intryck på den stora allmänheten, som ej förstår, att dessa ampla lovord i den form de föreligga äro absolut intetsägande och på denna grund oåtkomliga för kritiken.

Detta avsiktligt svävande uttryckssätt, som synes mera värdigt en diplomat än en naturforskare, är karaktäristiskt för hela den "vetenskapliga" delen av prof. Fries' arbete. När det t. ex. gäller att skildra Linnés förtjänster utanför den botaniska systematiken skriver förf.:

"Och vilken mängd bidrag till den förr alldeles försummade läran om växternas livsföreteelser har han ej framdragit i ljuset. Må vi blott påminna oss att det är han, som *dels upptäckt* dels *genom nyare iakttagelser i klarare dager framställt** sådana i växternas liv djupt ingripande företeelser som befruktningen och därmed i samband stående anordningar, bastardbildningen, frö-spridningen, vegetationsutvecklingen under olika årstider, bladens dagg- och nattställning ("växternas sömn"), blommornas öppnande och slutande på olika tider, missbildningar, skydd mot fiender och ogynnsam väderlek, knapparnes byggnad, olika slags växtsamhällen, växternas förhållande till djuren, skyddande förklädnad m. m."

Det hade varit mycket nyttigt, om prof. Fries härvid något närmare preciserat de Linnéanska upptäckternas räckvidd, ty som formuleringen nu är, kan ju läsaren lätt få den uppfattningen, att prof. Fries velat tillskriva Linné upptäckten av befruktningen och bastardbildningen, vilket ju vore ett grovt misstag, eller upptäckten av "vegetationsutvecklingen under olika årstider" och "växternas förhållande till djuren", vilket vore en absurditet. Men även med den "klarare dager", vari Linné skall ha ställt dessa företeelser, är det skäligen klent beställt. När det t. ex. gäller bastardläran, så är det visserligen sant, att Linné med konst framställt en bastard, som blommade 1759; men redan 1719 hade engelsmannen Fairchild framställt en bastard mellan tvenne nejlikor, och den teoretiska möjligheten av bastardbildningen hade redan på slutet av 1600-talet framhållits av Camerarius. Angående Linnés förtjänster om bastardläran yttrar sig Focke, jämte de Vries

* Kurs av B. L.

nutidens främste forskare på detta område, på följande sätt:

"Man kan ej påstå, att han i dessa undersökningar varit synnerligen lycklig; på grund av ytliga likheter förklarade han en del växtformer för bastarder, ofta för avkomlingar av vitt skilda föräldrar. Bland de förmenta hybrider som han trodde sig ha iakttagit, befinna sig blott få verkliga bastarder, däribland en Verbascum lychitis×thapsus. Linné började emellertid att anställa konstgjorda hybridiseringsförsök och skulle med något mera uthållighet ha kunnat nå fram till viktiga resultat; så befruktade han Mirabilis longiflora med pollen av M. Jalapa, ett försök, som blott hade behövt vändas om för att ge upphov till en märkvärdig bastardplanta. Verklig framgång synes Linné ha haft med korsningen av Tragopogon porrifolius och pratensis. —

Trots dessa enstaka lyckade korsningar börjar den botaniska bastardläran först med året 1761; allt tidigare bär en mera sagolik karaktär, de fåtaliga fakta överväxas av doktrinära fantasier. Linné gjorde ett försök att få fast mark på detta område, men det var *Koelreuter*, som i verkligheten grundade läran om bastardbildningen."

Denne Koelreuter, som var en yngre samtida till Linné, har just på bastard- och befruktningslärans område gjort en mängd lika skarpsinniga som exakta undersökningar, vilka emellertid under trycket av den Linnéanska botaniken fullkomligt förbisågos av samtiden.

Man har mot dem, som ej obetingat hylla Linnés allstorhet som botanist, ofta framkallat den beskyllningen, att de dels ej känna Linnés egna skrifter, dels ej taga tillbörlig hänsyn till den tid, vari han levde. Denna beskyllning, som naturligtvis även upprepas av prof. Fries, kan dock understundom med lika stort fog riktas mot de rättrogna Linnédyrkarna själva. För att

styrka Linnés betydelse på zoologiens område anför prof. Fries ett citat av en svensk zoolog, prof. Wirén, vars ord, så länge de beröra Linnés betydelse som systematiker, utan tvivel träffa det riktiga; men då prof. Wirén går utanför detta område, gör han sig genast skyldig till misstag, som just beror på bristande kännedom om Linnés egna skrifter och den Linnéanska litteraturen. Prof. Wirén skriver (Zool. grunddrag s. 96):

"I en disputation från 1762, Fundamentum fructificationis, säger Linné till och med, att han länge misstänkt, att möjligtvis alla arter som tillhöra ett släkte, ursprungligen utgjorde en enda art, som sedan genom hybridbildningar givit upphov till flera. *Detta torde vara första gången, som tanken på större förändringar av arterna blivit uttalad.*"*

En förmodan att arter kunde uppstå genom bastardbildning har Linné redan uttalat år 1744 i avhandlingen *Peloria;* men i Philosophia botanica (1751) återtar han denna förmodan och förklarar, att nya växtarter ej kunna uppstå, enär — märk den underbara bevisföringen — detta motsäges av "alstringens kontinuitet, fortplantningen, de dagliga iakttagelserna och hjärtbladen!" I en not hänvisar han emellertid till, att fransmannen Marchant år 1719 uttalat en avvikande mening. Denne Marchant, vars avhandling finnes införd i Parisakademiens förhandlingar från nämnda år, hade i sin trädgård iakttagit den språngvisa uppkomsten av två nya Mercurialis-arter, och stödd på dessa iakttagelser uttalar han den märkliga övertygelsen:

* Kurs av B. L.

"att allmakten en gång skapat växtindivider som typer för varje släkte, utrustade med alla strukturer och egenskaper och i stånd att frambringa sina likar, och att dessa modeller *eller huvudtyper under sin ständiga förökning slutligen frambrakt varieteter, bland vilka de, som förblivit konstanta och varaktiga, ha konstituerat arter, som under tidernas lopp och på samma sätt frambrakt nya, olikartade produkter, som i så hög grad mångdubblat artantalet inom vissa släkten.*"

I detta Marchants yttrande från 1719 kan man verkligen spåra märkliga överensstämmelser med de åsikter, som sedan uttalas av Darwin och de Vries. Även en annan forskare, Gmelin, har så tidigt som 1745 trott sig kunna iakttaga nya arters uppkomst i naturen och långt dessförinnan har filosofen Leibnitz († 1716) med stor klarhet uttalat den tanken, att arterna utvecklas ur varandra. Prof. Wiréns ovan citerade yttrande om Linnés prioritet på denna punkt grundar sig alltså blott på bristande litteraturkännedom.

Man har vidare mot dem, som ej hylla den traditionella uppfattningen av Linnés storhet, riktat den beskyllningen, att de endast leva på Sachs' auktoritet. Denna beskyllning är falsk även i så motto, som Sachs ingalunda står ensam med sin lägre uppskattning av Linné. En av vår tids främste botanister, prof. Wiesner i Wien, på många punkter en motståndare till Sachs, yttrar sig om Linné på följande sätt:

"På den systematiska och beskrivande botanikens område har ingen utövat ett så stort intresse som Linné. Man har väl också ofta kallat honom den störste av alla hittillsvarande botanister, men häri torde dock ligga en överdrift; *ty utanför den på ren beskrivning stödda systematiken har han ingalunda visat*

sig som någon stor forskare. Han har varken förstått sina föregångares betydelse på anatomiens och fysiologiens område och ej heller själv gjort några upptäckter på dessa områden. Hans förklaring av livsföreteelserna misslyckades, då han var oblitt stämd mot mikroskopets användning, ej ens skänkte de mikroskopiska bilderna tillit och ej var invigd i de strängare grundsatser, utan vilka all fysiologisk forskning är omöjlig."

Vad Wiesner här yttrar om Linnés stora betydelse som beskrivande systematiker, skrives nog under av de flesta botanister. Men att nutida systematici, som tillfullo uppskatta Linnés historiska betydelse, dock hålla hans forskningsmetod för fullkomligt antikverad *även på systematikens område,* därpå ger prof. Wettstein (Wien) ett slående exempel, då han i ett nyligen utkommet arbete (Grundzüge d. geogr.-morph. Meth. d. Pfl.-systematik p. 8—9) efter att ha kritiserat en viss riktning inom botaniken yttrar:

"Att en sådan uteslutande på den morfologiska jämförelsen och på en ungefärlig uppskattning grundad subsumering *vetenskapligt ej kan göra anspråk på berättigande är klart. Denna slags systematik höjer sig på intet sätt över Linné's och hans tids systematik.* Den är emellertid än i dag mer utbredd än man skulle tro."

Det var emellertid just denna metod, som på sin tid gjorde den Linnéanska botaniken så populär och förskaffade den så många beundrare och beundrarinnor. Mycket belysande är i detta hänseende en passus i det åminnelsetal, som Linnés förtrognaste vän, arkiatern Abraham Bäck, höll över honom inför K. Vetenskapsakademien den 5 december 1778:

"Efter Linnæi böcker blef Botaniken lätt och roade äfven dem, som ej hade denna Vetenskapen till föremål. Man fick snart igen namnet på en okänd ört, det fyndet gjorde nöje, och nöjet väckte kärlek för Linnæus. Hans lätta och lekande metod, som visade i blomstren hannar och honor, brudseng och parning låckade äfven det vackra Könet både i England, Frankrike, Tyskland och America att studera botaniken."

För en sådan popularitet borde varje vetenskap betacka sig, och gör det väl i våra dagar även.

Men det är till stor del just denna botanikens en gång förvärvade popularitet, som alstrat överskattningen av den Linnéanska forskningen, och denna överdrivna Linnékult har i sin ordning under långa tider trängt tillbaka och tryckt ner de andra grenarna av botaniken. Än i dag kan man på några punkter spåra detta skadliga inflytande, icke minst i våra skolor, där själsdödande artbeskrivning ännu bedrives på bekostnad av biologi och anatomi, liksom botaniken än i dag är den vetenskap, där tanklöshet och lättfärdig dilettantism alltjämt åtnjuta en låt vara omstridd medborgarrätt.

Om man i Sverge gör sig till målsman för åsikter sådana som de här uttalade, kan man vara tämligen säker på att både från naturvetenskapligt och humanistiskt håll utsättas för ett mer eller mindre högröstat klander. Professor Fries, vars humanistiska bildning säkerligen är lika stor som hans naturvetenskapliga, har också, med hänsyn till en polemik för några år sedan, i slutet av sitt arbete ihågkommit undertecknad med ett vetenskapligt vanfrejdsbetyg. Jag skulle väl i den punkten kunna ge den värde professorn svar på tal,

men det vore tämligen överflödigt; ty någon Thore-Fries-överskattning har, så vitt jag vet, ännu aldrig gjort sig gällande bland botanister, vare sig i Sverge eller utlandet.

UNDERLIGA FESTPRELUDIER.

(1907, april.)

Sedan snart ett år tillbaka är man i Sverge och särskilt i Uppsala sysselsatt med tillrustningar för att värdigt fira tvåhundraårsdagen av Linnés födelse, vilken infaller den 23 maj detta år. Till universitet och lärda samfund både inom och utom Europa ha inbjudningar utgått i massvis, och det lider intet tvivel, att minnesfesten i Uppsala kommer att gå av stapeln under betydlig anslutning och med all den representativa glans, som uppsvenskarna sedan gammalt äro kända för att kunna prestera vid högtidliga tillfällen. Härom är ju i och för sig endast gott att säga; ty Linné är nu en gång ett av Sverges stora minnen, och även om man i vetenskapliga kretsar har skiftande meningar om hans betydelse för vetenskapen, så erkännes det dock allmänt, att han var en genial man och att han inom den systematiska botaniken utövat ett större inflytande än någon annan forskare vare sig före eller efter honom. Den planerade minnesfesten bör även i så måtto kunna bli fullt värdig, som den nutida svenska botaniken både i Uppsala, Stockholm och Lund äger målsmän, vilka på ett förträffligt sätt äro i stånd att utöva det

vetenskapliga representantskap, som vid en minnesfest som denna ej gärna borde saknas.

På allra sista tiden har det emellertid framträtt vissa förebud, som antyda möjligheten av, att minnesfesten ej kommer att i allo få det värdiga förlopp, som väl ursprungligen varit arrangörernas avsikt. Det har redan relaterats, hur Uppsala universitets prokansler, ärkebiskop Ekman, med den stupida taktlöshet, som utmärker statskyrkans potentater, hos k. m:t anhållit att vid denna rent naturvetenskapliga minnesfest få kreera icke mindre än 40 (fyrtio) teologie doktorer. Detta ärkebiskopens tilltag, som av allt att döma ej lär kunna stävjas, kan näppeligen undgå att i viss mån kasta ett skimmer av löje över festen, och kommer dessutom att för de utländska gästerna på ett för oss föga smickrande sätt illustrera den otidsenliga sammankoppling, som i Sverge ännu äger rum mellan kyrka och universitet.

Det är emellertid icke endast från teologiskt håll, som man synes celebrera Linnéfesten med smaklösheter. Det har redan antytts, att man bland vår tids naturforskare möter olika meningar om Linnés betydelse för vetenskapen, i det att somliga anse honom för en storman på *alla* botanikens områden, ja, även långt utanför botanikens råmärken, medan däremot andra hysa den meningen, att Linnés storhet så gott som uteslutande ligger på den beskrivande systematikens område, och att han även här, trots sin obestridliga storhet och sitt oerhörda inflytande, historiskt sett var en glänsande och storslagen representant för en äldre tids forskningsriktning. Den förra uppfatt-

ningen torde bland nu levande botanister ha sin längst gående representant i prof. Thore Fries (Uppsala), medan den motsatta åsikten, som redan för trettiofem år sedan med stort eftertryck framhävts av en bland Tysklands genialaste naturforskare, Julius Sachs, omfattas av bland andra prof. Julius Weisner i Wien, och för övrigt har stor spridning bland naturforskarna på kontinenten. Till denna senare åsikt har undertecknad vid ett par tillfällen öppet bekänt sig, senast då jag för tre à fyra år sedan i denna tidning recenserade prof. Fries' Linnébiografi.

I "Svenska Dagbladet" av den 5 april har emellertid en av tidningens medarbetare, d:r Carl Forsstrand, publicerat en artikel om "Linné och den modärna naturforskningen", vari det klagas över att

"samtidigt med förberedelserna till denna hyllning har från ett och annat håll hörts ett skärande missljud, ett försök att förringa hans verk, och ehuru okunnigheten och oförståndet väl häri haft större andel än avunden och illviljan, kan det som ett apropå till de stundande minnesfesterna vara lämpligt att möta förtalet med några erinringar om Linnés vetenskapliga betydelse."

Efter att så ha framlagt sitt bevismaterial, till vilket vi återkomma, avslutar hr Forsstrand sin artikel med följande slutkläm:

"De ansatser, som gjorts att förringa hans betydelse, äro sålunda fullkomligt oberättigade. Att sådana skedde under hans egen livstid och under de närmaste decennierna efter hans död, må ha varit förklarligt, emedan hans verksamhet var så ny, i många avseenden så revolutionär; att de däremot upprepats i våra dagar, ja, till och med haft en svensk talman, vittnar om

en begreppsförvirring, som är ägnad att förvilla omdömena och alltså värd att hallstämplas som ofosterländsk och otillbörlig."

Det är uppriktigt sagt, ej lätt att förstå, mot vilka väderkvarnar herr Forsstrand denna gång går till storms. I Skandinavien har, så vitt jag vet, ej en enda röst höjts mot lämpligheten av att fira Linnéminnet, och skulle mot förmodan en sådan åsikt verkligen gjort sig hörd utomlands, så torde den näppeligen behöva bemötas inom Sverges gränser. Skulle det emellertid verkligen förhålla sig så, som man från flera håll sagt mig, att nämligen herr Forsstrand med den "svenske man", som av honom denunceras för ofosterländskhet och begreppsförvirring, åsyftat undertecknad, så kan jag meddela, att min ställning i denna punkt klart nog framgår därav, att jag är en av de få sydsvenska botanister, som medverka i den *vetenskapliga* festskrift, varmed Fysiografiska Sällskapet i Lund kommer att fira Linnéminnet.

Det kan emellertid vara av ett visst intresse att syna den bevisföring, som herr Forsstrand presterar i sitt lika onödiga som ovederhäftiga opus. Utgående från den alldeles falska förutsättningen, att man på vissa håll över huvud taget skulle vilja förneka Linnés vetenskapliga betydelse, anför han för att jäva denna fullkomligt obefintliga åsikt två auktoriteter: tysken Wilhelm Bölsche och svensken Thore Fries. Nu är det ingalunda undertecknads mening att bestrida riktigheten av vad Bölsche yttrar om Linné, men högst betecknande för herr Forsstrands vetenskapliga bildningsgrad och journalistiska samvetsömhet är hans påstående, att Bölsche är "en av nutidens mest fram-

stående fackmän på descendens- och mutationslärornas område". Nu är det ett faktum, som varje svensk biolog med någon beläsenhet kan intyga, att Bölsche alls icke är någon fackman, ännu mindre någon framstående sådan, utan blott och bart en populärvetenskaplig skriftställare; som sådan är han visserligen både talangfull och kunskapsrik, men skulle säkerligen själv vara den förste att avböja alla anspråk på fackmannaskap i vetenskaplig mening.

En annan ställning intar ju då prof. Thore Fries, som utan gensägelse är en framstående auktoritet på det Linnébiografiska området. Men botaniken är ju vetenskapen om växternas, icke botanisternas liv, och även om man är "samtidens förnämste kännare av Linné", är det därför icke sagt, att man sitter inne med den förnämsta kompetensen, när det gäller att bedöma Linnés betydelse för vetenskapen, då ju en sådan kompetens icke blott kräver kännedom om den förlinnéanska botaniken, utan även en riktig uppfattning av arbetet inom nutidens botaniska vetenskap. I varje fall kan det ha sitt intresse att med varandra jämföra prof. Th. Fries' åsikter om Linnés betydelse för vetenskapen med den uppfattning, som härvidlag ungefär samtidigt gjorts gällande av prof. Weisner, vars vetenskapliga rangställning är oomstridd och vars titel av kejserligt hovråd även torde göra honom respektabel i herr Forsstrands ögon:

Th. Fries:

"Det var i själva verket Linné, som uppdrog de första grundlinjerna till växtgeografien, ehuru Humboldt och Wahlenberg allmänt anses som dess skapare, liksom ock till metamorfos-

läran, vars grundläggare skalden Goethe lika allmänt gäller för att vara. Och vilken mängd viktiga bidrag till den förr alldeles försummade läran om växternas livsföreteelser (biologien), har han ej framdragit i ljuset! Må vi blott påminna oss, att det är han, som dels upptäckt, dels genom nya iakttagelser i klarare dager framställt sådana i växternas liv djupt ingripande företeelser som befruktningen och därmed i samband stående anordningar, bastardbildningen, frōspridningen, vegetationsutvecklingen under olika årstider; bladens dag- och nattställning ("växternas sömn"), blommors öppnande och slutande på dygnets olika tider, missbildningar, skyddsmedel mot fiender och ogynnsam väderlek, knopparnas byggnad, olika slags växtsamhällen, växternas förhållande till djuren, skyddande förklädnad m. m. Även frågor, som under senare tiden stått på dagordningen och livligt debatterats, voro ej för honom alldeles främmande, såsom t. ex. de Darwinska teorierna om "arternas ursprung" och "kampen för tillvaron", ehuruväl han, åtminstone i vissa fall gav de av honom framlagda fakta en annan tolkning än den, som i våra dagar prisas som den bästa. I åtskilliga av dessa spörsmål har tvivelsutan sista ordet ännu ej blivit uttalat, och det kan åtminstone ifrågasättas, om ej Linnés uppfattning i vissa fall till sist skall befinnas vara den rätta."

J. Wiesner:

"Inom området för den deskriptiva och systematiska botaniken har ingen forskare hittills utövat en större verkan än Linné. Man har också ofta kallat honom den störste av alla hittillsvarande botanister, dock torde väl häri ligga en överdrift; ty *utanför gränserna för den på ren beskrivning vilande systematiken har han ingalunda visat sig som stor forskare.* Han har varken begripit betydelsen av sina föregångare inom anatomien och fysiologien, ej heller själv gjort några upptäckter som beröra dessa områden. Hans förklaring av livsföreteelserna misslyckades, då han var avogt stämd mot den mikroskopiska undersökningen, ja icke en gång hyste förtroende för de mikroskopiska bilderna och ej var invigd i de strängare doktriner, utan vilka fysiologisk forskning är omöjlig. Därför gingo nästan alla

hans vetenskapliga insatser upp i beskrivning; men den kraft och säkerhet, med vilken han fullföljde sitt mål, drog nästan alla samtida botanister med sig, och så kom det sig, att den empiriska systematiken överväxte och förkvävde alla ansatser till djupare forskningar på botanikens område. Icke dess mindre framlysa i Linnés skrifter då och då tankar, som antyda en djupare insikt i organismernas väsen än vad han vanligen lade i dagen gentemot sina lärjungar för att ej för dem försvåra den så nödvändiga beskrivningen av formerna. Så t. ex. ligga frön a till descendensläran i några av hans senare skrifter, där han talar för en ombildning av arterna."

Det är icke för att väcka till liv en ofruktbar och under nuvarande omständigheter olämplig diskussion om Linnés storhet, som vi gjort ovanstående citat. Utan det har skett för att visa, att även en naturforskare, vilken som prof. Wiesner intar en strängt kritisk hållning gent emot Linnés verksamhet, härav ingalunda behöver hindras från att erkänna hans stora betydelse för vetenskapen och även, när så lämpar sig, ge uttryck åt detta sitt erkännande. Enligt vad man med bestämdhet erfarit, har nämligen prof. Wiesner beslutat att trots sina sjuttio år vedervåga den långa resan från Wien till Uppsala för att personligen närvara vid Linnéjubiléet.

Under sådana omständigheter borde man emellertid kunna pretendera, att våra egna Linné-entusiaster ej spänna bågen alltför högt och ej låta sin Linnédyrkan ta sådana former, som måste stöta de främmande celebriteterna för huvudet. Måhända vore det även skäl att skänka en tanke åt det faktum, att fyra av de främsta botanisterna, som anmält sin ankomst till Uppsala vid Linnéjubiléet, nämligen tyskarna Pfeffer

och Göbel, holländaren de Vries och engelsmannen Fr. Darwin, alla äro lärjungar av samma Julius Sachs, vars uppfattning av Linnés betydelse för vetenskapen väckt så mycken anstöt här hemma. Redan denna konstellation borde mana till en viss måttfullhet, och i varje fall borde man väl kunna hoppas att vid det stundande jubiléet få slippa höra chauvinistiska otidigheter, även om dessa blott komma från en person, som icke är naturforskare, icke ens populärvetenskaplig skriftställare, utan rätt och slätt en akademiskt bildad reporter.

CARL VON LINNÉ.

FÖREDRAG PÅ TVÅHUNDRAÅRSDAGEN AV HANS FÖDELSE.

(13 maj 1907.)

Över hela Sverge firar man i dessa dagar tvåhundraårsdagen av Linnés födelse. Universitet och vetenskapsakademier, folkskolor och nykterhetsföreningar tävla om att bringa Linnéminnet sin hyllning, medan samtidigt pressen, oberoende av färg och format över hela linjen visar sina läsare blomsterkungens leende uppsyn, försedd med mer eller mindre lärorik text. En ytlig betraktare kunde rent av för ett ögonblick få illusionen, att den nationella samling, varom det på sista tiden ordats så mycket, slutligen kommit till stånd i blomsterkungens tecken.

Denna allmänna uppslutning till Linnéminnets firande är ett tidstecken, som blir så mycket anmärkningsvärdare, om man blickar 100 år tillbaka och ser efter, hur svenskarne för tre mansåldrar sedan firade hundraårsdagen av Linnés födelse. Det visar sig då, för såvitt man kan döma av tidningar och därmed likvärdiga publikationer, att Linnéminnet gått fullkomligt ofirat och spårlöst förbi i 1807 års Sverige;

icke ens Vetenskapsakademiens protokoll synas ha något att förmäla om festligheter av den anledning, som nu samlat svenskarne till högtid.

Frågar man efter orsaken till, att Linnéminnet för 100 år sedan begicks med tystnad i Sverge, så torde väl denna förnämligast ligga i den tidens yttre politiska förhållanden, vilka som bekant i hela Europa och även för Sverges vidkommande voro synnerligen upprörda och stormiga. I det hänseendet är våra dagars Sverge bättre lottat än kanske någonsin förut, och det är väl också troligt, att den nationella väckelse, som på senare åren gripit vissa delar av Sverges befolkning, även har någon andel i, att dessa dagars Linnéfester fått den vida omfattning, som blivit dem beskärd. Men djupare sett torde orsaken till det stegrade intresse, varmed man i våra dagar omfattar en sak som Linnéminnet, ligga utanför politikens och patriotismens råmärken; detta intresse står påtagligen i samband med det mäktiga uppsving, som naturvetenskaperna gjort under de sista hundra åren, och är ett slående vittnesbörd om den från alla håll respekterade maktställning, som dessa vetenskaper numera intaga. Denna maktställning är ju i vissa fall, särskilt vad beträffar kemien och fysiken, till stor del grundad på de praktiska resultat, som uppnåtts genom naturvetenskaperna: hela den modärna industrialismen är ju otänkbar utan fysik och kemi. Vad däremot den Linnéanska botaniken beträffar, så måste det erkännas, att dess praktiska resultat än i dag äro helt obetydliga: ty om också Linné själv ingalunda saknade intresse för vetenskapens praktiska gagn, så är det dock ett

faktum, att både lantbrukskemien och hortikulturen gått sina egna vägar, oberoende av Linnés och hans efterföljares verk. Då Linnés minne det oaktat göres till föremål för så storartade hyllningar, som nu är fallet, så ligger häri ett erkännande av, att *vetenskapen äger ett ideellt värde,* som är oberoende av dess gagn för den materiella kulturen; och detta erkännande synes så mycket mera värt att ta fasta på, som det rätt eftertryckligt vederlägger den beskyllning för krass materialism o. s. v., som kristliga moralister så gärna utslunga mot vår tid.

Man torde väl också, utan att göra sig skyldig till nationalfåfängans skamliga last, kunna framkasta den frågan, om icke den allmänna entusiasm, varmed Linnéminnet nu firas i Sverge, till en viss grad är ett utslag av den beundran för det storslagna, den böjelse för hjältedyrkan, som är ett utmärkande drag i den svenska nationalkaraktären. Visserligen kan denna hjältedyrkan ofta nog råka på avvägar, men att den även kan ta sig vackra uttryck och sträcka sig till män utanför vårt eget fosterland, därpå fick man bl. a. ett vittnesbörd, då Europas lärda värld för tolv, tretton år sedan firade den store naturforskaren Häckels sextioårsdag, och Sverge, enligt vad statistiken utvisade, var ett land, som i förhållande till sin folkmängd gick främst i hyllningståget.

* * *

När man överblickar Linnés levnad, kan man knappast värja sig för en känsla av beklämning vid tanken på alla de vidrigheter, som hållit på att sned-

vrida hans väg, och de många lyckliga slumpar, som satt honom i tillfälle att utföra sitt livsverk. Redan i skolan var Linné nära att stupa på den pedagogiska dumheten, i det att lärarne vid Växiö gymnasium förklarade den unge Carl Linnæus för olämplig till studier, och vid universiteten i Lund och Uppsala möttes han under sin studietid av en fattigdom, som troligen skulle avbrutit hans bana, om icke några klarsynta och behjärtade män, i Lund Kilian Stobæus och i Uppsala Olof Celsius, lämnat honom ekonomisk hjälp. Samma tur att finna inflytelserika vänner och gynnare hade han även i utlandet, dit han 1735 begivit sig, ursprungligen blott för att förvärva medicine doktorsgrad, men där han i första hand på grund av bristande reskassa — kom att kvarstanna och göra sin lycka. När han efter tre års vistelse i utlandet (företrädesvis i Holland) åter vände hem till Sverge, hade han bakom sig en vetenskaplig produktion, som gjort honom till en europeisk ryktbarhet; men i sitt hemland nödgades han att för sitt uppehälle slå sig ned som praktiserande läkare i Stockholm, tills han år 1741 erhöll den professur i Uppsala, som han sedermera skötte under ett tredjedels sekel.

Vid en överblick över Linnés vetenskapliga författareverksamhet finner man, att han, liksom åtskilliga andra store män, exempelvis Schopenhauer och Häckel, redan vid unga år koncipierat de ledande grundtankar, som utgöra det centrala och bärande momentet i deras livsgärning. Första upplagan av Systema naturæ utkom redan 1735 (i Leiden), och under de tre åren 1735—1738 utkommo i rask följd en

mängd av Linnés banbrytande arbeten, såsom Fundamenta botanica, Amsterdam 1736, Bibliotheca botanica, Amsterdam 1736, Hortus Cliffortianus, Amsterdam 1736, Critica botanica, Leiden 1737, Flora Laponica, Amsterdam 1737, Genera plantarum, Leiden 1737 och Classes plantarum, Leiden 1738.

Vill man försöka att i korthet ange, vad det var, som i dessa skrifter gjorde ett så starkt intryck på samtiden, så torde detta i främsta rummet ha varit *det vetenskapliga ordningssinne,* som genomgår Linnés produktion och som satte honom i stånd att bringa en provisorisk ordning och reda bland massan av då kända djur- och växtarter. Man gör sig ofta en falsk föreställning om botanikens och zoologiens tillstånd före Linnés uppträdande; redan då förelåg ett väldigt material av beskrivna växt- oh djurarter, men man saknade fasta hållpunkter, efter vilka denna mångfald av former kunde ordnas. Ej heller fanns det någon terminologi så praktisk, att den slagit igenom, och följden härav blev, att olika forskare benämnde samma djur- eller växtart med helt olika beteckningar, som dessutom genom sin vidlyftighet — de bestodo ofta av 5—10 ord — voro mycket besvärliga att handhava. På denna punkt var det, som Linné gjorde en av sina stora insatser genom att införa den s. k. binära nomenklaturen (tvånamnsbeteckningen), enligt vilken varje djur- eller växtart benämnes med ett släkt- och ett artnamn. Detta beteckningssätt är icke Linnés uppfinning, utan härrör närmast från Rivinus, men den säkerhet och konsekvens, varmed Linné genomförde denna förenkling av terminologin,

betydde ett stort framsteg. Även den teoretiska åskådning, som låg till grund för den binära nomenklaturen, nämligen att arterna och icke släktena voro de verkliga systematiska enheterna, var även ett högst betydande framsteg gent emot den motsatta, av Tournefort grundlagda uppfattningen, ehuru även det Linnéanska artbegreppet numera vittrat sönder och endast har en rent konventionell betydelse. Betecknande för tillståndet inom sexton- och sjuttonhundratalets botanik är emellertid det faktum, att medan engelsmannen Ray (f. 1628) i sin översikt av växtriket upptog 20,000 arter, varvid samma art ofta figurerade under 3—4 olika namn, så reducerades detta antal av hans yngre samtida Tournefort (f. 1656) till ungefär hälften, och ehuru Linné faktiskt kände och beskrev flera arter än Tournefort, så braktes antalet säkert kända växtarter genom hans bearbetning ned till omkring 8,000.

Denna reda och ordning skärptes ytterligare genom Linnés lyckliga grepp att grunda de större grupperna (klasserna och ordningarna) på könsorganens, ståndarnes och pistillernas antal och inbördes ställning. Förut hade man för detta ändamål sökt använda blomkronans eller fruktens beskaffenhet, men utan att nå önskat resultat; enligt Linnés system, det s. k. sexualsystemet, fördelades alla blomväxterna på 23 klasser, som i sin ordning uppdelades i ordningar med sina underavdelningar, och man erhöll på detta sätt ett slags nyckelsystem, som gjorde det möjligt att utan större svårighet "examinera" och "bestämma" en växt. Emellertid kunde det ej undvikas, att på detta sätt vitt skilda växter fördes till samma klass, exempelvis

stjärnblomman och hästkastanjen till den sjunde, och Linné var även fullt på det klara med, att hans sexualsystem i stort sett ej var ett uttryck för växternas naturliga släktskapsförhållanden, utan ett artificiellt (konstgjort) och på den grund provisoriskt system. Som vetenskapens verkliga mål betecknade han därför uppställandet av ett naturligt system, som grundade sig på växternas (och djurens) inbördes släktskapsförhållanden, och han gjorde även själv ett utkast i denna riktning med uppställande av ett sextiotal naturliga familjer. Onekligen måste det räknas Linné till stor förtjänst, att han trots alla de triumfer hans sexualsystem firade, dock aldrig upphörde att betona vikten av det naturliga systemet, ehuru hans egna åtgöranden härvidlag stannade vid ett fragment.

Utom det genomgripande och fruktbara reformarbete, som Linné utfört på den beskrivande botanikens och zoologiens fält, och som i och för sig är alldeles tillräckligt för att för alla tider tillförsäkra honom en rangställning i vetenskapens historia, tillskriver man honom på många håll, särskilt i Skandinavien, djupgående förtjänster om befruktningsläran och om växtbiologien i allmänhet, växtgeografien o. s. v. Då emellertid dessa förtjänster äro omtvistade, torde det vara lämpligast att vid detta tillfälle i stället skärskåda några av de intellektuella karaktärsdrag, som prägla hans naturforskning och som delvis även återfinnas hos Linné som människa.

Vad som genast faller i ögonen, när man överblickar Linnés vetenskapliga författarskap, är den intensiva *flit,* varom denna periodvis nästan monströsa produk-

tion bär vittne. För att kunna utveckla en så rastlös verksamhet, som Linné presterade t. ex. under sin vistelse i Holland, kräves icke blott en högst ovanlig arbetsförmåga, utan också den *intellektuella lidelsefullhet,* som vanligen utmärker geniet, men som talangen ofta saknar. Denna passionerade hängivenhet för sin vetenskap följde Linné hela livet igenom, och ännu på ålderdomens dagar, då hans krafter brutits genom sjukdom, kunde anblicken av en ny eller sällsynt växtart komma hans intellektuella glöd att för ett ögonblick glimma upp.

Linné ägde även i hög grad en annan egenskap, som ofta anses vara poeternas privilegium, men som är lika nödvändig för naturforskaren, nämligen *fantasi.* Det är visserligen sant, att även den, som saknar denna naturens gåva, kan dra sitt strå till naturvetenskapernas stora stack, men de forskare, vilkas verksamhet varit av banbrytande art, ha i regeln varit män med stark och livlig fantasi. Linné ägde i hög grad förmåga att kombinera företeelser, att se frändskaper och likheter, att utgallra det väsentliga från oväsentligt, att se system i naturen; hans blick trängde ej på djupet, genomskådade icke orsakssammanhang, utan manifesterade sig som en till ytterlighet skärpt åskådningsförmåga, som ögats genialitet. Och vad Linné på detta sätt uppfattade, det ägde han en sällsam förmåga att uttrycka med ord; liksom en konstnär med några få streck kan återge det karaktäristiska i ett ansikte, så kunde Linné med några få ord sammanfatta och återge just det väsentliga, varigenom en art eller ett släkte skiljes från de närstående. Hans art-

beskrivningar erinra genom sin koncentrerade form och sin uttrycksfulla lapidarstil i viss mån om Napoleons berömda proklamationer till sin armé, och göra honom, som Julius Sachs framhåller, på denna punkt till alla tiders oöverträffade förebild.

Även ett annat av det vetenskapliga geniets karaktärsdrag, nämligen *sinnet för det underbara,* förefinnes starkt utvecklat hos Linné. Den Horatianska satsen *nil admirari:* att man ingenting bör beundra, om man vill bevara själens jämnvikt, är än i dag kälkborgarnes levnadsvisdom; men för naturforskningen är just förmågan att falla i undran över företeelserna en livsens källa, som låter tankens bleka hy förbytas i skär och tindrande friskhet. När det om ett geni med så väldig resning som Goethe sades, att han hela livet igenom förblev ett barn, så grundade sig detta omdöme säkerligen icke minst på den nu berörda själsegenskapen; och även hos Linné är denna böjelse att med barnets ointresserade vetgirighet betrakta den omgivande världen ett av de mest utmärkande dragen. Härmed sammanhänger även hans starkt utpräglade natursinne, som trots all olikhet i övrigt låter Linné framstå som andligen befryndad med Rousseau. Denna naturhänförelse, som i grunden är ett germanskt drag, återfinnes redan hos de tyska mystikerna; medan ännu Erigena, i överensstämmelse med kyrkofädernas lära, stämplar beundran för naturen som en synd, lika svår som äktenskapsbrott, ger t. ex. Jakob Böhme sin naturdyrkan luft i följande vackra ord:

"Du skall aldrig finna en bok, där du kan få tillfälle att så utforska den gudomliga visheten, som om du går på en grön-

skande och blommande äng; då skall du se, lukta och smaka Guds underliga kraft, fast det blott är en liknelse... men för den sökande är denna liknelse en kär läromästare, han finner mycket överallt."

Detta är fullkomligt i Linnés anda, blott med den viktiga skillnaden, att vad den tyske mystikern på sitt subtila sätt uppfattar som "en liknelse", det är för Linné påtaglig konkret verklighet, i det att hela naturen enligt hans mening är så att säga gjord för hand — av Gud. "Var och en", heter det i Oeconomia naturæ, "som med någon eftertanke betraktar naturens mästerstycken, finner nogsamt, hur allting till sist stöta samman i tu huvudändamål: Guds Ära såsom det yttersta och högsta, samt Människans Lycksalighet". Enligt denna naturuppfattning, som är direkt framgången ur semiternas abstrakta materialism, äro alltså icke blott de olika djur- och växtarterna utrustade med alla de egenskaper, som de behöva för att för egen räkning fresta tillvaron, utan de äro därjämte på ett eller annat sätt skickade till människans tjänst. Ändamålsenligheten i naturen blir på detta sätt tvåfaldig, och man erhåller en *dubbel teleologi,* som i princip är absolut oförenlig med exakt naturforskning och i praktiken leder till de vidunderligaste resultat. Så uppfattar Linné t. ex. de epifyta växternas vattenuppsamlande cisterner, som reservoarer, i vilka vattnet "hålles kvar, tills människor, fåglar och djur komma att hämta och svalka sig därutav"; de egendomliga urnorna hos Nepenthes, medels vilka denna växt fångar och digererar insekter, göra enligt Linné samma tjänst. Om hundarne förtäljer Linné, att efter som deras "excrementer äro

så bittra och tärande, att inga insekter våga sig därpå, att dem bortföra, så har naturen lärt hunden att lägga dem på stenar, stubbar, tuvor och andra höga rum, på det att de icke skola skada och förstöra växterna; men kattorna gräva desamma långt ner i marken". "Vilja vi", säger Linné, "eftersöka ändamålet av den naturens inrättning, att somliga djur endast blivit skapade till de övrigas plåga och fördärv, så öppnar sig åter för oss en härlig skådeplats av Guds vishet", i det att rovdjuren "hålla jämvikt" mellan de övriga djuren, så att dessa ej förökas till större antal, än jorden bekvämligt kan berga. Från denna synpunkt blir även elefantens långsamma fortplantning "ett ej ringa prov av Guds visdom", enär "eljes skulle väl världen snart bliva uppäten av Elefanter och andra sådana". Även de djur och växter, som ej direkt gagna människan, äro dock enligt Linné skapade för att genom sin växlande mångfald förlusta människans sinnen och på detta sätt skydda henne för livsleda; gräsens blad äro livligare gröna på översidan än på undersidan, för att härigenom estetiskt fröjda människoögat o. s. v.

Det är tydligt, att en naturuppfattning sådan som den Linnéska är himmelsvitt skild från de betraktelsesätt, som hyllas av våra dagars naturforskning. Redan på denna grund är det tämligen vågat, att som det stundom och särskilt i dessa jubiléernas dagar skett, framställa Linné som en föregångare till den nutida evolutionsläran, eller rent av göra honom till descendensteoretiker. Då man t. ex. från zoologiskt håll påstår, att Linné varit "den förste, som uttalat tanken på större förändringar av arterna", så förbiser man, att

denna tanke redan med stor klarhet uttalats av filosofen Leibnitz († 1716), och att en fransk botanist, *Marchant*, redan år 1719 uttalat åsikter om artbildningen, som på ett överraskande sätt erinra om Darwins och de Vries' åskådningssätt. Den artbildning, som Linné tidtals (1744 och 1762) antydde, men tidtals t. ex. i Philosophia botanica (1751) förnekade, fattades för övrigt av honom endast som en inom ett bestämt släkte begränsad nybildning genom bastardering, men icke som utveckling från lägre former till högre. Att häri vilja se evolutionistiska åskådningar torde vara att tillskriva Linné förtjänster, som han själv aldrig torde ha drömt om; och man kan i själva verket knappast tänka sig två starkare motsatser än Linnés leende, blitt självmedvetna uppsyn och Darwins allvarstunga, tankefårade grubblaransikte, två motsatser, som tydligt nog avspegla den olika arten av deras forskning.

Det kan för övrigt ej nekas, att man, särskilt i Skandinavien, under sin iver att hävda Linnés storhet utanför den beskrivande systematiken, ofta gör sig skyldig till påtagliga överdrifter. Så anföres titt och ofta som bevis på Linnés utomordentliga divinationsförmåga hans åsikter om de smittosamma sjukdomarne såsom förorsakade av små, för blotta ögat osynliga organismer, och en svensk botanist, som i dagarne utgivit en för övrigt mycket välskriven broschyr om Linné, tillägger till yttermera visso: "Först långt, långt senare ha forskarne kunnat iakttaga dessa organismer, de nu så ryktbara bakterierna". En lärobok i bakteriologi hade dock kunnat övertyga vederbörande om, att redan den romerske polyhistorn Varro, som levde ett

århundrade före Kristus, antog, att "små djur, dem vi ej förmå se med våra ögon, födas på sumpiga ställen, varifrån de med vindarne föras in genom näsa och mun för att i oss framkalla svåra sjukdomar", och att holländaren Leeuwenhoek sett och avbildat verkliga bakterier åtskilliga decennier innan Linné föddes. Och då man för att förklara och motivera Linnés ensidiga forskningsriktning jämt och ständigt framhåller, att "tiden ej var mogen" för anatomisk och fysiologisk forskning, så glömmer man, att t. ex. Ingenhousz redan året efter Linnés död experimentellt bevisade, att de gröna växterna, men endast dessa, äga förmågan att avsöndra syrgas, att detta endast sker i ljuset, att bladen ur luften avskilja, vad som är användbart för deras näring, nämligen *den brännbara substansen,* att den avsöndrade syrgasen i sin ordning förbrukas vid djurens andning, varvid dessa utstöta den för dem skadliga produkten (kolsyran), som åter kommer växterna till godo o. s. v. Dessa och många andra upptäckter av Linnés samtida blevo emellertid under trycket av den specifikt Linnéanska forskningsriktningen fullkomligt förbisedda.

Det kan ej heller nekas, att Linnés utomordentligt starka betonande av artbeskrivningens vikt och nödvändighet haft ett mindre gynnsamt inflytande på den botaniska vetenskapens utveckling, dels därigenom, att andra forskningsgrenar trängdes åt sidan och för lång tid förkvävdes, dels därigenom, att den dominerande riktningen, tack vare den Linnéanska metodens enkelhet och ändamålsenlighet, utövade en stark attraktion på måttligt begåvade huvud, som — för att

tala med Julis Wiesner — hoppades på att bli förevigade som auktorer för nya arter eller släkten. Än i dag torde botaniken vara den vetenskap, som mer än andra besväras av pretentiös och andefattig dilettantism.

Men även om uppskattningen av Linnés naturforskning i detalj kan utfalla olika, så mycket står dock fast, att han var en genial forskare, som nått ett världsrykte, vilket än i dag ej förbleknat. För en liten nation som vår är det en stor sak att ha ägt en sådan man, ty han representerar ett ideellt värde, som ingen yttre makt kan stryka ut ur nationalförmögenheten. Linnés namn och livsgärning bildar en av de fastaste hörnstenarna i den skyddsmur av andliga värden, som kunde säkra vår självständighet som kulturfolk, även om vi finge uppleva den sorgen, att vår politiska självständighet för en tid ginge förlorad.

Skall emellertid kulturen kunna fylla sin mission som värn för nationaliteten, så får den ej vara ett fåtals privilegium, utan den måste ha trängt ned till folkets breda lager. I det nuvarande Sverge är detta som bekant långt ifrån fallet. Liksom för hundra år sedan hela vårt folk på grund av situationens vanskлighet ej hade en tanke över för blomsterkungens minne, så stå än i dag väldiga massor av Sverges arbetande folk oberörda av de festligheter, varmed man över hela Sverge firar Linnés födelse, oberörda, därför att deras fattiga och eländiga livsvillkor utestängt dem från delaktigheten i den kultur, som även borde varit deras egendom. Må vi hoppas, att det demokratiska framstegsarbetet i Sverge av oss och av våra barn och

barnbarn må bedrivas så energiskt, att när tredje hundraårsdagen av Linnés födelse randas, svenskarna må kunna fira den dagen som ett enigt och genom enigheten starkt folk.

II

OM DÖDEN OCH UPPSTÅNDELSEN.

GUSTAV BJÖRKLUND: OM DÖDEN OCH UPPSTÅNDELSEN FRÅN CELLÄRANS SYNPUNKT.
(1900, juni.)

Frågan om den organiska världens uppkomst tillhör den fysiologiska vetenskapens allra heligaste. En riktig behandling av denna fråga förutsätter kunskaper på de dunklaste områden, kunskaper om förhållandet mellan organiskt och oorganiskt, om själva livets väsen, om näringsberedningen, tillväxten, fortplantningen, ärftligheten, variationsförmågan, växelverkan mellan delar och organ i samma organism. De skolade fysiologerna yttra sig därför alltid mycket försiktigt och endast i största allmänhet om denna fråga.

Redan för flera år sedan har emellertid en tysk naturforskare, Carl von Nägeli, fäst uppmärksamheten på det egendomliga sakförhållandet, att den fysiologiska forskningens svåraste problem med en särskild förkärlek diskuteras av personer, som icke äro fysiologer. Frågan om den organiska världens uppkomst är av rent fysiologisk art. För dess lösning behövas emellertid vissa hjälpvetenskaper, anatomi, histologi,

paleontologi, antropologi o. s. v., och på denna grund känna sig anatomer, histologer, paleontologer etc. icke blott berättigade, utan direkt uppfordrade att säga sin mening om den organiska världens uppkomst. Och då detta spörsmål även berör filosofien och teologien på ganska ömtåliga ställen och på denna grund även intresserar den stora allmänheten, så får man uppleva, att filosofer, teologer och litteratörer av alla slag och alla grader kasta sig över detta den fysiologiska vetenskapens svåraste problem.

Vid anblicken av detta skådespel erfar, menar Nägeli, en fysiolog ungefär samma känslor, som en fysiker skulle känna, om den stora allmänheten funne sig föranlåten deltaga i lösningen av elektricitetslärans problem. Som bekant har fysiken ännu icke, eller rättare, hade ännu för några år sedan icke någon bestämd föreställning om elektricitetens väsen. Antaget nu, att t. ex. frågan om den elektriska strömmens natur hade intresserat allmänheten i lika hög grad som den organiska världens uppkomst och människans härstamning, så hade också fysiken med häpnad fått uppleva, att dess svåraste frågor med stigande bestämdhet skulle diskuterats och avgjorts av elektrotekniker, uppsättare av åskledare, försäljare av rheumatismkedjor, telegrafister och till sist av telegrammens avsändare och mottagare.

Det är snart tjugo år sedan den tyske naturforskaren yttrade dessa ord, men att det sagda ännu äger tillämplighet på svenska förhållanden, framgår tydligt nog av herr Björklunds nyligen utkomna arbete *Om döden och uppståndelsen från cellärans synpunkt.*

Vi känna icke herr Gustaf Björklunds levnadsställning, men vi kunna med säkerhet konstatera, att han icke är fysiolog. Det oaktat yttrar han sig om fysiologiska frågor med en bestämdhet, som hade han redan i vaggan genomskådat dessa ting. Hans arbete går ut på ingenting mindre än att med stöd av den modärna cellärans och den modärna fysiologiens resultat giva *"en universell och fullständigt tillfredsställande världsförklaring"*. Och i denna *organiska idealism*, som förf. benämner sin nya världsåskådning, finns det plats för allt, som är en troende kristen dyrbart, från odödligheten ända till guds försyn i dess från katekesen bekanta former, den allmänna, den särskilda och den särskildaste.

Herr Björklunds arbete har från flera representativa håll erhållit ett storartat erkännande, men då de högt ärade recensenterna ej fullt kunnat bedöma den naturvetenskapliga basis, på vilket det hela vilar, skola vi med lätt hand avhjälpa denna brist.

Slå vi t. ex. upp sidan 73, så finna vi på tal om skillnaden mellan organisk och oorganisk materie följande passus:

"Vad är det då, som företrädesvis — något annat än det mest väsentliga kan icke här tagas i betraktande — skiljer den ena formen av materie från den andra? Ställa vi till kemien denna fråga, så erhålla vi till svar, att denna egenskap ligger i brännbarheten. Organisk materie är brännbar; oorganisk däremot icke."

Detta är ett misstag. Har aldrig herr Björklund hört talas om den sjön, som *brinner av eld och svavel*, och svavel är dock ett oorganiskt ämne. Och skulle herr

Björklund, i likhet med Antibarbarus' författare, vilja påstå, att svavlet är ett organiskt harts, så skulle vi vilja rekommendera honom att en stund hålla ett stycke fosfor mellan fingrarna. Men varför svavel och fosfor! Ett stycke magnesium, ett stycke järn brinna ju under långt ståtligare eldfenomen, om också järnet hälst vill ha ren syrgas. Kort och gott: herr Björklunds påstående, att endast organisk materie kan brinna, vittnar om en så grov okunnighet i kemi, att han i detta ämne utan förbarmande skulle kuggas i studentexamen.

Ett annat exempel! Sid. 68 läser man:

"Är det för övrigt icke någon skillnad mellan den organiska materie som kemisterna framställa och den som finnes i den *levande* naturen? Om så är, och denna skillnad visar sig bestå däri, att den förra icke är organiserad, vilket den senare alltid är, så frågas: varför kunna icke kemisterna framställa organiserad materia?"

"Hade Büchner gjort sig dessa eller likartade frågor och givit sig ro att fundera på dem, skulle han kommit till ett annat resultat" etc.

Vi kunna upplysa herr Björklund om, att man, utgående från elementen kol och väte, kan på syntetisk väg framställa t. ex. en ättiksyra, som är absolut identisk med den i naturen förekommande, att man vidare av denna ättiksyra kan uppbygga fullt "naturlig" glycerin, och att man av denna konstgjorda glycerin kan framställa druv- och fruktsocker, som äro absolut identiska med de i den levande naturen förekommande sockerarterna. Men efter detta meddelande skulle vi gärna vilja till gengäld utbedja oss en upplysning av

herr Björklund. Vad menar herr Björklund med organiserad materie? Det är alldeles påtagligt, att han icke har en aning om vad fysiologerna förstå under detta uttryck, men detta hindrar honom icke ett ögonblick från att klandra Büchner, som ej "givit sig ro att fundera på dessa och likartade frågor".

Med sådana förkunskaper är det, som herr Björklund går att lägga grunden för sin världsåskådning. Denna grund är dogmen om en särskild livskraft och formuleras sid. 72 sålunda:

"Livet kan icke förvandlas till någon form av materiell energi, och omvänt, ingen form av materiell energi kan förvandlas till liv. Livet och naturkrafterna äro till själva sitt innehåll och väsen skilda och olikartade."

Att ingå på en detaljerad vederläggning av denna sats, kan naturligtvis ej här komma i fråga. Personer sådana som herr Björklund och konsorter måste klubbas ned med auktoriteter, och vi skola därför inskränka oss att anföra, vad nutidens främste växtfysiolog, professor Pfeffer i Leipzig, i ett föredrag, hållet på naturforskarmötet i Nürnberg 1893, yttrat på denna punkt. Professor Pfeffer yttrar:

"Endast den, som genom att bryta med lagen om energins oförstörbarhet överhuvudtaget lämnar naturvetenskapen mark, kan i våra dagar våga att tala om en särskild energi, livskraften."

Och vidare:

"Jag har den övertygelsen, att det bland vetenskapliga forskare ej längre finnes några anhängare av sådana åsikter, som fordra ett skeende, vilket ej underordnar sig mekaniken och lagen om energiens oförstörbarhet."

Och skulle herr Björklund till försvar för sin oundgängliga livskraft vilja anföra, att dessa yttranden möjligen kunna gälla för växterna, men icke för djuren, så skulle vi råda honom att härom spörja någon av våra svenska djurfysiologer t. ex. professor Tigerstedt och Öhrvall. Och för den händelse det i dessa mäns trappor skulle passera honom något mänskligt, skola vi till hans ledning i svensk översättning avtrycka vad prof. Tigerstedt i sista upplagan av sin lärobok i allmän fysiologi yttrar på denna punkt:

"Denna (prof. Tigerstedts) uppfattning av den levande naturen och de inom densamma härskande krafterna är något helt annat än den gamla, numera väl definitivt undanröjda vitalismen med dess av inga lagar nyckfullt växlande, än oerhört kraftiga, än spårlöst försvinnande spöke — livskraften."

Det anförda må vara nog för att visa, med vad rätt herr Björklund åberopar sig på den modärna naturvetenskapen. Hela arbetet är ett kaos av de befängdaste misstag, missförstånd, förvrängningar, och den som är hemma i kemins och fysiologins element frågar sig mer än en gång, om författaren är normal. Vi äro icke behäftade med akademisk lärdomshögfärd, men uppriktigt sagt, vi anse under vår värdighet som naturforskare att spilla ytterligare ord på den "vetenskapliga" delen av detta opus, i vilket varje cell förklaras äga individuell odödlighet!

Endast en punkt skola vi ytterligare påpeka, en punkt, som synes oss lämna ett synnerligen gott bidrag till författarens karaktäristik. I slutet av sin polemik mot materialisten Büchner förklarar herr Björklund, att Büchners "huvudlösa sätt att resonera och draga

slutsatser" berättigar det påståendet, "att materialismen måste ha andra orsaker än ett ädelt och fördomsfritt sökande efter sanningen för dess egen skull". Denna insinuation mot en av Tysklands erkänt noblaste personligheter visar bättre än allt annat, att författaren är en sant troende kristen.

* * *

Det skulle ej ha fallit oss in att så pass utförligt uppehålla oss vid detta arbete, som bitvis gör intryck av att härröra från en sinnesrubbad person, om det ej av den svenska kritiken redan firats som ett kulturellt evenemang.

I den liberala "Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning" har arbetet i fråga varit föremål för en utförlig och berömmande kritik, undertecknad av signaturen O. E. L., bakom vilken, enligt vad vi erfarit, döljer sig professorn vid Göteborgs högskola O. E. Lindberg. Boken rekommenderas här på det varmaste åt alla "den psykiska forskningens vänner".

I sista häftet av den av Letterstedtska föreningen utgivna och av professor Montelius redigerade "Nordisk Tidskrift" finnes en av S. A. Fries undertecknad, ytterst sympatisk recension, i vilket arbetet berömmes för "ytterst skarpsinnig deduktion", "gediget innehåll", "lugn och hovsam polemik" o. s. v.

I "Svenska Dagbladet", kulturbladet par préférence, beklagar professorn vid Stockholms högskola herr Oscar Levertin, att prof. Norström i det av Gustaf Sundbärg på statsuppdrag utarbetade arbetet om Sverge

"bland dagens filosofiska skriftställare" ej upptagit Gustaf Björklund.

Detta är historien om herr Björklunds bok och dess recensenter. Fransmännen säga i sådana fall "ça donne à réflechir", tyskarna "das lässt tief blicken". Vad säga svenskarne?

FILOSOFI OCH NATURVETENSKAP.

VITALIS NORSTRÖM: VAD VI BEHÖVA.
(1901, sept.)

Till de tidens tecken, som av alla upplysningens vänner måste hälsas med glädje, hör icke minst det allt intimare närmande mellan filosofi och naturvetenskap, som ägt rum under sista hälften av det gångna århundradet. Det stolta förakt, varmed våra filosofer fordomdags blickade ner på naturvetenskapen, har försvunnit och ersatts dels av en konventionell högaktning på avstånd, dels även av ett verkligt intresse, som stundom t. o. m. yttrat sig i grundliga studier av naturvetenskapens olika branscher.

Å andra sidan har man i naturforskarnes läger kunnat spåra ett stigande intresse för filosofiska problem. Det är ingen tillfällighet, att flera av den nyare filosofins originellaste andar börjat sin vetenskapliga bana som naturforskare. Fechner, Lotze, Wundt och nu senast Mach ha alla beklätt lärareplatser i fysik eller fysiologi, innan de officiellt gingo över till filosofin. Helmholtz förblev intill sin död professor i fysik, men hans insatser på det kunskapsteoretiska området nämnas med

stor aktning av alla tänkande filosofer. Du Bois-Reymond, Häckel, Weissmann, Fick, Nägeli, Kékulé, de Vries och många andra av vår tids naturforskare ha under sina vetenskapliga strövtåg ej kunnat undvika att stundom beträda filosofiens mark. Och vilket inflytande Darwin, som dock själv i det längsta gick ur vägen för metafysiska frågor, utövat på det filosofiska tänkandet, är allbekant.

Den transfusion av friskt blod, som den redan avtärda filosofin erhållit från naturvetenskapen, har emellertid brakt åtskilliga filosoferande män i en högst fatal situation. En filosof, som ej vill inskränka sig till rent historiska studier, kan numera knappast undgå att då och då beröra naturvetenskapliga problem. Men då filosofiens idkare i Sverge till stor del äro män med övervägande humanistisk bildning*, uppstår därigenom den tragiska konflikten, att de svenska tänkarne tvingas att yttra sig om saker, som de alls icke förstå. I denna mening är professor Vitalis Norström verkligen en tragisk skickelse.

Denna tragik förhöjes än ytterligare därav, att prof. Norström som *populär* skriftställare ofta uttrycker sig *så lärt och därjämte även så oklart,* att de av hans läsare, vilka ej förut sysslat med filosofiska studier, ovillkorligen måste missförstå honom. Redan det första kapitlet i hans bok, som bär överskriften "Veten-

---

* För undvikande av missförstånd torde böra framhållas, att denna anmärkning ingalunda gäller *alla* svenska filosofer. Ett i dagarna utkommande populär-psykologiskt arbete utgör ett glänsande vittnesbörd om, att det även i Sverge finnes filosofer, fullt förtrogna med naturvetenskapens åskådningssätt.

skapen som sanningsvittne och kulturverktyg" bevisar detta. Vad prof. Norström här vill säga, är påtagligen ingenting annat än vad Spencer, Albert Lange, Du Bois-Reymond och många andra sagt långt före honom, nämligen att det för all naturforskning ges vissa gränser, och att naturvetenskapen som sådan ej ger oss någon upplysning om världens yttersta grund. Men då prof. Norström går att utreda denna odisputabla sanning, begagnar han bilder och citat, som icke upplysa, utan förvirra läsaren. När t. ex. förf. (sid. 9) påstår, att "det glödgande järnet är minst lika mycket tillgängligt för smedens slägga och tång som det fysiska alltet för forskarens förstånd", eller då han instämmer i Balfours yttrande, att "naturlagarna äro mänskliga uppfinningar till vår egen vägledning genom livets förvecklingar", så kan man vara fullt övertygad om, att dessa redan i och för sig minst sagt ensidiga påståenden uppväcka fullkomligt falska föreställningar hos den publik, till vilken förf. vänder sig.

Relativt klar och tydlig är däremot prof. Norström i de kapitel, där han behandlar kristendomens världsförklaring och sedelära. Han hävdar här med mycken skärpa, att "ingen tänkande kristen bör fördrista sig till att söka förklara, huru själva skillnaden mellan gott och ont, bättre och sämre har kunnat framgå ur en alltigenom god världsgrund, varför det allsmäktiga, allvisa och allgoda väsendet inrättat sin skapelse sådan, att den icke kan nå det goda, som dock är dess ursprung, annat än genom en oerhörd strävan, en oöverskådlig utveckling" o. s. v. Det gives, förklarar prof. Norström, *intet* svar på dessa frågor — andra än genom

cirkelbevisningar och övriga hokus pokus, som väl kunna förstumma en mun, men icke övertyga ett förnuft. Vi måste "oförbehållsamt erkänna, att kristendomens teoretiska världsförklaring har tilltagit i motsägelsefullhet och uppenbar otillräcklighet i samma mån fordringarna på logisk giltighet och på vår förnuftiga känslas tillfredsställande ha stigit". Och samma motsägelser möta oss även på det praktiska området. Det är lätt nog att "bli varse den väldiga klyfta, som under tidernas lopp upplåtit sig mellan den etiska anden i Kristi evangelium och de normer, som faktiskt bestämma våra moraliska värdesättningar". Ställ å ena sidan bergspredikanten och å andra sidan "de konungar, hjältar, härförare, statsmän, vilka våra skolor utpeka såsom mål för ungdoms beundran och efterliknande", och den är "obotligt blind, som icke märker, att våra moraliska omdömen stå på en bas, som väsentligen skjuter utanför den kristna moraltypen". "Vi böra lägga en annan tonvikt på fosterland, familjeband, näringsomsorger, forskning, konst o. s. v. än Nya testamentet gör."

Allt detta är ju mycket gott och bra, ehuru den Zarathustra-min, varmed prof. Norström förkunnar dessa sekelgamla sanningar, onekligen verkar något komiskt. Men om någon nu tror, att professorn på något sätt vill kristendomen till livs, så bedrar han sig grundligt. Prof. Norström är visserligen — *å ena sidan* — en hård och hänsynslös fritänkare, men — *å andra sidan* — är han så god kristen som trots någon präst. Att "de högsta historiskt givna elementen i sedligheten framträtt just i evangeliernas sedelära eller riktigare i

Kristi person", det är för prof. Norström "en hög och ljuv sanning, vilken jag högt vill bekänna". *Vad vi behöva,* det är, lär oss förf., framför allt tre ting. Vi behöva *för det första** en vidgad andlig horisont. Vi böra vårda och utveckla den *kritiska och negativa andan i vetenskapen* — för att göra rent hus med illusionerna och — *upplåta mark för trons och hoppets möjligheter!*

Vi behöva *för det andra* och framför allt, att dessa obestämda möjligheter förvandlas till individuella verkligheter. Vi behöva försonas med tillvaron och livet genom *en religion, som är förenlig och samstämmig med den modärna tankens hänsynslöshet och den modärna känslans förfining,* ja, som just av dem betingas.

Vi behöva *för det tredje,* sedan vår förnuftstro blivit tänd, *kristendomen* . . .

Man ser: efter varje kätterskt *å ena sidan* följer i prof. Norströms tankevärld ett ortodoxt *å andra sidan* med samma orubbliga lagbundenhet som dundret och blixten.

Men för prof. Norström är detta icke nog. Ett trosvittne med hans krigarkynne kan i längden ej nöja sig med att "högt bekänna höga och ljuva sanningar", han måste gå anfallsvis tillväga mot fienden. Och fienden — vem skulle väl den vara om icke den ökända naturvetenskapen och den ur denna framgångna "naturvetenskapliga världsåsikten" (sid. 89).

Det är emellertid skäl att noga hålla i sär dessa

* Kursiveringarna av B. L.

tvenne ting. En naturvetenskap existerar nämligen otvivelaktigt, en naturvetenskaplig världsåsikt däremot icke, åtminstone icke i den mening, prof. Norström fattar den.

Bland nutidens naturforskare finnas många framstående män, som träget arbeta på sitt specialområde och under årens lopp småningom bilda sig något påminnande om en livsåskådning, men för övrigt resolut vända ryggen åt alla metafysiska problem. Av de naturforskare, som verkligen intressera sig för filosofiska spörsmål, torde i de germanska länderna det allra största flertalet i kunskapsteoretiskt avseende stå på den av Albert Lange representerade ståndpunkten och för övrigt ansluta sig till Spencers lära om det ovetbara. Ett mindre antal torde luta åt den Comteska positivismen, ett annat fåtal hylla den Büchnerska materialismen, sådan denna framställts i de senare upplagorna av "Kraft och Stoff", andra slutligen den Dühringska världsåskådningen o. s. v. Att såsom prof. Norström gör, tala om en enhetlig naturvetenskaplig världsåsikt, som samtidigt identifieras med någon ytterst primitiv materialism, är fullkomligt meningslöst.

Det var den ena punkten. Vi komma nu till naturvetenskapen och dess syndaregister, sådant detta utmålas av prof. Norström. Sid. 90—91 läsa vi följande:

"Det är förunderligt, huru naiv den inom sitt område så beundransvärda naturvetenskapen ter sig, när den avlägger kulturtjänarens arbetskläder för att iföra sig drägten av livets och historiens herre, när den överskrider gränserna för sin partikularitet och söker svinga sig upp till universiella syner. Men icke blott naiv, utan ock olycksdiger och livsförlamande. *Naiv*

då den icke ser, att livet för det allideles övervältigande flertalet, ja innerst för *alla* är och alltid varit värdelöst och outhärdligt utan de historiens, religionens, konstens och filosofiens värden, vilka den vill upphäva för att ersätta dem med ett lumpet människans framlinkande till den yttersta trötthets- och uselhetsgränsen under ängslande bakterietankar. Vart tar verklighetssinnet vägen? *Naiv*, då den tröstar oss över förlusten av vårt *jag* med *molekylens* evighet. Vad har blivit av det sunda förnuftet? *Olycksdiger*, då den vältrar stötestenar i vägen för den andliga kulturen, på vilka denna ofta sårar sig och av vilken den alltid försinkas. Var är utvecklingstanken hos den, som sätter naturens kretsgång i stället för det historiska framåtskridandet?"

Detta utfall är förbluffande. När har naturvetenskapen, även då den "sökt svinga upp sig till universella syner", velat upphäva "konstens värden" eller "sätta naturens kretsgång i stället för det historiska framåtskridandet"? Antaget, att naturforskarna samt och synnerligen hyllade t. ex. den Büchnerska materialismen — vad så? Är det verkligen nödvändigt att erinra en filosofie professor om, att teoretisk materialism är en sak, praktisk en annan, att även den mest radikala teoretiska materialism mycket väl kan förenas med en svärmisk entusiasm för skönhet, sanning och rätt! En sådan erinran borde vara överflödig, men synes här verkligen på sin plats.

Efter detta är den obekantskap, prof. Norström röjer med hänsyn till naturvetenskapens egna principer, mindre förvånande. Ett exempel blott. På sista sidan i sin bok påstår prof. Norström, att "utvecklingens ideella vy" icke kan vila på naturen — det lär oss "naturvetenskapens faktiska utmynnande i mekanisk

atomism". Detta yttrande vittnar om ett fundamentalt missförstånd. Den naturvetenskapliga atomteorin är en hypotes, som gjort kemien utomordentligt gagn, men som naturvetenskapen är beredd att uppgiva, så snart den kan ersättas av något bättre. Vad naturforskarna själva tänka härom, framgår tydligt nog t. ex. av följande yttrande, som en av vår tids främsta kemister, Ostwald, fäller i sin för två år sedan utgivna "Grundriss der allgemeinen Chemie" (p. 11.):

"Också är det endast rätt och billigt att betona, att det hittills ännu alltid varit möjligt att utforma atomhypotesen så, att även de övriga kemiska förhållandena kunnat framställas i enlighet med denna teori. *Dock synes för närvarande gränsen för teoriens anpassningsförmåga vara nära nog uppnådd, och de röster ökas, vilka hänvisa på dess otillräcklighet på många områden.*"

Ostwald framhåller därpå, att han huvudsakligen *av rent pedagogiska skäl* "formellt bibehåller atomhypotesen". Att liknande åsikter även förefinnas utom kemisternas läger, framgår t. ex. ur ett yttrande av den svenske fysiologen Öhrwall, "att atombegreppet ej är fastslaget för alla tider, utan kan komma att betydligt förändras och utvecklas eller kanske rent av ersättas med något annat". Vad prof. Norströms yttrande om "naturvetenskapens faktiska utmynnande i mekanisk atomism" har att betyda, torde efter dessa citat vara tydligt nog.

Även på det rent filosofiska området yttrar prof. Norström meningar, som torde förefalla hans yrkesbröder högst betänkliga. När prof. Norström som

slutkläm i sitt arbete med kursiv stil framhäver satsen:

Jag tror på Gud, emedan jag tror på framåtskridandet.

så är ju detta i själva verket ingenting annat än en uppvärmning av det gamla fysiko-teologiska beviset för guds tillvaro. Detta argument härleder som bekant guds existens ur världens ändamålsenlighet: det är ju påtagligt, att förmågan av framåtskridande endast är ett specialfall av ändamålsenlighet. Men detta argument för guds existens har ju för något mer än hundra år sedan en gång för alla vederlagts av prof. Immanuel Kant.

Prof. Norström hävdar slutligen, att vad gud är, få vi i sista hand tillfredsställande besked om varken av Böckernas bok eller av någon på denna bok fotad "teologi", utan av våra egna självupplevelser och av den jämförande religionsvetenskapen. Vi äro icke bibeltroende, men vi undra dock, om icke den religionsbehövande delen av mänskligheten i Europa är bättre betjänt av Böckernas bok, än av det Norströmska receptet. Ty den gud, som den jämförande religionsvetenskapen *gör* en bekant med, är en ytterst mångskiftande företeelse, och den utveckling av gudsbegreppet, som nämnda vetenskap lär oss, består ju i en ständigt fortgående avklädningsprocess av de mänskliga egenskaper, som *religionen* på de lägre stadierna tillagt det absoluta — tills slutligen endast det ovetbara blir kvar i sin nakna *ofattbarhet*. Och vad de egna självupplevelserna beträffar, så står man ju även här inför en oändlig skala av nyanser, från metodisten, som under botkampen har fysiska förnimmelser av gud i

sin egen kropp, ända fram till den franske filosofen, som formulerade sina självupplevelser i den bekanta satsen: det enda, som ursäktar gud, är att han icke finns till.

PROFESSOR NORSTRÖM OCH NATURVETENSKAPEN.

(1901, okt.)

I "Arbetet" för den 4 oktober har prof. V. Norström (Göteborg) låtit införa ett svar*) på den kritik, undertecknad för någon tid sedan riktade mot hans "populärvetenskapliga" broschyr *Vad vi behöva.* I detta genmäle avvisar prof. Norström bestämt den av mig framkastade beskyllningen för bristande insikter i naturvetenskap, och hävdar med en avundsvärd optimism, att det i själva verket är mycket väl beställt med hans naturvetenskapliga bildning. Därjämte förklarar professorn, att undertecknads allmänna omdömen om hans bok "så totalt röja frånvaron av förmåga och god vilja att förstå, varom fråga är" att de för honom "sakna varje spår av intresse".

Det är däremot med en alldeles särskild tillfredsställelse som undertecknad konstaterar, att professorns genmäle för mig varit av synnerligen stort intresse. Sedan flera år tillbaka har professor Norström sökt uppträda som en nationell folkuppfostrare och därvid

* Se "Anmärkningar" i slutet av denna volym. *Utg:s anm.*

anslagit en ton, som sällan stått i rimlig proportion till det sagdas valör, men som genom sin högdragna säkerhet helt visst gjort ett starkt intryck på mindre kritiska sinnen. Skulle det nu lyckas prof. Norström i att vinna gehör och auktoritet i vidare kretsar, så vore det liktydigt med att Sverges bakåtsträvare fått en ny trumf att spela ut, och det var just för att inför "Arbetets" läsare reducera den Norströmska auktoriteten till dess rätta dimensioner, som vi härom sistens ägnade hans bok någon uppmärksamhet.

Det genmäle, vartill professorn nedlåtit sig, är icke älskvärt, men mig är det ändå kärt. Ännu påtagligare än broschyren *Vad vi behöva* röjer nämligen detta svar författarens fullkomliga obekantskap med naturvetenskapens grundåskådningar. I och för sig är ju en sådan okunnighet intet brott, ty ingen kan begära, att vi alla skola vara naturforskare. Men när man som prof. Norström verkligen ger sig ut för att vara fullt bevandrad på naturvetenskapens fält, när man som han offentligen avlägger "det personliga vittnesbördet, att bekantskapen med och fördjupandet i vetenskapens kritiska anda icke förhindrat, utan befordrat en religiös tro, för vilken kristendomens grundläggande föreställningar äro "oumbärliga och väsentliga", då kan det vara skäl att se efter, hur långt denna bekantskap verkligen sträcker sig.

Då jag nu skrider till denna undersökning, ber jag läsaren komma i håg, att syftet med dessa rader icke är att avgöra en del mycket invecklade vetenskapliga spörsmål; det kommer icke an på att bestämma gränserna för atomhypotesens användbarhet, eller att fast-

slå, huruvida världsalltet går evigt liv eller evig död till mötes. Utan vad det kommer an på, är att i någon mån reducera en stortalig bakåtsträvare, vilken tack vare sin ställning som universitetsprofessor i vissa kretsar åtnjuter en auktoritet, som han alldeles icke förtjänar.

* * *

Att punkt för punkt gendriva prof. Norströms genmäle är emellertid vanskligt nog. Författaren driver nämligen den taktiken att hänvisa till citat och synpunkter, som inför okritiska ögon kunna uppväcka ett sken av naturvetenskaplig lärdom, men som icke bevisa det ringaste till förmån för hans sak. Där situationen av honom krävde ett svärdshugg, viftar han i stället med en lånad påfågelsfjäder. Han insinuerar pompöst, att "herr B. L. tyckes hällre icke veta, att atomteorien har olika former, såsom i kemien och fysiken, och att man sålunda ej får identifiera den allmänna atomismen med en specifikt kemisk atomteori". Detta låter lärt och överlägset, men vad gagnar det i detta samband prof. Norström, om den teoretiska fysiken opererar med kraftpunkter utan utsträckning, medan kemisten räknar med mätbara, rumfyllande atomer! Han förklarar storslaget, att det "sannerligen icke lönar sig att i detta sammanhang upptaga till skärskådande, huru långt en rent dynamisk och intensiv uppfattning av naturföreteelserna kan brukas som ersättning för atomteorien". *I ett annat samband* skulle alltså prof. Norström vara hågad att diskutera denna fråga, som

icke utan skäl anses vara ett av den modärna naturforskningens allra svåraste problem? Blir det i Gnistan eller i Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetsamhälle eller måhända rent av på de offentliga föreläsningarna, som herr professorn lägger sitt tungt vägande ord i vågskålen?

Det är genom att virvla upp dylikt lärdomsdamm, som prof. Norström söker skymma undan sakens verkliga innebörd. Han hade i sin bok påstått, att utvecklingen, eller som han på sitt lärda språk uttrycker det, utvecklingens ideela vy icke kan vila på naturen — "det lär oss" naturvetenskapens faktiska utmynnande i mekanisk atomistik. Det är tydligt, att detta yttrande endast kan äga någon mening, för så vitt man här fattar atomerna i absolut, d. v. s. metafysisk mening. Jag invände häremot, att den naturvetenskapliga atomteorien var en hypotes, som gjort kemien stora tjänster, men som vetenskapen var beredd att uppgiva, så snart den kunde ersättas av något bättre, och jag hänvisade särskilt till den bekante kemisten Ostwald, som anser, att atomteorien redan överlevat sig själv. För att gendriva detta anför nu prof. Norström dels några yttranden av Auerbach och Naumann, dels ett citat ur Langes "Materialismens historia", gående ut på att atomistiken allt sedan Gassendis dagar bildar grundvalen för fysikalisk forskning. Men frånsett att detta yttrande av Lange är skrivet för över 25 år sedan, alltså ännu innan den energetiska uppfattningen brutit sig väg inom kemien, så är det högst betecknande, att prof. Norström avklipper citatet just på den punkt, där Lange själv slår honom på fingrarna.

Fortsättningen till det av prof. Norström citerade stycket hos Lange har nämligen följande lydelse:

"Men förvisso, ju klarare och allmännare man blir medveten om detta, desto mer utbreder sig också hos naturforskaren, och först hos de mest betydande och djupblickande, kunskapsteoriens kritiska ståndpunkt, som i princip åter upphäver materialismen. Naturforskningens erövringståg hämmas icke på minsta sätt, om den naiva tron på materien försvinner och det bakom all natur öppnar sig en oändlig värld som står i närmaste samband med sinnesvärlden och som kanhända är samma sak, blott betraktad från en annan sida."

Vad säger Lange med dessa ord? Tydligen alldeles detsamma som undertecknad, då jag i kritiken av prof. Norström framhöll, att flertalet av tänkande naturforskare i *kunskapsteoretiskt hänseende* stå på den av Albert Lange representerade ståndpunkten. Och härmed är också prof. Norströms tal om naturvetenskapens faktiska utmynnande i mekanisk atomism reducerat till sin rätta valör. Endast för den händelse naturforskarna ansåge världens yttersta grund utgöras av odelbara atomer, rekylerande i tomrummet, kunde detta yttrande äga någon reson. Men för alla tänkande naturforskare äro atomerna numera endast symboler för en bakom liggande verklighet, ett subjektivt uppfattningssätt, varunder vi föreställa oss naturen. Även om den energetiska uppfattningen skulle visa sig ohållbar, även om naturvetenskapen för all framtid vore dömd att betjäna sig av atomhypotesen, för den djupare naturforskningen bli atomerna aldrig annat än våra subjektiva åskådningsformer, vilka existera ungefär på samma sätt som himlavalvet existerar. (Helm.)

Det var den saken. Jag skyndar tillägga, att detta är en bagatell, icke i och för sig, men i jämförelse med den atlär, vi nu skola beröra.

* * *

"Det är förunderligt, huru naiv den inom sitt område så beundransvärda naturvetenskapen ter sig, när den avlägger kulturtjänarens arbetskläder för att döra sig dräkten av livets och historiens herre, när den överskrider gränserna för sin partikulariteter och söker svinga sig upp till universella syner. Men icke blott naiv, utan ock olycksdiger och livsförlamande. *Naiv* då den icke ser, att livet för det alldeles överväldigande flertalet, ja innerst för *alla* är och alltid varit värdelöst och outhärdligt utan de historiens, religionens, konstens och filosofiens värden, vilka den vill upphäva för att ersätta dem med ett lumpet människans framlinkande till den yttersta trötthets- och uselhetsgränsen under ängslande bakterietankar. Vart tar verklighetssinnet vägen? *Naiv* då den tröstar oss över förlusten av vårt *jag med molekylens evighet*. Vad har blivit av det sunda förnuftet? *Olycksdiger*, då den vältrar stötestenar i vägen för den andliga kulturen, på vilka denna ofta sårar sig och av vilken den alltid försinkas. Var är utvecklingstanken hos den, som sätter naturens kretsgång i stället för det historiska framåtskridandet?"

Sådant är naturvetenskapens syndaregister enligt prof. Norström (Vad vi behöva, sid. 90—91). Detta utfall slog oss av många skäl med häpnad, men vi inskränkte oss till att spörja professorn, när i all världen naturvetenskapen, även då den "sökt svinga upp sig till universella syner", velat upphäva "konstens värden" eller sätta naturens kretsgång i stället för det historiska framåtskridandet.

Härpå svarar nu prof. Norström i sitt genmäle följande:

"Vad nu angår naturens kretsgång och det historiska framåtskridandet så frågar jag naturforskaren B. L. om han verkligen vill förvåna världen med att vara okunnig om naturvetenskapens lära om "världsalltets död"? Är han detta, så må han gå i skola hos t. ex. Naumann, Clausius, Helmholtz eller Spencer. Jag uppräknar blott de första bästa namn som falla mig in."

Innan vi gå vidare, måste jag erkänna ett missförstånd, vartill jag för min del gjort mig skyldig. Jag trodde nämligen, att professor Norström med sitt tal om naturens kretsgång åsyftade Moleschott's och de andra materialisternas lära om *Der Kreislauf des Lebens,* läran om hur den "döda" materien under ljusets inflytande blir till organisk substans i växten, huru växtens kolhydrater och äggviteämnen bygga upp djurkroppen med alla dess organ, inklusive människans hjärna, och hur denna återigen förvandlas till oorganisk materia, som börjar kretsloppet på nytt. Att dessa obestridliga fakta icke behöva förhindra tron på ett historiskt framåtskridande ligger ju i öppen dag.

Nu upplyser professor Norström emellertid, att det var "naturvetenskapens lära om världsalltets död", som han åsyftade med uttrycket "naturens kretsgång". Och han råder mig, att, om jag ej känner till denna lära, gå i skola hos Naumann, Clausius, Helmholtz eller Spencer.

Nåväl, det är visserligen sant, att Clausius på grunder, som det här skulle bli för vidlyftigt att utveckla, sett sig berättigad till den slutsatsen, att världsalltet går till mötes ett tillstånd, då alla förändringar avstannat, allt skeende upphört, alltså ett tillstånd av absolut vila.

Men det är ett grovt misstag att tro denna lära vara härskande inom naturvetenskapen, och det är ytterst betecknande för prof. Norströms vetenskapliga vederhäftighet, att *just Herbert Spencer är en av dem, som energiskt bekämpa läran om världsalltets död.* I "Utvecklingsläran", svenska upplagan, sid. 475, yttrar Spencer sig på följande sätt:

"Här komma vi till den fråga vi framkastade i slutet av förra kapitlet — fortgår verkligen utvecklingen i sin helhet liksom utvecklingen i detalj mot en fullständig vila? Är detta orörliga tillstånd som vi kalla död och som utgör slutet på de organiska kropparnas utveckling, typen för den universella död, med vilken utvecklingen i stort måste sluta? Och måste vi såsom tingens yttersta mål antaga en gränslös rymd, här och där punkterade med slocknade solar, dömda att för evigt förbliva utan någon växling?

På en så spekulativ fråga kan ej väntas annat än ett spekulativt svar; och det svar, som vi kunna våga måste betraktas mindre såsom ett positivt svar än såsom en invändning mot den slutsatsen, att det närmaste resultatet skulle vara det yttersta. Om läsaren vill till det yttersta driva beviset, att utvecklingen slutar med fullständig jämvikt eller vilja, och i trots av allt vad som talar för motsatsen påstå, att den universella död, ett sådant tillstånd innebure, skulle fortfara i oändlighet, så är det tillbörligt att påpeka, hurusom när vi föra beviset ännu längre, *vi ledas till slutsatsen av ett följande universellt liv.*"*

Efter att nu på de följande sidorna ha framlagt denna bevisföring, fastslår Spencer emellertid (sid. 481), att "enär vi ej kunna draga en berättigad slutsats av premisser, vilkas ena element (det obegränsade rummet) är ofattbart, *så måste vi för alltid sakna ett svar på denna transcendenta fråga*".

* Kurs. av B. L.

Det torde efter dessa citat vara klart, med vad rätt prof. Norström anför Spencer som målsman för läran om världsalltets död. Och då professorn råder undertecknad att gå i skola hos Spencer, så torde det med fog kunna hemställas, huruvida icke snarare prof. Norström gjorde klokt att taga sig några veckors tjänstledighet för att liva upp sina minnen av den Spencerska filosofin.

Lika grundfalskt är prof. Norströms påstående, att den Clausiuska teorien om världsalltets död skulle vara erkänd av naturvetenskapen. En lärobok i fysik (t. ex. Müller-Pouillet) kan lära honom, att man i naturforskarnas läger har mycket delade meningar, "huruvida det överhuvud taget är tillåtet att på världsalltet tillämpa de slutsatser, som vi härleda ur lagarna i den för iakttagelser tillgängliga delen av naturen". En auktoritet på detta område, vars namn måhända även är prof. Norström bekant, prof. Helm i Dresden, betecknar den Clausiuska läran kort och gott som en *metafysisk villfarelse* (Die Energetik, 1898, p. 125), och en liknande uppfattning förfäktas även av den framstående fysikern-filosofen Mach i Wien (Die Principien der Wärmelehre, p. 338). Och för att slutligen visa, hur en av *botanikens* märkesmän ställer sig till denna fråga, kunna vi anföra vad Carl v. Nägeli yttrar i sin "Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre (1884) sid. 621:

"Clausius har inlagt en stor förtjänst genom uppställandet, den matematiska formuleringen och användandet av entropilagen. Men det får ej glömmas, att lagens giltighet i författarens mening endast påvisats för de oss bekanta förhållandena och

därför på grund av våra kunskapers ofullständighet ej kan betraktas som allmängiltigt ens för ändligheten

I fullkomlig villfarelse befinna sig emellertid de, vilka taga entropien i anspråk för evigheten. Till och med om denna behärskade alla naturprocesser i vår tid och vårt rum, så kunde den dock ej begagnas som grundval för en absolut eller filosofisk världsåskådning. En sådan skulle ännu lättare än de övriga naturfilosofiska världsåskådningarna kunna påvisas som absurd. Grunden till detta företräde är lätt att inse. Då man av detta ändliga ej får draga slutsatser på det eviga, så är felslutet här så mycket lättare att genomskåda, ju klarare och exaktare det ändliga tänkes."

Det anförda må vara nog för att visa, med vad rätt prof. Norström åberopar bekantskap med naturvetenskapen. Men efter vi citerat Nägeli, kunna vi ej underlåta att till professor Norströms begrundande anföra ett annat yttrande av denne forskare, vars enkla lydelse är denna: man kann doch das Docendo discimus gar zu früh in Anwendung bringen, man kan börja alldeles för tidigt med att tillämpa satsen: genom att lära andra lär man sig själv!

* * *

Utom den nu berörda obekantskapen med naturforskningens verkliga åskådningssätt och resultat finner man hos prof. Norström även en annan egenhet, som, därest den påträffats hos en naturforskare, skulle kallats lättsinne och slarv, men som hos en filosofie professor rätteligen torde böra betecknas som en viss brist på disciplin i tänkandet.

Ett exempel! I det ovan citerade sammanhanget

påstår prof. Norström, att naturvetenskapen är "*naiv*, då den vill trösta oss över förlusten av vårt *jag* med *molekylens* evighet".

Naturvetenskapen lär visserligen, att materien är oförstörbar, men några eviga molekyler känner den ej till. Endast under en förutsättning skulle man kunna tala om sådana tingestar, nämligen efter inträdandet av en allmän världsdöd. Men mig veterligen har ännu ingen naturforskare gjort sig skyldig till den hårresande stupiditeten att vilja trösta oss över förlusten av vårt jag med molekylens evighet i en absolut orörlig, för evigt slocknad världsrymd. En helt annan sak är, att man från materialistiskt håll någon gång framhäft det relativt trösterika i att den materia, varav vår kropp består, efter vår död åter kan leva upp till nytt liv i andra organismer, en tanke som formats ut i vackra vers av för övrigt ganska subtila poeter (t. ex. Viktor Rydberg: En blomma).

Ett annat exempel! I sitt genmäle yttrar prof. Norström mot slutet följande:

"Vad jag nu velat säga i min bok är det enkla och föga märkvärdiga, att om man stannar vid naturvetenskapens sista ord, *ordet om alltets förgängelse eller rättare, den oupphörliga växlingen mellan alltets daning** och *upplösning*, så förbytes etc."

Vad är nu naturvetenskapens sista ord? I ena ögonblicket är det ordet om alltets förgängelse d. v. s. den Clausiusska läran om entropien, tillämpad på världsalltet. Men i andra ögonblicket förkunnar naturvetenskapen oss som sitt sista ord den oupphörliga

* Kurs. av B. L.

växlingen mellan alltets daning och upplösning, d. v. s. *den stick i stäv motsatta åsikten!* De stå emot varandra, dessa åsikter, som dag och natt, som eld och vatten, endast för den arma naturvetenskapen äro de båda lika kompromett**e**rande.

En sådan brist på disciplin i tänkandet, som den här berörda, är emellertid ingalunda obetingat att förkasta. Det kan tvärtom för en filosof vara ganska fördelaktigt att uttrycka sig svävande och då och då inveckla sig i självmotsägelser. Angripes han för åsikten *a*, så kan han alltid slå angriparen på fingrarne med ett citat, som visar, att han förfäktat åsikten *b*, och attackeras denna, hänvisar han åter till åsikten *c*. Han går därpå anfallsvis tillväga och beskyller kritikern för grov uppfattning och fullkomlig oförmåga att förstå vad frågan gäller, insveper sig i sin professorstoga och lämnar arenan. En sådan taktik imponerar alltid på någon, och helt visst icke minst på den lärda publiken i rikets andra stad.

DET EVIGA LIVET.

(1902, okt.)

Det berättas, att vid den tack- och avskedsfest, som deltagarna i årets sommarkurser gåvo för universitetslärarna i Lund, en talare framburit ett särskilt tack till filosofiens målsmän, vilka, såsom orden föllo, satt folkskollärarna i tillfälle att "bilda sig en egen, om än ringa världsåskådning". Denna trohjärtade erinran om, att även en världsåskådning kan vara ringa och obetydlig, rann oss i hågen, då vi av "Malmö-Tidningens" torsdagsnummer fingo kännedom om den kvasifilosofiska utredning, varmed prof. Lindskog avslutade sitt föredrag över folkens tro om sina döda. Den citerade tidningen skriver följande:

"Mot slutet av sitt föredrag berörde professorn även den rent materialistiska uppfattningen av förhållandet mellan kropp och själ. Tror man att själen ingenting är, men att kroppen är allt, så fordrar konsekvensen att man tror att allt är slut, då döden kommer. Men tror man att själen är för mer än kroppen, så tvingas man att tro på ett liv efter detta. Det är dessa två former, som utvecklingen av tron om de döda framtvingat och kulturmänniskorna måste nu omfatta den ena eller andra uppfattningen. Det är blott de folk som stå på en lägre kulturell ut-

vecklingsgrad, som kunna stanna på halva vägen och tro att själen lever till en tid sedan kroppen är död, men att den sedan delar kroppens öde."

Ehuru detta referat bär vissa inre kriterier på att vara riktigt, hoppades vi dock i det längsta, att prof. Lindskog ej gjort sig till målsman för så barocka missuppfattningar, som de ovan citerade orden innebära. "Sydsvenskans" referat, infört i tidningens fredagsnummer, synes emellertid göra detta hopp om intet, ty även här återges slutklämmen i professorns föredrag på följande sätt:

"Från att vara uppblandad med starka materiella beståndsdelar hade odödlighetstron efter hand renats härifrån. I själva verket fanns endast två fullt konsekventa uppfattningar på detta område: den ena den materialistiska, som ansåg att allt var slut med döden, den andra den rent rationella, som ansåg att blott anden i sin renhet överlevde kroppen och var odödlig."

Då varken "Malmö-Tidningens" eller "Sydsvenskans" referat framkallat något beriktigande från herr Lindskogs sida, och de ovan anförda åsikterna alltså för en del av den tidningsläsande allmänheten måste äga klangen av akademiskt stämplade visdomsord, torde en kort belysning av frågans verkliga läge vara på sin plats.

Enligt prof. Lindskog skulle själens odödlighet endast ifrågasättas av, vad han kallar "den rent materialistiska uppfattningen". Efter denna lära, sådan den exempelvis framställts av Büchner, Moleschott, Vogt m. fl. är materien, d. v. s. de materiella atomerna, det enda varaktiga och bestående här i världen, och vad vi kalla själsliv är blott ett resultat av bestämda

rörelser hos de materiella atomerna, liksom fallande vattendroppar än kunna ge upphov till en skimrande regnbåge, än till ett dånande vattenfall. I en sådan teori finns det naturligtvis ingen plats för själens odödlighet. Den materialistiska världsåskådningen, som i förstone överraskar och fängslar genom den skenbara enkelhet, varmed den förklarar en mängd företeelser, har emellertid bland nutidens naturforskare och filosofer ytterst få anhängare och kan numera anses som en i det närmaste övervunnen ståndpunkt.

Fingo vi nu tro prof. Lindskog, så skulle en modärn kulturmänniska, som förkastar materialismen, ej ha något annat val än att acceptera den "rent rationella" läran om själens odödlighet. Detta påstående vittnar om en så grov obekantskap med modärnt tankeliv, att man verkligen har svårt att fatta, hur en bildad och i sitt fack framstående akademiker kunnat prestera en sådan absurditet.

För det första har frågan om själens odödlighet föga eller intet att göra med spörsmålet materialism eller motsatsen. Ingen lär väl vilja beskylla t. ex. Schopenhauer för materialism, och dock leder Schopenhauers filosofi till ett absolut förnekande av själens odödlighet i den mening, kristendomen fattar detta begrepp. Bland modärna fysiologer hyllar t. ex. prof. Verworn en idealism, som i mycket erinrar om Berkeley's och Fichtes, men skulle man fråga denna forskare om hans ställning till odödlighetsfrågan, skulle svaret med säkerhet bli en axelryckning.

För det andra begår herr Lindskog ett stort misstag, då han tror, att en tänkande nutidsmänniska nöd-

vändigt måste stå inför alternativet: kroppen mer än själen eller själen mer än kroppen. Det ges dock verkligen här ett *tertium*, ett tredje alternativ, som hos nutida forskare torde stå betydligt högre i kurs än de båda antaganden, herr Lindskog framhåller som de enda konsekventa. Det är den lära, enligt vilken ande och materie äro uppenbarelseformer av ett och samma väsen, som ligger till grund för båda, men som är otillgängligt för vår kunskap. Det fysiska och det andliga äro, för att begagna ett bildlikt talesätt, samma tanke, uttryckt på två olika språk; varje materiel process är förbunden med en själslig akt, eller i varje fall med något, som är analogt med vad vi kalla själsligt. Det är varken anden, som är förmer än materien, eller materien förmer än anden, utan båda äro yttringar av ett och samma väsen, som på olika sätt uppenbara sig för vårt yttre och för vårt inre sinne.

Denna åsikt, som vanligen går under namnet identitetshypotesen, har, om ock på olika sätt nyanserad, en mängd anhängare bland vår tids främste forskare, bland andra t. ex. prof. Høffding i Köpenhamn. Men denna åsikt ger icke det ringaste stöd åt odödlighetsteorin, snarare tvärtom. Visserligen framhåller prof. Høffding med den honom egna objektiviteten, att angående odödligheten och ett liv efter detta varje individ kan hoppas vad honom lyster, och häri har Høffding så till vida rätt, som ett i vetenskaplig mening fullt exakt bevis för omöjligheten av ett liv efter detta knappast torde kunna presteras. Den berömde fysiologen Helmholtz har till och med, måhända snarast som ett tankeexperiment, antytt möjligheten av ett odödlighets-

perspektiv genom att hänvisa på, hurusom vi människor med våra fem sinnen måhända förnimma livet på samma sätt, som den döve uppfattar fiolsträngens dallringar. Så långt vår vetenskapliga erfarenhet räcker, känna vi ej något faktum, som antyder, att livets fina och invecklade rörelseform kan existera annat än bunden vid kroppens tunga ämnen; vi se aldrig något, som talar för, att denna rörelse skulle kunna fortplanta sig på samma sätt, som fiolsträngens ljudrörelse lämnar sin fasta boning och utbreder sig i lufthavet och därvid bibehåller sin tonhöjd och sin klangfärgs finaste egendomligheter. Men den döve förnimmer endast ljudrörelsen, så länge den i synbar och kännbar form häftar vid ett tyngre ämne, vid strängen. Är våra sinnens uppfattning av *livet* måhända lika ofullständigt som den döves förnimmelse av fiolsträngens svängningar?

Ja, måhända; men det framtidsperspektiv, som detta *måhända* skulle öppna för oss, krymper inför den hårda verklighetens domstol samman till en så oändligt liten sannolikhet, att dess praktiska betydelse blir lika med noll. Ty medan det ej finns ett enda faktum, som talar *för* en existens efter döden, finns det mångfaldiga omständigheter, som tala *mot* ett sådant antagande. Det är en mycket riktig instinkt, som driver flertalet av våra präster att efter råd och lägenhet bekämpa den Darwinska utvecklingsläran; ty står det en gång fast, att människan på fullt naturlig väg småningom utvecklat sig ur apor eller apliknande djurarter, som i sin ordning framgått ur lägre organismer o. s. v., så ges det endast två alternativ: antingen odödlighet över hela linjen och då ända ned till tusenstjärtar och bak-

terier, eller också ingen individuell odödlighet alls. För varje sunt människoförstånd är ju valet mellan dessa båda alternativ självklart.

Denna övertygelse om det egna jagets en gång stundande förintelse har ofta, särskilt på unga sinnen, en nedslående inverkan. Men även den, som försonat sig med tanken på den egna personlighetens upplösning, känner sig stundom ödsligt stämd vid tanken på att samma öde väntar hela mänskligheten, när en gång vår sol har slocknat, och man frågar sig måhända, vartill då hela denna under kamp och smärta försiggående utveckling skall tjäna, när allt dock är vigt åt en slutlig undergång.

En sådan misströstan är dock tämligen obefogad. Även om mänskligheten, såsom Helmholtz beräknat, endast skulle kunna räkna på en livslängd av omkring 20 millioner år, så är dock denna tidsrymd praktiskt taget att betrakta som oändlig. Gent emot dessa miljoner år försvinner hela vår historiska tidrymd till några korta ögonblick, och ingen mänsklig fantasi kan ens glimtvis ana, vad slags faser av kulturell utveckling denna framtid kan beskära våra efterkommande. Praktiskt taget är mänskligheten odödlig.

Och dock kan det ej nekas, att vår fantasi, som annars är så optimistisk, äger en sällsam böjelse att överhoppa de tjugo miljonernas oändlighet för att med en rysning dröja vid den fjärran framtid, då vår jord är ett iskallt klot, på vilket intet liv kan trivas. Men denna fantasiens flykt bör ej få minska vår tro på livets värde. För mänskligheten lika väl som för den enskilde kommer det icke an på att leva länge, utan

att leva ett rikt liv. "Mänsklighetens mål", säger en dansk tänkare, "kan ej ligga vid dess ände och dess slut, i fall ett slut förestår den, utan måste ligga i dess högsta individualiteter. Till och med om människosläktet en gång doge ut, är den sanna kulturen därför ej mindre värdefull, ej mindre värd att kämpa för. Dess värde beror ej av en fortvaro genom alla evigheter. Det är ej fråga om en symfoni varar längre eller kortare tid, utan om den är vacker. Dess värde är oberoende av den tid, som den fyller."

VETENSKAP OCH GUDSTRO.

(Inledningsföredrag till en offentlig diskussion i Lund den 28 mars 1903.)

Det har ofta anmärkts mot gagnet av offentligt meningsutbyte, att en diskussion, där motståndare från skilda läger mötas, allt för ofta visar en bestämd tendens att gå utanför det uppställda diskussionsämnet, och man menar ju sig ofta ha brutit staven över en sådan diskussion, när man kan konstatera, att den, som det heter, inte hållit sig till sak. En sådan kritik är dock ganska obefogad, ty i och för sig behöver ju intresset av en diskussion ej förringas därav, att den överskrider de genom ämnets formulering utstakade gränserna. Men det kan å andra sidan ej förnekas, att sådana frodiga och luxurierande meningsutbyten även ha sina skuggsidor. Det händer faktiskt allt för ofta under diskussionen, att stora och betydelsefulla principfrågor plötsligt dyka upp och beröras i förbigående för att sedan lika hastigt trängas i bakgrunden av mer eller mindre aktuella detaljfrågor. Det senaste meningsutbytet rörande kristendomsundervisningen i våra skolor gav ju ett talande exempel på, huru en,

som det kunde tyckas, tämligen oskyldig reformfråga kan virvla upp en hel sky av viktiga principfrågor.

Det har därför tyckts mig lämpligt att söka få till stånd en diskussion, där ett par centrala principfrågor från första stund behandlas som huvudfrågor, och jag har då tänkt mig, att diskussionen i kväll skulle röra sig om två av den kristna världsåskådningens fundament, nämligen läran om en personlig gud, som styr världen, och själens odödlighet. Närmare preciserad gäller alltså frågan, huruvida dessa dogmer äro skickade att hålla stånd inför vår tids vetenskap och överhuvudtaget inför vårt modärna kulturmedvetande.

Då jag nu går att i korthet utveckla mina tendenser i denna fråga, förutser jag, att åtskilligt av vad jag har att säga, kommer att av eventuellt närvarande filosofer stämplas som banalt. Vad jag har att anföra till mitt försvar är endast, att även en del av de lärosatser, jag tänker kritisera, äro behäftade med en viss banalitet, men samtidigt i besittning av den frodiga livskraft, som utmärker allt ogräs, i andens värld lika väl som i naturens. Sådana dogmer bekämpas bäst med enkla medel; att i sådana fall anlita det vetenskapliga tänkandets högre resurser vore lika opraktiskt som att vilja utrota åkertistlar med morfin.

Jag skall då till att börja med fästa uppmärksamheten på ett förhållande, som är ganska betecknande för den nuvarande situationen, jag menar den tolerans, som en del teologer och teologiserande filosofer numera lägga i dagen gent emot naturvetenskapen. Vetenskapen må gärna löpa linan ut, heter det, ty religionen och speciellt kristendomen har aldrig någon-

ting att frukta av den sanna vetenskapen: religion och vetenskap röra sig inom två helt olika sfärer, som aldrig kunna göra intrång på varandra. Den avoghet, som kyrkan i alla tider lagt i dagen gent emot den fria forskningen, ter sig alltså från denna synpunkt fullkomligt meningslös; alla förföljelser, som i religionens namn bedrivits emot vetenskapens män, bero endast på ett stort missförstånd — på den falska föreställningen, att kristendomen överhuvudtaget skulle kunna lida något avbräck genom vetenskapen.

Förhåller det sig nu verkligen så? Är det verkligen sant, att religion och vetenskap aldrig kunna kollidera? Ha våra enkla lantpräster fullkomligt orätt, då de med skräckblandat misstroende åse, hur den modärna naturvetenskapen allt mer vinner terräng?

Säkerligen icke.

Jag bortser i detta samband från den modärna bibelkritiken, vars räckvidd och betydelse jag ej är kompetent att bedöma. Endast i förbigående vill jag också erinra om, att den modärna utvecklingsläran, som påvisat den mosaiska skapelsehistoriens ohållbarhet, därmed också på ett betänkligt sätt rubbat bibelns auktoritet, att insikten om kausallagens obetingade giltighet med ett slag röjer alla de kristna underverken ur världen och att hela det naturvetenskapliga tänkandet har lärt oss att ställa helt andra anspråk på sanningskriteriet än vad våra förfäder gjorde. Sådant kan vara obehagligt nog för den kristna troslären, men den ödesdigraste breschen, som den nutida vetenskapen åstadkommit i den kristna världsåskådningen, ligger enligt min tanke på ett annat område, och består däri,

att *naturvetenskapen i grunden förstört det sista och starkaste beviset för guds existens, det s. k. fysikoteologiska beviset.*

Detta bevis kan måhända enklast formuleras på följande sätt: (Stuart Mill)

"Vissa egenskaper hava funnits vara utmärkande för sådana ting, som av en förnuftig varelse blivit gjorda för ett visst ändamål. Naturens ordning eller åtminstone en ansenlig del därav företer dessa egenskaper i en anmärkningsvärd grad. Vi äro berättigade att av denna stora likhet i verkningarna sluta till likhet i orsakerna, och tro att ting, vilka det ligger utom människans förmåga att åstadkomma, men som likna människans verk i allt utom i makt, också måste ha blivit gjorda av ett förnuft, utrustat med övermänsklig makt."

Detta bevis, som alltså av de ändamålsenliga inrättningar, som faktiskt förefinnas i naturen, sluter till existensen av en skapande intelligens, påstås ju i våra filosofiska läroböcker ha blivit vederlagt av den store filosofen Kant. Men det är att märka, att Kant, som förnekar detta arguments beviskraft med hänsyn till en världsskapare, dock synes, om också med någon reservation, erkänna bevisets giltighet med hänsyn till en *världsbyggmästare,* som ordnat det hela på ett vist och planmässigt sätt. Även en modärn tänkare med så empirisk läggning som John Stuart Mill tillerkänner beviset "en ansenlig styrka", liksom ock Voltaires deism i främsta rummet torde varit grundad på den dåtida vetenskapens *offörmåga* att förklara ändamålsenligheten i naturen utan antagandet av en planmässigt verkande intelligens.

Emellertid, innan vi gå vidare, låt oss ett ögonblick

något närmare skärskåda denna berömda naturens ändamålsenlighet, som fått sin måhända starkaste apoteos i Kristi ord, att icke en sparv faller till marken utan den himmelske faderns vilja.

Låt oss t. ex. höra, vad en så djupsinnig och i naturvetenskaperna så väl bevandrad filosof som Albert Lange yttrar om denna beprisade planmässighet:

"Det kan numera alls icke betvivlas, att naturens framåtskridande försiggår på ett sätt, som ej har någon likhet med mänsklig ändamålsenlighet, ja att naturens förnämsta medel är ett sådant, som mätt efter det mänskliga förnuftets ståndpunkt; blott kan likställas med den blindaste slump. Vad denna punkt beträffar behöva vi ej vänta på något framtida bevis; fakta tala så tydligt och på naturens mest skilda områden så enstämmigt, att ingen världsåskådning numera är tillåtlig, som står i motsägelse med dessa fakta och deras nödvändiga tydning.

Om en människa för att skjuta en hare avfyrade miljoner gevärspipor på en stor hed i alla möjliga riktningar; om han för att komma in i ett stängt rum på slump köpte sig tio tusen nycklar och prövade dem alla; om han för att disponera ett hus byggde sig en stad, och överlämnade de överflödiga husen åt väder och vind; så skulle väl ingen kalla dylikt ändamålsenligt och ännu mindre skulle man ana någon högre visdom, förborgade grunder och överlägsen klokhet bakom detta förfarande. Men den, som av den nyare naturvetenskapen vill taga kännedom om lagarne för organismens upprätthållande och fortplantning, till och med sådana arters, vilkas ändamål vi ej kunna fatta, t. ex. inälvsmaskarna, han skulle överallt finna ett oerhört slöseri med livsfrön. Från blommornas frömjöl till det befruktade fröet, från fröet till den groende plantan, och från denna till den fullvuxna örten, som bär frön, se vi alltid samma mekanism återupprepa sig, som alstrar tusentals liv för omedelbar undergång och som genom tillfälligt sammanträffande av gynnsamma omständigheter uppehåller livet så pass som vi se det uppehållas i verkligheten. Livsfrönas undergång, det påbörjades felslående är regel; den "naturenliga" utvecklingen är

ett specialfall av tusen; det är undantaget, och detta undantag skapar den natur, vars ändamålsenliga självuppehållelse teologen i sin kortsynthet beundrar."

Lika tvetydig ter sig naturens planmässighet, om man t. ex. betraktar de fakta, som Haeckel sammanställt under rubriken *dysteologi*, nämligen de onyttiga eller skadliga bildningarne i organismen, såsom blindtarmens maskformiga bihang, vilket gagnar ingen, men ådrager tusenden en kvalfull död. Eller betrakta de fakta, som en annan tysk forskare, Fr. Paulsen, sammanför under namnet geografiska och kosmiska dysteologier. Det är sant, det finns delar av jordytan, som alldeles förträffligt ägna sig till uppehållsort för levande väsen; men det finns andra områden, exempelvis polartrakterna, världshaven och de stora öknarne, som äro fullkomligt odugliga för detta ändamål, och dock borde det för en intelligent världsbyggmästare ha varit en mycket enkel sak att t. ex. göra Saharaöknen beboelig. Liknande missförhållanden möta vi, när vi rikta blicken på världsalltet; om vi också kunna antaga att många himlakroppar äga liv lika väl som jorden, så lär oss dock astronomien med bestämdhet, att den tid, under vilken en planet kan hysa organiskt liv, endast är försvinnande liten mot den tidrymd, då planeten på grund av värme eller köld är obeboelig för levande väsen.

Men å andra sidan kan ju ingen bestrida, att vi i naturen, hos växter och djur och icke minst hos människan, finna inrättningar och strukturförhållanden, som måste betecknas som högst ändamålsenliga. Låt vara att naturen använder samma omsorg på framställandet

av släktens sugorgan som på ett människoöga, ändamålsenligheten som sådan förblir dock lika underbar och kan svårligen, som de grekiska atomisterna ville, förklaras genom ett tillfälligt sammanträffande av själlösa atomer. Det är denna ändamålsenlighetens gåta, som den modärna utvecklingsläran har löst, då den förklarar det ändamålsenliga som ett resultat, uppkommet genom samverkan av naturliga faktorer: variation, ärftlighet och kamp för tillvaron. Om man, säger Stuart Mill i sin avhandling "Teism", förutsätter tillvaron av en eller flera mycket låga former av organiskt liv, hos vilka icke någon invecklad anordning eller tydliga spår av ändamålsenlighet förefinnes, och antager, vartill erfarenheten berättigar oss, att mycket små variationer av dessa enkla typer ägde rum i alla riktningar, vilka variationer kunde fortplantas genom ärftlighet, och av vilka somliga voro fördelaktiga för individen i kampen för tillvaron och andra däremot ofördelaktiga; så skulle alltid de former, som vore fördelaktiga, vara ägnade att överleva, och de ofördelaktiga att gå under. Och på detta sätt skulle en ständig, om ock långsamt fortskridande utveckling av typen äga rum, så att den, grenande ut sig i många olika former, lämpades för olika medier och tillvarelsesätt, tills den möjligen efter ändlösa tidrymder uppnådde de högsta former, som nu finnas.

Då Mill skrev detta — för mer än trettio år sedan — var utvecklingsläran ännu blott en hypotes, om också en mycket sannolik sådan. Det sista årtiondets naturforskning har brakt i dagen *fakta,* som oemotsägligt bevisa, att utvecklingen i stort sett just försig-

går på det sätt Darwin antog, och vi ha numera full rätt att betrakta även naturens mest fulländade skapelser som ett resultat av blint verkande naturkrafter. Även inom biologin har alltså antagandet av en personlig gud reducerats till en fullkomligt onödig hypotes.

Om det alltså står fast, att den modärna utvecklingsläran i grunden förstört det sista beviset för tillvaron av en personlig gud, så må det ju å andra sidan gärna erkännas, att det därmed icke är bevisat, att en så beskaffad gud icke finns. På detta medgivande synas gudstrons anhängare lägga mycket stor vikt, fastän det i grund och botten är tämligen betydelselöst. Det är nämligen en mycket lätt sak att skapa fantasifoster, om vilka det är omöjligt att *bevisa,* att de ej existera eller kunna existera. Men onus probandi, bevisskyldigheten, ligger här hos dem, vilka påstå guds existens, icke hos dem, vilka förneka den.

Så har man då också numera på flera håll avstått från alla försök att vetenskapligt bevisa guds tillvaro, utan proklamerar, ofta icke utan skrytsam ostentation, den s. k. inre erfarenheten som den källa, ur vilken gudstrons flöden skola välla fram. Men det synes mig dock, att den livsstämning, som tar sitt uttryck i tron på en allvis och allgod försyn, är allt för nära släkt med en kortsynt och innerst inne ganska hjärtlös optimism. Helt nyligen stod i en tysk skämttidning en bild, som framställde en välbeställd rentier, vilken vid anblicken av några utsvultna, i sitt anletes svett trälande arbetare utbrister till sin gemål: "Ser du, gumman, hur väl alling är inrättat här i världen: *de* äro glada över, att de ha arbete, och *vi* äro glada över, att vi ha vår ro!"

En sådan optimism förefaller oss löjlig; men är den i själva verket barockare än den syn på tingen, som en troende kristen anlägger t. ex. med hänsyn till katastrofen på Martinique eller andra naturens ogärningar, vilka med ett slag drabba tusentals människor med en kvalfull död och störta andra tusenden i hungersnödens elände. Även om man ville antaga, att det bakom dessa våldsdåd låge en ren och upphöjd avsikt, så måste dock en var medgiva, att de *medel,* som användas för förverkligandet av denna avsikt, äro absolut förkastliga.

Eller om vi från de blinda naturkrafternas fält vända blicken till det modärna samhällslivet — vilken grov optimism fordras det icke för att här spåra verkningarna av en allvis och allgod försyn! Låt oss bortse från brottmålsstatistiken — vilken fond av oskyldigt, men bottenlöst elände rymmer icke våra modärna storstäder. Vilken livsbild ger icke denna enkla skildring av julen i ett Londonskt fattigkvarter, som nyligen stod att läsa i en dansk tidning:

"Det lever i Whitechapel 100,000 människor, som ingen aning ha om julen. Så mycket är då säkert att det denna julafton vid åtta-tiden i detta beryktade kvarter ej fanns ett enda vittnesbörd om högtiden. Öde och mörka lågo gatorna, ruvande över en och annan gruvlig hemlighet. Här och där i skenet från en lykta sågo vi en polis och från krogarna hördes halvkvävda skrik.

Vi voro ett par danskar, som en timmes tid gingo omkring i denna labyrint, där julens stjärna icke lyste. En unken luft slog ut från de eländiga husen, och bleka ficktjuvar och otuktiga kvinnor med högröda rosor i hattarna strökо omkring i den fladdrande belysningen.

Vi stannade vid en whiskylokal och betraktade ett par barn,

en 7 års flicka och en 12 års gosse, som långsamt gingo över gatan. De voro blekare än döden, avlade i last, uppammade vid whiskybröst och utstötta i smuts. Likväl fanns i deras anleten en glimt av barnets mänlöshet.

De gingo hand i hand uppför trappan till krogen, öppnade långsamt dörren och blevo stående. I ljusskenet sågo de en kvinna, synbarligen deras mor, som hängde dödfull över det flottiga skranket, slunkig som en trasa. Stilla stodo de ett ögonblick. Så vände de och gingo ner igen, utför den skumma gatan.

Det var julafton. Hade Jesus svävat över världen i sina vita kläder, då hade han väl tagit upp i sin famn dessa barn."

Denna skildring behöver ingen kommentar, vad den sociala sidan angår. Men tavlan äger även en annan sida: den är ett slående vittnesbörd om den upprörande orättvisa, naturen begår, då den, tack vare ärftlighetens lag, låter oskyldiga barn med livslångt lidande och elände umgälla föräldrarnes missgärningar! En hatfull, i blindo slående Jehova kanske, men ingen kärleksfull fader i himlen kan vara upphovsman till en sådan tingens ordning!

Man skall nu icke fatta detta så, som vore i min tanke idealet av mänsklig tillvaro ett Schlarafenland, där smärta och kamp voro bannlysta, och där livslyckan kunde köpas för en spottstyver. Så som människonaturen nu en gång har gestaltat sig, är kampen för tillvaron *inom vissa gränser* en nödvändig förutsättning för allt framåtskridande. Men ingen lär väl vilja påstå, att en kolera- eller pestepidemi är ett medel till mänskligt framåtskridande eller att ärftligheten av syfilis eller alkoholism verkar *förädlande* på *mänskligheten.*

Betraktelser av denna art synas mig icke vara förenliga med en livsstämning, i vilken tron på en allgod och allvis försyn ingår som ett väsentligt moment. Men det är klart, att man på denna väg ej kan komma fram till något allmängiltigt resultat. Har man en gång gjort tron på gud till en känslosak, så blir ju vars och ens subjektiva läggning det ytterst avgörande. Om smaken kan man ej disputera, på det religiösa området lika litet som på det kulinariska.

Det finns emellertid en annan punkt, där den modärna utvecklingsläran på ett mycket kännbart sätt berör den kristna världsåskådningen. Det är, när det blir frågan om själens odödlighet. Om det är sant vad darwinismen lär, att nämligen människan småningom, utan övernaturligt ingripande, utvecklat sig ur apor eller apliknande väsen, som i sin ordning framgått ur lägre former o. s. v., så är det klart, att vi med hänsyn till själens odödlighet endast ha att välja på två alternativ: antingen odödlighet utefter hela linjen av organiska varelser, eller också ingen odödlighet alls. Det förra alternativet har i forna tider verkligen haft sina förespråkare bland romantiskt lagda naturforskare, t. ex. botanisten Martius, som hävdade, att även växterna ägde odödliga själar. Denna åsikt, som än i dag omfattas av våra teosofer, leder emellertid till så absurda konsekvenser, att den svårligen behöver göras till föremål för en allvarlig kritik. Vi ha alltså endast att räkna med det andra alternativet, som innebär, att människosjälen liksom allt annat i denna företeelsernas värld, lyder under lagen att

alles was entsteht
ist wert, dass es zu Grunde geht.

Det kan nu icke förnekas, att uppgivandet av tron på en personlig gud och själens odödlighet i regeln ej är ägnat att höja människans livslust. Och även om man kunnat finna sig i tanken på det egna jagets förintelse, så ryggar man dock gärna tillbaka vid tanken på, att samma öde en gång väntar hela mänskligheten. Det är därför icke underligt, att även manliga och fördomsfria tänkare sökt upptäcka en möjlighet att undgå dessa yttersta konsekvenser, och man har också trott sig finna en sådan i den av Kant grundlagda och av Lange, Helmholtz m. fl. vidare utförda läran om vår kunskapsförmåga. Enligt denna åsikt, som numera delas av de flesta naturforskare med filosofiska intressen, är vår uppfattning av yttervärlden helt och hållet beroende av våra sinnesorgans och vår hjärnas organisation. Ett exempel kan måhända ge någon föreställning om denna i förstone skenbart paradoxa teori. I solljuset ingår det, som mången torde veta, jämte de för oss synliga strålarne även andra, som vårt öga ej förmår att uppfatta; en del av dessa strålar, de s. k. ultravioletta, röja sin existens därigenom, att de svärta fotografisk papper. Man har nu genom experiment lyckats visa, att dessa för oss osynliga ultravioletta strålar förnimmas av vissa djur, t. ex. våra vanliga myror, vilka alltså kunna urskilja en färg, som är oss fullkomligt okänd. Man kan härav dra den slutsatsen, att myrorna förnimma de övriga färgerna på ett annat sätt än vi, så att ängens grönska och himmelens blå för dem skifta

organ, som satte oss i stånd att urskilja elektriskt laddade föremål och undgå blixtslagen.

Vi kunna härav dra den slutsatsen, att vår uppfattning av yttervärlden icke blott är beroende av våra sinnesorgans byggnad, utan att den även är *ofullständig* och *fragmentarisk*, och att det alltså kan ges naturkrafter, om vilka vi för närvarande ej ha någon aning, och som vi måhända aldrig skola lära att känna.

Det är med dessa fakta till utgångspunkt, som en av vår tids främste naturforskare, Helmholtz, framkastat möjligheten av ett liv, som icke vore bundet vid något materiellt underlag. Hittills känna vi, säger Helmholtz, icke något faktum, som kunde tala för, att livets fina och invecklade rörelseform kan existera annat än bunden vid organismens vägbara materie; vi se intet, som tyder på, att livet kunde fortplanta sig på samma sätt som tonen från en sträng kan lämna sin ursprungliga boning och utbreda sig i lufthavet och därunder bibehålla sin tonhöjd och sin klangfärgs finaste egendomligheter. Den som är döv, kan genom känsel och synsinnet förnimma ljudrörelsen, men endast så länge den häftar vid strängens tunga materie; *tonen* går honom spårlöst förbi. Är måhända våra egna sinnens uppfattning av *livet* lika fragmentarisk som de döves av ljudrörelsen?

Det kan ej nekas, att Helmholtz med dessa ord pekat på en möjlighet, som från vetenskaplig synpunkt ej kan bestridas. Men utsikten, att denna möjlighet någonsin skulle demaskera sig som en verklighet, är så försvinnande liten, att ingen på allvar kan räkna med densamma. Och — för att än en gång citera

Albert Lange — *"på verklighetens område fordrar tänkandets sedlighet av oss, att vi icke hålla oss till vaga möjligheter, utan alltid ge företrädet åt det sannolikare"*.

Med dessa Langes ord slutar jag mitt anförande. Måhända finns det här mer än en, som finner den världsåskådning, vars negativa sida jag i kväll flyktigt skisserat, tröstlös och tom. Jag delar inte denna åsikt, men jag kan ej närmare gå in på denna sida av saken, då jag icke haft för avsikt att hålla ett uppbyggelseföredrag, utan endast ge uppslag till en diskussion.

KULTURIDEALISM.

Allen Vannérus: Till kritiken av den religiösa kunskapen. — Är Jesus vår frälsare? — Ateism contra teism. — Kulturidealism.

(1903, juni.)

Ovanstående broschyrer behandla i en form, som är avsedd att vara populär, ett par av religionsfilosofiens mest brännande spörsmål. Författaren, doktor Allen Vannérus, äger många förutsättningar för att i dessa frågor kunna vinna nationens öra: som filosof har han av sakkunnige fått ampla vitsord för skarpsinne och grundlighet, han synes i stort sett väl förtrogen med den nutida naturforskningens metoder och allmänna resultat, och han lägger i dagen en oförskräckthet och en ärlighet, som verkar obeskrivligt vederkvickande och förr eller senare torde leda till den sociala fördömelsen. Hans framställning, som alltigenom är präglad av en älskvärd flärdfrihet, är stundom medryckande, men rör sig tyvärr allt för ofta i en form, som torde förefalla mången svårfattlig och torr.

Av de fyra broschyrerna äger skriften "Ateism contra teism" ett man vore frestad säga historiskt intresse, så till vida som vi här för första gången möta en svensk filosof ex professo, som gör sig till målsman för ateismen. Visserligen förklarar hr Vannérus uttryckligen, att det ej är hans avsikt att göra någon som helst propaganda för ateismen, han vill endast göra den gällande och hävda dess anspråk på oinskränkt existensrätt vid sidan av de religiösa föreställningarna. Men det är tämligen säkert, att hans bok just på grund av det sant filosofiska lugn, som präglar den, i själva verket blir en betydligt verksammare främjare av ateismen än många antireligiösa agitationsskrifter.

Vad herr Vannérus nu gör till föremål för sin kritik är icke gudstrons *värde,* d. v. s. dess eventuella gagn för mänskligheten, utan endast dess *sanning:* han vill, som han säger, "frambesvärja den stränga och strama sanningsidén" och inför denna fråga: är det *sant,* att gud existerar, eller med andra ord, äger mänskligheten föreställning om en gud någon motsvarighet i verkligheten?

Gent emot den numera så fashionabla läran om religion och vetenskap som två evigt och oändligt skilda sfärer, mellan vilka aldrig en konflikt kan äga rum, hävdar herr Vannérus med mycket skärpa, att om en gud funnes till, så borde man kunna vänta att finna vittnesbörd om hans existens just i den del av verkligheten, som utgör föremål för vetenskaplig forskning. Ty vår kultur är faktiskt i besittning av ett på erfarenheten grundat vetenskapssystem, ett system av

väldigaste dimensioner och överströmmande rikt på innehåll, och det är ingen naiv tanke man uttrycker, om man påstår, att just dessa vetenskaper borde kunna giva något besked om guds existens, om han verkligen existerade. Vi måste betänka, att det område, som de på erfarenheten grundade vetenskaperna omfatta, utgöres av den yttre och inre erfarenhetsvärlden i hela dess utsträckning och djup, och vidare måste vi komma ihåg, att gud, om han ur teoretisk synpunkt skall kunna antagas, måste antagas i kraft av några just i erfarenheten givna fakta, vilka som indicier vare sig omedelbart eller medelbart hänvisa på honom.

Dröja vi, fortsätter herr Vannérus, nu först ett ögonblick vid naturvetenskaperna, mekanik, fysik, kemi, biologi, astronomi o. s. v., så söker man i våra dagar, som nog icke äro de minst glänsande i naturvetenskapens historia, inom var och en av dessa vetenskaper alldeles förgäves efter vittnesbörd, som kunde peka på en gud. Sak samma gäller om alla de andra på erfarenheten grundade vetenskaperna, såsom psykologi, filologi, sociologi, historia: söker man efter gud inom dessa vetenskapers sfär, så blir det ungefär detsamma, som om man skulle ge sig ut att söka efter den underbara ön Atlantis. Man söker, men finner den icke. Att den icke uppdagas, bevisar ju icke absolut, att den icke existerar, men att man icke kan upptäcka den på jordens hela rund, blir dock ett oroväckande indicium på dess obefintlighet. Och betydelsen av detta negativa vittnesbörd kan ytterligare skärpas genom fakta från det naturvetenskapliga området, t. ex. genom hänvisning på de stora principerna.

om materiens och energiens konstans. En personlig gud, som platt intet förmår inför världen och ej kan ingripa i denna, lider dock av en betänklig inskränkning. Men vad förmår "gud" egentligen, om satserna om materiens oförstörbarhet och naturkrafternas lagbundna växelverkan äro giltiga? *Ingenting, eller så gott som ingenting.* Hans makt blir då ytterligt kringskuren och bunden; och vi ha dock absolut ingen anledning att tvivla på dessa satsers giltighet.

Ingenting hänvisar alltså på, att gudsföreställningen med fog kan upptagas inom naturvetenskapens sfär. Men, fortsätter författaren, vårt *andliga* universum, hänvisar icke detta på en personlig gud?

Varav utgöres då denna andliga värld? Först och främst av alla dessa otaliga individer, som burit, bära och skola bära en *själ* i sitt bröst, och därnäst av detta invecklade något, som vi kunna beteckna som det samhälliga och historiska eller med ett ord det kulturella andelivet, av vilka t. ex. det modärna rättslivet är en del. Den gudstroende anser nu, att det individuella själslivet och det andliga samlivet i dess mångahanda gestaltningar och former ej skulle kunna existera i en värld, som icke hade sin grund och sitt fäste i en personlig gud. Men vad blir här ytterst den kritiska punkten? Månne icke faktumet själsliv? Och är det då icke rimligt att tänka sig, att detta själsliv, som är en yttring av den profana (världsliga) verkligheten själv, och att hela den andliga kulturen är ett resultat i andra hand, som dock ytterst återför sig till samma världsliga verklighet och dess inneboende resurser. Hjälpes för övrigt vårt förstånd i minsta

mån genom att vädja till det mest mystiska av allt, en absolut personlighet, "Gud", detta ord, varmed man rör sig så lättvindigt, som uttryckte det ett helt axiom? Kanske han skall anses hava skapat själarna och genom sin försyn sörjt för, att den kultur uppspirat, som sedan några årtusenden blommar på vår jordkropp?

Det är naturligtvis omöjligt att här ge en samlad reflex av den belysning, vari herr Vannérus ställer frågan om guds tillvaro. Ehuru själv övertygad ateist (gudsförnekare), anser författaren det dock möjligt, att religionen, detta stora mänsklighetsfenomen, kommer att existera intill dagarnes ände, men han fordrar bestämt, att även ateismen skall ha rättighet att sambestå som en religionens fullt legitima och med denna fullt jämnställd parallell företeelse. Och han hävdar till sist, att då ateisten avstår från de specifikt religiösa livsvärdena, så blir han dock icke så andligen utblottad och fattig, att hans själ därför behöver förtvina. Ty det finnes fullgoda andra andliga värden, och först och sist kan ateisten rikta sin blick på detta människans och mänsklighetens idésystem, som utspänner sig kring och omfattar hela vårt kulturliv. Med andra ord: när den religiösa idealismen går ned under västerhorisonten, uppstiger alltså *kulturidealismen* över österhorisonten.

En närmare belysning av denna kulturidealism ger författaren i en åt detta ämne särskilt ägnad broschyr, och samma grundtanke återfinnes även i den lilla skriften "Är Jesus vår Frälsare?" En sådan fråga kan ju tyckas egendomlig, när den kommer från en ateist,

men man bör komma ihåg, att icke endast filosofer på kristlig grund, sådana som Viktor Rydberg och nu senast prof. Norström, utan även en så fri ande som John Stuart Mill pekat på Kristus-idealet som den för alla tider högsta normen för sedligt handlande. Gent emot en sådan överskattning av Kristi, låt vara upphöjda, person hävdar herr Vannérus, att den sannskyldiga kulturmänniskan visserligen måste vara entusiastiskt besjälad av ett rent moraliskt innehåll, men att det kulturmänskliga idealet dock innebär något mera, något innehållsfullare och rikare än rätt och slätt personifierad moral och religion. Detta kulturella plus av personlighet och mänsklighet kan icke offras utan att väsentliga värden slopas. Men från denna synpunkt blir det något ofullständigt och ej nog utdanat hos Jesusidealet, efter som det ändå vilar något av ensidig moralism över Jesus, något av abstrakt förnuftighet, något av likgiltig översinnlighet. Men bortsett härifrån, så blir fasthållandet av Jesus som den en gång för alla centrala personligheten i historien faktiskt ej möjligt utan att förutsätta, att mänskligheten är en makt i stillastående utan verkliga utvecklingsmöjligheter. Den blick, som ständigt skulle vara riktad på en punkt, på en historisk person, skulle omsider bli alldeles slö, blicken måste fastmer löpa utefter en utvecklingslinje, där den kan skönja vidder med vidsträckta perspektiv och horisontlinjer. Eller noggrannare uttryckt: människoblicken skall i första rummet riktas på de idéer eller värdeföreställningar, som livserfarenheten och livsutvecklingen själva medföra och avsätta.

Det är denna sannskyldiga *idévärld,* som för nutidsmänniskan måste bli det ojämförliga och högsta. Denna idévärld är i själva verket ett uttryck för den mest reella makt. Med den andliga utvecklingen förhåller det sig nämligen så, att allt, som födes, i och genom densamma visst icke går under. Det är ju lyckligt, att somt går under, men somt uppbevaras och bevaras, så länge mänskligheten överhuvud bevaras. Och detta, som ej förgås, det är just det väsentliga, det i alla händelser för utvecklingen ojämförligt viktiga, nämligen de nationella idéerna, alla dessa intellektuella, moraliska, rättsliga, sociala, religiösa, estetiska, industriella eller med ett ord kulturella föreställningar, som bilda ett system av världsbegrepp och grundinnehållet i vår andliga kultur. Att leva i och för denna rent mänskliga idévärld, det är, vad författaren med ett väl funnet uttryck kallar *kulturidealism.*

En närmare utveckling och precisering av dessa fruktbara tankar lämnar författaren i sin sista broschyr, som på titelbladet endast bär inskriften *"Kulturidealism"*. Författarens manliga hävdande av, att livet äger sitt värde oberoende av tron på gud, odödlighet o. s. v., är särskilt betydelsefullt just i dessa tider, då man på flera håll — vi tänka närmast på Göteborgsprofessorerna Norström och Lindberg — med en till stupiditet gränsande kortsynthet söker fastslå den individuella odödlighetstron som en oundgänglig förutsättning för all tro på mänskligt framåtskridande, ja, för själva utvecklingen som sådan. Men i den goda sakens intresse måste man djupt beklaga, att herr Vannérus, särskilt i denna sistnämnda broschyr, som

dock i likhet med de övriga är avsedd att vara en populär-vetenskaplig upplysningsskrift, icke blott fördjupar sig i filosofiska specialfrågor, som svårligen kunna intressera den allmänhet, till vilken han vänder sig, utan även begagnar en onödig vidlyftig lärdomsapparat, som i sin benhårda torrhet ofta torde skrämma ganska vettiga läsare på flykten. Det vore i hög grad önskvärt, att författaren, när han härnäst träder fram som populärvetenskaplig skriftställare, ansloge en mera folklig ton, så att hans sunda tankar verkligen kunde vinna förståelse i de breda lagren.

Vi ha i det föregående med avsikt ej berört den av herr Vannéri broschyrer, som bär titeln "Till kritiken av den religiösa kunskapen" och som är en kritik av prof. Norströms skrift över samma ämne. Den celebre Göteborgsprofessorn uppträder i denna skrift icke blott som vitsare — med tanke på sin broschyrs ringa dimensioner yttrar han t. ex. (sid. 19): en framställning kan vara luminös, fast den är allt annan än voluminös — utan även som naturvetenskaplig komiker, då han t. ex. (sid. 11) förklarar marmorn vara en kristallisk kornig kalksten, som på grund av sin *kalkhalt(!)* fräser för syror! Herr Vannérus, som uteslutande fäster sig vid den filosofiska sidan av saken, gendriver den Norströmska religionsfilosofien punkt för punkt med en skärpa, som i *sak* ingenting lämnar övrigt att önska. Men på grund av en ridderlighet, som nästan minner om servilism, låter herr Vannérus denna vederläggning av herr Norström gå av stapeln under idkeliga bugningar och de mest omotiverade komplimanger för genialitet, djupsinne

o. s. v. Man kommer vid anblicken av denna underdåniga avlivningsprocess ofrivilligt att minnas Heines lustiga skildring av det finkänsliga sätt, varpå det revolutionerande Tyskland en gång i framtiden kommer att avrätta sin monark:

Der Deutsche wird die Majestät
Behandeln stets mit Pietät.
In einer sechsspännigen Hofcarosse,
Schwarz panaschiert und beflort die Rosse,
Hoch auf dem Bock mit der Trauerpeitsche
Der weinende Kutscher — so wird der deutsche
Monarch einst nach den Richtplatz kutschiert
Und untertänigst guillotiniert.*

Uppriktigt sagt, förefaller det oss tämligen överflödigt att på detta sätt guillotinera herr Norström, denna den svenska filosofiens Gustaf IV Adolf. Men skall det nu äntligen ske — vadan då dessa ändlösa hövlighetsbetygelser?

---

* I svensk översättning: Tysken kommer alltid att behandla majestätet med pietet: i en sexspannig, svart panacherad hovkaross med florbehängda hästar och högt på bocken den gråtande kusken med sorgpiskan — så kommer en gång den tyske monarken att kuskas till avrättningsplatsen och underdånigast guillotineras.

HÆCKELS VÄRLDSGÅTOR.

(1903, juli.)

Då Charles Darwin för något mer än fyrtio år sedan offentliggjorde sitt epokgörande arbete över arternas uppkomst, var Ernst Hæckel en av de forskare, som först (1863) och oförbehållsammast bekände sig till den nya läran. Under Darwinismens kritiska period, då denna teori icke blott från teologiskt och filosofiskt, utan även från naturvetenskapligt håll gjordes till föremål för de valdsammaste angrepp, stod Hæckel i främsta ledet bland dem, som utan fruktan och tadel stredo för utvecklingstankens seger. Med obestridligt skarpsinne och med en djärvhet, för vilken Darwin själv stundom ryggade tillbaka, har Hæckel hävdat den Darwinska teorins giltighet med hänsyn till allt levande, från de lägsta bakterierna ända upp till den nutida kulturmänniskan, och härunder givit den biologiska forskningen många fruktbara och väckande impulser. Han är även en av de forskare, som mest bidragit till att utforma den Darwinska teorin till en konsekvent genomförd tankebyggnad.

Vid trettioett års alder (1865) utnämndes Hæckel till zoologie professor i Jena, där han än i dag, omgiven av en talrik lärjungaskara, verkar i vetenskapens tjänst. Vad som emellertid gjort namnet Hæckel så bekant och omstritt långt utanför Tyskland är icke blott hans fyrtioåriga kamp för Darwinismen, utan också hans manliga strävan, att utan kompromiss fastslå de konsekvenser, som utvecklingsläran medför på religionens och filosofiens områden. Hæckel har härvid yttrat sig med en öppenhet, som än i dag är sällsynt hos naturvetenskapens målsmän, och som helt naturligt förskaffat honom talrika och hätska fiender, så mycket mer som hans populära framställningssätt gjort hans skrifter njutbara även för folkets bredaste lager.

Av Hæckels äldre arbeten har *Naturlig skapelsehistoria* redan för flera år sedan översatts på vårt språk. Denna översättning, som verkställts av den numera avlidne A. F. Åkerberg, är emellertid av tämligen tvetydig art; den är för det första gjord utan författarens hörande — ännu för några år sedan hade Hæckel ej en aning om att en svensk översättning av hans bok existerade — och för det andra är den svenska upplagan stympad på ett sätt, som osökt erinrar om rysk censur; så t. ex. är hela kritiken av odödlighetstron helt enkelt struken. Det är med glädje man konstaterar, att översättaren av ovanstående arbete, som är Hæckels sista populärvetenskapliga skrift, ej gjort sig skyldig till någon sådan pietetslöshet.

Den nya bokens titel *Världsgåtorna* är måhända

VÄRLDARNAS UTVECKLING.

SVANTE ARRHENIUS: VÄRLDARNAS UTVECKLING.
(1906. nov.)

Problemet angående världsutvecklingen har, såsom författaren inledningsvis framhåller, alltid utgjort föremål för den tänkande allmänhetens intresse, och den lösning, som varje tid givit detta älsklingsproblem, utgör en trogen bild av tidens tänkesätt på det naturvetenskapliga området. Det är redan från denna synpunkt mycket glädjande, att en man med prof. Arrhenii vetenskapliga rangställning känt sig manad att i en för den stora allmänheten tillgänglig form ge en framställning av hithörande frågor, avsedd att "till fullo motsvara den storartade utveckling, som fysiken och kemien nått vid sista sekelskiftet". Det är tydligt, att prof. Arrhenius, som själv varit en av de mest betydande krafterna i denna utvecklingsprocess, även bör vara synnerligen väl skickad, när det gäller att sammanfatta de vunna resultaten till en enhetlig totalbild. Hans framställning är mestadels klar och alltigenom buren av den intel-

lektuella entusiasm, som är den sanna forskningens livsnerv; och om också författaren stundom gör bruk av sin vetenskapliga fantasi på ett sätt, som torde komma en del av hans kolleger att bli betänksamma, så är hans framställning dock i stort sett fri från de metafysiska dimmor, som på detta område annars ofta nog presenteras allmänheten som den högsta sanningen.

Arbetet inledes med en fängslande skildring av vulkaner och jordbävningar, som vars resultat författaren bl. a. framhåller den slutsatsen, att den fasta jordskorpan ej sträcker sig särdeles djupt, endast 50—60 kilometer, och att jordens innersta är gasformigt, ehuru dessa gaser naturligtvis äro av helt annan art än dem vi känna från den oss omgivande atmosfären. Därpå följer en redogörelse för himlakropparna såsom hemvist för levande varelser, varvid författaren återkommer till de åsikter om luftkolsyrans stora betydelse för klimatet, som vi redan för ett par år sedan referade i denna tidning.* Ett särskilt kapitel är ägnat åt "strålningstrycket", varvid man förstår det tryck, som ljusstrålarna utöva på den kropp, mot vilken de falla. Man kan påvisa detta tryck genom att låta fint kolstoft, erhållet genom upphettning av röksvampens sporer, falla i ett timglasformat, så vitt möjligt lufttomt rör, vilket från sidan belyses med elektriskt bågljus, koncentrerat genom en lins: de små kolpartiklarne falla då ej lodrätt,

* Se förf:s Naturvetenskapliga kåserier III, sid 155.
Utg:s anm.

utan drivas at sidan genom ljusstrålarnas tryck. Detta strålningstryck, som beräknas vid solytan utgöra 2,75 milligram på en kvadratcentimeter, spelar enligt prof. Arrhenius en mycket viktig, fast hittills så gott som förbisedd, roll vid företeelserna i världsalltet. Kometsvansarna äro enligt denna uppfattning moln av ytterst små stoftpartiklar, som genom det av solen utövade strålningstrycket drivas bort i riktning från solen och tvingas att antaga den bekanta svansformen. Även när det gäller solsystemens uppkomst, är enligt den Arrhenius'ska teorien strålningstrycket av avgörande betydelse. Den Kant-Laplaceska teorin, som endast räknade med tyngdkraften såsom behärskande den materiella världens rörelser och utveckling, leder enligt författaren till slutsatser, som stå i direkt strid med verkligheten; om denna teori vore riktig, borde utvecklingen under de oändliga tidernas lopp ha framskridit så långt, att endast stora solar, lysande eller slocknande, borde förefinnas, och allt liv skulle under sådana omständigheter vara omöjligt. Och dock se vi i solens närhet en hel del mörka himlakroppar, planeterna, och likaså iakttaga vi, att mot jorden instörta en hel del små himlakroppar i form av meteoriter och stjärnskott, som komma till oss från rymdens avlägsnaste delar. Förklaringen till dessa avvikelser från vad vi kunde vänta om tyngdkraften, såsom den Kant-Laplaceska teorin antar, vore allenahärskande, ligger nu i två omständigheter: verkan av strålningstrycket och sammanstötningen mellan himlakroppar. Genom den senare uppstå lösa gasvirvlar kring nebulosaartade

gasformiga himlakroppar, och genom strålningstrycket föres kosmiskt stoft, som delvis kan vara hopgyttrat till meteoriter och kometer, in i gasvirvlarna och ger där upphov till bildningen av planeter och med dem följande månar. Strålningstryckets spridande verkan i universum håller således jämvikt mot tyngdlagens strävan att allt mer kondensera materien.

I vad mån de nu antydda teorierna och problemlösningarne, som väl huvudsakligen uppstått från kemisk-fysisk synpunkt, även tillfredsställa astronomiens målsmän, torde vara en fråga för sig. Redan då det gällde författarens för ett par år sedan utgivna "Lehrbuch der kosmischen Physik", förnams från det astronomiska lägret skeptiska röster, och detsamma blir måhända i ännu högre grad fallet med hänsyn till föreliggande arbete. För egen del vågar anmälaren, såsom ej varande fackman på området, naturligtvis icke yttra någon mening om dessa ting. Men även om den Arrhenius'ska tankebyggnaden slutligen skulle visa sig lida av allvarliga konstruktionsfel, är naturligtvis arbetet därför ingalunda förfelat, då ju vetenskapens historia tillfyllest visar, att en genial villfarelse ofta är vida fruktbarare än hundratals samvetsgranna detaljiakttagelser.

Av särskilt — även filosofiskt — intresse synes oss de nya synpunkter, som prof. Arrhenius gör gällande med hänsyn till den av Clausius framställda läran om universums förestående "värmedöd". Enligt denna teori närmar sig universum allt mer ett tillstånd, då all energi förvandlats till värme, som skall förefinnas jämt fördelad i världsalltet i form av rö-

relse hos kropparnes minsta smådelar. När detta stadium uppnåtts, är något liv ej mera möjligt, och då världsalltet sålunda synes gå en universell död till mötes, har man därav dragit den slutsatsen, att det även måste haft en början i tiden, och denna början kan man ju då med god vilja identifiera med en skapelseakt. Helt nyligen har en rysk fysiker, Chwolson, gjort sådana synpunkter gällande i sin hätska pamflett mot Hæckel. Redan botanisten Nägeli har emellertid för tjugo år sedan framhållit, att det ej är tillåtet att på hela universum och för oändlig tid utsträcka de lagar, som vi härlett ur den för vår iakttagelse tillgängliga delen av naturen, och han påpekar, att det möjligen kan finnas andra regioner av universum, där förhållandena gå i motsatt riktning mot vad fallet är t. ex. i vårt solsystem. I själva verket söker nu också prof. Arrhenius visa, att energien "försämras" hos kroppar som befinna sig på solstadiet, men "förbättras" hos sådana, som tillhöra nebulosastadiet, och att det härigenom "blir möjligt, att världsutvecklingen kan pågå i en stadig kretsgång, där vi icke kunna skönja någon början lika litet som något slut, och vid vilken även livet har ständigt oförminskad utsikt att göra sig gällande".

Bokens sista kapitel, som bär överskriften "Livets utbredning genom världsrymden", behandlar frågor, som både vetenskapligt och praktiskt äro av största intresse, men som delvis ligga utanför det område, där prof. Arrhenius själv varit verksam som forskare. Måhända är detta anledningen till, att de åsikter, författaren här utvecklar angående det organiska livets

ursprung på vår jord, från biologisk synpunkt te sig tämligen otillfredsställande.

Den bland biologiens målsmän numera allmännast gängse åsikten är den, att liksom de högsta växterna och djuren småningom på fullt naturlig väg utvecklat sig ur lägre stående former, så ha de allra lägsta organismerna, — gent emot vilka vår tids bakterier kanske äro lika högt utvecklade som människan i förhållande till bakterierna, — ävenledes på fullt naturlig väg, men under konstellationer, som vi ej känna, uppstått ur oorganisk materia. Det berättigade i denna åsikt, som gemenligen kallas läran om uralstring (generatio spontanea), har bland andra botanisten Nägeli betonat med följande resonnemang:

"Uppkomsten av organiskt ur oorganiskt är i första hand icke en fråga att avgöra genom erfarenhet och experiment, utan ett sakförhållande, som följer av lagen om energins och materiens oförstörbarhet. Om i den materiella världen allting står i orsakligt sammanhang, om alla företeelser försiggå på fullt naturligt sätt, så måste också organismerna, som uppbygga sig av samma ämnen och slutligen sönderfalla i samma ämnen, av vilka den oorganiska världen består, i sina första begynnelser uppstå ur oorganiska föreningar. Att förneka uralstringen är liktydigt med att förkunna undret."

Det är uppenbart, att den iver, varmed man från teologiskt och filosofiskt håll bekämpat läran om uralstringen, till stor del just beror därpå, att denna lära fördriver undret — skapelseakten — ur dess sista position. Å andra sidan ha även framstående naturforskare sökt att ersätta teorien om generatio spontanea genom andra antaganden, och särskilt har den berömde fysikern William Thomson velat göra gäl-

lande den möjligheten, att det organiska livet i form av sporer, frön o. d. skulle ha tillförts vår jord från andra himlakroppar genom nedfallande meteorstenar. Det organiska livet skulle alltså aldrig nybildas i universum, utan tillföras himlakropparna utifrån, i den mån dessa blevo tillgängliga för organiskt liv.

I den form, Thomson framställt denna teori om den s. k. panspermien, torde den emellertid, som prof. Arrhenius själv framhåller, ej kunna hyllas av nutida forskare. Det oaktat innehåller läran enligt hans mening en sund kärna, som endast behöver utsättas för det berömda strålningstrycket för att utvecklas till en livsduglig och fruktbar teori.

Det är, säger prof. Arrhenius, högst sannolikt, att det finnes levande organismer (bakteriefrön), som äro så små, att strålningstrycket från solen skulle driva dem ut i rymden, där de kunde väcka liv på planeter, som erbjödo dem gynnsam plats för deras utveckling. Transporten från den ena planeten till den andra behövde ej taga mer tid än några månader och färden till närmaste solsystem 9,000 år, vilken tid dock för gynnsamma fall kan nedprutas till 1,800 år. Under denna färd äro bakteriefröna emellertid utsatta icke blott för starkt solljus, vilket redan är skadligt nog, utan också för temperaturer ända ned till — 220 gr. Professor Arrhenius menar dock, att dessa förhållanden ej behöva vara dödsbringande för bakteriefröna, och han hänvisar till experiment, som ådagalagt, att organismer under ett halvt år och längre tid kunna hållas vid — 200 gr. utan att förlora livet. En faktor, som han däremot ej synes räkna med, är det

förhållandet, att de ifrågavarande organismerna på sin färd genom världsrymden komma att utsättas för absolut uttorkning, vilket skulle vara ännu ödesdigrare än den låga temperaturen. Dock är det naturligtvis teoretiskt möjligt, att organismer finnas, som även kunna uthärda en fullkomlig uttorkning utan att mista livet.

Det kan emellertid ej nekas, att prof. Arrhenius med sitt antagande av bakterier med tusenårig livslängd och därutöver begett sig bra långt ut på hypotesernas gungande grund. Bakterierna äro ju väsen, som man först lärt känna sedan några årtionden, och uppgiften om 1,800 år gamla bakteriesporer, som av en fransk forskare skulle påträffats i en grav från romartiden, synes minst sagt aprokryfisk. Det oaktat skall det gärna medges, att de nu antydda betänkligheterna ej äro av den art, att de direkt *vederlägga* den Arrhenius'ska läran om panspermien.

Det otillfredsställande i denna lära synes oss fastmera ligga däri, att den pretenderar en evig föruttillvaro åt varelser, vilka det står i vår makt att när som helst förinta. Den gamla satsen

> "Alles was entsteht
> ist wert, dass es zu Grunde geht"

är dock även sann i den meningen, att vad som kan förstöras, även måste ha uppstått. Och det synes oss vara ett fullkomligt förfelat resonnemang, då prof. Arrhenius yttrar:

"Likasom människorna förr spekulerade över materiens vardande, men uppgivit detta sedan erfarenheten visat att materien

är oförstörbar, och liksom vi av liknande grunder aldrig ställa upp det spörsmålet, varifrån rörelseenergien kommit, likaså kunna vi väl vänja oss vid den tanken att livet är evigt, och att det således är resultatlöst arbete att forska efter dess ursprung."

Det är svårt att förstå, hur man kan uppställa en sådan analogi, då ju materie och energi äro *oförstörbara,* medan däremot en lindrig temperaturförhöjning vore tillräcklig för att med ett slag förinta allt organiskt liv på vår jord. Livet är ju för övrigt varken kraft eller materie, utan blott en bestämd *rörelse*form.

Det kan i detta samband vara skäl att erinra om, vad en framstående fysiker och filosof, Ernst Mach, yttrar om möjligheten av en uralstring. I dennes nyligen utgivna arbete "Erkenntnis und Irrtum" heter det, sid. 297:

"Men vad tvingar oss att antaga en så skarp skillnad mellan organiskt och oorganiskt? Kanhända finnes överhuvudtaget ingen skarp gräns. Kemi och fysik äro visserligen ännu fjärran från att förstå det organiska, men de ha åstadkommit åtskilligt i den riktningen och åstadkomma dagligen mera. Pasteur ansåg ännu alla ferment för organiserade. Nu för tiden veta vi att företeelser, analoga med fermentens verkningar, även förefinnas på det oorganiska området. Låt oss tänka oss ett kulturtillstånd, under vilket vi ännu mycket litet känna eldens natur, så att vi verkligen förstå att släcka men ej att frambringa elden, och uteslutande äro hänvisade till att begagna den i naturen förekommande elden. Vi skulle då på goda grunder säga: eld kan endast härstamma från eld. Nu veta vi bättre besked."

Dessa ord av Mach synas oss träffa huvudet på spiken, och vi få öppet erkänna, att hela detta kapitel om livets spridning i världsrymden förefaller synnerligen svagt. Professor Arrhenius anser det löna mö-

dan att servera sina läsare den gamla Bathybiushistorien, men han förtiger, att det så väl från fysikaliskt som kemiskt håll på senare tiden gjorts ansatser, som låta tanken på att med konst framställa levande materie bli allt mindre orimlig. Vi erinra blott i detta samband om Wielers och Lehmann's organismliknande kristaller, Fischers syntes av peptiderna samt om Treubs undersökningar över blåsyrans betydelse vid växternas äggvitesyntes.

De ovan anförda svårigheterna äro för övrigt ingalunda de enda, som från teoretisk synpunkt uppresa sig mot läran om panspermien. Men saken har även en annan, ännu mindre tilltalande sida. Skulle den Arrhenius'ska åsikten, enligt vilken det är lönlöst arbete att efterforska livets *ursprung,* vinna allmännare terräng, så vore därmed i den biologiska forskningen infört ett metafysiskt moment, som endast vore egnat att verka förlamande och förvirrande. De lägsta organismerna blevo ju då en slags mystiska evighetsväsen, i grunden otillgängliga för vår kunskap, då ju en organism endast kan fullt förstås genom studiet av dess vardande. Av allt att döma torde dock läran om panspermien, även i sin modärniserade form, av biologiens målsmän huvudsakligen komma att betraktas som ett kuriosum.

SJÄLVALSTRING ELLER PANSPERMI?

SVAR TILL PROF. ARRHENIUS.

I.

(1906, nov.)

För någon tid sedan innehöll "Arbetet", som en del av våra läsare kanske erinra sig, en anmälan av professor Arrhenii nyutkomna arbete "Världarnas utveckling", varvid vi med allt erkännande av arbetets förtjänster i övrigt tilläto oss betvivla riktigheten av författarens åskådningssätt med hänsyn till livets eviga föruttillvaro. Mot denna kritik har prof. Arrhenius nu i sista häftet av publikationen "Var 8 Dag" riktat ett genmäle, som vi å vår sida både med hänsyn till frågans allmänna intresse och genmälarens stora auktoritet som naturforskare ej anse oss böra förbigå med tystnad.

Stridsfrågan gäller, som man torde erinra sig, huruvida den organiska världen bildar ett rike för sig, som genom en oöverstiglig klyfta är skilt från den oorganiska naturen, eller huruvida de enklaste organismerna en gång uppstått ur den oorganiska materien under omständigheter, som vi för närvarande ej

känna, men genom en process, som man sedan gammalt brukar beteckna med namnet självalstring (generatio spontanea, i motsats till skapelseakt genom övernaturligt ingripande). Medan flertalet biologer, som yttrat sig i denna punkt, hylla den senare åsikten, anser prof. Arrhenius, att livet är evigt och genom frön sprider sig från planet till planet, från solsystem till solsystem. Är denna åsikt riktig, så är det självklart, att, som redaktionen av "Hvar 8 Dag" uttrycker det, "allt grubbel om livets början" blir onödigt, ja, onyttigt, liksom även, att alla försök att tränga till botten med det fysiologiska livets gåta på förhand måste vara dömda att misslyckas.

Den Arrhenius'ska läran om panspermien omfattar, som var och en ser, *två* skilda moment: 1) livets evighet, 2) livsfrönas spridning i världsrymden. Med hänsyn till den senare punkten har recensenten i likhet med flertalet biologer, som yttrat sig i denna fråga, uttryckligen framhållit, att de betänkligheter, som på grund av livsfrönas eventuella uttorkning eller förfrysning under färden genom världsrymden kunna göras gällande mot läran om panspermien, icke äro av den art, att de direkt vederlägga denna teori. Tvärtom har undertecknad för sin del bestämt framhållit, att det måste medges som teoretiskt möjligt, att organismer finnas, vilkas sporer på det av Arrhenius antagna sättet kunna spridas i världsrymden.

Men även om denna livsfrönas spridning från planet till planet och från solsystem till solsystem skulle vara en verklighet, så innebär naturligtvis detta på intet sätt något bevis för panspermi-lärans huvudsats,

att *livet är evigt,* eller rättare sagt *utan början.* Det var mot denna delen av panspermiteorien, som vår kritik egentligen riktade sig, då vi framhöllo det orimliga i att, som prof. Arrhenius gör, proklamera evig föruttillvaro åt väsen, som det står i vår makt att när som helst förinta. Skillnaden mellan materie och energi å ena sidan och det organiska livet å den andra är ju just den, att materien och energin äro oförstörbara storheter, medan däremot en lindrig temperaturförhöjning vore tillräckligt för att med ett slag förinta allt organiskt liv på vår jord.

Dessa invändningar, som i våra ögon utgjorde det väsentliga i undertecknads kritik av panspermien, förbigår prof. Arrhenius med tystnad. Det må därför tillåtas oss att föra denna kritik ett steg vidare.

Det är ett allmänt och även av prof. Arrhenius erkänt faktum, att allt liv, hur skiftande det för övrigt må vara, är bundet vid de s. k. äggviteämnena, som utgöras av mycket sammansatta föreningar av grundämnena kol, syre, väte, kväve och svavel. Varje äggvitemolekyl utgör en hel liten värld för sig, vars atomer, för att begagna en bild av Nägeli, äro lika talrika som stjärnorna på himlavalvet. Antager man nu, att livet är utan början, så kan man ej undgå det skäligen absurda antagandet, att även äggvitemolekylerna äro utan begynnelse i tiden, med andra ord, att vissa mängder av grundämnena kol, väte, syre, kväve och svavel av all evighet varit förenade med varandra, vilket dock icke hindrar, att *vi* när som helst kunna skilja dem åt, exempelvis genom en enkel upphettning av substansen. Ännu mera motbjudande

för den vetenskapligt skolade tanken blir detta antagande, då man besinnar, att det tack vare Fischers undersökningar endast är en tidsfråga, när vi med konst kunna framställa dessa äggviteämnen, som enligt läran om panspermien måste ha existerat av all evighet, eftersom de överallt äro de substrat, vid vilka livet är bundet.

Å andra sidan skall det villigt medges, att syntesen av äggviteämnena, när den en gång lyckas, naturligtvis icke är liktydig med frambringandet av levande organismer. Prof. Arrhenius tar alldeles fel på person, om han tror undertecknad hysa dylika meningar. För egen del har jag endast yttrat, att det "från fysiskt och kemiskt håll på senare åren gjorts *ansatser,* som låta tanken på framställning av levande materie med konst framstå allt mindre orimlig"; men upptäckten av äggviteämnenas syntes skulle i mina ögon för möjligheten att framställa levande organismer ungefär ha samma betydelse, som våra förfäders upptäckt av järnets bruk haft för konstruktionen av ett modärnt pansarskepp. Det är mig helt enkelt obegripligt, hur man i närvarande tid, då det ännu ej lyckats oss att framställa en enda av de allra enklaste byggnadsstenarne i protoplasmat och vi ännu äro så gott som fullkomligt okunniga om den levande substansens arkitektur, ett ögonblick kan förvånas över, att alla försök, som hittills gjorts att framställa levande väsen, misslyckats. Denna förvåning är ungefär lika berättigad, som om en vilde på Söderhavsöarne, efter att förgäves ha sökt att av trä och murbruk konstruera ett linjeskepp, nu droge den slutsatsen, att

linjeskeppen existerat av evighet, och att det följaktligen vore klokast att uppge tanken att framställa dessa mystiska väsen.

En sådan ekonomisering av tankeverksamheten vore ju helt förnuftig hos den vilde mannen, och en analog ståndpunkt intaga även vår tids biologer gent emot tanken på att med konst frambringa levande organismer. Åtminstone kan undertecknad, med den känning jag äger med nutida biologkretsar, försäkra prof. Arrhenius, att den biologiska forskningens män, även om de, som fallet torde vara med de flesta, hylla teorin om generatio spontanea, alldeles icke spilla någon tid på försök att alstra bakterier eller homunklar, lika litet som en nutida fysiker sysslar med konstruktioner av perpetuum mobile. Den av Burke på sin tid utbasunade och av prof. Arrhenius nu framdragna "upptäckten" av s. k. radiober torde av flertalet tänkande biologer ha uppfattats som en bluff, redan innan Ramsay reducerade historien till dess rätta valör.

Föga lyckligt förefaller oss även prof. Arrhenii försök att rädda den tämligen utdömda *livskraften*, varmed han förstår "den egendomlighet, som betingar de speciella livsfunktionerna, liksom man med kemisk kraft betecknar orsaken till kemiska förändringar". Bortsett från det förhållandet, att de speciella livsfunktionerna närmast betingas av de speciella organens struktur, medger ju prof. Arrhenius själv, att "samma fysiska och kemiska krafter äro verksamma inom den levande som inom den oorganiska naturen", och att under sådana omständigheter tala om en sär-

skild livskraft synes oss vara att förfalla till det bruk av överflödiga ord, som prof. Arrhenius så högröstat klandrar hos undertecknad.

Härmed äro vi inne på den punkt, där prof. Arrhenius lämnar sin försvarsposition och griper till offensiven, tydligen hyllande den Bismarckska satsen, att den bästa paraden är ett kraftigt hugg. Med anledning av att undertecknad på tal om materiens och kraftens oförstörbarhet yttrat, att "livet är ju varken kraft eller materie, utan en bestämd rörelseform" skriver nu prof. Arrhenius:

"Även biologen "B. L." vill nödvändigt tro på möjligheten av "självalstring". Han förklarar utan vidare, att livet är en "rörelseform". Man skulle tro att fysici och mekanici, som ägna sig åt studiet av "rörelser", skulle bäst veta, vad en "rörelseform" är. *Men jag tror, att "B. L." förgäves skulle söka att få någon bland dessa vetenskapsmän att medge, att livet är en rörelseform.** Fysici äro nog blygsamma att medge, att de ej veta vad tyngdkraften i själva verket är, de känna endast — och detta ytterst noga — de lagar som göra sig gällande vid tyngdkraftens verkningar. Om några biologer tro sig veta, att livet är en rörelseform, så borde de väl kunna ange mycket exakt lagarna för livsfunktionerna — dess värre hava vi ännu ej hunnit synnerligen långt på detta område, vilket å andra sidan ger oss anledning att hoppas på desto större resultat av våra arbeten inom detsamma — eftersom rörelselagarna äro kända med utomordentligt stor noggrannhet sedan Galileis och Newtons dagar. Låt oss medge, att frasen "livet är en rörelseform" är "ord, ord, ord" såsom Hamlet säger."

Prof. Arrhenius har, synes det oss, en smula otur, då han helt frankt påstår, att undertecknad förgäves

* Kurs. av B. L.

skulle leta efter någon fysiker eller mekaniker, som skulle vilja medge att livet är en rörelseform. Jag tillåter mig då att hänvisa till en forskare, vars auktoritet på detta område prof. Arrhenius icke torde vilja underkänna, nämligen Helmholtz, som i sina "Vorträge", avd. II p. 71—72, fäller följande, från flera synpunkter högst intressanta yttrande: Efter att ha berört den en gång i följd av solens avkylning inträdande universella döden på vår jord fortsätter den berömde fysikern:

"Så kan den enskilde, som låt vara i en anspråkslös ställning och i en begränsad verkningskrets arbetar för mänsklighetens ideala mål, utan fruktan bära den tanken, att hans eget medvetandes tråd en gång skall brista. Men med tanken på en slutlig förintelse av alla levande väsen, som alltså innebure förstörelsen av alla gångna generationers kulturvinningar, kunde icke ens män med så fritt och storslaget sinnelag som Lessing och David Strauss försona sig.

Hittills känna vi ingen genom vetenskaplig iakttagelse fastställbar företeelse, som kunde tala för, att *livets fina och invecklade rörelseform* kunde bestå oberoende av den organiska kroppens tunga materie och fortplanta sig på samma sätt som en strängs ljudrörelse kan lämna sin trånga och fasta boning och utbreda sig i lufthavet och därvid dock bibehålla sin tonhöjd och sin klangfärgs finaste egendomligheter och när den träffar en annan likstämd sträng, återintränga i denna eller komma en låga att försättas i likstämt tonande. Även lågan, denna livets trognaste avbild bland den livlösa naturens företeelser, kan slockna, men den av henne alstrade värmen består vidare, oförstörbar och oförgänglig, som osynlig rörelse än skakande den vägbara materiens smådelar, än som eterdallring utstrålande i rummets obegränsade djup. Och även då bevarar den sitt ursprungs karaktäristiska egendomligheter, och för iakttagaren som utfrågar henne genom spektroskopet, berättar hon sin his-

toria. Men förenade på nytt kunna hennes strålar antända en ny låga och liksom vinna nytt kroppsligt liv.

Liksom lågan till det yttre blir densamma och allt jämt äger bestånd i samma gestalt och beskaffenhet, fastän hon i varje ögonblick drar in nya mängder brännbara gaser och nytt syre i sin uppstigande luftströms virvel, och liksom vågen ilar fram i oförändrad form och dock i varje ögonblick uppbygger sig av nya vattendelar, så utgör även i den levande organismen icke den bestämda massan materie, som i detta ögonblick uppbygger kroppen, det substrat, vid vilket individualitetens fortvaro häftar. Ty kroppens material är liksom lågans underkastat en ständig och relativt snabb växling, ju snabbare desto livligare de ifrågavarande organens livsverksamhet är. Några av kroppens beståndsdelar ha förnyats efter dagar, andra efter månader, andra efter år. *Vad som alltjämt består hos den särskilda individen är liksom hos lågan och hos vågen blott rörelseformen* som oavlåtligt drar in ny materie i sin virvel och åter utstöter den gamla. En iakttagare, som har döva öron, känner endast ljudrörelsen så länge den, tillgänglig för syn och känsel, häftar vid ett tyngre ämne. Äro våra sinnen gent emot livet härutinnan lika det döva örat?"

I det att vi överlämna åt våra läsare att själva reflektera över de frågor av filosofisk art, som Helmholtz här uppkastat, vilja vi endast fastslå, att en forskare, som i sin dubbla egenskap av fysiker och fysiolog mer än de flesta torde vara skickad att yttra sig i hithörande frågor, just fällt alldeles samma påstående, som nu kommit prof. Arrhenius att beskylla mig för tomt ordpråL Jag tror mig ha visat, att denna beskyllning är oberättigad, säkert är i varje fall, att läran om panspermin icke vunnit i sannolikhet genom detta, nämligen omotiverade, utfall av dess geniale förespråkare.

II.

(1906, dec.)

Professor Arrhenius har i sitt sista inlägg* begränsat diskussionen till tre punkter, nämligen 1) frågan om livskraften, 2) det organiska livets evighet, 3) livet som rörelseform. Jag tillåter mig att även behandla frågorna i denna ordning.

Vad då först beträffar frågan om livskraften, så finnes det, efter den förklarande utredning prof. Arrhenius givit, med hänsyn till denna punkt knappast någon anledning att fortsätta diskussionen härvidlag. Dock kan jag ej undertrycka den anmärkningen, att det synes mig något vilseledande att överhuvudtaget tala om livskraft, även om man därmed menar en "kraft", vilken liksom den kemiska kraften icke är någon kraft i mekanisk mening. En sådan användning av ordet livskraft kan lätt framkalla den tron, att livskraften liksom den kemiska kraften dock kan alstra mekanisk energi eller värme och därmed

---

* Se "Anmärkningar" i slutet av denna volym.
Utg:s anm.

är man då ett gott stycke inne på de vitalistiska åskådningar, som prof. Arrhenius själv ingalunda synes vilja acceptera. Att som prof. Arrhenius föreslår med livskraft beteckna "den egendomlighet som betingar de speciella livsfunktionerna", synes för övrigt föga lyckligt, då man ju i analogi härmed skulle kunna tala t. ex. om en särskild lokomotivkraft såsom beteckning för den egendomlighet (= struktur), vilken betingar lokomotivets förmåga att fungera o. s. v.

Vad den andra punkten, d. v. s. frågan om livets evighet, beträffar, så synes det mig, att prof. Arrhenius i sitt sista genmäle för in frågan på ett nytt område. Om jag antar, att universum är oändligt och består av evighet, d. v. s. existerat sedan oändligt lång tid, och om jag vidare antar, att det i detta universum funnes ett oändligt antal solsystem, vars planeter genomlöpa en period, då de äro tillgängliga för organiskt liv, så följer härav, att det, hur långt vi än tänka oss tillbaka i tiden, dock alltid måste ha funnits planeter, som varit befolkade av levande väsen. Till denna slutsats komma vi även, om vi som undertecknad fasthålla vid hypotesen om generatio spontanea, och att denna slutsats skulle innebära något motbjudande för den vetenskapligt skolade tanken, vill jag ingalunda påstå. Motbjudande föreföll och förefaller mig däremot ännu läran om livets evighet i form av en på direkt blodsförvantskap grundad kontinuitet, sådan som läran om panspermien uppställer; ty denna teori leder ovillkorligen till den konsekvensen, att medan allt annat i universum, inberäknat solsystem

och nebulosor, födes och förgas, äga däremot äggvitemolekylerna en, man vore frestad säga metafysisk stabilitet.

Vad slutligen den tredje punkten beträffar, så vill jag endast framhålla, att man enligt min mycket bestämda övertygelse våldför sig på Helmholtz' tankegång, om man, som prof. Arrhenius föreslår, i Helmholtz' yttrande ersätter "den särskilda individen" med "livet". Ersätter man däremot uttrycket i fråga med "den levande organismen", vartill man enligt min mening är fullt berättigad, så blir meningen fullt klar, men samtidigt inser en var, att den reductio in absurdum, som prof. Arrhenius får till stånd just genom att utbyta orden "den enskilde individen" mot "livet", förfaller av sig själv. Parallellen blir då icke lågan — vågen — livet, utan lågan — vågen — den levande organismen, och om denna senare, vilken liksom lågan och vågen är uppbyggd av ständigt nya materiella delar, påstår naturligtvis icke Helmholtz, att den är en rörelseform. Denna utsaga gäller tydligtvis, trots prof. Arrhenii argumentation, just livet.

Då undertecknad nu fällde det yttrandet, att "livet är ju varken kraft eller materie, utan blott en bestämd rörelseform", så skedde detta just därför, att prof. Arrhenius jämfört livet med kraft och materie, vilka senare såsom varande oförstörbara även måste anses vara utan början i tiden. Det var mot denna jämförelse jag ville protestera, men mitt yttrande om livet som en rörelseform avsåg naturligtvis icke att ge någon som helst förklaring av den mångfald av skiftande företeelser, vilken för oss ter sig som liv. Klart

är, att jag även blott åsyftade den fysiologiska, icke den psykiska sidan av livet.

Vad slutligen beträffar, att prof. Arrhenius betygar mig sin tacksamhet för, att jag "nu" medger som teoretiskt möjligt, att organismer kunna spridas på det av honom antagna sättet, så vill jag framhålla, att detta medgivande klart och tydligt finnes uttalat i min första artikel. Men detta är en sak, en annan är organismernas eviga föruttillvaro (i panspermiens mening) och de därav följande konsekvenserna för forskningen. Det var mot dessa punkter, jag vände min kritik, och jag kan ej se, att denna blivit vederlagd.

Jag ber att även å min sida få betyga prof. Arrhenius min tacksamhet för den välvilja, varmed han upptagit och bemött mina anmärkningar, som ju för övrigt alldeles icke beröra det centrala i hans intressanta arbete "Världarnas utveckling". Den för svenska förhållanden exempellösa framgång, detta arbete rönt härhemma, vittnar ju om, att prof. Arrhenius mer än någon annan svensk forskare har nationens öra — och därtill kan man ju endast lyckönska nationen.

HÆCKEL, OSTWALD, CHWOLSON OCH — VITALIS NORDSTRÖM.

(1907, apil).

Under den något mystiska titeln: "Hegel, Hæckel, Kossuth och Tolvte budet" har i dagarna utkommit ett arbete, som säkerligen är ägnat att väcka uppseende och särskilt från teologiskt håll kommer att hälsas med livliga glädjeyttringar. Författaren, som är professor i fysik vid universitetet i Petersburg och inom fackkretsar anses vara en i sin vetenskap framstående forskare, har med denna skrift velat erinra sin samtid om ett enligt hans mening allt för ofta förgätet budord, det tolvte nämligen, vilket lyder: *"Du skall aldrig skriva om något som du ej förstår."* Som typiska syndare mot detta budord anför nu Chwolson för det första *Hegel,* som för hundra år sedan genom sin naturfilosofi försyndade sig mot den exakta naturforskningen, för det andra *Hœckel,* som hundra år efteråt i sina "Världsgåtor" begått samma synder i ännu amplare form, och slutligen *Kossuth,* som i en filosofisk tidskrift publicerat en kritik av Hæckels

"Världsgåtorna" och härvid likaledes begått flagranta förbrytelser mot det ovannämnda budordet.

Det bör måhända genast påpekas, att Chwolson, såvitt man kan se av föreliggande skrift, ingalunda strider pro fide et Christianismo, utan enbart uppträder som kritiskt och filosofiskt intresserad naturforskare. Det oaktat torde hans skrift komma att tagas till intäkt av teologer och med dem sympatiserande "filosofer", redan av det skäl, att av bokens 137 sidor 85 äro ägnade åt en kritik av Hæckels "Världsgåtor", som i viktiga punkter måste erkännas vara fullt riktig. Det vore nämligen fullkomligt lönlöst att vilja bestrida, att Hæckel på äldre dagar mången gång framkommit med påståenden, som både från naturvetenskaplig och filosofisk synpunkt äro ohållbara, stundom rent av befängda. Särskilt är detta fallet med ett av hans senaste arbeten, det även till vårt språk överflyttade "Världsgåtorna", där en mångfald av sunda tankar och lärorika fakta äro blandade med sakliga misstag och flacka skenlösningar av problemen. Chwolson uppehåller sig nu särskilt vid de misstag, Hæckel gjort sig skyldig till under sina exkursioner på fysikens område, och det vore nog, som sagt, även för en fysiker av facket,* lönlös möda att här söka komma Hæckel till undsättning. Hæckels

---

* Två synnerligen framstående svenska auktoriteter på fysikens och astronomiens områden ha emellertid muntligen meddelat förf. att de ingalunda vilja till alla delar underskriva Chwolsons kritik, för så vitt den berör fysikaliska och astronomiska förhållanden. *(Senare tillägg, oktober 1908.)*

intellektuella begavning har frambragt glänsande resultat, när det gällt den delen av utvecklingsläran, som star i omedelbart samband med den *beskrivande* biologin (systematik, morfologi och embryologi); men för de tankeoperationer, som fysiken och kemien samt den på dessa vetenskaper grundade fysiologien kräver av sin man, har han föga fallenhet, och denna brist blir ännu ödesdigrare genom Hæckels blindhet för att kunskapsteoretiska problem över huvud taget existera.

Naturligtvis hindrar icke detta att Hæckels kritik av den kristna världsåskådningen, sådan denna formuleras i kyrkans bekännelseskrifter, är fullkomligt riktig, och i många hänseenden mycket välgörande, icke minst genom den manliga öppenhet, som här överallt kommer till tals. Men det kan ej förnekas, att Hæckel även genom sina ensidigheter och misstag i viss mån skadat fritänkeriets sak; ty en stor del av mänskligheten tänker nu faktiskt efter formuläret antingen — eller, vilket i detta fall betyder, att varje fel hos Hæckel uppskrives som positiv förtjänst på den prästerliga meritlistan: Hæckel har orätt — alltså ha teologerna rätt! Det hade varit önskvärt, om Chwolson något tydligare än han gjort, markerat denna sida av saken, och jämsides med sin mestadels befogade kritik av fysikern-naturfilosofen Hæckel även betonat Hæckels obestridliga storhet på det rent biogiska området.

Vad man i naturvetenskapliga kretsar tänker om Hæckel naturforskaren och Hæckel filosofen, därom föreligger ett vittnesbörd av ganska färsk datum i den

värdering av Hæckels verksamhet, som R. H. Francé företagit i sin läsvärda skrift "Der heutige Stand der Darwinischen Fragen", varav andra upplagan utkommit i dessa dagar. Ehuru Francé strängt taget själv ej är naturforskare av fack, utan liksom Wilhelm Bölsche företrädesvis populärvetenskaplig skriftställare, har han dock alla förutsättningar för att här kunna avge ett välgrundat och opartiskt omdöme. Francé skriver (anf. arb. sid. 9):

"Man anser i tyska folkets breda lager Hæckels "Världsgåtor" för hans livs huvudresultat. Men detta är ett misstag: det bästa, varmed han riktat vetenskapen och sin tids allmänna framåtskridande, finnes i hans "Generella morfologi", som först utkom 1866 och först i år i förnyad och utvidgad form ånyo ingriper i tankarnes kamp. I detta verk utförde Hæckel med vittskådande blick och verkligt själsuppfriskande frimodighet det arbete, utan vilket Darwins forskningar och idéer aldrig hade kunnat utveckla sin utomordentligt kulturgagnande verksamhet. Först genom Hæckel blev Darwinismen till ett vetenskapligt system och en beståndsdel av filosofin. Det måste alla, även om de äro Hæckels motståndare, tillräkna honom som oförgänglig förtjänst, och om ovärdig småsinthet vittnar det att vilja förbise denna förtjänst, som gör honom till en av de "största tyskarne" *endast på den grund, att hans filosofi är otillfredsställande*, eller därför att han på ena eller andra punkten gått för långt i sin iver. Det har alltid synts mig djupt beklagligt att just hos så många personer med omdöme och bildning påträffa de skevaste uppfattningar om Hæckel, men det synes mig ej förunderligt. Ty Hæckel är genom den järnhårda uthållighet och djärvhet, med vilken han sedan mer än 40 år förfäktat sin åskådning, och dessutom därigenom att han eftertryckligt och med den berömdvärdaste manlighet fordrar utvecklingslärans herravälde även i "den mänskliga biologien", i moralen, samfundet och statslivet, en så utpräglad personlighet, att den larmande strid, som hans blinda

beundrare föra med alla reaktionära makter och åskådningar och som än i dag rasar omkring honom, i ovanlig grad har grumlat och vanställt uppskattningen av hans kulturinsats."

Med dessa ord har Francé utan tvivel träffat det riktiga. Redan den enastående hyllning, som på Hæckels sextioårsdag braktes honom av samtidens främste naturforskare, visar ju tydligt nog att man även långt utanför biologiens råmärken uppskattar det centrala i Hæckels livsgärning. Men detta utesluter naturligtvis icke, att man i dessa kretsar har öppen blick för Hæckels intellektuella svagheter. Från min studietid i Jena erinrar jag mig, hur en gång i en krets av naturforskare, för vilka Hæckels förtjänster voro höjda över all diskussion, en berömd botanist med en skämtsam allusion på Hæckels något sonora stämma och ofta ungdomliga tankegång yttrade, att Hæckel "egentligen aldrig kommit ur målbrottet". I själva verket är detta yttrande mycket betecknande för vad man i bildade naturforskarkretsar anser om den del av Hæckels produktion, som ligger utanför biologins råmärken, och man torde utan överdrift kunna påstå, att det i Europa näppeligen finns en enda tänkande naturforskare, som anser att t. ex. "Världsgåtornas" filosofi äger någon positiv och varaktig innebörd. Till och med Gegenbaur, Hæckels gamle vän och vapenbroder, kunde vid ett personligt sammanträffande ej undertrycka sitt ogillande av denna publikation, ett ogillande som lär ha gått Hæckel djupt till hjärtat.

Man behöver emellertid icke känna till dylika interiörer för att till dess fulla vidd uppskatta den i dubbel mening svindlande okunnighet, vartill profes-

sor Vitalis Norström gör sig skyldig, då han i sin sista broschyr vill inbilla sina läsare, att vår tids naturvetenskapligt bildade radikaler betrakta Hæckel som en filosofisk auktoritet, vars sista ord om livsgåtorna man avvaktar med klockan i hand. I denna skrift, som den celebre Alingsåsfilosofen med vanlig anspråkslöshet gett undertiteln "Vyer över vår kultur", finner man å sid. 5 följande praktfulla tirad:

"Endast i den segrande tekniken ligger det tillräckliga sanningskriteriet. Vet man detta, har man rätt till att finna den viktiga min löjlig, varmed dessa vetenskapens sista "glänsande upptäckter" utropas för att härefter göras till våra fötters enda lykta och för att äntligen bringa det förnuft, vilket under årtusenden satte mål för mänskligheten, till ro i minnenas museum. *Har man härdat sin tanke i kunskapskritikens skärseld, står man icke längre med uret i hand och väntar spänt på den sista parollen från Jena, utan bär allt fortfarande i största lugn huvudet upprätt sitt Hæckelska "stamträd till trots".*

Det är en praktfull syn, denna kristallklara okunnighet, som i sprudlande kaskader och spelande i alla regnbågens färger stiger upp ur det Norströmska medvetandets aldrig sinande djup.

* *
*

I slutkapitlet av sin vidräkning med de tre syndarne Hegel, Hæckel och Kossuth och efter att ha betonat att "förbittring är det riktiga uttrycket för den känsla, som framkallas av dylika filosofiska utgjutelser i naturvetenskapliga frågor" anser sig prof. Chwolson även skyldig läsaren att hänvisa på några "exempel av annat slag" och som ett lysande föredöme i

riktningen av en sund samverkan mellan filosofi och naturvetenskap nämner han E. von Hartmann's "Weltanschauung der modernen Physik", *Ostwalds "föreläsningar över naturfilosofi"* samt ett arbete av filosofen L. W. Stern. Detta är, säger Chwolson, lysande exempel, *"som kunna komma oss att förtröstansfullt blicka in i framtiden"*.

Av dessa tre tänkare skola vi ett ögonblick dröja vid Ostwald, särskilt därför att denne berömde naturforskare tack vare sin naturfilosofi ådragit sig professor Norströms aktningsfulla uppmärksamhet.

Ostwald är, som åtskilliga av våra läsare redan torde veta, en av vår tids främste kemister, och har dessutom som läroboksförfattare och pedagog röjt verkligt geniala grepp. Angående hans naturfilosofi kan man däremot kort och gott säga, att den bortsett från de rent naturvetenskapliga elementen och en del reminiscenser från andra filosofer, särskilt Herbert Spencer, endast är ett upprepande av den Büchner—Moleschott'ska materialismen, fast med den skillnad, att termen *materie* är utbytt mot termen *energi,* och övriga beteckningar ändrade på motsvarande sätt. Ostwalds kamp mot vad han kallar materialismen — hans filosofiska verksamhet inleddes för tolv år sedan med en broschyr "Die Ueberwindung des wissenschaftlischen Materialismus" — har påtagligen så fullkomligt duperat den materialism-hatande Alingsås-filosofen, att denne nu i Ostwald ser en representant för den "naturvetenskapens självbesinning", som skall utlova en vändning till det bättre i det hittills så förhatliga naturforskarelägret. I varje fall tycktes detta

vara en av de ledande synpunkterna i den långrandiga artikelserie, som prof. Norström i somras under rubriken "Naturkunskapens självbesinning" offentliggjorde i "Svenska Dagbladet"; jag säger *tycktes*, ty för min del har jag lika litet som nagon annan svensk man kunnat kämpa mig igenom denna filosofiska sandöken.

Det kan då vara av intresse att se huru en tänkare, vars förmåga att rätt taxera värdet av Ostwalds filosofiska tänkande ej kan bestridas, yttrar sig på denna punkt. I sitt förlidet år utkomna arbete över Kant yttrar Houston Stewart Chamberlain på tal om den uppsats om Kant, varmed Ostwald inlett de av honom utgivna "Annalen der Naturphilosophie" följande:

"Jag har flera gånger sorgfälligt studerat uppsatsen för att fastställa, om Ostwald någonstädes — jag vill icke säga fattat, ty det vore för mycket begärt — men tillnärmelsevis *anat* den verkliga innebörden av en tanke hos Kant; om han någonsin har märkt, varom Kant egentligen talar: men resultatet var negativt. Och sådant skrives, tryckes, läses; och den som vill stå på höjden av sin tid måste abonnera på det. I och för sig vore det alls ingen skada, att våra kemister (som Ostwald), våra zoologer (som Hæckel) äro oförmögna att ens förstå de första grundproblemen i all filosofi; deras eget område är stort nog, och som Kant för 120 år sedan på sitt älskvärda sätt yttrade till en dåtidens Ostwald: "Det är inte nödvändigt att envar studerar metafysik", men särskilt i ett land som Tyskland, där berömda facklärda äga ett så enormt inflytande, växer den blodiga dilettantismen hos dessa män, som plötsligt lämna sina retorter och mikroskop för att på en natt utveckla världsåskådningar, ut till en kulturell fara. — — —

Så mycket om naturforskarne. Att många ej tänka så som de, vilka mest högröstade föra ordet, att särskilt många av våra

gedignaste forskare bekänna sig till Kant är ju en känd sak: en av våra duktigaste praktiska zoologer, kastade, när han läst Ostwalds ovannämnda uppsats, häftet i sin papperskorg, med det vredgade utropet: "Filosofisk råhet".

— Tänkare av en Ostwalds och Hæckels art unna vi, *så snart de lämna området för sitt obestridda och oinskränkt beundransvärda naturvetenskapliga mästerskap,* förträffligt definiera, om vi kalla dem 'kortslutningsfilosofer'."

Så långt Chamberlain.

Detta är nu samme Ostwald, vars filosofi ger prof. Norström stoff till en högaktningsfull artikelserie i det oändliga, och som kommer prof. Chwolson att förtröstansfullt blicka in i framtiden! Han är lika filosofiskt okultiverad som Hæckel, förklarar Chamberlain, som dock hyser den största respekt för båda två, så länge de äro naturforskare.

Det ser alltså ut, som vore den utmärkte fysikern Chwolson själv ej fri från all synd mot detta tolvte bud, vars hemlighet han med sådant patos förkunnar.

Men det är lärorikt att observera det olika stridssätt, som dessa tre kritici, Chamberlain, Chwolson och Norström använda mot sina motståndare. Innan Chamberlain publicerar den kritik av Ostwalds naturfilosofi, ur vilken vi ovan meddelat ett utdrag, gör han sig all möda att framställa naturforskaren och pedagogen Ostwald, som den framstående man han verkligen är: det ligger Chamberlain tydligen starkt om hjärtat att bibringa sina läsare en riktig totaluppfattning av Ostwald. Samma ärliga ridderlighet bevarar Chamberlain även gent emot Hæckel. Så lojal är ej Chwolson, men hans kritik är genomgående saklig,

och hans förbittring över Hæckels meningar förleder honom aldrig till insinuationer, långt mindre till smädelser mot Hæckels person.

Endast filosofen Norström blev det förbehållet att med stöd av en tysk fanatikers vrängda framställningar söka inbilla den svenska allmänheten, att den fått bevittna Hæckels "vetenskapliga, ja, moraliska förintelse".

HENRI BERGSONS FILOSOFI.

(1913, jan.)

Bland det nya århundradets filosofer synes Henri Bergson, en fransk professor av judisk börd, för närvarande vara den ende, som i någon högre grad åtnjuter popularitet även utanför sitt fädernesland. I Frankrike är Bergson högt uppskattad och beundrad av -- åtminstone till det yttre — så heterogena element som revolutionära syndikalister, klerikala reaktionärer och demimonder med metafysiska behov. I Sverge, där Bergson redan förvärvat sig en entusiastisk beundrarskara, rekryteras denna också från helt skilda läger; man behöver endast erinra om ett par av de mest representativa namnet — Gustaf Steffen, Nathan Söderblom, Algot Ruhe, John Landquist, Fredrik Böök — för att det hetäriskt vittfamnande draget i den Bergsonska filosofin skall framstå i en klar dager. Kommer så härtill, att även ärbara och tungrodda tyska filosofer, en Windelband, en Graf Kayserling, intresserat och andaktsfullt betyga den franske filosofen sin aktning, så måste det erkännas,

att man här står inför en i våra dagar högst ovanlig filosofisk succès.

Helt visst vore det för en nutidspsykolog en lockande och tacksam uppgift att söka analysera upp alla de skilda faktorer, genom vilkas samverkan Bergson lyckats uppnå sitt världsrykte. På vissa punkter ligger orsakssammanhanget visserligen tämligen klart. Bergsons eleganta framställningssätt, som gärna rör sig med åskådliga och med en berömvärd precision genomförda bilder, hans medryckande vältalighet, som tyckes vara ett aldrig sinande utflöde från en övertygelse, där den intellektuella skärpan fosforescerar i trosvisshetens segerglans, hans gest av elegant världsman och självfull katedermystiker — allt detta måste naturligtvis utöva en stark suggestiv kraft. Denna makt över sinnena förhöjes ytterligare genom den generositet, varmed Bergson tillmötesgår den stora allmänhetens instinktiva behov av tankeoreda, motsägelser, klangfulla och intetsägande fraser o. s. v.; han är på denna punkt en pendant till Ernst Hæckel, "Världsgåtornas" författare, vars obestridliga storhet som biolog icke minskas därav, att han som filosof i främsta rummet vunnit sin popularitet genom att vid behandlingen av centrala livsfrågor röra sig med just sådana skenförklaringar och felslut, som tillfredsställa den vetgiriga enfalden och den intellektuellt intresserade tanklösheten. Även Bergson sörjer med givmild hand för att denna stora grupp av hans läsare må få nödig vederkvickelse under det logiska tänkandets strapatser.

I vad mån denna sida hos Bergson står i samband

med hans kunskapsteoretiska ståndpunkt torde vara svårt att avgöra, säkert är emellertid, att denna hans ståndpunkt varit en kraftig, troligen den kraftigaste banbrytaren för hans popularitet. Enligt Bergsons lära är nämligen det logiska och begreppsmässiga tänkandet endast tillämpligt på den livlösa materien och de döda tingen, som omge människan, medan däremot kunskapen om livet och tillvarons innersta väsen blott kan ernås genom en andlig verksamhet av helt annat slag, den s. k. intuitionen. Denna Bergsons degradering av det logiska tänkandet till ett grovt och klumpigt instrument, varmed människan nätt och jämt och endast för sina materiella existensbehov kan behärska den "tröga materien", är naturligtvis en synnerligen tilltalande lära för alla dem, vilka i likhet med nyteologer och syndikalister ha ett bestämt intresse av att vid kritiska tillfällen suspendera det sunda förnuftet och proklamera det okontrollerade godtycket som det högsta rättesnöret på mänsklig tro och gärning. Alldeles samma roll, som den gudomliga uppenbarelsen spelar i kristendomen och andra uppenbarelsereligioner, intar nämligen i den Bergsonska filosofien den s. k. intuitionen, som är en kunskapsväg av helt annan art och på ett helt annat plan än intelligens och erfarenhet, och som Bergson själv definierar som "en intellektuell sympati, genom vilken man försätter sig in i det inre av ett föremål för att där uppgå i det enastående och följaktligen outsägliga det rymmer i sig". Intuitionen är enligt Bergson icke blott ofelbar som instinkten, av vilken den är en högre form, utan den sätter även människan i

stånd att träda i samma intima beröring med det absoluta (gud), som man annars trott vara möjlig endast genom den på uppenbarelse grundade religiösa tron. Har man väl fått intuitionen att fungera — och huru detta skall ske, därom ger Bergson mycket vältaliga, om också mycket svävande föreskrifter — så öppnar sig med ett slag det förlovade landet:

"Allt det orörliga och isfrusna, som vidlåder vår perception, uppvärmes, smälter, sätter sig i rörelse. Allt omkring oss besjälas, allt inom oss vinner nytt liv. En mäktig springstråle rycker med sig varelserna och tingen. Av den känna vi oss upplyfta, burna, medryckta. Vi leva i högre grad, och detta tillskott av liv för med sig förvissningen om att filosofiens allvarligaste gåtor kunna lösas, eller kanske t. o. m. att de icke böra uppställas, alldenstund de fötts av en stelnad syn på världen och icke äro annat än en översättning till tankens språk av en viss försvagning av vår vitalitet. Ju mer vi i själva verket vänja oss vid att tänka och uppfatta alla ting, sub specie durationis, dess djupare sjunka vi in i det verkliga nuflödet. Och dess djupare vi sjunka ned däri, ju tydligare känna vi oss nalkas den princip, varav vi hava del, och vars evighet icke torde vara en evighet i orörlighet, utan en evighet av liv och rörelse: hur skulle vi eljes kunna leva och röra oss i den?"

Så långt kan man enligt Bergson komma, om man genom intellektuell sympati försätter sig in i det inre av guds väsen. Vilken tjusning bör icke även ett blaserat pariserauditorium erfara inför så lockande och så lätt förverkligade framtidsperspektiv!

Svårförklarligare förefaller då den dragningskraft, som Bergsons filosofi utövar på kritiskt skolade andar som Windelband och Kayserling. Man torde väl näppeligen ta fel, om man härvidlag räknar med en förut-

fattad aversion mot den s. k. intellektualismen och dess förment livsfientliga tendenser och med en likaledes på förhand existerande sympati för varje tankeriktning, som vill tillgodose de praktiska krav hos människosjälen, som fordom tillfredsställts av religionen. Dessutom finner man, särskilt i Bergsons äldre arbeten, ej sällan skarpsinnigt utförda detaljer, ett slags intellektuell Kleinkunst, som i förening med den stilistiska bravuren kan frambringa en betydande effekt. Men hur dessa förtjänster i filosofiskt skolade mäns ögon kunna överskyla den tomma ihålighet, som i själva verket är det centrala i den Bergsonska filosofien, är svårt nog att förstå, och ännu obegripligare är den tolerans, man på många håll visar icke blott mot Bergsons svävande, ofta till rena fraser urartande uttryckssätt, utan också mot filosofiska blundrar av den mest elementära beskaffenhet.

Tack vare Algot Ruhes uppoffrande och hängivna nitälskan för Bergsons filosofi ha emellertid nu — i en översättning, som är höjd över allt beröm — en hel rad av den franske filosofens arbeten överflyttats till vårt språk. Då Bergson faktiskt är en tänkare med världsrykte, i detta ögonblick troligen den mest läste av alla nu levande filosofer (han är bl. a. ytterst populär i Amerika), så kan man ju endast vara Ruhe tacksam för, att han på ett så förträffligt sätt presenterat den franske filosofen för svensk publik. Samtidigt känner man dock som svensk en avgjord tillfredsställelse över, att den Bergsonska filosofien i några av sina huvudpunkter redan från svenskt sakkunnigt håll erfarit en lika förstående som förintande

kritik. Vi syfta härmed i främsta rummet på prof. Hans Larssons i dagarna utgivna skrift "Intuitionsproblemet särskilt med hänsyn till Henri Bergsons teori", och därnäst på den kritiska framställning av Bergsons intuitionsfilosofi, som doc. Segerstedt framlagt i sitt klara och fängslande arbete "Det religiösa sanningsproblemet".*

För en var, som följt med Hans Larssons produktion allt sedan han för mer än tjugo år sedan gav ut sin geniala ungdomsskrift "Intuition", är det lätt begripligt, att en filosofi, som uttryckligen betecknar sig som intuitionsfilosofi, måste väcka hans livliga intresse. Likaså är det förklarligt, att Hans Larsson, vars sanningskärlek — efter Goethes mönster — gärna manifesterar sig som en strävan att se det goda i människor och deras verk, med särskilt eftertryck betonar de moment i Bergsons filosofi, som enligt hans mening träffa det riktiga. Denna överensstämmelse förefinnes, så länge det är frågan om att se och uppskatta intuitionens arbete, men den försvinner och ersättes av ett oförsonligt motsatsförhållande, när det gäller att principiellt bestämma detta arbetes teknik. Medan Bergson påstår, att intuitionen är av alldeles annan natur än intelligensen, har Hans Larssons strävan ifrån första stund gått ut på just att visa, huru intuitionen "följer den vanliga logikens lagar, endast tillämpande dem på ett finare sätt". Härmed är i

---

* Sedan ovanstående var skrivet, ser jag, att Erik Hedén i sista häftet av "Tiden" intagit en kritiskt-avvisande hållning gent emot prof. Steffens lancering av Bergsons åskådningssätt.

princip det djupa svalg angivet, som redan vid utgångspunkten skiljer de båda filosoferna åt. Högst intressant är det emellertid att följa Hans Larsson, när han sedan med säker hand först nedriver den biologiska grundläggningen till Bergsons intuitionsteori, därpå dess kunskapsteoretiska motivering, för att sedan genom att analysera några av Bergsons egna exempel på intuitionsalster klargöra, hur även detta material bevisar raka motsatsen av, vad Bergson velat ha fram. För en var, som överhuvudtaget intresserar sig för intellektuella problem, är hela denna framställning ytterst fängslande, icke minst därför, att Hans Larssons egna åsikter avteckna sig så klart och fylligt just mot bakgrunden av den skenbart besläktade, men i grunden komplett främmande Bergsonska filosofien.

Medan Hans Larsson huvudsakligen skärskådar denna filosofi, för så vitt den står i direkt samband med intuitionsproblemet, har docent Segerstedt upptagit Bergsonismen till en mera allsidig behandling, och särskilt ägnat hans uppfattning av förhållandet mellan själ och kropp, ande och materie en ingående kritik, som i själva verket fullkomligt undergräver Bergsons med så mycken pose förkunnade kunskapsteoretiska ståndpunkt. På vissa punkter sammanfaller denna ståndpunkt, som Segerstedt med full rätt påpekar, nära nog fullkomligt med den naiva realismens, ehuru Bergson själv naturligtvis tror sig vara himmelsvitt höjd över en så "trögt-materialistisk" uppfattning.

Denna vacklande oklarhet i fundamentala frågor, vilken vi inledningsvis framhållit som ett utmärkande

drag hos Bergson, understryker även Hans Larsson med följande ord:

"Ibland när jag framställt en anmärkning mot Bergson, har jag funnit eller redan vetat om något ställe, där han själv säger, vad jag mot honom velat göra gällande. Ens första tanke därvid är naturligtvis, att ens kritik varit obefogad, men — jag har upprepade gånger sett mig nödsakad att fortfarande vidhålla min anmärkning."

Segerstedt antyder något liknande, eller riktigare, han påpekar en brist av ännu allvarligare art, när han på tal om Bergsons uppfattning av ande och materie som tvenne i motsatt riktning gående strömmar (!) skriver:

"Det är icke lätt att förbinda någon bestämd mening med detta uttryck. Och det skapar en ytterligare, till synes olöslig svårighet, den att begripa materiens uppkomst. Den har, säger Bergson, skapats genom livsströmmens hejdande. Men hur kunde livsströmmen bringas att stanna i sitt lopp? Vad är det, som hejdat den? På denna punkt synes Bergsons tänkande snudda vid den rena mytens betraktelsesätt."

Kan man överhuvudtaget mot en filosof framställa en gravare anmärkning än den, att man svårligen kan förbinda någon bestämd mening med hans uttryck, och att hans behandling av filosofiska nutidsproblem "snuddar vid den rena mytens betraktelsesätt"!

En sådan oklarhet och brist på intellektuell hållning är, särskilt i skrifterna från senare datum, ett genomgående drag hos Bergson. När denna oklarhet, som med all sin spänstiga élan dock endast är ett intellektuellt svaghetstecken, skrudar sig i en glänsande

form och sluter förbund med en medveten och systematisk ringaktning för det logiska tänkandet, medan den samtidigt kokett viftar med några från ett biologiskt museum lånta påfågelsfjädrar (som jag för min del skall skärskada i ett annat samband), så uppstår den kuriösa filosofi, som icke blott blir en förträfflig rustkammare för troende syndikalister och nyteologer, utan också det stora, det förlösande ordet för många ärliga och vilsegångna själar. Att för övrigt Bergsonkulten skall kunna nå en betydande blomstring i ett land, där den intellektuella korruptionen gått så långt, att ledande kritici på allvar proklamera Oscar Levertin som en djupsinnig tänkare, är ju knappast ägnat att väcka förvaning. De själfulla knäfallen för Bergson påminna emellertid väl starkt om situationen i sagan om "Kejsarens nya kläder", och vi böra helt visst vara Hans Larsson och Torgny Segerstedt tacksamma för, att de sagt det avgörande ordet i rättan tid och besparat oss skammen att efter den klumpiga Euckenkomedin få uppleva en lika kompromet terande Bergsonfars.

MATERIALISM OCH VETENSKAP.

C. G. SANTESSON: MATERIALISM OCH VETENSKAP.
(1913, juli.)

Professor Santessons broschyr skiljer sig i flera hänseenden på ett synnerligen fördelaktigt sätt från flertalet av de stridsskrifter, som i våra dagar publiceras för att rehabilitera den borttynande kristendomen. Hela framställningen är präglad av en blid försynthet och en välvillig förståelse för motståndarnas synpunkter, som bildar en angenäm kontrast gent emot den charlatanartade högdragenhet, varmed herrar teologer gemenligen söka överskyla sin intellektuella bankrutt. Och mot den sats, som professor Santesson i första hand gör gällande, att nämligen den filosofiska materialismen i våra dagar räknar ganska få anhängare bland naturvetenskapsmännen och i grund och botten är en ohållbar teori, torde det vara svårt att göra några berättigade invändningar. Författarens ställning till dessa frågor synes kunna påräkna så mycket mera uppmärksamhet, som han enligt egen uppgift själv i forna dagar "varit ateist

och även under intryck av den allmänna tidsströmningen haft en ganska avancerad materialistisk uppfattning". Då härtill kommer, att professor Santesson av allt att döma äger en rätt vittgående social förståelse, så är det ej ägnat att väcka förvåning, att "Tidens förlag" velat ge offentlighet åt detta urbana och varmhjärtade inlägg till den kristna trons förmån.

Mot skriftens innehåll kunna däremot många och berättigade anmärkningar framställas. Redan den väg, på vilken författaren söker bevisa sitt i övrigt riktiga påstående angående materialismens ohållbarhet som världsåskådning, är ägnad att framkalla allvarlig kritik. Professor Santesson skiljer icke, eller i varje fall icke med tillbörlig skärpa, på den filosofiska materialismen och den naturvetenskapliga uppfattningen av materien, och angående den senare har han uppenbarligen ganska svävande, delvis oriktiga föreställningar. Sålunda kan man ej annat än som ett missförstånd rubricera författarens yttrande, att "de förut antagna *minsta* smådelarna, atomerna, anses nu av många fysiker bestå till en del av ett ovägbart, icke materielt ämne, vari röra sig med stor hastighet ett betydande antal ännu mycket, mycket mindre partiklar, s. k. elektroner". Vad är detta för ett icke-materiellt ämne, som är större än de vägbara och följaktligen materiella elektronerna? Hur kan det icke-materiella äga större utsträckning än det materiella? Hela tankegången är i och för sig orimlig och torde näppeligen ha uttalats av någon fysiker; dess upprinnelse är förmodligen att söka i det teosofiska lägret.

Då professor Santesson vidare påstår, att "allt

detta om materiens finaste byggnad är saker, som ingen sett eller kan se", så gäller detta visserligen atomer och elektroner, men däremot icke generellt om molekylerna. Med tillhjälp av ultramikroskopet kan man t. ex. direkt iakttaga leverstärkelsens molekyler och se huru dessa försvinna, när leverstärkelsens smådelar genom inverkan av diastas söndersplittras i mindre och därför även ultramikroskopiskt osynliga druvsockermolekyler. Och då professor Santesson i samma drag anför nobelpristagaren Ostwalds försök att förklara de kemiska företeelserna utan att antaga molekyler och atomer, så bör det måhända ej förtigas, att samme Ostwald på senare åren, särskilt på grund av vår geniale landsman Th. Svedbergs undersökningar, blivit övertygad om molekylernas kroppsliga existens och återgått till det atomiska betraktelsesättet.

En begreppsförvirring av tämligen allvarlig art är det vidare, när författaren på tal om den tryckförnimmelse, som uppstår t. ex. vid handens beröring med en sten, yttrar följande: "Är det då materie, som jag förnummit? Nej, på ingen enda punkt, utan blott rörelse; men rörelse är ingenting materiellt." Detta resonemang utsträckes sedermera även till våra andra förnimmelser, syn, hörsel, lukt, smak, och som allmän slutsats fastslås, "att vi med våra s. k. sinnen ej på något sätt kunna förnimma materie, utan blott rörelser". Den sanning, som här föresvävat professor Santesson, är påtagligen det enkla förhållandet, att vi endast förnimma materie, för så vitt den är stadd i rörelse; i ett universum, där det rådde absolut vila,

skulle naturligtvis icke heller några sinnesförnimmelser kunna komma till stånd, då ju härtill fordras förändringar i de materiella systemen och dessa förändringar kunna ej bestå i annat än rörelser av ett eller annat slag. Men att tala om rörelsen såsom något icke-materiellt, skilt från materien, betyder ju i grunden detsamma som att säga, att rörelse är tänkbar utan någonting som rör sig, ett resonemang, som icke blir mindre meningslöst därför, att det går igen hos den franske filosofen Bergson.

Hela denna bevisföring är emellertid icke blott i och för sig undermålig, utan även med hänsyn till det syfte, som författaren vill främja, fullkomligt överflödig. Den naturvetenskapliga materialismen, som tagit sig uttryck i våra dagars molekyl-, atom- och elektronteorier, har ju i och för sig ingen som helst metafysisk betydelse: det är först, när man börjar tillskriva atomerna eller elektronerna absolut existens och i dem vill se det sant varande, ur vilket allt i himmel och på jord kan förklaras, det är först då, som den naturvetenskapliga atomteorin förvandlas till en materialistisk världsåskådning. Det är denna senare, som vår tids naturforskning i allmänhet desavouerar, men de grunder, som härvidlag äro avgörande, komma knappast till sin rätt i professor Santessons framställning. Om denna redan varit otillfredsställande, när den rört sig på fysikens och kemiens *relativt* enkla områden, så gäller detta måhända i ännu högre grad, när författaren ger sig in på så svåra problem som förhållandet mellan ande och materie, själ och kropp. Han tyckes här luta åt en slags epifenomenteori, dia-

metralt motsatt den psykologiska arbetshypotes, som Viktor Rydberg på sin tid framställde som det naturvetenskapliga fritänkeriets sista nödfallsutväg.

Men även om vi fullkomligt se bort från de irrvägar, på vilka författaren når fram till det fullt riktiga resultatet, att materialismen som världsåskådning numera är en övervunnen ståndpunkt — vad så? Jo, menar professor Santesson, härmed är det hinder undanröjt, som förut låg i vägen för en idealistisk, nogare uttryckt kristen, världsåskådning. Det samma trodde även, åtminstone på äldre dagar, Viktor Rydberg, vars filosofiska skrifter författaren med älskvärd uppriktighet betecknat som den visdomskälla, vilken verkat hans egen omvändelse från materialismen. Hela denna grundåskådning — att materialismen skulle vara den svåraste stötestenen, och att man endast behöver undanrödja denna förargelseklippa för att sedan i lugn och ro kunna anamma de kristna trossanningarna — var antikverad redan, när den för ett kvartsekel sedan lancerades av Viktor Rydberg, och är i våra dagar en grotesk anakronism.

Man behöver ju endast tänka på den av professor Santesson själv åberopade Ostwald för att inse, att en resolut förkastelse av materialismen i alla dessa former mycket väl kan förenas med en lika bestämd förkastelse av de kristna trossanningarna. Den berömde nobelpristagaren har ju, samtidigt med att han på det naturvetenskapliga området bekämpar materialismen, varit en synnerligen verksam medlem i det tyska monistförbundet, vars propaganda av de troende kristna icke utan skäl betecknades som direkt kristen-

domsfientlig. I princip detsamma gäller om Ostwalds meningsfrände på det naturfilosofiska området, den berömde fysikern Mach i Wien. Mach går så långt i sin naturvetenskapliga skepsis, att han betecknar de modärna jon- och elektronteorierna som naturmytologiska fantasifoster, men samtidigt finner man hos honom yttranden sådana som detta:

"De dualistiska föreställningarna om andar, om ett liv efter detta o. s. v. äro mycket oförargliga, så länge de förbli rent *teoretiska* och röra sig på ett fullkomligt okontrollerbart område. Men när de genom drömmar alstrade åsikterna medföra praktiska följder och driva till handlingar, som förstöra medborgarnas välbefinnande och liv utan att medföra den ringaste nytta, när det okontrollerbara får tillräcklig makt att sätta sig i opposition med det kontrollerbara, då leder detta till de fruktansvärdaste katastrofer, som kulturhistorien har att uppvisa."

Detta språk torde vara tydligt nog; Mach är både på det filosofiska och det naturvetenskapliga området en utpräglad antimaterialist.

Eller för att gå till de mera representativa nutidstänkarna, låt oss minnas Herbert Spencer. Spencer förklarar själv uttryckligen, att om valet för honom stode enbart mellan en spiritualistisk och en materialistisk världsåskådning, så skulle han ge spiritualismen företrädet, enär den andliga verkligheten dock är det omedelbart givna, materien däremot något sekundärt. Men mot den kristna världsåskådningen intog Spencer ända in i sin sena ålderdom samma avvisande hållning som i kraftens dagar, då han koncipierade "Utvecklingsläran". Lika litet är det något materialistiskt betraktelsesätt, som kommit forskare

sådana som Charles Darwin, Stuart Mill, Taine o. s. v. att uppge kristendomen. I Norden är den man, som mer än någon annan gäller för att vara den svurne kristendomsfienden, Georg Brandes, en utpräglad antimaterialist.

Ja, vid närmare eftertanke visar det sig, att frågan materialism eller icke-materialism i grund och botten alls icke spelar någon roll med hänsyn till den ställning, som en tänkare intar till kristendomen. Schopenhauer och Hartmann, som båda äro avgjorda motståndare till allt vad materialism heter, mötas åter i sin resoluta förkastelse av kristendomen, medan däremot filosofen Lotze förenar mekanisk världsåskådning med kristen spiritualism. Lotze torde visserligen vara tämligen ensam med sin ståndpunkt härvidlag, men denna är dock så till vida intressant, som den i sin mån vittnar om, att det i våra dagar icke är molekyler och atomer, som äro gudsbegreppets farligaste fiender. Det är realiteter av ett helt annat slag, som gör det svårt, i många fall omöjligt, för en nutidsmänniska att omfatta den kristna världsåskådningen, men dessa realiteter beröras knappast i professor Santessons broschyr. Strängt taget är det ju varje författares rättighet att efter eget skön begränsa sitt ämne, men denna begränsning bör dock ej få drivas därhän, att den ger en fullkomligt falsk bild av problemläget.

Det är med blandade känslor man läser en stridsskrift sådan som denna. På samma gång man gör obetingat honnör för den goda avsikten, den blida försynthet och tolerans mot olika tänkande, som präg-

lar hela framställningen, chockeras man gång på gång av sakliga misstag, bristande logik och oförmåga att överblicka problemen i deras verkliga vidd. Men just i denna intellektuella svaghet har man tydligen förklaringen till, vad som i förstone ter sig som en i våra dagar obegriplig paradox: en ärlig och vetenskapligt bildad man, som försvarar kristendomen...

III

POPULÄRVETENSKAPLIG LITTERATUR.

I.

JOHN AV KLERCKER: MÄNNISKOKROPPEN.

(1902, nov.)

Konsten att i en överskådlig och lättfattlig form framställa naturvetenskapens resultat kräver betydligt större förutsättningar, än allmänheten vanligen föreställer sig. För att få den rätta överblicken över sitt ämne och för att kunna skilja obevisade eller falska påståenden från de bestående resultaten, måste den populärvetenskapliga skriftställaren äga en viss fond av den skolade naturforskarens fackbildning. Men även den grundligaste fackbildning blir i detta fall tämligen värdelös, därest icke författaren äger förmågan att väcka konkreta åskådningar, så att de vetenskapliga problemen för läsarens inre öga te sig icke som färglösa ekvationer, utan som friska, levande syner. Det gäller icke blott att vädja till förståndet, det kommer lika mycket an på att sätta fantasien i rörelse; och därför kan ofta en enda säkert given

detalj äga långt större värde än ett helt tjog av de schematiserade utredningar, som en del populariserande skribenter servera sina läsare.

Å andra sidan får den populärvetenskapliga framställningen icke fastna i detaljer, utan ständigt ha ett högre mål i sikte. Vetenskapen är sitt eget ändamål och går sin väg genom världen, obekymrad om de praktiska resultat den medför; men den populära framställningen av vetenskapens resultat måste, därest den ej skall sjunka ned till den rena konversationslexikonsnivån, bäras upp av en världsåskådning, och blir därför i sina verkningar mer eller mindre tendenslitteratur. Tyvärr måste det erkännas, att mycket av vad den svenska pressen bjuder av populariserad vetenskap är besjälat av samma lojala intetsägeri, som utmärker tidskriftsartiklarne i "Nordisk Familjebok".

Det arbete, på vilket vi med dessa rader vilja fästa uppmärksamheten, kan däremot med fog betecknas som ett mönster för populärvetenskapliga verk. Icke blott på grund av den klara, genomskinliga formen och det strängt vetenskapliga innehållet, utan även därför, att arbetet på varje punkt är genomträngt av den världsåskådning, som vanligen går under namnet den modärna utvecklingsläran, och som, trots alla kompromissförsök, i grund och botten är absolut oförenlig med kristendomens grundåskådningar. Utan att direkt polemisera mot kristendomen ger docenten av Klercker genom sin skarpa och koncisa formulering av den biologiska forskningens resultat en serie tankeväckande impulser, som helt visst äro betydligt frukt-

barare än de traditionella angreppen på bibelns auktoritet o. s. v.

Vad som särskilt väcker den kritiska läsarens beundran, är författarens förmåga att i en alltid fängslande, ofta konstnärlig form ge en oerhört koncentrerad framställning av fakta. Trots de talrika textillustrationerna räknar arbetet ej mer än 340 sidor; men inom denna trånga ram har förf. lyckats ge icke blott en detaljerad skildring av människokroppens organ och lisvyttringar, utan även en synnerligen förtjänstfull framställning av den allmänna fysiologiens inkl. växtfysiologiens grunddrag, varigenom arbetet kommer att i teoretiskt hänseende vila på en betydligt bredare basis, än vad vanligen är fallet med populära arbeten inom denna bransch. I samband med varje organsystem redogöres även för de viktigaste sjukdomar, varav organet kan drabbas, och slutligen innehåller arbetet en mängd upplysningar av hygienisk art, så att det med skäl kan betecknas som en förträfflig handledning i hälsovårdslära. Åt denna rent praktiska och allmännyttiga del av framställningen har författaren egnat särskild uppmärksamhet, varigenom arbetet bör kunna bli till ovärderligt gagn för de breda lagren av vårt folk.

Under sådana omständigheter kunna vi ej annat än på det livligaste rekommendera docenten Klerckers bok, som enligt vår mening ej bör saknas i något välordnat arbetarbibliotek. Naturligtvis ställer ett arbete sådant som detta något högre fordringar på läsarens intelligens än roman- och tidningsläsning, men så blir ju också valutan en annan. Framför allt bör man

icke låta avskräcka sig av de vetenskapliga facktermer, som i en framställning sådan som denna naturligtvis aldrig helt kunna undvikas, men som å andra sidan här inskränkts till det minsta möjliga.

Illustrationerna, av vilka många äro kolorerade, äro både talrika och instruktiva. Några smärre ojämnheter, som varit en naturlig följd av arbetets utgivningssätt, äro ej egnade att i nämnvärd mån minska värdet av detta utmärkta arbete.

II.

TRE VERDANDISMÅSKRIFTER.

(1905, febr.)

Studentföreningen Verdandi har i dagarna sänt ut en ny träff av sina välkända småskrifter, omfattande *Skråtvånget* av lic. Emil Sommarin, *Kulturväxterna* av agronomen A. G. Kellgren samt *Det skönas problem* av konstnären Richard Bergh.

Herr Sommarin har förut så väl genom sina muntliga föredrag som genom sin skrift om "träldomen i norden" dokumenterat sig som en populärvetenskaplig skildrare av rang. Den nu föreliggande broschyren, som behandlar skråtvånget, dess uppkomst, betydelse, sedvänjor och slutliga undergång, är en kulturhistorisk skiss av stort intresse dels på grund av det livliga och konkreta framställningssättet, dels på grund

av den socialt vakna blick, varmed förf. betraktar hithörande företeelser. Det lilla häftet är värt all spridning.

Till en trängre läsekrets vänder sig däremot herr Kellgren med sin översikt av de i Sverge i stort odlade kulturväxterna. Denna broschyr, som närmast är avsedd att vara en orienterande hjälpreda för våra lantbrukare, i främsta rummet för landets småbrukare, är skriven med sakkunskap och bör kunna bli till verkligt gagn för vårt i stort sett efterblivna lantbruk. Även våra lantarbetare kunde måhända ha gagn av att erfara ett och annat om våra kulturväxter, deras historia, rationella odling, produktionsmängd o. s. v.

Den intressantaste av de tre småskrifterna är onekligen Richard Berghs studie över "Det skönas problem från naturalistisk ståndpunkt". Vad som här bjudes läsaren, är ingenting av den gamla estetikens ofruktbara spekulationer om det sköna som idéens uppenbarelse i sinligheten o. s. v., utan en framställning, som vilar på fysiologiens och utvecklingslärans fasta mark, och som alltigenom uppbäres av en stor konstnärs geniala syn på verkligheten. Richard Bergh, som bekant själv en av våra främsta målare, undersöker till att börja med vad det är, som gör, att vi finna ett föremål vackert eller en varelse skön, och efter en serie mycket belysande exempel formulerar han slutligen svaret på frågan så, att "de egenskaper hos en företeelse, vilka komma oss att finna denna skön, äro alltid av livsfrämjande art, d. v. s. antingen varaktigt *livsbefordrande för släktet* eller *tillfälligt livseggande*

för individen". Under sådana omständigheter blir skönhetssinnet ej längre en lyx för de rike, utan en viktig faktor i den allmänna kulturutvecklingen, som icke blott driver människan att med alla till buds stående medel skapa skönhet omkring sig eller rättare skapa moment av full och hel livsförnimmelse, utan också föranleder henne att söka undanrödja det *fula*, som är liktydigt med det för släktet i dess helhet livsfientliga. För en sådan evolutionsestetik blir även kampen för tillvaron en skönhetsdanande faktor, och ingalunda endast ett kulturfientligt slagord, som Viktor Rydberg på sin tid tycktes tro. Ty utan denna kamp, säger Richard Bergh, skulle det organiska livet på vår jord förvisso icke hunnit långt i sin utveckling:

"Kanske hade det ännu i fråga om sina högsta former vegeterande kvarstått på stråldjurets matematiskt regelrätta skönhetsstadium, om det ens hunnit tillnärmelsevis så långt. — Oceanens botten hade möjligen varit ståtligt utsmyckad med jättelika sjöanemoner, säkerligen överdådiga att skåda i sin mättade, för att inte säga bästa färgprakt, lysande som kaleidoskopets, och i sin pompösa, absolut felfria och schablonmässiga formfullkomlighet. Men ingen levande varelse hade tyvärr fått skåda härligheten, ingen hade någonsin kunnat spåra minsta grand av skönhet i den matematiken, ty intet öga hade ju ännu funnits och än mindre någon mänsklig hjärna, rik på erfarenheter och mäktig att medvetet förnimma livsvärden och skönhetsvärden. Allt dylikt är ju sena perioders förvärv under organismernas oavlåtliga strid. Ögat är ett segerpris bland många i livskampen, den mänskliga hjärnan ett annat. Och alla de skönhetsdrag, som i den organiska världen gripa och tjusa oss mest, självsuttrycket icke att förglömma, äro segertecken hemförda av organismerna under deras långa och hårda kamp för tillvaron."

Ett väckande tankeinnehåll och en flärdfri, men konkret och uttrycksfull stil är utmärkande för herr Berghs broschyr om det skönas problem. Och det hela är skrivet i en anda, som är en ny bekräftelse på den skenbart paradoxa satsen, att de bästa själsaristokraterna även äro våra bästa demokrater.

III.

W. OSTWALD: I KEMIENS FÖRGÅRDAR.

(1905, febr.)

En var, som i egenskap av föreläsare eller skribent sökt popularisera någon gren av naturvetenskapen, har utan tvivel vid ett eller annat tillfälle nått fram till en punkt i framställningen, där det trots all ärlig strävan en viss oklarhet inställt sig, enär det för en korrekt uppfattning av sammanhanget krävts en smula kunskaper i den naturvetenskap, som måhända är den stora allmänheten mest främmande av alla, nämligen kemien. Det finns vidsträckta partier av zoologien, botaniken och geologien, som kunna göras till föremål för en populär framställning, utan att vare sig föreläsarens eller publikens intellektuella resurser behöva sättas på några hårdare prov; men kemien, vilken som bekant är läran om de olika ämnenas sammansättning, sönderdelning i beståndsdelar, bildningssätt o. s. v., icke blott måste för att bli begrip-

lig illustreras med experiment. utan är därjämte av så exklusivt vetenskaplig art. att dess studium alltigenom kräver både spänd eftertanke och ihärdighet. Men å andra sidan är ett allvarligt inträngande i de övriga grenarna av naturvetenskapen så gott som omöjligt för den, som ej känner åtminstone elementen av kemien, liksom även en modärn filosof utan kemiska kunskaper lätt nog råkar ut för befängda misstag.

Det arbete av den berömde kemisten Ostwald, på vilket vi härmed vilja fästa våra läsares uppmärksamhet, avser just att införa den kemiskt oinvigde i denna vetenskaps första grunder och är därjämte, som titeln anger, en inledning till naturvetenskapen, avsedd för vem som hälst. För arbetets vetenskapliga gediegenhet borgar författarens namn — Ostwald är en av vår tids allra främste kemister, som endera året säkerligen kommer att hugnas med ett Nobelpris — men vad som med ett slag höjer denna bok högt över de vanliga populärvetenskapliga framställningarnas nivå, är den glänsande genialitet, varmed *pedagogen* Ostwald förmår att behandla sitt ämne. Arbetet är alltigenom hållet i samtalsform mellan lärare och lärjunge, varigenom författaren får tillfälle icke blott att ge frågorna en allsidigare belysning, utan också att undanrödja många missförstånd, som annars lätt nog insmyga sig vid den kemiska undervisningen. Och ehuru boken är hållen i en så populär form, att den ej kräver de ringaste förkunskaper på något område, är arbetet å andra sidan så strängt vetenskapligt, att dess studium i ovanligt hög grad är ägnat att lära

den stora allmänheten, vad vetenskapligt tänkande egentligen vill säga. Man kommer vid läsningen av Ostwalds bok osökt att tänka på Høffdings yttrande, att naturvetenskapens dogmförstörande inverkan strängt taget måhända mindre beror på de resultat, vartill den leder, utan ännu mera på den kritiska skolning av tänkandet och överhuvudtaget på den skärpning av iakttagelseförmågan och orsakssinnet, som det naturvetenskapliga studiet i regeln medför. I detta hänseende äga naturvetenskaperna, tillsvidare åtminstone, ett avgjort företräde framför t. ex. estetik och historia; professor Hjärne i Uppsala är bland andra ett slående bevis på, huru stor historisk lärdom kan trivas samman med en mer än barnslig naivitet i politiska och samhälleliga frågor.

Det Ostwaldska arbetet, vilket vi härmed på det varmaste rekommendera, särskilt för arbetarbiblioteken och liknande anstalter, föreligger på svenska i en översättning, som trots smärre germanismer i stort sett måste betecknas som lyckad. Det är därjämte försett med talrika och goda illustrationer, som i hög grad underlätta studiet av den alltigenom intressanta texten och även torde sätta mången läsare i stånd att på egen hand utföra de enklare av de anförda experimenten.

— - -

IV.

AXEL HERRLIN: FILOSOFI OCH FACKVETENSKAP.

(1905, dec.)

Docenten Herrlin, som vid flera föregående tillfällen givit prov på sin eminenta förmåga att behandla filosofiska nutidsproblem på ett så klart och fängslande sätt, att även den stora allmänheten med intresse och behållning kan följa hans framställning, har i dessa dagar riktat vår litteratur med ett nytt arbete "Filosofi och fackvetenskap". Första impulsen till denna skrift synes författaren ha erhållit genom den egendomliga och i mångas ögon antikverade uppfattning av filosofiens uppgift, som kommit till tals i ett par av de sakkunniga utlåtanden, vilka avgivits angående sökandena till professuren i praktisk filosofi vid Lunds universitet; men ehuru den föreliggande skriften så tillvida har karaktären av akademisk stridsskrift och på flera punkter ingalunda saknar sin udd, vilar dock hela framställningen på en så bred och solid bas, och berör spörsmål av så stort allmänfilosofiskt intresse, att skriften med skäl kan betecknas som upplysningslitteratur av bästa beskaffenhet. Docenten Herrlins ovanliga lärdom, hans vetenskapliga takt och intellektuella smidighet samt icke minst hans absolut fördomsfria kritik komma till sin rätt även i detta arbete, som vi livligt rekommendera till en var, som önskar bilda sig en mening om den modärna filosofiens ställning till de övriga vetenska-

perna, framför allt till naturvetenskaperna. Skriftens värde förhöjes ytterligare genom den inblick, läsaren erhåller i den tyska naturfilosofiens och den svenska Boströmianismens underliga irrgångar, och som, trots författarens omutliga saklighet, dock ger framställningen en viss pikant anstrykning.

V.

HJALMAR ÖHRWALL: »DE SJU VÄRLDSGÅTORNA».

(1905, dec.)

Professor Öhrwalls broschyr "De sju världsgåtorna", som egentligen är en kritik av den berömde fysiologen Du Bois-Reymond's skrift av samma namn, utkom redan år 1898, men föreligger nu i en andra upplaga, som där och var försetts med kompletterande och alltid upplysande tillägg. De av Du Bois-Reymond uppställda världsgåtorna voro, som en del av våra läsare torde erinra sig, följande: 1) materiens och kraftens väsende, 2) rörelsens ursprung, 3) livets uppkomst, 4) naturens ändamålsenlighet, 5) förnimmelsernas uppkomst, 6) tänkandets och språkets uppkomst, 7) viljans frihet. Av dessa världsgåtor ansåg dock Du Bois själv endast den första, den andra och den femte vara definitivt olösliga. Prof. Öhrwall hyser på denna punkt en annan och mera optimistisk uppfattning än Du Bois-Reymond och ger en fängs-

lande och tankeväckande utredning av dessa frågor, sådana de te sig för en modärn och filosofiskt skolad naturforskare. Även om man ej på *alla* punkter känner sig fullt ense med författaren, måste man dock vara honom tacksam för det värdefulla inlägg, han gjort på ett område, där andra naturforskare ofta nöja sig med en högdragen axelryckning, bakom vilken fegheten skymtar fram. Även framställningens form är synnerligen tilltalande; stilen erinrar genom sin trohjärtade klarhet ganska mycket om Stuart Mills och äger samtidigt en god del av Herbert Spencers livfulla realism.

VI.

ROBERT E. FRIES: LINNÉ. — *ELLEN FRIES:* KARL von LINNÉ. — *JOHAN ERIKSON:* CARL LINNÆUS.

(1907, juni.)

Det nyss firade Linnéjubiléet har, som man kunde vänta, föranlett publicerandet av en mängd skrifter om Linné och hans verksamhet såväl av vetenskapligt som populärt innehåll. Bland alster av det senare slaget torde de tre ovanstående broschyrerna vara de viktigaste, och bland dessa tar utan tvivel docenten Robert Fries' framställning priset. Denna lilla skrift kan med fog betecknas som ett mönster för populärvetenskaplig framställningskonst, särskilt på den

grund, att författaren på ett synnerligen lyckligt sätt förenar förmågan av stark koncentration med en lättläst och alltigenom fängslande form. Med hänsyn till innehållet är denna skrift — liksom för övrigt även doktorerna Fries' och Eriksons — i huvudsak grundad på det rika biografiska materiel, som finnes framlagt i professor Thore Fries' utförliga och på årslånga studier grundade Linnébiografi.

Lektor Johan Eriksons Linnébroschyr har gent emot de båda övriga företrädet att vara rikt illustrerad och bjuder på en del intressanta och belysande porträtt, stads- och landskapsvyer, autografer o. s. v. Även med hänsyn till texten föredrar lektor Erikson att verka med första-hand-material, i det att ungefär hälften av broschyren utgöres av ordagranna citat ur Linnés och hans samtids skrifter. Då emellertid dessa äro valda med urskillning och omtanke, är därom ingenting annat än gott att säga; mindre tilltalande är däremot, att författaren, som vid föregående tillfällen visat sig vara en god stilist, i denna skrift stundom gör sig skyldig till formella klumpigheter av rätt betänklig art, såsom t. ex. detta satsmonstrum:

"Den fåfänga, som yttrar sig i en hejdlös avundsjuka, och som bäst tecknats i den sannolikt "historiska" anekdoten om Voltaire, att han led av att höra sin skomakare berömmas, en egenskap just ej ovanlig hos store män, framför allt författare, förekom sålunda icke hos Linné" (!).

En smula komiskt verka även de hederstitlar och epitet, som författaren tilldelar botanikens målsmän, allt efter deras olika uppskattning av Linné: "en av

samtidens största botaniska forskare, E. Warming" — "den begåvade algologen N. Wille" — "växtfysiologen Julius Sachs" — "de ovederhäftiga skränfockarna Hansen och Francé" — "ärkedåren Siegesbeck". Dessa ojämnheter hindra emellertid icke, att lektor Erikson åstadkommit en läsvärd och fängslande broschyr, vars värde som folkskrift särskilt ökas genom det med hänsyn till de utmärkta illustrationerna påfallande låga priset.

Avgjort underlägsen de båda övriga, ehuru i och för sig ingalunda underhaltig, är d:r Ellen Fries' populära teckning av Linné. Författarinnan saknar fullkomligt docenten Rob. Fries' förmåga av saklig koncentration, — framställningen är bred och rör sig gärna med långa citat — men hon har ej heller lyckats fånga något av den Linnébouquet, som onekligen ger en viss charme åt lektor Eriksons framställning. I brist på bättre hade hennes broschyr väl kunnat fylla en plats, nu synes den tämligen överflödig. I sin framställning av Linnés betydelse för vetenskapen begår författarinnan sakliga misstag, såsom då hon t. ex. påstår, att Linné var den förste, som iakttog växternas sömn, ehuru det dock är ett faktum, att denna företeelse redan observerats och beskrivits av Plinius (f. 23 efter Kristus) och Albertus Magnus (f. 1193). Men att göra d:r Fries några särskilda förebråelser härvidlag vore ju orättvist, då även hennes manliga kolleger på Linnélitteraturens område göra sig skyldiga till liknande överdrifter, baserade på sakliga misstag.

* * *

Även i Norge har man med anledning av tvåhundraårsdagen av Linnés födelse utvecklat en livlig verksamhet för att hedra den svenske botanistens minne. Så har professor N. Wille i Kristiania så väl i tidskriften "Samtiden" som i "Tidskrift for Kemi, Farmaci og Terapi" offentliggjort sympatiska och erkännande minnesteckningar av Linné och hans livsgärning. Samtidigt har konservator Ove Dahl i en av K. Norske Videnskabers Selskab utgiven festskrift redogjort för "Linnés förbindelse med Norge", hans resor i Norge, hans norska lärjungar, hans brevväxling med norska naturforskare o. s. v. Det går genom dessa skrifter en omisskännelig fläkt av sympati för Sverge, och icke minst som kontrast till de bekanta historiker-dissonanserna förtjänar detta samförstånd mellan nordens botanister att antecknas som ett minnesvärt symptom.

VII.

ERNST HÆCKEL: NATURLIG SKAPELSEHISTORIA.

(1907, juni.)

Det berättas, att den berömde zoologen Hæckel en gång på en utflykt till oaserna i norra Sahara där påträffat en europeisk målare, sysselsatt med att studera de underbara ökenscenerierna. Mellan de båda resenärerna uppstod ett samtal, vilket småningom kom

att beröra olika världsåskådningar och därmed sammanhängande problem, och som slutade med att Hæckel, som hela tiden bevarat sitt inkognito, av målaren uppmanades att studera "Naturlig skapelsehistoria", vilken vore ett förträffligt hjälpmedel för att orientera sig i dylika ting.

Anekdoten, som för övrigt är sann, är betecknande nog för den popularitet, detta arbete vunnit, en popularitet, som ställer det sida vid sida med Büchners bekanta "Kraft och materia". Egendomliga äro även de omständigheter, under vilka "Naturlig skapelsehistoria" kom till. Då Hæckel år 1866 utgav sin "Generelle Morphologie", det verk, på vilket hans varaktiga berömmelse är grundad och vari Darwins grundtankar för första gången sammangjutits och utformats till ett vetenskapligt system, mottog den lärda världen detta banbrytande arbete med en hårdnackad tystnad. Det var då som Hæckel, särskilt på inrådan av sin vän Gegenbaur, beslöt att ge en kortfattad framställning av den generella morfologiens viktigaste resultat i hopp att genom skärpa och koncentration uppnå, vad som icke stått att vinna med ett stort och vidlyftigt bevismaterial. I denna framställning blev det då nödvändigt att utelämna en mängd detaljer för att i stället låta de nya tankelinjerna framstå med så mycket större klarhet, och på detta sätt uppstod "Naturlig skapelsehistoria", — och blev samtidigt ett populärt verk, begripligt för den stora allmänheten. Första upplagan utkom 1868, och sedan dess har arbetet i Tyskland upplevat omkring ett dussin upplagor och översatts till de flesta kulturspråk.

En svensk översättning av "Naturlig skapelsehistoria" utkom redan för sjutton år sedan, ombesörjd av den för flera år sedan avlidne d:r A. F. Åkerberg. Mot översättningen som sådan är ingenting att anmärka, men de med denna översättning förknippade omständigheterna äro högst betecknande för den internationella rättslöshet, vari en författare ända till för kort tid sedan befann sig gent emot Sverge (och svenska författare gent emot utlandet). Den Åkerbergska översättningen skedde nämligen utan författarens hörande — ännu för några år sedan visste Hæckel själv ej om, att en svensk upplaga existerade — och om något författarearvode har det alltså aldrig varit tal. Men icke nog härmed: i originalets text har d:r Åkerberg företagit en mängd strykningar, av allt att döma uteslutande av sådana ställen, som synts honom mer eller mindre kristendomsfientliga. Så t. ex. hela kapitlet om den individuella odödlighetstron och dess ohållbarhet. Det är tydligt, att en sådan censur bakom författarens rygg bra mycket närmar sig, vad man i dagliga livet kallar förfalskning.

Den svenska upplaga, som nu ombesörjts av en fackman på det zoologiska området, är även den, enligt vad på titelbladet anges, en "förkortad framställning av originalets tionde upplaga", men vi konstatera med glädje, att de synpunkter, som härvidlag varit avgörande, ingalunda täcka sig med de av d:r Åkerberg praktiserade. Emellertid hade det nog varit förmånligare, om strykningarna mera, än vad nu är fallet, drabbat den del av Hæckels framställning, som rör sig på hypotesernas eller de rena fantasiernas

område, och om översättaren i stället visat något mera försyn för principiellt viktiga resonemang, även om dessa gå något utanför den rena naturforskningens område. Så hade enligt anmälarens mening t. ex. hypoteserna om urcytoder, hudcytoder, urceller o. s. v. mycket väl kunnat utelämnas, och till gengäld mera skonsamhet kunnat visas gent emot de resumerande partierna i slutkapitlet. En kännbar brist är naturligtvis även frånvaron av alla originalets avbildningar, vilket dock har sin naturliga förklaring i det oerhört billiga pris (1 kr.), varför det 227 sidor digra arbetet numera står att få.

En särskild rekommendation av detta verk, som redan gått jorden runt i många upplagor, torde vara tämligen överflödig. Enstaka punkter i Hæckels framställning kunna nog både från naturvetenskaplig och filosofisk ståndpunkt göras till föremål för kritik; men detta hindrar icke, att "Naturlig skapelsehistoria", som för övrigt undergått många förändringar sedan den 1868 såg världens ljus, än i dag är en väckande och bildande bok som få. Och den ärliga oförskräcktheet, varmed Hæckel under alla faser av sin levnad uttalat sina kätterska åsikter, obekymrat av alla opportunitetshänsyn, måste fylla varje ofördärvat sinne med djup sympati.

VIII.

HUGO de VRIES: UPPKOMSTEN AV ARTER OCH BASTARDER.

(1907, juni.)

Liksom Hæckel i sin "Naturliga skapelsehistoria" givit en populär framställning av det vetenskapliga innehållet i "Generelle Morphologie", så har den berömde holländaren Hugo de Vries sökt att sammanfatta de viktigaste resultaten av sitt digra verk "Die Mutationtheorie" i de två föredrag, som nu utgivits i svensk översättning. Utan överdrift kan man påstå, att de Vries med detta arbete skaffat sig en hedersplats vid sidan om Darwin, i främsta rummet genom sina banbrytande experimentalundersökningar över nya arters uppkomst genom språngvis variation. För en del av de viktigaste resultaten, som de Vries ernått med hänsyn till uppkomsten av arter och bastarder inom växtriket, har undertecknad vid föregående tillfällen redogjort, och det kan väl därför i detta samband vara överflödigt att ingå på den sakliga delen av de Vries' framställning. Det torde emellertid böra påpekas, att de Vries' föredrag visserligen äro populära i den mening, att de ej kräva särskilda fackkunskaper för att förstås, men å andra sidan äro de förhållanden, som skildras, ofta av så invecklad natur, att skriften ingalunda kan räknas till den lättare förströelselitteraturen. Men då en genial man som de Vries tar sig för att i en allmänfattlig form på 100

trycksidor framlägga resultaten av tjugo års intensivt arbete, har det naturligtvis alltid sitt intresse att lyssna till hans ord, och vi förmoda, att många av våra läsare med nöje skola ta kännedom om dessa föredrag. Även mot åtskilliga av de Vries' åsikter, särskilt mot hans s. k. biokroniska ekvation, kunna nog vetenskapligt berättigade invändningar göras, men för sådana vore naturligtvis dagspressen orätt forum.

IX.

RAOUL FRANCÉ: VÄXTERNAS SINNESLIV — VÄXTERNAS KÄRLEKSLIV.

(1908, mars).

Bland Tysklands populärvetenskapliga skriftställare torde Raoul Francé jämte Wilhelm Bölsche vara den, som i detta ögonblick står högst i kurs hos den stora allmänheten. I själva verket äger Francé även många förutsättningar för att väl fylla den populärvetenskapliga skribentens ofta rätt vanskliga uppgift. Han har en vidsträckt beläsenhet, som både sätter honom i stånd till att i lämpliga ögonblick anlägga det historiska fågelperspektivet, och som samtidigt bringar honom i rapport med vetenskapen just på de punkter, där nydaningsarbetet pågår som bäst. Han har ett utpräglat sinne för naturforskningens estetiska moment och utmålar med förkärlek sådana detaljer,

vilka icke blott tillfredsställa det intellektuella kunskapsbegäret, utan även tilltala skönhetssinnet. Dessa företräden ha även satt sin prägel på hans framställningssätt, som är en självfull impressionism, sprittande av liv och gemyt, men utan att slå över i den krystade pedagoglyrik, varmed Bölsche stundom söker förhöja intrycket av sina naturskildringar. Och till sist: Francé äger den äkta hänförelsen för sin sak och därjämte en tro på sin egen förkunnelse och en andakt inför sin egen stämma, som man annars endast brukar finna hos poeter och reformatorer.

Raoul Francé är nämligen icke blott en skildrare, utan också en förkunnare, och detta är på en gång hans starka och hans svaga sida. Han menar sig vara förkunnare av en ny naturfilosofi, som skall bryta naturalismens tunga bojor och återskänka människoandan tron på sig själv, en ny världsåskådning, ur vilken en ny sedlighet skall växa fram. Detta låter ju en smula misstänkt, och det ligger ju nära till hands att bakom de vackra orden vädra mindre vackra avsikter i reaktionär riktning. En sådan misstanke är emellertid obefogad, ty Francé är i stort sett en trofast kämpe för sanning och förnuft, och den kristna världsåskådningen med sin stupida tro på en personlig gud o. s. v. har i honom en lika öppenhjärtig som talangfull motståndare. Även i detta hänseende verkar Francés framställning stimulerande genom den på en gång käcka och urbana ton, han anslår vid behandlingen av dylika frågor, vilka så många andra populärvetenskapliga skriftställare fegt och försiktigt gå ur vägen för.

Däremot kan man ej obetingat skänka honom erkännande, när frågan gäller den positiva filosofi, varmed han vill lyckliggöra mänskligheten. Francé står visserligen fullt redbart på utvecklingslärans mark, men det sätt, varpå han söker förklara utvecklingen, torde näppeligen tillfredsställa flertalet filosofiskt intresserade naturforskare, om det också möjligen kan imponera på naturvetenskapligt obildade filosofer. Den naturfilosofi, som Francé söker lancera, är en slags psykologisk Lamarckism med kausal växelverkan mellan materie och ande som ledande princip och med "allbesjälning" och panteism som slutresultat. Hela denna uppfattning är enligt undertecknads mening från vetenskaplig synpunkt felaktig, och från folkpedagogisk synpunkt står den långt tillbaka för den gamla materialismen, som, oavsett sitt metodologiska värde, ägde förtjänsten av konsekvens och lättfattlighet och tack vare dessa egenskaper väsentligt bidragit till, att den kristna världsåskådningen i våra dagar ligger i ruiner.

Det är huvudsakligen i arbeten av mera vetenskaplig läggning, t. ex. i den från flera synpunkter intressanta skriften "Der heutige Stand der Darwinschen Fragen", som Francé framlagt denna sin filosofi, men den genomgår dock som en röd tråd även de populärbotaniska arbeten, som nu utkommit på svenska. Det är visserligen både nyttigt och nödvändigt att då och då skåda detaljerna från de allmänna synpunkternas högre perspektiv, men det länder näppeligen till läsarens fromma, när en författare ständigt söker tyda fakta till förmån för en teori, om vars

egentliga innebörd flertalet läsare svävar i okunnighet, och som vid närmare påseende visar sig vara behäftad med allvarliga tankefel och oklarheter.

Härtill kommer ytterligare den omständigheten, att Francé, trots sin påtagliga beläsenhet och sitt livliga intresse för de biologiska vetenskaperna, icke ens på den exakta forskningens mark är någon pålitlig förare. Dels vanställes hans framställning av rent faktiska misstag — ormbunkarnas sädesdjur lockas ej, som Francé påstår, av socker, utan av äpplesyra, Linarias blomskaft är efter blomningen ej positivt hydrotropiskt, utan negativt fototropiskt, den dragning, ett järnstycke utövar på Phycomyces, beror ej på någon mystisk "fjärrverkan", utan på negativ hydrotropism o. s. v. —; dels har Francé, vilket påtagligen står i samband med hans smak för det fantastiskt-sensationella, en utpräglad böjelse för att presentera skarpsinniga, men obevisade eller kanske redan vederlagda hypoteser som vetenskapligt fastslagna resultat. Så t. ex. står den Haberlandtska statolithypotesen för närvarande på så gungande grund, att en populärvetenskaplig författare gör klokast i att ignorera den, och den av samma författare uppställda ocellarhypotesen måste anses redan vederlagd; båda dessa hypoteser framställas dock av Francé som vetenskapligt säkrade upptäckter.

Det är skada, att Francés i övrigt så förtjänstfulla och sympatiska arbeten skola vanställas av dylika brister, som knappast torde kunna undgå att konfundera den botaniskt oinvigde läsaren. Ett talande exempel härpå föreligger bl. a. i den artikelserie, som

en spirituell blomsterkåsör nyligen offentliggjort i "Sydsvenska Dagbladet", och där just den del av Francés framställning, som utgöres av obevisade antaganden och redan vederlagda villfarelser, presenteras som de nyaste upptäckterna inom en splitter ny vetenskap, kallad "modärn växtpsykologi".

X.

TORSTEN THUNBERG: VÅR KROPPS BYGGNAD OCH FÖRRÄTTNINGAR.

(1908, mars.)

En från vetenskaplig synpunkt tilltalande kontrast gentemot den Francéska framställningen bildar professor Thunbergs nyligen utkomna skrift "Vår kropps byggnad och förrättningar". Då arbetet i fråga är en lärobok, som tillkommit för att fylla ett känt behov vid undervisningen, är det klart, att alla de stilistiska dekorationer, med vilka Francé söker fängsla läsaren, här lämnats ur räkningen, men det oaktat har författaren förstått att på rent av mästerligt sätt göra den strängt sakliga framställningen levande och medryckande, vartill kommer, att hela skriften är koncipierad med en kritik och en klarhet, som man med vemod saknar hos Francé. Även upptäckter av relativt sen datum, t. ex. mekanismen vid bukspottens avsöndring o. s. v., ha medtagits, så att framställ-

ningen även i detta hänseende lämnar sina vidlyftiga konkurrenter långt bakom sig. Varje kapitel föregås av en förteckning på jämförelsevis lätt tillgängligt åskådningsmaterial för undervisningen; en brist, som torde böra avhjälpas i en andra upplaga, är att register saknas. Allt i allt är emellertid professor Thunbergs arbete ett litet mästerverk av populärvetenskaplig framställningskonst, lika välkommet för undervisningen som för självstudiet och en prydnad för varje välordnat arbetarbibliotek.

XI.

RF. WEIS: LIVET OG DETS LOVE.

(1908 nov.)

Ju längre man på senare åren lyckats inträngа i livsföreteelsernas väsen, desto klarare framstår den fundamentala överensstämmelse, som i fysiologiskt hänseende äger rum mellan allt levande, från den minsta bakterien ända upp till skapelsens krona. Den modärne forskaren, som under mikroskopet betraktar en för blotta ögat osynlig infusorie, kan med fullt skäl upprepa det gamla indiska visdomsordet "Tatwam asi", "detta är också du"; ty liksom infusorien består av en cell med kärna och protoplasma, så är hela mänskokroppen uppbyggd av celler, som visserligen äga sina specifika egenskaper, men som dock,

med hänsyn till såväl det material, varav de äro bildade, som det sätt, varpå de reagera på impulser utifrån, visa en slående överensstämmelse icke blott med de lägre djurens, utan även med växternas celler. Vad som betingar människans höga utvecklingsnivå, är i främsta rummet den långt drivna arbetsfördelningen, som möjliggjort fullkomningen av de särskilda förmögenheterna; men i mer eller mindre outvecklad form finnas dessa även hos de lägre, ja hos de lägsta organismerna (smaksinne hos bakterierna, syn- och tyngdkraftssinne hos växterna o. s. v.).

Redan på denna grund är det en mycket tacksam uppgift att ge en allmän och jämförande framställning av livsföreteelserna, sådana dessa framträda i djur- och växtvärlden. Vad människans fysiologi beträffar, så äga vi redan i docenten Klerckers och professor Thunbergs böcker förträffliga framställningar härom; men redan när det gäller de lägre djurens och växternas liv, är vår litteratur mycket fattig på sammanfattande och vetenskapligt vederhäftiga arbeten, och någon fysiologisk framställning, omfattande både djur- och växtliv, sakna vi fullkomligt. Det är därför ingen fras, då man påstår, att prof. Weis' bok är ägnad att utfylla en kännbar lucka i vår litteratur, och för deras räkning, vilka ej äro fullt förtrogna med danskan, är det att hoppas, att arbetet snart måtte bli översatt till vårt språk.

Professor Weis äger nämligen mer än de flesta förutsättningarna för att på det populärvetenskapliga området prestera något förträffligt. Redan den omständigheten, att han själv är en framstående natur-

forskare av fack, är naturligtvis härvidlag en avsevärd styrka, då ju den kritiskt skolade fackmannen, som av egen åskådning lärt känna livsföreteelserna, har ett vida fastare grepp på tingen, än den låt vara intelligente dilletanten, som har sitt vetande ur andra hand. Nu är det emellertid ett faktum, att framstående fackmannaskap ingalunda garanterar en god populär framställningsförmåga; härtill kräves en särskild begåvning, ett särskilt intresse, och till en viss grad även en särskild träning. Professor Weis, som sedan åratal är en av den danska folkupplysningens främste män, har under denna sin verksamhet haft gott tillfälle att förvärva den träffsäkerhet med hänsyn till ämnesurvalet, som är nödvändig för ett verk som detta; utan att åsidosätta de elementära grundvalarne, utan vilka vetandet kommer att sväva i luften, dröjer han dock med förkärlek vid sådana moment, som fängsla sinnet, öppna perspektiv och sätta fantasien i rörelse. Redan första häftets innehållsförteckning: "Vad är biologi? — Livlöst och levande. — Historisk översikt över uppfattningen av det levande. — Livets särskilda kännemärken och döden" — vittnar om arten av de ytterst intressanta och viktiga frågor, som här komma under behandling.

För övrigt är hela arbetet buret av ett starkt kulturintresse, som yttrar sig i flera olika riktningar. Stilen är genomgående den högt kultiverade skribentens, livlig och intellektuellt besjälad, men alltigenom smidig och diskret, utan den hårda kantighet, som ofta stöter hos svenska författare. Därjämte har författaren utan att någonsin förfalla till "historiskt be-

traktelsesätt" (= nutidsblindhet) dock ett levande intresse för forskningens kontinuitet och utveckling, och hans framställning av de modärna problemens utvecklingshistoria far ett ytterligare intresse genom att anknytas till de banbrytande *personligheterna,* av vilka de redan utkomna häftena meddela utmärkta porträtt (Harvey, Priestley, Lavoisier, Liebig, Helmholtz o. s. v.). Illustrationerna för övrigt äro icke blott väl valda, utan också synnerligen gott utförda.

Till sist, och även med risk att detta omdöme blir vrängt och misstytt: det är en ärlig och frisinnad bok. Icke så att förstå, som skulle man i Weis' bok finna liberala eller radikala grundsatser proklamerade; med frisinne menar jag i detta samband endast sinnets öppenhet för sanningen och den därur härflytande sinnesriktningen. Ur denna grundstämning är Weis' bok framgången; och den synes mig därför värd all spridning, särskilt som en motvikt mot de försök, som både i vårt land och annorstädes numera — med större eller mindre effekt — göras i syfte att utnyttja naturvetenskapen för reaktionära syften.

XII.

HJALMAR ÖHRWALL: POPULÄRVETENSKAPLIGA UPPSATSER.

(1909, juli.)

I föreliggande häfte har professor Öhrwall sammanfört större delen av de populärvetenskapliga artiklar, som han under årens lopp offentliggjort i Studentföreningen Verdandis serie av populärvetenskapliga artiklar. Det är med uppriktig glädje, man återupplivar bekantskapen med dessa förträffliga uppsatser, som i flera hänseenden kunna uppställas som mönster för populärvetenskapliga framställningar, och som nu, när de bjudas i samlad flock och i en tilltalande utstyrsel, betydligt bättre komma till sin rätt, än då de presenteras ibland tidningsspalternas heterogena och mestadels på snabbläsning beräknade läsgods.

De ämnen, professor Öhrwall upptar till behandling, äro mestadels hämtade från fysiologins och psykologins fält; två områden, som både från praktisk och teoretisk synpunkt äro synnerligen intressanta, och på vilka författaren själv sedan länge varit verksam som en av vårt lands främste och självständigaste forskare. Utmärkande för Öhrwalls populärvetenskapliga författarskap är icke minst hans strävan att kombinera teoretiskt intressanta och intellektuellt väckande synpunkter och fakta med sådana moment, som ha direkt betydelse för praktiska livet. Ganska

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"Tyvärr är brutal behandling ännu den, som i dessa och dylika fall användes av flertalet föräldrar. Skälen härtill torde huvudsakligen vara två: handgriplig aga kan ges, utan att man behöver göra sig besvär med att reflektera över orsaken till det fel man vill undanrödja. Det är för det mesta av andlig lättja man är brutal, så framt det icke är av okunnighet eller dumhet. Det andra skälet är, att den varelse man agar icke kan försvara sig. Allt emellanåt har man mot många av sina likar känslor av vrede och indignation, vilka man måste undertrycka av det enkla skälet, att det är fråga om personer, som skulle kunna slå igen. Men ett barn behöver man ju inte frukta, och i många fall är det i känslan av ostrafflighet och säkerhet, som en far slår sitt barn."

Ett särskilt intresse anknyter sig till de uppsatser, som behandla ämnen och problem från sådana områden, där det vetenskapliga forskningsarbetet lämnar material till undergrävandet av den kristna ortodoxins uppfattningar. Öhrwall går härvid, troligen av pedagogiska skäl, ganska försiktigt till väga och nöjer sig mestadels med att lugnt och översiktligt framlägga fakta, av vilka läsaren sedan på egen hand får dra de vidare slutsatserna. I uppsatsen "Ur hjärnans fysiologi" redogör författaren för några ytterst intressanta försök, som d:r Shepherd Franz i Boston nyligen utfört med kattor. Försöksanordningen var enligt Öhrwalls framställning följande:

"Katten instängdes i en spjälbur, som var försedd med en lucka, som utifrån stängdes med en klinka. I klinkan var fästat ett snöre, som gick över ett par trissor och slutade utanför buren på det sättet, att det var möjligt för katten att genom att sträcka ut tassen mellan ett par spjälor fatta snöret, draga i detsamma och sålunda öppna luckan. Utanför buren sattes mat (kött, fisk, mjölk). En katt, som sålunda inspärras för

första gången, far i allmänhet runt omkring i buren, klöser, river och biter och försöker på alla sätt att komma ut. Förr eller senare inträffar, att han får tag i snöret, drar i detsamma och såsnart kommer ut. Han insättes då ånyo i buren, försöket upprepas och man antecknar för varje gång det antal sekunder han behöver för att taga sig ut ur buren. Efter några dagar upprepas ånyo samma experiment."

På detta sätt kunde man visa, att katten ganska snart lärt sig konsten att öppna dörren, och att han sedan mycket väl kommer ihåg den, så att han vid förnyade försök kan taga sig ut ur buren på två, högst tre sekunder. På en sådan dresserad katt avlägsnade nu Franz under bedövning med eter och kloroform en viss del av den stora hjärnan, det s. k. främre associationscentrum. Efter några dagar hade katten tillfrisknat, och förhöll sig fullkomligt normalt, lydde lock, "sköt" efter råttor o. s. v., men när han inspärrades i försöksburen, visade det sig att han totalt glömt konsten att ta sig ut; han var nu lika oskicklig som före dressyren. En *nyss* förvärvad idéförbindelse hade gått förlorad genom operationen, men gammal *inpränt* satt kvar (katten lydde lock), likaså med en *medfödd* (han "sköt" efter mössen). Det är tydligt, att sådana fakta äro av stor betydelse, när det gäller att bilda sig en föreställning om förhållandet mellan själ och kropp och andra närliggande frågor.

Det anförda torde vara nog för att visa, vilken förträfflig tillökning, som vår populärvetenskapliga litteratur erhållit genom denna bok av prof. Öhrwall. Det behag, man erfar vid läsningen av dessa intres-

santa och från pedagogisk synpunkt mästerliga artiklar, ökas ytterligare därav, att man trots den vetenskapliga objektiviteten dock allt som oftast tycker sig bakom orden se en skymt av författarens egen nobla och manliga personlighet.

XIII.

ERNST ALMQVIST: ÄRFTLIGHETSLAGARNA.

(1913, aug.)

Ovanstående arbete, vars författare är professor i hygien vid Karolinska institutet i Stockholm, behandlar en gren av den biologiska forskningen, som i och för sig är synnerligen intressant, och vars resultat i praktiskt hänseende redan visat sig vara ytterst betydelsefulla. Det oerhört intensiva och rastlösa arbete, som sedan något mer än ett årtionde bedrivits på denna förut så gott som obrutna mark, har emellertid haft till följd, att åskådningar, som ännu för fem, sex år sedan ansågos som tämligen välgrundade, numera övergivits och ersatts av andra, och att det på vissa områden av ärftlighetsläran ännu råder en skarp meningsskiljaktighet mellan de tongivande forskarna. Under sådana omständigheter skulle en populär, men kritiskt hållen framställning av ärftlighetslärans viktigaste resultat vara synnerligen välkommen. Så mycket mera som de i och för sig förträffliga arbeten av

[illegible]

[illegible] Fraa von Staël [illegible]. [illegible] var klädd efter det nyaste modet från det år, då madame Staël dog; så långt, men icke längre hade han kunnat följa med modets växlingar. På samma sätt spatserar ärftlighetsläraren Almqvist än i dag med en fackelblomma i ena knapphålet och ett adamsgullregn i det andra, obekymrad om allt det på senare åren inom den vetenskapliga

världen hänt åtskilligt, som gör, att fackelblomman ej längre sprider glans över mutationsteorien och att adamsgullregnet ej mera ter sig som en bastard, utan som en chimär.

Redan denna vetenskapliga efterblivenhet är naturligtvis ett stort fel i ett arbete, som vill orientera den stora allmänheten med hänsyn till ärftlighetsläran och dess rashygieniska konsekvenser. Genom Winklers, Baurs och Buders undersökningar är det numera höjt över allt tvivel, att det märkvärdiga adamsgullregnet (Cytisus Adami), som dels frambringar grenar med brandröda, dels grenar med gula resp. purpurröda blommor, är en s. k. periklinalchimär, där överhuden är bildad av en art, den rödblommiga Cytisus purpureus, de inre delarne däremot av det vanliga gullregnet, alltså en bildning, som är principiellt skild från allt vad sexuella bastarder heter. Denna uppfattning, som numera är allmänt antagen bland vetenskapsmännen och återfinnes i de vanliga läroböckerna i botanik, har även varit föremål för en utförlig framställning i den svenska populärvetenskapliga litteraturen. Trots detta begår professor Almqvist (sid. 42) det grova felet att i anslutning till de Vries' föråldrade uppfattning framställa Cytisus som en genom korsning uppkommen bastard, som skulle företc vegetativ "mendelklyvning", tillfogande: "så vackert exempel på klyvning torde icke finnas i hela naturen".

Som i stort sett otillfredsställande måste man även beteckna framställningen av mutationsteorien, varvid naturligtvis de Vries' bekanta försök med Oenothera

Lamarckiana skjutas i förgrunden. Författaren antyder visserligen (sid. 49), att denna art måhända en gång framkommit genom korsning, och att bristande jämvikt här skulle kunna vålla, "att arvenheterna kunna omdanas". Däremot har han tydligen ingen aning om de experimentella undersökningar (särskilt av Heribert Nilsson), som ställt hela Oenotheraproblemet i en ny dager och brakt det därhän, att Lamarcks fackelblomma, så intressant den för övrigt må vara, ej längre med fog kan anföras som ett stöd för mutationsteorien. Professor Almqvist följer emellertid även här de Vries' äldre framställning, som, frånsett sin upphovsman och dennes allra närmaste lärjunge, knappast längre torde ha några anhängare i den botaniskt-vetenskapliga världen.

Men även i sådana fall, där framställningen ej är direkt antikverad, råder ofta en oklarhet, som särskilt i ett populärvetenskapligt arbete måste betecknas som mycket olycklig. Man får alltsomoftast det intrycket, att författaren berör vissa förhållanden, icke för att bibringa läsarna något exakt vetande i frågan, utan för att visa, att han själv hört talas även om den saken. Sidan 44 läser man t. ex. följande:

"Till sist några ord om de vegetativa bastarderna. Winkler i Tübingen har ympat tillsammans olika arter tillhörande familjen Solanaceae. Förbindelsen sker med sneda ytor. Då sammanväxning skett, genomskäres stället horisontellt. Här utväxa nu knoppar, som utveckla ympbastarder. Sådan ympning har lyckats mellan tomater och Solanum nigrum. Därvid skola mellanformer mellan dessa arter bildas, vilkas pollen kan befrukta båda de nämnda arterna."

Det är absolut uteslutet, att den som ej på förhand känner till förhållandena, av ovanstående kan få någon ens tillnärmelsevis riktig föreställning om de s. k. ympbastardernas verkliga natur, som för övrigt är ytterst intressant och även i denna tidning gjorts till föremål för en utförlig skildring*). Men med dylikt skenvetande, som i verkligheten är sämre än intet vetande alls, uppbygger professor Almqvist titt och ofta sina läsare. Sid. 57 heter det t. ex.:

"Djupt gående skador å en planta anses kunna framkalla mutation t. ex. å majsplantor genom stänglarnas vridande eller genom bortskärande av viktiga organ. Även så anses frost kunna framkalla mutation."

De undersökningar, som ligga till grund för dessa uppgifter, äro antingen behäftade med så grova felkällor eller också även så fragmentariska, att det helt enkelt är meningslöst att åberopa dem i en populärvetenskaplig framställning. I kapitlet "Mutation inom mänskligheten", som upptar tre sidor, ägnas nära två sidor åt en rekapitulation i Oenothera Lamarckiana's mutationer, därpå talas om *ärftligheten* av ögonfärger, färgblindhet, blödarsjukan o. s. v., och så följa till sist två rader: "Ärftliga sjukdomar och lyten uppstå antagligen allt fortfarande hos människan genom mutation." Detta är ju möjligt, men så länge vetenskapen icke känner en enda ärftlig sjukdom, som hos människan uppstått genom mutation, är det föga

---

* Jfr förf:s Naturvetenskapliga kåserier II, sid. 74—84. *Utg:s anm.*

motiverat att i en populär framställning operera med denna möjlighet, som vore den ett nära nog självklart faktum. En brist, som på denna punkt blir särskilt kännbar, är författarens uraktlåtenhet att skilja på *förlust*-mutation och progressiv mutation. Det stora flertalet av experimentellt påvisade mutationer äro just sådana förlustmutationer, som ingalunda betyda något framsteg, utan *förlust* av en viss egenskap, t. ex. förmågan att alstra färgämne, sporer o. s. v. Skulle det i en framtid lyckas att hos människan påvisa uppkomsten av ärftliga sjukdomar genom mutation, så torde det då sannolikt komma att visa sig, att man här har att göra med för utvecklingsprocessen betydelselösa förlustmutationer.

Även på det området, där författaren mänskligt att döma borde vara väl hemmastadd, nämligen rashygienen, röjer han en oklarhet, som sträcker sig till de mest elementära begreppsbestämningar. Sid. 93—94 läser man t. ex. följande:

"Till sist ett ord om uppfostran. En kvinnlig läkare har yttrat att barn födda inom och utom äktenskapet äga samma rashygieniska värde. Kanske har uttalandet icke varit allvarligt menat, utan blott använts för viss agitation i gott syfte(!). Erfarenheten hittills talar nämligen ett annat språk. De stackars barnen, som fötts utom äktenskapet, hava ofta varit sjukliga och försummade från födelsen och hava i oerhört stort antal dött i unga år. De hava därför hittills ägt ringa värde ur rashygienisk synpunkt.

Upplysning och barnavårdsnämnder hava väl bättrat miljön för dessa barn, men lagstiftningen kan omöjligen hindra att de veneriska sjukdomarna sprida sig mera utanför, än inom de äktenskapliga förbindelserna och icke heller att ansvarslösheten är större utanför äktenskapet."

Av dessa yttranden synes med bestämdhet framgå, att professor Almqvist låter ett barns rashygieniska värde vara beroende av de yttre miljöförhållanden, varunder det växer upp, medan man däremot annars är ense om att vid bedömandet av den rashygieniska valören endast ta hänsyn till *de medfödda anlagen*. Och från denna synpunkt äga de utom äktenskapet födda barnen ingalunda mindre värde än de "äkta", ehuru deras dödlighet på grund av flera samverkande omständigheter är vida större än de senares. I det nyss utkomna arbetet "Krankheit und soziale Lage" (1913) läser man sid. 753 följande:

"Ingenstädes står man i våra dagar mera kvar på den ståndpunkten, att det ej skulle löna sig att låta de oäkta barnen få samma omvårdnad till livets bevarande som de inom äktenskapet födda. Om erfarenheten lär, att de längre fram i livet bidraga med en större kontingent till de antisociala existenserna, så beror detta huvudsakligen på bristande uppfostran. I och för sig äro de i genomsnitt knappast svårare belastade, och det är möjligt, att med någon omsorg uppfostra dem till duktiga samhällsmedlemmar. Naturligtvis gäller lika litet den teoretiska satsen att de som kärleksbarn skulle vara särskilt rustade för kampen för tillvaron."

Angående förhållandet mellan födelser utom äktenskapet och utbredningen av veneriska sjukdomar läser man i samma arbete sid. 507—508 (kapitlet i fråga är författat av prof. Blaschko och d:r W. Fischer):

"I förbigående må den frågan beröras, i vad förhållande födelserna utom äktenskapet stå till könssjukdomarnas utbredning. Vid ett ytligt betraktelsesätt skulle man kunna tro, att mellan dessa båda fenomener vissa relationer skulle kunna låta påvisa

sig. — — — Det har otvivelaktigt visat sig att en sådan parallellism *ej* förefinnes, ja, man bör särskilt ge akt på den påfallande höga utomäktenskapliga födelsesiffran i de sydtyska städerna som München. Strassburg och Nürnberg i motsats till den relativa ringa utbredningen av könssjukdomarna. *Det framgår alltså som faktum, att frekvensen av det utomäktenskapliga könsumgänget i och för sig ej har något med könssjukdomarnas frekvens att göra.* Här komma helt andra moment, som användningen av prostitutionen och umgänget mellan socialt olikställda befolkningslager i räkningen."

Efter dessa upplysningar från sakkunnigt håll kan man knappast tillbakahålla den anmärkningen, att professor Almqvists ovan avtryckta uttalanden om de utom äktenskapet födda barnen och deras rashygieniska värde äro, låt oss säga, mindre lyckliga, ehuru författaren här rör sig på ett område, där hans ord strängt taget borde vara kungsord. Under sådana omständigheter är det knappast överraskande, att hans framställning ej håller måttet, när det gäller så svåra och invecklade problem som frågan om organismens ursprung, förvärvade egenskapers ärftlighet, viljans frihet o. s. v. Man har svårt att förstå denna talträngdhet, som ständigt driver författaren att yttra sig i frågor, där han varken behärskar det redan befintliga kunskapsmaterialet, än mindre har några egna uppslag att komma fram med. *Docendo discimus,* genom att lära andra lära vi själva, är helt visst en gammal god sanning. Men man kan dock, som redan Nägeli framhållit, börja tillämpa denna sats på ett alldeles för tidigt stadium, och det synes verkligen vara professor Almqvists fall, både vad beträffar ärftlighetslära och rashygien.

ALKOHOLFRÅGAN.

ULRIK QUENSEL: ALKOHOLFRÅGAN FRÅN MEDICINISK SYNPUNKT.

(1913, aug.)

Onekligen är det en egendomlig ödets skickelse, att just vid den tidpunkt, då förbudsrörelsen böljar fram över landet som en mäktig svallvåg med statsministern på sitt skummande krön, man samtidigt får bevittna en så gott som fullständig torrläggning av de medicinskt-fysiologiska kunskapskällor, ur vilka kravet på ett absolut spritförbud runnit fram. Om det också villigt måste erkännas, att det i vårt land bland anhängarna av förbudet finns en vetenskaplig intelligensaristokrati, för vilken de socialhygieniska synpunkterna äro avgörande och som aldrig i tendentiöst syfte missbrukat den vetenskapliga forskningen, så är det å andra sidan ett faktum, att en del av den s. k. alkohologiens målsmän gjort sig skyldiga till vetenskapliga ovederhäftigheter, som gränsat till det skandalösa, och som nödvändigtvis måste framkalla ett bakslag.

Från professor Quensels hand föreligger nu ett digert arbete, som åsyftar att icke blott inför fackmännen, utan även inför den bildade allmänheten framlägga, vad man *faktiskt vet* om alkoholens inverkan på den mänskliga organismen. Av allt att döma är det ett verkligt herkulesarbete, som författaren här presenterat, och man kan ej annat än skänka sin djupaste aktning åt den uthålliga energi och den strängt vetenskapliga objektivet, varmed han utfört sitt värv. Den stora mängden av otillfredsställande eller rent av ovederhäftiga arbeten, som vuxit fram på alkoholforskningens fält, betingar helt naturligt, att den rent negativa kritiken långa sträckor spelar en dominerande roll, och det kan ej nekas, att man efter läsningen av vissa kapitel erfar en känsla av besvikenhet: så mycket vetenskapligt arbete och så ringa positiv behållning! Men detta innebär naturligtvis ingen förebråelse mot författaren, vars kritiska sovringsarbete måste hälsas med glädje från alla håll, där man sätter den vetenskapliga sanningen högre än den agitatoriskt brukbara halvsanningen eller lögnen. Det kan tilläggas, att tonen i professor Quensels arbete, trots de många underkännande domar han måste avkunna, aldrig blir skolmästrande, utan alltigenom gör ett behagligt intryck genom sin lugna saklighet, om det också i kritiken av den stridande alkohologiens dogmatik stundom förnimmes en sarkastisk underton.

Arbetets strängt kritiska hållning hindrar emellertid icke, att många kapitel ge ett rikt utbyte av positivt vetande. Det gäller särskilt de avdelningar, som

behandla alkoholens allmänna egenskaper, dess fysiologiska verkningar, dess bildning och förekomst i naturen, de olika narkosteorierna o. s. v. Vad författaren här framlägger, har i många fall så stort både vetenskapligt och praktiskt intresse, att man följer hans framställning med samma intresse, varmed man läser en spännande roman, när man är mycket ung. Särskilt intressanta äro naturligtvis också de kapitel, där författaren behandlar vetenskapligt så ömtåliga frågor som den om alkoholen som orsak till degeneration, alkoholism och ärftlighet o. s. v. Här liksom på flera andra områden med mera rent medicinskt-patologisk innebörd kommer väl professor Quensels inlägg att ge anledning till livliga diskussioner i fackmannakretsar, då det ju även inom de experimenterande biologernas läger härskar en vittgående oenighet om så fundamentala frågor som t. ex. den om förvärvade egenskapers ärftlighet.

Professor Quensels arbete är icke en bok, som man med fog kan rekommendera till folkläsning; därtill är det för lärt, för utförligt och för rikt på vetenskapliga detaljer. Men bortsett från den svenska läkarekåren, som naturligtvis inom sig rymmer arbetets predestinerade läsare, finns det säkerligen, som författaren framhåller i sitt företal, en hel del icke medicinskt bildade personer, lärare och andra, som med avgjord behållning kunna läsa större partier av hans arbete. Under denna lektyr bör man emellertid icke glömma, vad författaren också själv strukit under, nämligen att det uteslutande är den medicinska synpunkten av alkoholspörsmålet, som är föremål för behandling i

hans arbete. Från den synpunkten, den individuellt-hygieniska, kommer författaren till den bestämda uppfattningen, att för friska, vuxna människor absolutism icke är nödvändig, utan sträng måttlighet även berättigad. "Gäller det att bekämpa alkoholismen som folksjukdom, komma dessutom även andra, sociala och etiska synpunkter i betraktande, vilka däremot falla utanför ramen av detta arbete." (Sid. 75.)

Med dessa ord har författaren klart och tydligt angivit sin egen, fullt målmedvetna begränsning av arbetet och av de slutsatser, vartill hans material berättigar. Det bör man naturligtvis ej glömma bort i en tid, då flera av absolutismens vetenskapligt bildade förkämpar, t. ex. doktor Alfred Petrén, uttryckligen förklara, att det för dem ej är den medicinskt fysiologiska, utan den socialhygieniska synpunkten, som är den avgörande. Från denna synpunkt kan man mycket väl hysa den bestämda uppfattningen, att det för närvarande vore lyckligast för Sverges arbetande folk, om all spritförtäring i landet upphörde; men detta behöver icke innebära, att man tror på möjligheten av ett effektivt spritförbud i vårt land. I Sydsverge, och särskilt Skåne, skulle ett totalförbud icke blott bli fullkomligt illusoriskt, utan även, och icke minst i partivännernas led, framkalla psykologiska massverkningar, som skulle slå våra förbudsivrande marxister med häpnad och förfäran.

NOBELPRISTAGARE.

I.

(1905, dec.)

På den modärna läkarevetenskapens område är det framför andra tre forskare, som verkat banbrytande och grundläggande: *Pasteur,* som genom sina studier över förruttnelse- och jäsningsfenomenen ådagalade, att dessa processer alltid förorsakades av *levande* organismer, *Lister,* som genom införandet av antiseptiken i kirurgien med ett slag omskapat hela denna gren av läkekonsten, samt slutligen

ROBERT KOCH,

vars livsgärning i år hedrats med det medicinska Nobelpriset.

Professor Koch är en av de män, som mänskligheten i allra främsta rummet har att tacka för, att sådana plågoris som koleran nu upphört att vara farliga för de civiliserade folken, och att det definitiva besegrandet av t. ex. tuberkulosen numera kan sägas vara blott en tidsfråga. Kochs förtjänster härvidlag

ligga i första hand på det rent metodiska området, där han genom att införa *fasta näringssubstrat* (av gelatin) lyckats isolera och renodla de olika bakteriearter, som framkalla de olikartade sjukdomarne. Man trodde dessförinnan, och denna åsikt förfäktades även av så framstående forskare som t. ex. Nägeli, att det blott fanns en eller ett par bakteriearter, vilka under loppet av flera generationer anpassade sig än för det ena, än för det andra levnadssättet och på så sätt frambrakte de olika sjukdomarne. Att denna uppfattning fick vika för det nu härskande åskådningssättet, enligt vilket varje smittosjukdom framkallas av en bestämd, väl karaktäriserad bakteri*art*, är i främsta rummet att tillskriva det storartade uppsving, som bakteriologin erhöll genom den av Koch införda kulturmetoden, enligt vilken bakterierna odlas i stelnad gelatin i stället för i flytande näringsvätskor.

Sin första berömdhet förvärvade Koch genom de epokgörande undersökningar över mjältbrandsbacillen, som han offentliggjorde år 1877, och genom vilka han klargjorde denna bakteries livsbetingelser, fortplantning och spridning. Särskilt viktig var Kochs upptäckt av den roll, som de seg- och långlivade *sporerna* spela vid bakteriesmittans överföring, en upptäckt, som även gav honom medel i hand för ett effektivt bekämpande av sjukdomens spridning. Härpå följde (1882) den betydelsefulla upptäckten av *lungsotsbacillen*, och kort därpå upptäckten av *kolerabacillen*, vilken senare gjordes på en av tyska regeringen föranstaltad expedition till Egypten och Indien. Som erkännande för de glänsande resultat, Koch uppnått genom undersökningarne

över koleran, erhöll han av tyska riksdagen en hedersgåva av 100,000 mark. Tack vare det ljus, som Kochs forskningar spritt över kolerabacillen, kan denna sjukdom numera anses vara en för kulturfolken för alltid övervunnen fara.

Utom de nu nämnda undersökningarne har Koch gjort synnerligen viktiga upptäckter angående tyfusbacillen och den av denna bakteri vållade sjukdomens spridning och bekämpande, vidare angående malarian och flera andra smittosamma sjukdomar. Som föreståndare för det hygieniska institutet i Berlin samt som ledare av ett nyinrättat laboratorium för tropiska sjukdomar har han dels själv, dels genom en talrik lärjungeskara utövat ett utomordentligt starkt inflytande på utvecklingen av dessa grenar inom medicinen. Nyss hemkommen från en forskningsfärd till tyska Östafrika har han i dessa dagar i ett föredrag inför preussiska vetenskapsakademien framlagt en resumé av de viktiga rön, som han under denna expedition gjort angående den s. k. recurrens-febern, tsetse-sjukdomen, sömnsjukan, kustfebern och andra i dessa trakter epidemiska sjukdomar. Även härvidlag ha Kochs undersökningar lett till viktiga positiva resultat, som synes bli av stor betydelse särskilt för bekämpandet av de i Östafrika härjande kreatursfarsoterna.

Vid tanken på Robert Koch's monumentala livsgärning erfar man onekligen en lindrig förvåning över, att det medicinska Nobelpriset *först nu* tilldelats honom. Måhända tar man ej fel, om man söker orsaken härtill i det förhållandet, att Koch vid sidan av sina vetenskapliga bragder även gjort sig skyldig till misstag,

som på ett så svårt forskningsområde som hans äro mera ursäktliga, men som ådragit sig lika mycken uppmärksamhet som hans positiva insatser. Särskilt gäller detta om hans upptäckt av tuberkulinet, som visserligen visat sig vara ett pålitligt medel för att konstatera när- eller frånvaron av lungsot, men som ej motsvarat de förväntningar, Koch själv ställde på preparatets egenskaper som läkemedel.

Det vore emellertid orättvist att göra Koch ensam ansvarig för att ha väckt dessa gäckade illusioner. Det är en i fackkretsar välbekant sak, att Koch själv i det längsta motsatte sig att vid den internationella läkarekongressen 1890 framlägga resultaten av sina då ännu ej avslutade tuberkulinundersökningar; det var den tyska nationalismen, efter vad det sägs understödd av kejsaren personligen, som vid detta tillfälle ville spela ut en stor trumf gentemot utlandet och för den skull avpressade Koch hans förhastade meddelande. För en del franska, engelska och danska vetenskapsmän, vilka hyst och än i dag hysa nationella antipatier mot Tyskland, blev naturligtvis detta ett välkommet tillfälle att ge sin tyskfientlighet luft i form av häftiga angrepp mot Koch och hans vetenskapliga verksamhet. Hela detta intermezzo — å ena sidan Kochs förhastade meddelande, å andra sidan de lidelsefulla angreppen mot Koch — bildar ett kapitel i vetenskapens historia, som klart belyser riktigheten av Schopenhauers yttrande, att patriotismen, när den uppenbarar sig på vetenskapens område, är en smutsig slyngel, som bör visas på dörren.

Robert Koch är född 1843 i den lilla Harziska

bergsstaden Klausthal. Han tillbrakte sina första studieår i Göttingen, tjänstgjorde därpå som assistent i Hamburg och slog sig 1872 ner som provinsialläkare i Wollstein, där han utförde sina undersökningar över mjältbrandsbacillen. År 1885 blev han ordinarie professor vid Berlins universitet, direktör för det hygieniska institutet i Berlin. För tio, tolv år sedan överraskade han berlinarne genom att gifta sig med en strålande vacker dansös, vilket gav de berlinska boulevardbladen anledning till en del närgångna betraktelser.

* *
*

ADOLPH BAYER,

som i år tillerkänts priset i kemi, var för kort tid sedan (i oktober detta år) med anledning av sin sjuttioårsdag föremål för en storartad hyllning från tyska kemiska sällskapet. Vid detta sällskaps första sammanträde, den 4 oktober 1868, föredrog Bayer om sina rön angående indigons reduktion med zinkstoft till indol, en upptäckt, som i sinom tid gav uppslag till de metoder att med konst framställa indigo, vilka sedermera gjort Bayers namn världsberömt. Utom undersökningarne över indigogruppen har Bayer även gjort storartade upptäckter på andra områden av kemien, som bland annat lett till framställningen av de tekniskt viktiga fenolfärgerna eosin, gallein, ftalein o. s. v. samt en del s. k. terpener. Även på det rent teoretiska området har Bayer gjort högst frukt-

bringande insatser, vilkas innebörd dock här ej ens kan antydas.

Adolph Bayer är född i Berlin 1835, studerade i Heidelberg, blev 1871 professor i Strassburg samt 1875 den berömde Liebigs efterträdare vid Münchens universitet, där han alltjämt är verksam och där han grundlagt en kemisk skola av samma omfattning och betydelse som en gång Berzelius' och Liebig's. Hans forskning utmärkes av storslagen intuition, målmedveten uthållighet och en oförliknelig experimentell skicklighet.

* * *

PHILIPP LENARD,

som i år erövrat det fysikaliska Nobelpriset, är professor i fysik vid Kiels universitet, och till åren yngre än någon av dem, som förut erhållit pris i fysik eller kemi. Han är född österrikare i Pressburg 1862), har studerat vid österrikiska och tyska universitet, blev 1896 professor i Heidelberg och förflyttades två år senare till Kiel, där han för närvarande är verksam.

Utrymmet förbjuder att närmare ingå på prof. Lenards vetenskapliga produktion, som till stor del rör sig på områden av fysiken, vilka stå i samband med Röntgens och Becquerels forskningar. Hans hithörande undersökningar ha bland annat lett till upptäckten av de s. k. Lenard-strålarne. Dessutom har Lenard på experimentell väg bevisat, att de samman-

satta spektrallinjernas komponenter kunna hänföras till olika serier i överensstämmelse med vad särskilt den svenske fysikern Rydberg (i Lund) redan på teoretisk väg — genom räkning — har funnit vara fallet.

Av dem, som varit i personlig beröring med Lenard, skildras han som en vetenskapsman, vilken helt och hållet uppgår i sitt fackstudium och som först i andra hand — genom en tidningsläsande gemål — erfar, vad som händer i den värld, som ligger utanför hans laboratorium.

II.

(1908, dec.)

ERNEST RUTHERFORD,

årets pristagare i kemi, är endast 37 år gammal och sålunda till levnadsåren näst professor Zeemann den yngste av Nobelpristagarna. Han härstammar från Kanada, men är för närvarande föreståndare för fysikaliska universitetslaboratoriet i Manchester. Professor Rutherfords arbeten behandla ett både för vetenskapsmannen och popularisatorn ganska svårtillgängligt område, den s. k. radioaktiviteten, men äro å andra sidan av så stort både praktiskt och teoretiskt intresse, att några antydningar om de viktigaste resultaten väl kunna försvara sin plats.

Upptäckten av radioaktiviteten står i närmaste samband med upptäckten av Röntgenstrålarna, som

äro osynliga för vårt öga, men däremot äga den märkliga förmågan att genomtränga fasta, ogenomskinliga kroppar, såsom papp, trä, muskler, metallplattor o. s. v. Leder man mycket starka elektriska strömmar genom ett glasrör, ur vilket allra största delen av luften blivit utpumpad, så uppträda vid det ena av tilledningsställena för elektriciteten (den s. k. katoden), egendomliga strålar, de s. k. katodstrålarna, som själva äro osynliga, men, som när de träffa glasrörets vägg, komma denna att lysa och skimra (fluorescera), varvid även ett nytt slags strålar, nämligen de fotografiskt verksamma Röntgenstrålarna, uppstå. Kort efter upptäckten av Röntgenstrålarna uttalade den franske forskaren Poincaré den förmodan, att just denna fluorescens vore källan till de nya strålarna, och detta föranledde Becquerel att år 1906 undersöka några synnerligen praktfullt fluorescerande salter av metallen uran med hänsyn till dess inverkan på den fotografiska plåten. Han gjorde då den märkliga upptäckten, att dessa salter alldeles som Röntgenstrålarna påverkade den ljuskänsliga plåten, även om denna var insvept i ogenomskinligt papper. Men samma effekt erhölls också, om man ersatte de fluorescerande salterna med vilka andra uranföreningar som helst, och allra starkast verkade härvidlag metallisk uran. Andra fluorescerande ämnen visade sig fullkomligt verkningslösa, men däremot upptäckte två andra forskare, Schmidt och Curie, samtidigt (1908), att en sällsynt, i glödlamporna använd metall, Thorium, ägde förmågan att utsända samma slags strålar.

Strax efter detta gjorde emellertid fru Curie den

märkliga upptäckten, att oren uranmalm, s. k. pechblende från Joachimsthal, ägde en tre gånger starkare utstrålningsförmåga än metallisk uran, och detta ehuru pechblende endast innehåller 50 proc. uran. Denna iakttagelse ledde herr och fru Curie till den förmodan, att malmen innehölle ett ämne, som ägde en vida starkare radioaktivitet — så kallar man den egendomliga strålningsförmågan — än uranen själv. Det visade sig också, att den vismut, som i endast 0,3 proc. innehölls i pechblenden, var 100 gånger så starkt radioaktiv som uran. Då vanlig vismut ej äger denna egenskap, så måste den i pechblenden förekommande vismuten innehålla ett obekant radioaktivt element, som av Curie erhöll namnet *polonium*. Dessutom visade det sig, att även det *barium*, som innehölls i pechblenden, ägde ungefär samma radioaktivitet som vismuten, och åt denna nya bärare av radioaktiviteten gavs namnet *radium*.

Att framställa dessa radioaktiva element i någorlunda ren form stöter emellertid på mycket stora kemiskt-tekniska svårigheter: av 3—4 tunnor pechblende erhåller man endast 3—4 kg. barium-radiumsulfat som innehålla högst 0,4 g. radiumsalt, och härur kan radium endast framställas genom fraktionerad kristallisation, helst som bromid. Men dessa rena radiumsalt äga också de mest förvånande egenskaper och verkningar. Deras radioaktivitet är mer än en million starkare än urans, de komma zinkblände, diamant och liknande ämnen att livligt lysa i mörker, de ha högst egendomliga kemiska och fysiologiska inverkningar, så att t. ex. koksalt färgas brunt och

huden blir blåsformigt uppdriven o. s. v. Radiumsalterna visa dessutom en stark värmeutveckling, så att en flaska som innehåller 0,7 gram radiumbromid är 5 grader varmare än omgivningen.

Vi ha nu framkommit till den punkt, där Rutherfords undersökningar börja gripa in. Dessa gällde i första hand de från radium och polonium utsända strålarnas natur. Redan 1899 påvisade Rutherford, att de från uran utgående strålarna äro av flera olika slag, vilkas natur han också lyckades närmare utforska. Vida viktigare är dock Rutherfords förtjänst att genom en klar och genomförd teori ha brakt ordning och reda i detta kaos av företeelser, som till att börja med tycktes stå i strid med den allmänt antagna lagen om energins oförstörbarhet. Här såg man ju hur några obetydliga stoftkorn utstrålade energi av alla slag, utan att upptaga någon energi utifrån, en ständig värmeutveckling utan förbränning eller någon annan form av energitillförsel! Och naturligtvis började redan triumferande röster varsla om naturlagarnas bankrutt och undrets rehabilitering.

Om den av Rutherford grundlagda uppfattningen, som framgått ur en mängd experimentalundersökningar av honom och hans lärjungar, kunna följande antydningar ge en föreställning. Redan 1898 hade makarna Curie iakttagit, att alla föremål, som befunno sig i ett kärl, innehållande radiumsalter, blevo övergående radioaktiva; de kallade detta fenomen inducerad radioaktivitet. Rutherford fann, att om man låter luft stryka fram över thoriumsalter, så för denna med sig en radioaktiv gas, den s. k. thorium-

emanationen, som är en omvandlingsprodukt av en kropp kallad thorium. Dessa och en mängd andra erfarenheter i samma riktning ha fört till den i främsta rummet av Rutherford hävdade uppfattningen, att de radioaktiva elementen icke som andra kända element (guld, silver, kol, syre o. s. v.) äro stabila och oföränderliga, utan att deras atomer äro stadda i en i olika faser med olika hastighet försiggående omvandling. Uranmetallen själv är härvidlag utgångspunkten och ger småningom — under milliarder år — upphov till en radioaktiv substans, kallad uran X; av denna sönderfaller hälften på omkring 22 dagar till ett annat ämne, kallat jonium, som i sin ordning ger upphov till *radium*. Av det på detta sätt bildade radium övergår på 2,600 år hälften till s. k. radiumemanation, vilken i sin ordning genom flera olika övergångsämnen på omkring 40 år till hälften förvandlas till polonium, och om detta senare ämne antar Rutherford, att det under bildning av helium, en sedan länge i solen medels spektralanalysen upptäckt gas, förvandlas till — vanligt bly. Denna sista förvandling är dock ännu icke bevisad.

I dessa märkliga omvandlingar har man att söka orsaken till den underbara energiutveckling, som de radioaktiva ämnena prestera. Man har beräknat, att 1 gram radium under sin förvandling till s. k. radium D (som sedan övergår till polonium och möjligen därefter till bly) avger lika mycket värme, som alstras vid förbränningen av 500 kg. stenkol. Och skulle vi en dag upptäcka ett medel att påskynda det radioaktiva sönderfallandet av atomerna, så skulle vi där-

med stå inför möjligheten att vinna oerhörda energibelopp. Skulle en sådan omvandling försiggå plötsligt, vore detta liktydigt med de fruktansvärdaste explosioner; men kunde vi efter behag reglera dessa processer, så skulle ett kilogram pechblende, måhända även ett kilogram bly räcka till för att driva en av våra största snabbgående ångare över oceanen.

Rutherford är ännu ung, vem vet, hur långt han kan komma på denna väg, innan han lägger sina ögon samman!

* * *

PAUL EHRLICH,

som jämte Metschnikoff delar det medicinska priset, är född 1854 i Strehlen (Schlesien), blev promoverad 1878, anställdes 1890 på Robert Kochs institut för infektionssjukdomar, blev 1896 ledare för seruminstitutet i Steglitz, som sedan (1899) i utvidgat skick och fortfarande under Ehrlichs ledning förlades till Frankfurt a. M., där E. sedan dess verkar, omgiven av en mycket talrik lärjungeskara.

Ehrlichs första arbeten röra sig huvudsakligen inom den kliniska histologin och äro särskilt utmärkta genom hans strävan att med tillhjälp av anilinfärgämnen särskilja de olika histologiska elementen. Användningen av metylenblått, som både inom zoologien och botaniken fört till synnerligen viktiga resultat, har införts av Ehrlich, ävenså neutralrött och andra färgämnen, medels vilka man kan färga (och på detta sätt göra synliga) levande celler och cellbeståndsdelar

utan att döda dem. Även för rent medicinska syften har användningen av färgämnen i Ehrlichs händer lett till viktiga resultat, såsom när det gällt bekämpandet av de farliga trypanosomerna medels fuchsin, trypanrött o. s. v., undersökningar, vilkas viktigaste resultat för ej längesedan utförligare berördes i denna tidning.*)

Sin vidaste — och väl även mest omstridda — berömmelse har Ehrlich ernått genom uppställandet av den s. k. sidokedjeteorin (Seitenketten), som avser att förklara de praktiskt synnerligen viktiga, men till sitt väsen ännu tämligen gåtfulla processer, som stå i samband med den levande organismens mottaglighet, resp. motståndskraft mot smittosamma sjukdomar. Det är som man ser ett område, som till god del sammanfaller med det fält, där Metschnikoff gjort sina viktigaste insatser, och det är väl närmast denna omständighet, som vederbörande tagit hänsyn till, då de låtit dessa båda forskare dela det medicinska priset.

Såväl utrymmet som sakens egen beskaffenhet gör det nödvändigt att härvidlag inskränka framställningen till några antydningar. Vi kunna då utgå från Behrings bekanta difteriserum, som man erhåller genom att på hästar inspruta ett extrakt av difteribakteriernas avsöndringar, men befriat från både levande och döda bakterier. Detta extrakt verkar giftigt, när det i större mängder införes i blodet, men genom små-

* Se författarens Naturvetenskapliga kåserier I.
Utg:s anm.

ningom stigande doser kan man "immunisera" försöksdjuren, så att de slutligen tåla högst betydliga doser, och det visar sig nu, att sådana djurs blod hämmar och fördriver sjukdomen, om det införes i difteripatienters blod. Liksom difteribacillens gift förhålla sig en mängd andra av bakterier och djur, t. ex. ormar, paddor och ålar, producerade gifter. Ehrlich föreställer sig nu, att cellernas levande protoplasma äger vissa kemiskt verksamma molekylgrupper, som under den normala näringsprocessens förlopp upptaga och "förankra" de nya byggnadsstenar, som skola införlivas i cellernas arkitektur. Dessa grupper eller angreppspunkter kallar Ehrlich "sidokedjor" eller receptorer. Inkomma nu i cellerna vissa gifter, t. ex. sådana som avsöndras av de sjukdomsalstrande bakterierna, så förankras dessa vid sidokedjorna, och därmed har en sådan cell tappat förmågan att med sig införliva (assimilera) nya näringsämnen. Har emellertid cellen ej blivit allt för starkt skadad av de inträngda ämnenas giftverkan, så söker den reparera den lidna skadan genom att bilda nya "sidokedjor", och härvid äger en överproduktion rum, så att de nybildade sidokedjorna ej få plats i cellernas protoplasma, utan stötas ut i blodet, där de sedan cirkulera med blodströmmen. Dessa frigjorda sidokedjor äro nu enligt Ehrlich just identiska med de s. k. antitoxinerna, d. v. s. de *motgifter,* varigenom ett så behandlat djurs blod blir i stånd att utöva sin välsignelsebringande inverkan, när det insprutas i en främmande, men av motsvarande sjukdomsalstrare angripen organism.

Den av Ehrlich uppställda hypotesen har haft mycket stor betydelse som arbetshypotes, i det den, åtminstone provisoriskt, förklarat en mängd hithörande förhållanden och därigenom öppnat perspektiv, som i sin ordning stimulerat till nya forskningar. Hypotesen har emellertid på sista tiden blivit starkt angripen, bland annat av två Lundensiska forskare, professorerna Forsman och Bang. Diskussionens skärpa synes i ej ringa grad ha ökats därigenom, att det bland Ehrlichs lärjungar finnes ett icke obetydligt antal unga medicinare, till stor del av judisk börd, för vilka det varit huvudsak att på kortast möjliga tid åstadkomma ett doktorsarbete, och som dessutom gått till arbetet med den förutfattade avsikten, att åstadkomma bevismaterial för den anfäktade sidokedjeteorin. Men Ehrlichs egen redbarhet är, lika väl som hans vetenskapliga genialitet, höjd över allt tvivel, och helt visst skulle ingen av hans motståndare misstyckt, om han fått ett odelat Nobelpris.

* * *

ELIAS METSCHNIKOFF,

som i likhet med Ehrlich är av judisk börd, föddes 1845 i Charkow (Ryssland), där han erhöll sin första vetenskapliga utbildning. Under åren 1870—72 var han professor i zoologi i Odessa och har sedermera vistats dels i Tyskland, dels i sitt hemland och slutligen under de sista decennierna i Paris, där han för närvarande är andre chef för Pasteurinstitutet. Efter att i förstone ha sysslat huvudsakligen med rent zoo-

logiska ämnen, såsom medusornas, insekternas och tusenfotingarnas utvecklingshistoria övergick Metschnikoff under åttiotalets första hälft till det forskningsfält, där han gjort sina banbrytande arbeten. Dessa beröra immunitetsläran, inflammationernas jämförande patologi, toxiner och antitoxiner m. m.

Sitt vetenskapliga rykte har Metschnikoff grundlagt redan för tjugofem år sedan, då han (1883) framkom med sin berömda fagocytosteori. Kärnpunkten i denna teori är, att de vita blodkropparna uppsöka och förtära i organismen inträngda bakterier och på detta sätt spela en mycket viktig roll som ett slags renhållningspolis gentemot bärarna av smittosamma sjukdomar. Första uppslaget till denna fagocytosteori synes Metschnikoff ha fått genom studiet av de smittosamma sjukdomarnas förlopp hos de små, i dammar och andra vattensamlingar mycket ofta förekommande kräftdjur, som tillhöra släktet Daphnia och på svenska kallas vattenlöss. Dessa småkryp, som vunnit en viss ryktbarhet genom sin förmåga att fortplanta sig genom obefläckad avlelse, äro alldeles genomskinliga, så att man under mikroskopet kan direkt iakttaga vad som försiggår i deras inre. Det var i främsta rummet denna egenskap, som gjorde dem till ett så utmärkt studiematerial för Metschnikoff, som anställde sina undersökningar på en art (Dahpnia magna), hämtad ur reptilbassängen i Jardin des Plantes i Paris. Här som på andra ställen hemsökas vattenlössen ofta av smittosamma sjukdomar, bland vilka den intressantaste är den, som framkallas av en parasitsvamp (Monospora bicuspidata), och vars förlopp

Metschnikoff själv i ett av sina arbeten skildrar på följande sätt:

Bland de talrika individerna av detta lilla kräftdjur finner man enstaka exemplar, som utmärka sig genom en vit-mjölaktig färg. Undersöker man dessa under förstoringsglaset, finner man, att deras kroppshålighet är nästan fullkomligt uppfylld av små avlånga eller stavformiga kroppar, som antingen ligga hopade intill hjärtväggen eller också simma omkring i kroppsvätskan. Dessa stavformiga kroppar äro just parasitsvampar, som fortplanta sig genom knoppning alldeles som jästsvamparna. En Dahpnia, som på detta sätt blivit uppfylld med inträngda svampar, slutar snart sina dagar som ett lik, fullpackat med mogna sporer. Andra Daphnior, som nära sig av allehanda avfall på dammens botten, sluka de stavformiga sporerna, och smittas genom matsmältningskanalen, vars vägg genomborras av de inträngda parasiterna, som på detta sätt bana sig väg till kräftdjurets kroppshålighet. Men knappt har inkräktaren nått hit, förr än han dukar under för de vita blodkropparna, som ditförts av blodströmmen. Dessa senare äro enkla celler, som nästan alla sådana osynliga för blotta ögat, men utrustade med förmågan att utsända utskott, påminnande om fångstarmar, som sedan kunna indragas. När en sådan blodkropp (leukocyt) kommer i beröring med den inträngda parasitsvampen, sluter han fienden i en omfamning, som har högst märkliga följder. Den av blodkroppen omslutna svampen förlorar att börja med sina regelbundna konturer, blir fylld av håligheter och förvandlas slutligen till en

[illegible] i vilken man omöjligen [illegible] den förstörda svampen, om man [illegible]. Att denna förstörelse-process [illegible] av blodkroppens verksamhet, kan man tydligt se på sådana svampindivider, hos vilka endast ena halvan omslutes av blodkroppar, medan den andra är häftad intill kroppshålans vägg; i sådana fall är det endast den av blodkroppar omslutna delen, som undergår den ovan beskrivna förändringen, den andra delen förblir fullkomligt oskadd. Inträngа samtidigt många svampindivider i kroppshålan, anrycka även massor av vita blodkroppar, så det uppstår en slags infiltrering, jämförlig med den som uppkommer vid mekaniska sårnader. Man har sedermera även funnit, att detta massvisa uppträdande av leukocyter beror därpå, att dessa *lockas* av vissa i parasitsvampen befintliga ämnen, alldeles som vissa bakterier styra in i ett rör, fyllt av buljong eller sockerlösning; fyller man ett fint rör med en dekokt på någon sjukdomsalstrande bakterie, och inför man ett sådant rör under huden på t. ex. en kanin, så vandra de vita blodkropparna massvis in i röret, så att detta ofta blir alldeles tilltäppt av leukocyter. Förmågan att förstöra bakterierna beror hos leukocyterna på avsöndringen av ämnen, som till sina verkningar i princip överensstämma med magsaften hos de högre djuren, d. v. s. ha förmågan att upplösa äggvita och liknande ämnen.

Det verkliga förloppet vid en s. k. infektionssjukdom gestaltar sig alltså som en kamp mellan de vita blodkropparne och de inträngda parasiterna (mesta-

dels parasiter), och allt efter som den ena eller andra parten segrar, häves sjukdomen eller blir dödlig. Metschnikoff kunde ofta under mikroskopet fullfölja sjukdomens förlopp hos enstaka individer av de genomskinliga Daphniorna och direkt iakttaga, hur leukocyterna gjorde kål på alla inträngda svampindivider, varefter djuret tillfrisknade. I andra fall, då svampen tack vare särskilt gynnsamma omständigheter kunde föröka sig mycket snabbt, inträdde motsatta förhållandet, djuret dog.

Enligt detta åskådningssätt, som grundats av Metschnikoff och sedan i detalj utförts av honom och hans talrika lärjungar, gestaltar sig även hos de högre djuren och hos människan de smittosamma sjukdomarnas förlopp i princip på samma sätt som hos Daphniorna, d. v. s. som en kamp mellan organismens vita blodkroppar och inträngda bakterier. Utrymmet förbjuder oss att närmare ingå på dessa mycket komplicerade och delvis omstridda förhållanden, men däremot kan det måhända vara skäl att med några ord beröra en annan icke mindre intressant sida av leukocyternas verksamhet, som även den undersökts av Metschnikoff. Det gäller den roll, som leukocyterna spela vid de processer, som försiggå när en organism *åldras*.

Det är en känd erfarenhet, att musklerna hos gamla djur äro betydligt hårdare och segare än hos yngre individer; detta beror därpå, att den ursprungliga muskelvävnaden ersatts av hård vävnad, den s. k. bindväven. Vid framskriden ålder drabbas även andra organ av denna omvandling; i hjärnan försvinna

nervcellerna allt mer och mer och ersättes av ett slags bindvävsceller, i levern och njurarne drabbas körtelcellerna av samma öde, och i äggstockarna undanträngas äggen på samma sätt av bindvävnadsgrupper.

Människokroppens ålderdomsstadium, eller som man också kallar det, den senila degenerationen, karaktäriseras alltså av en kamp mellan de högre, ädlare cellerna och de enklare, lägre elementen, varvid de senare vinna överhanden. Denna seger yttrar sig i de s. k. senila symptomen: nedsättning av intelligensen, störningar i näringsförloppen, svårigheter vid blodreningen o. s. v. Det egendomligaste härvidlag är måhända, att detta förstörelsearbete utföres just av sådana blodkroppar, som under normala omständigheter ha till uppgift dels att göra jakt på och förtära i blodet inkomna bakterier, dels att i händelse av åderbristning upplösa det levrade blodet och hålla banan fri. Det är särskilt dessa senare, som vid ålderdomsdegenerationen vandra in i de ädlare organen, förstöra dessas element och i stället alstra grov och hård bindväv.

Nu är det tydligt, att om det kunnat lyckas läkekonsten att understödja och stärka de värdefullare cellelementen i kampen mot dessas fiender, leukocyterna, så vore detta liktydigt med att *fördröja åldrandet*. På grund av sina vetenskapliga erfarenheter anser Metschnikoff, att detta även är möjligt, nämligen genom insprutning av vissa vätskor, bestämda sorters sera. Om man vill erhålla ett serum, som stärker njurarna, så förfar man så, att man i ett annat djurs (t. ex. en hästs) blod inför fint söndermald njur-

substans av människan. Efter några veckor har då det ifrågavarande djurets blod undergått en egendomlig förändring: insprutas nämligen detta blod i ådrorna på en människa, så verkar det förstörande just på njurarne, för så vitt det införes i större mängder. Insprutas däremot smärre mängder av det på detta sätt preparerade hästblodet, så erhåller man direkt motsatta resultat, i det att de ifrågavarande organen, i detta fallet njurarna, stärkas och bli motståndskraftigare gent emot de vita blodkropparnas angrepp.

I ett för den stora allmänheten avsett arbete, som utkom för ett par år sedan under titeln "Studier över människans natur, en optimistisk filosofi" och som även översatts till svenskan, profeterar Metschnikoff, stödd på ovan relaterade förhållandena, om en framtida guldålder, då människan skall kunna uppfylla sin verkliga bestämmelse, som den judiske optimisten finner bestå däri, att man med ostörd hälsa lever livet fullt ut till dess naturliga gräns. I stället för att ålderdomen i våra dagar ofta företer en bild av egoism, trångsynthet och intellektuell svaghet, skola framtidens åldringar in i det sista bibehålla sina själsförmögenheter oförminskade, och dessa gamla män, som övervunnit sina lidelser, men äga ett långt livs rika erfarenhet, skola, menar Metschnikoff, på ett helt annat sätt än den oerfarna och av passioner jäktade ungdomen vara vuxna de sociala och politiska värven.

Här är det ej längre naturforskaren, ännu mindre filosofen, utan en tämligen pedantisk utopist, som för ordet, och samtidigt erinras man om, att Metschnikoff härstammar från det folk, som av ålder satt den hög-

sta lyckan i att länge leva på jorden. Man kan knappast tänka sig ett mera slående vittnesbörd om den judiska rasens filosofiska sterilitet än denna Metschnikoffs optimistiska filosofi, vars rätta titel borde vara "framtidens hygien". Men denna hans andliga begränsning hindrar naturligtvis icke, att Metschnikoff genom sina glänsande vetenskapliga upptäckter och sin varmhjärtade strävan att göra dessa upptäckter fruktbara för hela mänskligheten hör till de forskare, vilkas namn kommer att leva i århundraden och längre.

Anmärkningar.

Hela innehållet i föreliggande volym har förut varit publicerat som artiklar i tidningen »Arbetet».

* * *

Det inlägg av prof. Arrhenius, som föranledde B. L:s i föreliggande volym sid. 176—179 återgivna slutreplik i diskussionen om självalstring eller panspermi, var — med utelämnande av ingressen — av följande innehåll:

Vad till en början »livskraften» angår, vars omnämnande synes B. L. »föga lyckligt», vill jag erinra därom att märket »Gilbert» i Aftonbladet omtalat livskraften såsom möjligen varande en energiform och att jag på det bestämdaste yttrat mig mot en sådan uppfattning. Däremot har jag vid omtalandet av Gilberts mening anfört att jag har ingenting att invända mot att beteckningen livskraft användes, blott man ej antager densamma vara en kraft i mekanisk bemärkelse. Språkbruket tillåter detta, då det talas om »kemisk kraft», som alls icke är någon kraft i mekanisk mening.

Angående frågan om evigheten vill jag tillåta mig att nämna, att i enlighet med det matematiska oändlighetsbegreppet menar man exempelvis med uttrycket att »tiden är evig» den egenskap hos tidsbegreppet, att om jag tänker mig ett tidsmoment i framtiden, så kan jag alltid tänka mig en tid, som kommer efter detta tidsmoment, hur avlägset det än må vara i framtiden. På likartat sätt kan man säga att även den förflutna tiden är »evig». Om således jag påstår att »livet är evigt» eller att, såsom B. L. hellre önskar, att »äggvitan bestått i evighet», så betyder detta endast, att jag väl kan föreställa mig att levande varelser och äggvita funnits i ett tidsmoment hur långt avlägset som helst i förgången tid och även i de näst föregående tidsmomenten. Naturligtvis tänker jag då icke blott på jorden, som sannolikt en tid varit gasformig, utan ock på alla andra planeter i universum. Att detta är något »motbjudande för den vetenskapligt skolade tanken», såsom B. L. påstår, kan jag icke alls förstå.

Herr B. L. tror, att jag haft otur, då jag påstår, att ingen fysiker eller mekaniker är villig att medge, att »livet är en rörelseform», såsom B. L. antar det vara. Han anför däremot Helmholtz' utomordentliga auktoritet. Av det citerade yttrandet av H. framgår emellertid, att han alls icke yttrat, att livet är en rörelseform. H. talar om »livets rörelseform», men därmed menas endast den rörelseform, som till skillnad från andra rörelseformer, återfinnes endast hos levande väsen. Detta synes mig alldeles särskilt framgå av det av B. L. kursiverade stället: »Vad som alltjämt består hos den särskilda individen är liksom hos lågan och hos vågen blott rörelseformen, som oavlåtligt drar in ny materie i sin virvel och åter utstöter den gamla.» Låtom oss med B. L. ersätta »den särskilda individen» med »livet», varemot jag i detta sammanhang ej finner något att invända, så är det klart, att om H. menat att livet är en rörelseform så har han också menat att lågan och vågen äro rörelseformer. Att han menat detta är i högsta grad osannolikt. En låga är en strålande gasmassa, vars energiförlust täckes genom kemiska processer. En vattenvåg är, såsom H. själv säger, uppbyggd av ständigt nya vattendelar, och det kan man väl näppeligen säga om en »rörelseform». Däremot äro visa rörelseformer karaktäristiska för livet (levande individer), andra för lågan, och åter andra för vågen och dessa kallar H. »livets rörelsform» o. s. v.

Jag tror mig således på det allra bestämdaste kunna betvivla, att Helmholtz påstått, att livet är en rörelseform».

Jag betygar B. L. min tacksamhet för, att han nu »medger såsom teoretiskt möjligt, att organismer finnas, vilkas sporer på det av mig antagna sättet kunna spridas i världsrymden» och att han således ej längre betecknar min åsikt som ett »kuriosum». Det var mot denna sistnämnda värdesättning jag nödvändigt måste opponera mig.

För övrigt tror jag, att B. L. och jag i vetenskapligt avseende arbeta för ungefär samma mål. Jag tror, att vi närma oss detta säkrare genom en enkel och lugn framställning av de vunna resultaten, om dessa också någon gång äro ej allt för lysande, än genom uttalande av paradoxer sådana som »livet är en rörelseform», vilka nödvändigt verka stötande för den objektive forskaren.

Jag vill också betyga min tacksamhet för B. L:s stora intresse i denna fråga.

INNEHÅLL.

I.

Sida

Viktor Rydberg som filosof 7
Viktor Rydbergs vapendragare 16
Blå dunster 24
Än en gång Rydberg 36
Våra framstående män och prof. P. Fahlbeck 48
En Linnébiografi 56
Underliga festpreludier 67
Carl von Linné 75

II.

Om döden och uppståndelsen 93
Filosofi och naturvetenskap 101
Prof. Norström och naturvetenskapen 111
Det eviga livet 123
Vetenskap och gudstro 130
Kulturidalism 145
Hæckels världsgåtor 154
Världarnas utveckling 158
Självalstring eller panspermi 168
Hæckels, Ostwald, Chwolson och — Vitalis Nordström . . 180
Henri Bergsons filosofi 190
Materialism och vetenskap 199

III.

Populärvetenskaplig litteratur I—XIII 209
Alkoholfrågan 249
Nobelpristagare 253

SOCIALISTISK JOURNALISTIK

SOCIALISTISK JOURNALISTIK

UR

BENGT LIDFORSS'

EFTERLÄMNADE SKRIFTER

FÖRSTA DELEN

SOCIALA, POLITISKA OCH
BLANDADE SPÖRSMÅL

ANDRA FÖRÄNDRADE UPPLAGAN

AKTIEBOLAGET FRAMTIDENS BOKFÖRLAG :•: MALMÖ

Copyright 1921 by
Aktiebolaget Framtidens Bokförlag
Malmö

TRYCKERIAKTIEBOLAGET FRAMTIDEN, MALMÖ 1921.

FÖRFATTARENS FÖRORD TILL FÖRSTA UPPLAGAN.

Den titel, varunder dessa uppsatser publiceras, behöver måhända några ord till kommentar.

Beteckningen »socialistisk journalistik» har författaren valt icke blott av det skälet, att alla här intagna uppsatser redan förut varit tryckta i tidningen »Arbetet», utan även för att markera, att det föreliggande urvalet framträder utan alla litterära anspråk och följaktligen icke bör betraktas under någon litterär synvinkel. Vad jag åsyftar är endast att efter måttet av tid och krafter lämna ett bidrag till det i Sverge pågående folkupplysningsarbetet, ett bidrag närmast jämförligt med studentföreningen Verdandis småskrifter, men något friare i formen och med mera utpräglad tendens. Det är alltså icke litterärt snickrad spaltfyllnad, utan saklig tendensjournalistik, som här bjudes allmänheten. Även journalistiken kan ju i sina högre former bli en konst, som ställer fordringar på sina utövare; men denna konst är jag ej mäktig, och jag fruktar starkt, att många av pressens

mån ej ens torde vilja erkänna dessa alster som journalistik, bland annat därför, att hela framställningen, från första raden till den sista, är besjälad av en respekt för sanningen, som måste väcka den mondäne yrkesjournalistens livliga antipati.

Lund i april 1907.

Bengt Lidforss.

UPPSATSER I SOCIALA OCH POLITISKA SPÖRSMÅL

DARWINISM OCH SOCIAL-VETENSKAP.

I.

(1903, dec.)

Under de sista årtiondena har det på kontinenten, särskilt i Tyskland, blomstrat upp en hel litteratur, som med stöd av den modärna utvecklingsläran söker stämpla socialismen som en irrlära, lika osann och kulturfientlig som de kristnas lära om ett paradis på andra sidan graven. Första uppslaget till denna kampanj mot socialismen gavs för snart trettio år sedan av den berömde naturforskaren Häckel, som trots sina glänsande förtjänster på biologiens område, som filosof och socialpolitiker dock stundom röjer en obestridbar ytlighet. Gent emot Virchow, som på naturforskarmötet i München 1877 utslungat anatemat: »darwinismen leder direkt till socialism», sökte Häckel fastslå, att utvecklingsläran, som stöder sig på lagen om de bästas överlevande i kampen för tillvaron, allt igenom vore en aristokratisk lära och som sådan det säkraste motgiftet mot socialismens absurda jämlikhetsteorier. Samma tema har sedermera i olika tonarter varierats av en mängd forskare på

[illegible] antropologen [illegible] är på en [illegible] grundtankar [illegible] sammanhållningen. [illegible] sociala [illegible] över- [illegible]. Dessa [illegible] endast kultur- [illegible] faktorer som genom [illegible] skarpa kamper [illegible] åstadkomma en utjämning av de [illegible] och med detsamma bana vägen för den mänskligheten [illegible] som ensam bör ha privi- legium att leva. [illegible] och med storstädernas enorma barnadödlighet förklarar en av dessa optimistiska socialpolitici (Zacharias) för en utmärkt tingens ord- ning: det är ändå porten, genom vilken alla de unga liv, för vilka ingen plats finnes dukad vid naturens stora gästabud, avlägsnas ur världen». Det låter ju nästan som en djupt kristen cynism.

Denna falska utläggning av darwinismen, som naturligtvis även funnit eftersägare i vårt land, har på senare åren framkallat energiska protester. Professor Enrico Ferri har redan för åtskilliga år sen gendrivit de Häckelska påståendena i en glänsande skrift, som glädjande nog i dagarna börjat utges på svenska från Björck och Börjessons förlag under titeln »Socialism och modärn vetenskap». Ännu grundligare har denna anti-socialistiska tillämpning av darwinismen avslöjats av en tysk forskare, Arthur Ruppin, vars nyligen utkomna arbete »Darwinismus und Socialwissenschaft» bör kunna påräkna intresse långt utanför fackmännens krets.

Den centrala frågan, som Ruppin söker besvara

i sitt arbete, är då i vad mån utvecklingslärans principer kunna tillämpas på det sociala området. Variabilitet, ärftlighet och kamp för tillvaron äro de faktorer, genom vilkas samverkan utvecklingen av lägre former till högre möjliggöres i fria naturen, och såsom varande en djurart, homo sapiens, är även människan till en viss grad underkastad dessa lagar. Men därmed är det naturligtvis icke sagt, att de medel, som den blinda naturen använder för att driva utvecklingsmaskineriet framåt, verkligen också äro de ändamålsenligaste och att kulturmänniskan för alla tider skall vara tvungen att gå samma väg som naturen. När det gäller vilda växter och djur, så är påtagligen kampen för tillvaron och det härur framgående naturliga urvalet det medel, varigenom varje växt- och djurart bevaras i möjligast livskraftiga skick; men i det mänskliga samhället kan samma resultat uppnås på helt andra vägar. Antag t. ex. att det gäller att göra européerna motståndskraftiga gent emot tropikernas febersjukdomar. Naturen skulle då förfara så, att den på det naturliga urvalets väg läte miljoner och åter miljoner individer duka under för sjukdomen och blott de individer som voro oemottagliga för smittämnet finge tillfälle att fortplanta sig; på detta sätt skulle efter årtusenden slutligen en motståndskraftig ras komma till stånd. Kulturmänniskan går däremot en genväg och uppnår samma resultat med ett slag, genom insprutning av vissa läkemedel, liksom man gör sig oemottaglig för koppor genom vaccination och neutraliserar ormgift genom insprutning av med konst framställda motgift.

Redan härav framgår det tydligt nog att man måste använda stor försiktighet, så snart man vill tillämpa från naturvetenskapens fält vunna principer på de sociala företeelserna. Särskilt gäller detta om det naturliga urvalets princip, som av reaktionära socialpolitici alltjämt framhålles som de vises sten, på vilken socialismen måste stupa.

Med naturligt urval förstår man som bekant det faktum att i fria naturen de starkaste och bäst anpassade individerna bestå i kampen för tillvaron, medan de svagare och mindre väl anpassade duka under. Då nu segervinnarna, tack vare ärftlighetens lag, lämna sina fördelaktiga egenskaper i arv åt avkomlingarna, mellan vilka en ny strid äger rum med samma resultat, så är det klart att det naturliga urvalet i den fria naturen ständigt verkar därhän, att artens livskraft hålles på den högsta möjliga nivån, och varje ingrepp, som hämmar det naturliga urvalets gång, måste nedsätta artens livsduglighet. Överförd på människosläktet skulle alltså denna lära betyda, att socialismen, som söker tillförsäkra varje människa en värdig existens, är en alltigenom kulturfientlig rörelse. Men det är just denna tillämpning av darwinismen som är grundfalsk. Människan är visserligen ett naturväsen, ett djur, men hon intar dock i väsentliga punkter en så bestämd särställning gent emot hela den övriga djurvärlden, att de från den övriga organismvärlden hämtade lärdomarna allt som oftast göra fullständigt bankrutt, så snart de överföras på det sociala området.

Redan det faktum, att människan är den enda

organiska varelse, som känner bruket av *verktyg*, försätter henne med ett slag i en helt annan situation än de andra djuren, som endast äga *organ*, men icke verktyg. Ett rovdjur, vars synförmåga försvagas, är dömt till snar undergång, men en närsynt människa kan med glasögon och kikare se mer än det bästa indianöga, och en fysiskt svag människa kan med ångmaskinens hjälp uträtta mer än vad hundratals jättar förmå.

En annan viktig skillnad mellan djurvärlden och det mänskliga samhället ligger i den *arbetsfördelning*, som alltid infinner sig på högre kulturstadier och som sätter den civiliserade människan i stånd att av många yrken välja det, som bäst överensstämmer med hennes naturliga anlag. Härigenom får det naturliga urvalet en helt annan karaktär på det sociala området än inom djurvärlden, där artens alla individer äro dömda att framleva sitt liv inom fullkomligt samma livssfär.

Ännu meningslösare blir talet om det naturliga urvalets betydelse på det sociala området, om man tar i betraktande de rättsliga förhållanden, som existera i vår tids kultursamhällen. Här ärver individen icke blott *fysiologiskt* sina kroppsliga och psykiska egenskaper, utan även *rättsligt* sin förmögenhet och till en viss grad även sin sociala ställning. Våra dagars proletär, hur begåvad och kraftfull han än må vara, är därför i de allra flesta fall på förhand dömd till ett liv i materiell och andlig försakelse; att tala om en kamp för tillvaron mellan en fattig proletär och en miljonärson vore ju enbart löjligt. Därför

kan en i kroppsligt och andligt hänseende mycket rikt utrustad individ *socialt* sett vara mycket svag.

Denna fundamentala skillnad mellan naturligt och socialt urval belyses av Ruppin genom en del synnerligen lärorika exempel från dödlighetsstatistiken. Redan i fråga om dibarnen visar det sig klart och tydligt, att segern i kampen för tillvaron, d. v. s. bevarandet av livet i främsta rummet, beror *icke på barnens individuella motståndskraft utan på föräldrarnas förmögenhetsvillkor.* Enligt Conrad ställde sig dödlighetsprocenten för inom äktenskapet födda barn i Halle under första året på följande sätt:

	Åren 1858—62	1870—74
Högre klasser	13,04	10,01
Hantverkare	15,83	19,98
Arbetare	16,28	20,26

Denna lilla tabell är intressant i mer än ett hänseende. Medan under åren 1858—62 dödligheten hos arbetarklassens småbarn var betydligt större än hos överklassens, har förhållandet under perioden 1870—74 ändrats därhän, att dödligheten för överklassbarnen minskats ungefär lika mycket som den tilltagit för arbetarbarnen.

Liknande förhållanden har man konstaterat från andra ställen i Preussen, i Köpenhamn o. s. v. Överallt visar det sig, att det i främsta rummet *är föräldrarnas förmögenhetsvillkor, som bestämmer barnadödligheten,* vilket även bekräftas av de undersökningar som anställts beträffande dödligheten hos barn födda inom och utom äktenskapet. I Preussen ge-

staltar sig enligt den officiella statistiken dödlighetsprocenten för barn under ett år på följande sätt:

	Inom äktenskapet	Utom äktenskapet
1880—84	19,50	35,53
1885—89	19,38	35,52
1890—94	19,23	35,44
1895—99	18,83	35,26

Då det ej finns någon grund för antagandet, att de utom äktenskapet födda barnen från början skulle vara mindre kraftigt byggda än de »äkta», så framgår det av ovanstående tabeller (som ställa sig ungefär på samma sätt för andra europeiska länder), att det även här i främsta rummet är de sociala förhållandena, d. v. s. föräldrarnas förmögenhetsvillkor, som bestämmer dödlighetsprocenten för barnen. Ett naturligt urval till förmån för de fysiskt starkare kan först göra sig gällande i andra rummet och om en utgallring av de intellektuellt mindervärdiga kan det ju här alls icke vara tal.

Yrkets och förmögenhetens inflytande på dödligheten yttrar sig också hos vuxna personer och bevisar att också härvidlag »de livsdugligastes överlevande» förvandlas till ett överlevande av dem, som äro sysselsatta vid angenäma och hälsosamma yrken. I England ställa sig t. ex. dödlighetssiffrorna för män mellan 25—65 år på följande sätt (1880—82):

För hela manliga befolkningen ..	1,000
Präster	556
Lantbrukare	631

Lärare	719
Läkare	1,122
Arbetare	2,020

Det visar sig att även här överklassens män, i främsta rummet prästerna, ha betydligt större utsikter att uppnå hög ålder än arbetarna, vilket naturligtvis i främsta rummet beror på gynnsamma yttre livsomständigheter. Det är socialt urval som här äger rum, icke ett naturligt; och ingen förnuftig människa lär väl vilja påstå, att ett urval i den riktning, som ovanstående siffror ange, sker till mänsklighetens fromma och förädling.

Det vore emellertid helt visst att göra Darwin orätt, om man ville göra honom ansvarig för de angrepp, som i darwinismens namn riktas mot socialismen. Tvärtom kan Darwin själv sägas ha uttalat den modärna socialismens grundtanke, då han i sitt verk om människans härstamning yttrar att »alla människor måste beredas tillfälle till en fri tävlan och de dugligaste få varken genom lag eller tradition hindras att uppnå det bästa möjliga resultat».

II.

(1904, jan.)

Bland de villomeningar, mot vilka Viktor Rydberg drog i härnad under senare delen av sin levnad, intog den Darwinska läran om kampen för tillvaron, överförd på det sociala och moraliska området, ett hedersrum. Det var, menade Rydberg, den mänskliga självviskheten, som genom att lyssna utanför vetenskapens dörr uppsnappat talet om kampen för tillvaron och sedan med detta slagord sökte överskyla sina lumpna strävanden. Sin vana trogen lämnar Rydberg läsaren i okunnighet om, var dessa förkunnare av egoismens nya evangelium egentligen voro att söka. Men som illustration till texten anför han en historia om en fransk medicine studerande, Lebicz, som fjorton dagar efter det han hållit ett föredrag om urvalets berättigande på det sociala området gick bort och slog ihjäl en gammal mjölkförsäljerska, vars pengar han behövde för att exploatera en upptäckt, han trodde sig ha gjort.

Man kan knappast förtänka den Rydbergska läsekretsen, om den efter denna fingervisning fattat saken så, att dessa självviskhetens evangelister huvudsakligen äro att söka bland dem, som gripits av vad skalden kallar »omstörtningsraseri», d. v. s. bland radikaler, socialdemokrater och anarkister. Hade nittiotalets

Viktor Rydberg haft mera känning med den tid, vari han levde, så skulle han kunnat säga sina läsare, att det från första stund just varit de samhällsbevarande elementens talmän, som sökt tillämpa den Darwinska läran om kampen för tillvaron och det naturliga urvalet på det sociala området för att därigenom smida ett vetenskapligt vapen mot socialismen. Vi påvisade här ovan det grundfalska i denna biologiska antisocialism, som i de flesta fall endast innebär ett försök att vetenskapligt motivera en brutal överklassegoism.

Det är emellertid icke endast mot socialismen, som dessa samhällsbevarare på darwinistisk grund rikta sina angrepp. Det anfördes redan i den föregående artikeln, hurusom en av dessa optimistiska socialpolitici (Zacharias) förklarat storstädernas enorma barnadödlighet för en utmärkt tingens ordning, nämligen som »den port, genom vilken alla de unga liv, för vilka ingen plats finnes dukad vid naturens stora gästabud, avlägsnas ur världen». Är detta resonemang riktigt, så ligger den slutsatsen nära till hands, att alla åtgärder som gå ut på att minska dödligheten under de första levnadsåren äro av ondo, enär genom sådana åtgärder det naturliga urvalets sovrande kraft trubbas av. I själva verket har också en statistiker på det medicinska området, *Rahts*, nyligen sökt bevisa, att stark dödlighet bland barnen medför en höjning i levnadsåldern för de efterlevande, alltså verkligen frambringar en livskraftigare ras. Än mer: hela vår modärna hälsovård, som till

stor del är en frukt av målmedveten forskning, stämplas av dessa socialdarwinister som en inrättning, den där visserligen gagnar individen, men däremot *skadar släktet*, enär den icke blott skyddar fysiskt svagare individer för undergång utan även sätter dem i stånd att uppnå den ålder, då de kunna lämna sina svagheter i arv åt avkomlingar. Ju häftigare kampen för tillvaron rasar, ju hänsynslösare de undermåliga exemplaren rotas ut genom sjukdomar, dålig kost o. s. v., desto kraftigare måste rasen som sådan frodas och blomstra. Det är därför, mena dessa sociologer, ett fullkomligt dåraktigt, ja, förkastligt förehavande, att söka undanrödja dessa skadligheter, som i själva verket äro nyttiga faktorer; och därest icke vår tids filantropiska hälsovård snart upphör att gäcka dessa naturens visa inrättningar, så måste inom kort en släktets allmänna urartning bryta in.

Det är klart att åsikter sådana som dessa, vilka för övrigt uttalas av ganska framstående specialforskare, måste finna en livlig resonans hos den del av vår överklass, som energiskt motsätter sig alla reformer gående ut på att höja de breda lagrens andliga och materiella levnadsvillkor. Vilka besparingar kunna ej stat och kommun göra sig, den dagen de som makten hava fått klart för sig, att medicin och hygien endast vållar släktets degeneration! Och märk vidare, även sådana företeelser som nykterhetsrörelsen, skyddslagstiftningen o. s. v. bli från denna socialdarwinistiska ståndpunkt förbrytelser mot släktet. Alkoholen, som gör suparna ofruktsamma och dödar dem, be-

friar härigenom släktet från individer, som redan i förväg voro undermåliga; i stället för att nu verka därhän, att dessa karaktärssvaga och nervöst degenererade individer i tid hänge sig åt otyglad dryckenskap och gå under, innan de hinna avla barn, söker nykterhetsrörelsen rädda dessa stackars varelser åt livet och fortplantningen och begår därigenom en svår synd mot samhället. Alltså bort med medicin och hygien och nykterhet, om rasen skall bli blomstrande och stark!

Så paradoxa dessa satser än låta, så kan dock resonemangets logik ej bestridas. Men hur antagligt och bindande ett resonemang än må låta, naturforskaren måste dock alltid tillgripa *erfarenhetens* kontroll, om han ej vill riskera att beträda ödesdigra villovägar. Och det visar sig då att *erfarenheten* på så gott som alla punkter *fullständigt grusar de angrepp, man från s. k. darwinistisk ståndpunkt riktat mot hälsovård, nykterhetsrörelse, skyddslagstiftning* och likartade strävanden. Det är särskilt den framstående Münchenerprofessorn *Max Gruber*, som i en helt nyss utgiven skrift på ett slående sätt uppvisat haltlösheten av det socialdarwinistiska betraktelsesättet.

Gruber vänder sig i första hand mot det särskilt av Rahts gjorda påståendet, att en hög dödlighet bland småbarnen motsvaras av en hög levnadsålder hos de vuxna. Detta vederlägges direkt av dödlighetsstatistiken från Tyska riket, som för år 1894 gestaltar sig på följande sätt:

Av varje åldersklass dogo år 1894 på tusen individer

	mellan 0—1 år	1—15 år	15—60 år
Bayern	381	12,8	10,0
Hohenzollern	387	11,8	10,7
Würtemberg	314	13,0	10,0
Hessen	194	11,8	10,0
Hannover	158	10,6	9,5
Hessen-Nassau	153	11,8	9,9

o. s. v.

Enligt socialdarwinisternas teorier skulle man vänta, att Bayern och Hohenzollern, som uppvisa en mer än dubbelt så stor dödlighet hos barn under ett år än t. ex. Hannover och Hessen-Nassau, till gengäld skulle visa en högst betydligt minskad dödlighet hos de följande åldersklasserna. Faktiskt äger emellertid raka motsatsen rum, i det att Hannover och Hessen-Nassau båda visa en märkbart *lägre* dödlighetssiffra för de högre åldersklasserna än Bayern. Det ränsande och förädlande inflytande, som den höga barnadödligheten skulle utöva på rasen, visar sig alltså vid närmare påseende alldeles icke existera.

Samma förhållanden möta oss, om vi från Tyskland vända oss t. ex. till Grönland, eller rättare om vi betrakta förhållandet mellan Grönland och Danmark. På Grönland ha eskimåerna till följd av klimatets hårdhet att utstå en mycket hård kamp för tillvaron. I själva verket dör också ungefär en tredjedel av eskimåbarnen redan under första levnadsåret, men det oaktat är de högre levnadsåldrarnas död-

lighet hos eskimåerna 3—4 gånger så stor som hos befolkningen i Danmark.

I nästan alla länder kan man konstatera att barnadödligheten högst väsentligt avtagit på de sista årtiondena, det naturliga urvalet har alltså i hög grad försvagats, men det oaktat tilltar ej, som man ju enligt socialdarwinismen borde vänta, dödligheten hos de vuxna. Vårt eget land ger ett talande vittnesbörd i denna riktning, såsom nedanstående tabell visar:

Av varje (manlig) åldersklass dogo på tusen individer:

Ålder	1816—40	1881—90
0	179,70	119,98
1	47,90	35,85
10	5,10	4,71
30	10,90	6,73
50	24,40	13,15
70	80,40	52,55
85	269,00	209,21

Alldeles på samma sätt te sig förhållandena i Norge, där dödligheten avtagit i alla åldersklasser, fastän den hos barn under ett år endast utgör tre femtedelar av vad den var vid århundradets början.

Detta är endast några enstaka exempel gripna ur högen av det bevismaterial Gruber sammanfört.

Man kunde måhända gentemot denna bevisföring vilja invända, att uppnåendet av en högre levnadsålder i och för sig icke vittnar om ett större mått av

hälsa. Det ges emellertid även andra fakta, som med full säkerhet bevisa att en minskning av dödligheten ingalunda medför en försämring av rasens kroppskonstitution. I Boston, Leipzig, Turin och Köpenhamn har man på senare åren företagit uppmätningar av skolbarnens kroppslängd och vikt, och på alla dessa orter har det visat sig, att de rikas barn både äro högväxtare och väga mera än sina jämnåriga från fattigmans hem, oaktat dessa senare under sina första levnadsår äro utsatta för ett så intensivt »naturligt urval», att deras dödlighet ofta äro dubbelt så stor som överklassbarnens av samma ålder.

Lika illusorisk visar sig välsignelsen av det naturliga urval, som alkoholen påstås åstadkomma. Det är visserligen sant, att de värsta drinkarna ofta äro undermåliga allt ifrån födelsen, och att drinkarefamiljer ej sällan dö ut efter en eller ett par generationer. Så t. ex. fann Sullivan, att av 600 barn, födda av på dryckenskap begivna mödrar, endast 219 överlevde första året; en annan forskare, Arrivér, fann hos 81 drinkarefamiljer 382 barn, av vilka blott 164 uppnådde 6 års ålder, och bland dessa senare var en stor procent idioter eller behäftade med fallandesot, sinnessjukdom eller lungsot. Sådana familjer äro naturligtvis vigda åt en snar undergång. Men å andra sidan har man lysande exempel på, att alkoholen visst icke alltid utför sitt arbete med sådan raskhet: många alkholistfamiljer dö först ut i tredje —femte generationen, ja, man har t. o. m. exempel på drinkarefamiljer, som fortlevat i sju generationer och därunder givit upphov till över 1,200, mestadels

fysiskt och moraliskt förkomna individer. Vidare måste man komma ihåg, att alkoholen visserligen bidrager till att utrota degenererade subjekt, men å andra sidan förvandlar mångfaldiga från början fullt normala individer till undermåliga existenser. Vilken roll rent yttre omständigheter, val av yrke och umgänge m. m., spelar härvidlag, är alltför känt för att behöva närmare belysas.

Men vad som här ligger i öppen dag beträffande alkoholen, gäller även om alla andra skadliga faktorer, som av socialdarwinisterna prisas som medel att förädla släktet på det naturliga urvalets väg. *De svagaste och undermåligaste individerna gallras visserligen bort, men samtidigt skadas även de livsdugligare, och hela släktet tryckes ned på en lägre nivå än den som motsvarar dess inre utvecklingsmöjligheter.* Man behöver endast ge akt på de överraskande resultat, som nås i de s. k. feriekolonierna, där fattiga förkrympta barn på få veckor skjuta i höjden och öka sin vikt med många kilogram för att förstå, vilken oerhörd förbättring av vårt släktes genomsnittskonstitution som skulle kunna uppnås, blott de skadliga och hämmande yttre faktorerna röjdes ur vägen. Här har den medicinska vetenskapen en stor mission att fylla, men fullt fruktbringande kan dock dess arbete först bli den dag, då samhällsförhållandena omgestaltats på det sätt, socialdemokratin fordrar.

Dessförinnan torde vi även i Sverge ha fått göra den erfarenheten, som man redan gjort på kontinenten och i England, att nämligen vissa av Darwinismens lärosatser spelas ut som förkrossande argument,

icke blott mot socialismen, utan även mot alla strävanden som gå ut på att höja de breda lagrens andliga och fysiska nivå. Att vi här i Sverge ännu ej förnummit något hörbart eko av denna slags socialdarwinism, beror främst, för att icke säga uteslutande, på den djupa okunnighet, som besjälar vår överklass med hänsyn till allt vad biologisk forskning heter; det kunde på tal om sådant vara pikant nog att erfara huru många av våra riksdagsmän, som ha en aning om de enklaste elementen av utvecklingsläran. Men när man en dag i första kammaren menar sig få korn på, att den modärna vetenskapen, företrädd av så framstående forskare som Zacharias, Ammon, Rahts m. fl., proklamerar de svagas undergång som ett nödvändigt villkor för framåtskridande och välstånd, då kommer man nog även här att ta den misskända Darwinismen till nåder; och »Vårt Land» kan då med sin frommaste uppsyn konstatera, att icke blott den heliga skrift, utan även den modärna vetenskapen bjuder, att det finns rika, som leva och blomstra, och fattiga som svälta och gå under.

ONATURLIGT URVAL.

(1905, april.)

Till de mera anmärkningsvärda ting, varom de svenska rättegångsprotokollen ha att förtälja, hör onekligen en process, som strax efter Karl XII:s död utkämpades i en socken i Halland. Processen hade iscensatts av ortens giftaslystna kvinnor, och gällde giftorätten till en liten halt skräddare, som på grund av de många krigens manspillan var den ende manbare individen i socknen. Om den lille skräddarens själsförmögenheter har historien ej bevarat några uppgifter, men med vår nuvarande kännedom om ärftlighetslagarna kunna vi tämligen tryggt påstå, att den halländske paschans avkomlingar i fysiskt hänseende torde ha blivit skäligen vanlottade.

Denna historia är i all sin enkelhet en god illustration *till det onaturliga urval*, som nyare tiders krig utöva på folken. De friska och starka individerna utskrivas, gå i fält och lämna en som bekant ofta mycket stor procent kvar på valplatserna och lasaretten, medan de andra, som på grund av svaghet, sjukdom eller kroppsligt lyte blivit kasserade, tack vare det skedda urvalet, få sina chanser på äktenskapsmarknaden i väsentlig grad förökade.

Hårdast har målhända hittills Frankrike, tack vare de Napoleonska krigen, fått pröva verkningarna av detta onaturliga urval. Enligt en beräkning av G. Lagneau utskrevos under åren 1791 till 1799 2,080,000 man, av vilka ungefär en miljon omkommo; under åren 1799—1815 utskrevos ytterligare 3,153,000 man, av vilka en miljon stupade på slagfälten, medan en andra miljon avled genom sjukdom och umbäranden. Denna åderlåtning hade också till följd, att i Frankrike den manliga befolkningens medellängd visade ett märkbart sjunkande efter dessa krig; och det finns forskare, som med all aktning för den franska nationens glänsande kultur dock mena att denna nedskruvning av kroppslängden även har sin motsvarighet på det andliga området, att med andra ord Napoleonskrigen icke blott kvantitativt utan även *kvalitativt* skadat franska folket.

Man skulle emellertid begå ett stort misstag, om man trodde, att det endast är i krigstid som militarismen utövar detta folkfördärvande urval. Visserligen talas det ju från försvarsvänligt håll mycket om det stärkande och uppfostrande inflytande, som militärtjänsten utövar, och däri kan ju ligga *någon* sanning; men dessa fördelar uppvägas i stort sett högst väsentligt av de fördärvliga följder som militärlivet även i fredstid medför. Redan Darwin har gjort antydningar härom, likaså har redan för trettio år sedan schweizaren Fick framhävt en del hithörande förhållanden; det kraftigaste inlägget i denna fråga torde emellertid helt nyligen ha gjorts av en forskare från militarismens eget förlovade land, Tyskland, d:r

Schallmeyer, ur vars framställning vi återge följande punkter:

Myten om soldatlivets stärkande inflytande — i stort sett — vederlägges redan därav, att *dödligheten* hos de utskrivna soldaterna till följd av trångboddheten i kasernerna och tjänstens trånghet överallt *är betydligt större än hos samma åldersklasser av den från militärtjänst befriade delen av befolkningen.* På 1870-talet var dödligheten hos de europeiska arméerna enligt Oesterlens medicinska statistik i medeltal *dubbelt så stor* som hos de motsvarande åldersklasserna av civilbefolkningen. Visserligen har detta förhållande, tack vare förbättrad hygien, på senare åren i någon mån ändrats till det bättre; men denna förbättring är dock, som helt nyligen Daremberg framhållit, till stor del endast skenbar och beror därpå att svårt insjuknade soldater utskrivas innan de avlida, varigenom dödligheten i armén förminskas och i motsvarande grad stegras hos civilbefolkningen. Särskilt i franska armén har man under de senare åren sökt på detta sätt bevara skenet, när verkligheten blivit alltför kompromitterande.

Då man nu betänker att det härvidlag är frågan om unga män, som utskrivits som friska och starka individer, ter sig militarismens syndaregister på denna punkt synnerligen svårt.

Men sedan militärtjänsten är slut, göra sig dess skadliga verkningar gällande på ett annat område — på det ekonomiska. Medan de militärdugliga individerna under ett, två eller tre år fullkomligt hindrats från att utöva sitt yrke och sålunda blivit ekono-

miskt efter, ha däremot de som kasserats ostört kunnat gå sin gilla gång genom yrkeslivet. De senare ha alltså ett par års försprång, när det gäller att grunda ett eget hem och fortplanta släktet, ehuru de, vad den senare funktionen beträffar, just från släktets synpunkt i stort sett måste anses mindre värdefulla än de som befunnits dugliga för soldattjänsten. *På detta sätt blir fysisk svaghet i viss mån ett företräde, som militarismen uppammar och utvecklar.*

Man skulle kunna jämställa denna process med det onaturliga urval, som den katolska kyrkan under sin glansperiod i andligt avseende bedrev genom celibatet. En av de förnämsta forskarna på ärftlighetens område, Francis Galton, fäster uppmärksamheten på den stora förlust, som de katolska folken måste ha lidit, därigenom att de mest begåvade elementen under århundraden frånrycktes bondeståndet och dömdes till celibatets ofruktsamhet. Under medeltiden hade finare och mera begåvade naturer, som ville ägna sig åt vetenskap, litteratur eller konst, ingen annan tillflykt än kyrkans sköte, där de utan förbarmande dömdes till äktenskapslöshet. Den katolska kyrkan, säger Galton, förfor alldeles så, som om hon för släktets fortplantning med avsikt utsökte samhällets råare beståndsdelar; hon använde alldeles samma medel som en djuruppfödare skulle göra bruk av för att uppdraga vilda, råa och dumma naturer.

Samma Galton påpekar även det ödesdigra inflytande som den katolska kyrkan direkt — genom inkvisitionen — utövat på de romanska folken, särskilt på det spanska:

»Till följd av dödsstraff och fängslingar blev den spanska nationen i ungefär tre århundraden, mellan 1479 och 1781, berövad sina fria tänkare till antal av omkring 1,000 personer årligen, enär under denna tidrymd varje år i medeltal 100 personer avrättades och 900 kastades i fängelse. Under dessa tre århundraden blevo 49,000 personer brända på bål och 291,000 dömda till fängelse eller andra straff. Det är omöjligt, att någon nation skulle kunna tåla en sådan politik utan att taga svår skada med hänsyn till rasens godhet, liksom resultatet av denna politik tydligen är frambringandet av våra dagars inskränkta och vidskepliga spanska ras.» (Galton, Hereditary Genius.)

Det tolkfördärvande urval, som den katolska kyrkan genom celibat och inkvisition utövade under sin glansperiod, är numera en saga blott. Så mycket ödesdigrare ligger däremot militarismens mara över våra dagars Europa. Visserligen har Sverge ända till på sista åren sluppit tämligen lindrigt undan, men den tiden är som bekant numera förbi, och vi få nu göra oss beredda på att den militära anda, som hittills giort Tyskland till ett i många skandinavers ögon barbariskt land, så småningom även bryter in över Sverge.

Under sådana omständigheter ligger det ju nära till hands att iscensätta en stark antimilitarisk agitation och i själva verket har ju en sådan redan lätt höra av sig. Det torde emellertid kunna ifrågasättas, om det egentligen har någon praktisk betydelse att övertyga vår ungdom om omöjligheten för Sverge att försvara sig o. s. v.: de unga männen få ju exercera lika kvitt, vare sig de tro det ena eller andra. Men vad som bör inskärpas — nu och alltid — hos våra svenska beväringar, det är, att de under inga

omständigheter få rikta sina vapen emot egna landsmän, som kämpa för sin frihet och sin rätt. Det kravet blir aldrig fullt förstått, i varje fall i det kritiska ögonblicket aldrig åtlytt av andra än dem, som väckts upp till socialdemokratisk målmedvetenhet.

I *den* riktningen bör agitationen gå, så ordnar sig den andra saken av sig själv.

OKLARA LINJER.

(1906, april)

Det var härom dagen på en akademisk fest i Lund. En högt aktad akademiker, som annars icke är känd för intellektuella extravaganser, blev vid kaffet och likören så gripen av det allmänna expansionsbegäret, att han plötsligt började resonera politik med sin omgivning; och med den anspråkslöshet, som så vackert kontrasterar mot en kraschanprydd frack, bekände han, att han egentligen icke förstod sig på politik, men att det dock efter hans förmenande var stor skada, att vi ej fingo ett krig i somras. »Se, ett krig, skall jag säga kandidaten, det gör mycket gott — det rensar luften — och — piggar upp nationalkänslan.»

Det är oss ej bekant vad kandidaten svarade; han hade ju kunnat påpeka, att även smärre lokala olyckor, såsom t. ex. gruvkatastrofen i Courrières, kunna pigga upp det personliga modet ända därhän, att fattiga gruvarbetare dekoreras med hederslegionen. Han kunde också ha framhållit, att den nu pågående jordbävningen i Italien piggat upp den religiösa känslan till en sådan höjd, att myndigheterna måst tillkalla militär för att driva folket ur kyrkorna; och som moralen av det hela kunde han ha framhållit,

att den som i fosterlandets intresse önskar krig, icke heller bör försmå sådana försynens skickelser som gruvolyckor och jordbävningar.

Men människohjärnan är en underlig ting. Medan tron på jordbävningarnas kulturella betydelse icke har att glädja sig åt någon större popularitet, florerar tron på *krigets* kulturmission än i dag med till synes oförminskad livskraft. Ännu i nådens år 1906 sänder Sverges främsta lärdomsstad till riksdagen en man, som öppet proklamerar sin tro på det modärna kriget som skapare av kulturella värden; och den Hjärneska uppfattningen härvidlag delas icke blott av våra chauvinister, utan också av en mängd gott folk, som gemenligen gå under rubriken »de stilla i landet», och vilkas meningar, så absurda de än må vara, dock utgöra en bestämd ingrediens i den tankeröra, som kallas den allmänna opinionen.

Det är tydligt och klart, att det sociala upplysningsarbete, som socialdemokratin har på sitt program, icke minst måste rikta sig mot denna kulturfientliga tro på krigets välsignelser. En energisk och målmedveten agitation för fredstanken bör naturligtvis därför alltid kunna påräkna socialdemokraternas sympati och medverkan, även om man måste säga sig, att denna agitation är dömd bli av tämligen platonisk art, så länge ännu den politiska makten befinner sig hos de kapitalistiska och dynastiska intressenas målsmän. I Tyskland ha därför socialdemokraterna hittills stått tämligen skeptiska, delvis rent avvisande, mot den fredsagitation, som har en av sina förnämsta representanter i Bertha von Suttner.

I vårt eget land har arbetet för den mellanfolkliga fredens befrämjande på senare åren tagit formen av en antimilitaristisk agitation, som utan tvivel uppbäres av fullt rena motiv, men som i betänklig grad synes oss sakna målmedvetenhet och klara linjer. Vi tänka härvidlag icke på den Bergegrenska agitationen, som förklarar all fosterlandskänsla för dumhet och fördomar, uppmanar till hat mot officerare över lag och gärna skulle se att vi slukades av ett större land. Man kan med tanke på denna agitation endast gratulera vår svenska höger till att få gratis utfört det arbete, som andra länders reaktionärer endast få till stånd genom dyrt betalda agents provocateurs.

Nej, vad vi här tänka på är den antimilitaristiska agitationen, som numera bedrives av män ur våra egna led, vilkas ärliga uppsåt är lika solklart, som deras strävans mål är dunkelt. I främsta rummet är det de livaktiga och om agitationsarbetet i övrigt högt förtjänta socialdemokratiska ungdomsklubbarna som tagit hand om denna agitation, vilken särskilt koncentreras på den värnpliktiga ungdomen. Att man söker stålsätta denna ungdom mot den militaristiska andans brutaliserande inflytande är ju naturligt och riktigt; oriktigt synes det oss däremot, när man, som Centralstyrelsen för Socialdemokratiska Ungdomsförbundet proklamerar i sitt öppna brev till statsministern, icke blott vill som *frasen* lyder »opponera mot hela militärväsendet» utan också »*vända en bestämd spets mot den militära disciplinen såsom mekaniserande och dödande självkänslan*». För så vitt man ej, vilket naturligtvis icke varit meningen, med

disciplin endast åsyftat den militära *drillen*, synes oss denna ståndpunkt fullkomligt ohållbar, och detta på mycket enkla grunder.

Av den »protest», som de socialdemokratiska ungdomsklubbarna i »Arbetet» offentliggjort mot statsministern, synes det framgå, att klubbarna ställa sig på rent försvarsnihilistisk bas. Denna ståndpunkt, vilken som bekant icke är partiets, delas ju av många framstående män, i Ryssland Tolstoy, i Sverge Wicksell, och i Danmark av många avancerade vänstermän. Det är i varje fall en uppfattning, vilken naturligtvis som alla andra allvarligt menade åsikter bör ha fri och oantastad medborgarrätt både enskilt och offentligt. Men en målmedveten försvarsnihilist har, synes det oss, i praktiken endast två linjer att gå efter. Han kan antingen som Tolstoy agitera för allmän värnpliktsvägran och, om han själv är i den åldern, besegla sina ord med handling; eller han kan också, och även då är han fullt konsekvent, inskränka sig till att teoretiskt förfäkta sina åsikter och för övrigt söka nå sitt mål på parlamentarisk väg. Men att, som Socialdemokratiska Ungdomsförbundets Centralstyrelse nu proklamerar, infinna sig i kronans rock på lägerplatserna i den fasta föresatsen att »vända en bestämd spets mot den militära disciplinen» synes oss fullkomligt meningslöst både i teori och praktik; meningslöst, vare sig man är försvarsnihilist, eller i enlighet med det socialdemokratiska partiets program håller på ett folkligt försvarsväsen.

Det är naturligtvis icke vår mening att förneka värdet av en agitation, riktad mot militärväldet och

militarismens anda över huvud. Men det synes oss, som vore situationen här ungefär densamma som på det religiösa området. Vad det här kommer an på är icke att uppvisa ohållbarheten av en del bibelspråk, utan det gäller att bibringa folket modärnt vetande och upplysning, att väcka kunskapsbegäret och kritiken — så störtar den kristna vidskepelsen samman av sig själv. Och på samma sätt kräver kampen mot militarismen, om den verkligen skall bli till gagn, ett socialt upplysningsarbete, vars klart fattade syfte bör vara att göra vårt folks breda lager till målmedvetna socialdemokrater. Lyckas detta, så är redan mycket vunnet; lyckas det ej så blir den antimilitaristiska propagandans framgångar endast skensegrar, vilka ge en illusion av styrka, som man ej äger och som följaktligen kommer att svika i kritiska ögonblick.

RADIKALA ILLUSIONER.

(1905, aug.)

På vissa håll inom den svenska överklassen synes man för närvarande hänge sig åt den förhoppningen, att den sista tidens unionella upplevelser skulle ge svenska folket en eggelse till allmän uppryckning, eller till vad man med ett tämligen svävande uttryck kallar *nationell samling*. Även i kretsar, vilkas ärliga frisinne är höjt över allt tvivel, synes man tro på möjligheten att för den närmaste framtiden ena de skilda samhällsklasserna i Sverge till samarbete för det gemensamma fosterlandets väl. Helt nyligen yttrade t. ex. Uppsala Nya Tidning, på tal om den Hallwylska nesligheten vid Ljusne följande:

»Man kan fråga sig om det är underligt att arbetarna göra front mot dylik skamlig livegenskap. *Och vi bedja uppriktigt dem av medelklassen och de bildade som ha sinne för vårt folks verkliga enande till fosterlandets framtida utveckling och styrka,* om de ej snart anse tiden vara inne att också beslutsamt ta avstånd ifrån dessa storkapitalistiska folkförtryckare i vårt land.»

Vi misskänna icke ett ögonblick den ärliga och vackra mening, som dikterat dessa ord. Men just därför att ett ord kräver ett ärligt svar, kunna vi säga våra radikala vänner rent ut, att detta tal om

vårt folks enande till fosterlandets utveckling o. s. v. enligt vår mening innebär en tanke, vars förverkligande ännu länge kommer att tillhöra de fromma önskningarnas värld. Skulden härtill ligger, som var man vet, förnämligast i den maktägande klassens med patriotiska fraser draperade fosterlandsförräderi, vars verkningar inom arbetarlägret sedan tar sitt uttryck i öppet erkänd likgiltighet för fosterlandet.

Det är nämligen ett faktum, att det bland Sverges arbetare för närvarande finnes en bestämd misstro, som på många håll skärpts till direkt aversion mot allt vad fosterlandskärlek heter. Man kan, om man så vill, i fosterlandets namn *beklaga* detta faktum, men innan man dömer, borde man dock söka *förstå* arbetarnas stämning härvidlag och i någon mån lära känna den miljö, inom vilken en sådan stämning vuxit sig stark. När allt kommer omkring, skall man kanske då finna att den svenske arbetarens brist på patriotism ej är märkvärdig, och att man själv, så välbeställd patriot man *nu* är, under liknande förhållanden, måhända stått en smula tveksam angående fosterlandets enastående förträfflighet.

Det kan emellertid vara skäl att först som sist bemöta ett missförstånd, som ymnigt frodas utanför socialdemokratins led. Man synes nämligen ofta tro, att socialismen skulle vara kosmopolitisk i den mening, att den skulle drömma om ett utplånande av folken som sådana och vilja förvandla den nationellt differentierade mänskligheten till ett internationellt kaos av bastarder, som pratade volapyk eller någon annan smörja. För den modärna socialismen är sådan

strävan fullkomligt främmande. Socialismen är internationell så tillvida, som den ekonomiska utvecklingen, vars barn den är, försiggår efter i stort sett alldeles samma schema i alla civiliserade länder, och efter som den internationella konkurrensen gör det omöjligt för ett enskilt land att på egen hand realisera det socialdemokratiska programmet. Men för övrigt hävdar socialismen varje nations rätt att vara herre i sitt eget hus, och betecknande nog är det i tyska riksdagen just socialdemokrater, som fört de undertryckta folkens, danskarnas och polackernas, talan.

Om sålunda socialismen i och för sig ej utesluter möjligheten av en sund patriotism, så rubbar detta dock icke det faktum att det gångna seklets ekonomiska utveckling i väsentlig grad undergrävt arbetarklassens fosterlandskänsla, för så vitt man över huvud taget kunnat tala om en sådan; måhända kommer man sanningen närmare, om man formulerar saken så, att arbetarnas brist på patriotism från att förut ha varit omedveten, numera är medveten och reflekterad. Ty i själva verket är det icke blott omotiverat, det är rent ut enfaldigt att begära patriotism av folk, som leva under sådana förhållanden som större delen av Sverges arbetare nu för tiden.

Det är, som vi flerfaldiga gånger framhållit, för det första icke möjligt för personer, vilka som Sverges organiserade arbetare ha en arbetstid av i genomsnitt över tio timmar om dagen, att uppnå det intima samband med sitt lands kultur, som utgör en nödvändig förutsättning för all respektabel patriotism.

En sådan patriotism bygger ingalunda på någon överskattning av det egna landets prestationer, utan är endast ett praktiskt uttryck för den allmänna sanningen, att en var djupast kan förstå och lättast tillägna sig de kulturvärden, som frambragts av män tillhörande hans eget folk eller hans egen ras. Så till vida är konsten, den må nu taga form i dikt, i toner eller färger, avgjort nationell och ett av de starkast bärande momenten i all utvecklad nationalkänsla. Men för arbetarklassen, som av brist på tid och pengar tvingas att i stället för verklig konst njuta allehanda tarvliga surrogat, existera dessa nationella livsvärden antingen icke alls eller på sin höjd i ytterst sällsynta undantagsfall.

På samma sätt visar sig det ena kulturvärdet efter det andra vara av fullkomligt illusorisk valör, när det gäller arbetarklassen. Den medborgerliga friheten i Sverge är ganska bra tilltagen på papperet och för överklassen, men är i praktiken ytterst snävt tillmätagen, när det gäller arbetarna. »De fattiga få», säger Uppsala Nya Tidning apropå fallet vid Ljusne, »ej tänka och säga på sin fritid annat än vad den utländske mångmiljonären hr Hallwyl anser vara rätt», och i mer eller mindre krass form återfinnes denna situation landet runt. Men det är icke blott tanke- och yttrandefrihet, man förvägrar de svenska arbetarna, även de mest anspråkslösa krav på en smula personlig frihet tillbakavisas, så snart de framställas från arbetarhåll. Mycket karaktäristisk är i detta hänseende en episod, som nyligen avspelade sig i Lund. Arbetarna vid Lunds bleckvarufabrik anhöllo flera

dagar i förväg hos disponenten, att få använda en viss dag, naturligtvis mot avstående av lönen, som fridag i och för en utfärd. Detta nekades, och då en del av arbetarna det oaktat uteblevo den ifrågavarande dagen, straffades dessa med tre dagars ofrivillig permisson. Straffet är nu utstått, och därmed är den historien ur världen. Men om man betänker att den avslagna anhållan endast gällde att mot avstående av lönen erhålla en enda fridag på sommaren, och om man vidare betänker att denna episod kan sägas vara typisk för den svenska arbetarklassens livsvillkor, så får man måhända dock till sist ögonen upp för den djupa klyfta, vilken skiljer arbetarens ställning som människa från överklassarens. Och då förstår man kanske också, varför fabriksluften ej är ägnad att uppamma patriotism.

Men samtidigt med denna känsla av pinande bundenhet hemsökes den svenske industriarbetaren även av en lika upprivande känsla av osäkerhet, då han vilket ögonblick som helst på grund av lockout eller strejk kan mista sitt arbete. Han vet att hans arbetskraft är en vara, som till lägsta möjliga pris köpes av kapitalisten, men han själv, hans egen person, är för arbetsgivaren icke ens en vara, efter som han när som helst kan kastas på gatan. Då är det sannerligen icke frågan om någon nationell samling! Helt nyss gick det genom den konservativa skånepressen en notis, baserad på en intervju med en av Skånes största jordägare, vilken i de amplaste ordalag lovordade de galiziska arbetarna för deras duglighet, flit, renlighet o. s. v. Det var tydligt att ga-

lizierna i den skånske jordmagnatens ögon voro vida att föredraga framför landets egna barn, och som en för det allmänna intresserad person, med andra ord som patriot, ville han naturligtvis ej undanhålla sina landsmän denna lärorika erfarenhet. Men man kan näppeligen förtänka de svenska lantarbetarna, om de ej dela denna patriotism, även om den då och då kombineras med avsjungandet av »Du gamla, du friska» eller hedras med nådevedermälen i form av kejsar- och kronprinsbesök.

Till denna icke inlärda, utan inlevda likgiltighet för fosterlandet sällar sig småningom en likaledes på erfarenhet grundad *samkänsla med utlandet*, då den svenska arbetaren under konfliktens bistra tider får erfara, att om hans klass också står ensam och övergiven i hemlandet, så finns det dock i utlandet okända hjälparehänder, som gripa in, när nöden är som störst. Och om han sedan, som så många av de intelligentaste bland hans klass, skuddar av sig det fosterländska stoftet och genomvandrar Tyskland, Holland, Frankrike, Österrike, Schweiz o. s. v., så blir det honom ännu obegripligare, varför just Sverge skall vara det bästa av alla länder. Och i blixtbelysning dyker så plötsligt den frågan upp, om icke patriotismen i grund och botten är en enda överklasslögn, avsedd att motivera militarismen, som i sin ordning är riktad mot hans egen klass, om den skulle vilja frigöra sig på allvar.

Det finns dock ett slags patriotism, som varken är bedrägeri eller illusion, utan har starka rötter i verklighetens mark. Det är den patriotism som springer

fram ur den livliga känslan av att det land, där man fötts och fostrats, även är den fläck av jorden, där man med största utsikt till framgång kan dra sitt eget lilla strå till den stack, som kallas mänsklighetens lycka. De individuella resurserna äro som var man vet härvid mycket olika, och för den modärne industriarbetaren, som från morgon till kväll absorberas av slitet i fabriken, blir den politiska rösträtten ofta det enda medel, varigenom han kan känna sig som ett levande moment bland de tusentals kraftcentra, vilkas samfällda verksamhet åstadkomma vad man kallar framåtskridandet i ett land. Men för en stor del av svenska arbetarklassen existerar som bekant icke ens möjligheten att göra den enkla medborgarinsats, som den politiska röstsedeln innebär, och alla tecken tyda på, att en *verklig* reform i denna riktning ännu länge kommer att låta vänta på sig.

Under tiden kommer emellertid den antipatriotiska stämningen att, skärpt av Åkarpslagar och lockouter, göra allt djupare insteg bland Sverges arbetarbefolkning. Det är en radikal illusion att tro sig på grundvalen av det nuvarande Sverge kunna hejda denna stämning. Den svenska överklassens majoritet är för egoistisk, för tanklös och för okunnig för att förmå uträtta något effektivt härvidlag; här som annars blir det arbetarklassen själv, som i förening med enstaka ur överklassen utbrutna element en gång kommer att åvägabringa sådana förhållanden, ur vilka en sund och folklig nationalkänsla kunde spira upp. Kunde; ty det *kan* också hända, att minnet av de lidna förödmjukelserna för arbetarna blir

så bittert, att modern Svea, när hon en gång i nåder vänder sitt anlete till den segrande arbetarklassen, i sak om icke i ord får samma svar, som Lassalles poetiske vän en gång gav en ångerköpt skönhet:

För sent din genkärlek har tänt sig,
den varma kärleksblick du gav,
den faller maktlös på mitt hjärta
som solens strålar på en grav.

SOCIALDEMOKRATI OCH FOSTERLANDSKÄRLEK.

(1905, nov.)

Den gamla satsen, att det finns en kraft till gott i onda ting, kan måhända även få sin bekräftelse med hänsyn till den med harm blandade besvikenhet, som det norska kungavalet vållat flertalet av svenska demokrater. Den gamla dogmen om Sverges politiska efterblivenhet, vilken redan börjat avsätta en fällning av bitter håglöshet i den svenska folksjälen, har fått en kraftig stöt genom det allt annat än uppbyggliga skådespel, som Norges kungliga demokrater låtit gå av stapeln sen i somras. Det är visserligen en mager tröst, att man ej är sämre, när man är som andra, men det är dock en styrka, att kunna be grannarna se sig själva i spegeln, när de härnäst börja utmåla den svenska efterblivenheten. Och då man besinnar de vackra segrar, som höstens riksdagsmannaval hemburo åt det svenska frisinnet under omständigheter, som syntes vanskligare än någonsin, så känner man sig nästan böjd för att vilja tro dem, som påstå att det finns goda krafter hos vårt folk, som blott behöva väckas och frigöras för att Sverge skall kunna

vara med bland de nationer, som gå i främsta ledet i striden för mänskligheten frihet och lycka.

Detta tankeexperiment för oss osökt över till en annan fråga: under vilka omständigheter och i vad mening skulle en svensk socialdemokrat kunna sympatisera med de på senare tiden allt oftare upprepade maningarna till »nationell samling», förutsatt att dessa maningar utgå från ärligt frisinnat håll?

Vi ha i en föregående artikel betitlad »Radikala illusioner» framhållit, att det enligt vår tanke är meningslöst att tänka på någon patriotism hos arbetarna, så länge dessa äro så gott som fullkomligt utestängda från den kultur, som för den bildade överklassen gör livet värt att leva. Det är ju emellertid tänkbart, att en sådan brist på patriotism skulle kunna undanrödjas genom en social omläggning, som utjämnade åtminstone de grövre av de nu bestående orättvisorna och gjorde den modärna kulturens håvor tillgängliga för folkets breda lager. Men då reser sig ett annat spörsmål: är icke socialdemokratin till sitt väsen internationell, och är den icke redan på denna grund en svuren fiende till alla nationalitetssträvanden, i vilken form dessa än må uppträda?

För en var, som känner den modärna socialdemokratins historia, är dess internationella karaktär en välbekant och självklar sak. Det av Marx på sin tid utslungade lystringsordet »Proletärer i alla länder, förenen er!» utövar i våra dagar en långt mäktigare inverkan på sinnena än för femtio år sedan, och har så att säga fått sin officiella sanktionering i de internationella arbetarkongresser, som på senare åren av-

hållits i Paris, London, Brüssel, Zürich och Amsterdam. Samtidigt har den meningen allt starkare trängt igenom, att socialismens internationella karaktär i främsta rummet betingas av den enhetliga utveckling, som den sociala och ekonomiska rörelsen tenderar att genomlöpa i alla civiliserade länder. Socialdemokratin måste, om den vill uträtta något, utveckla sig till en internationell makt, därför att dess arvfiende, kapitalismen och det därur framgångna kartell- och trustväldet, redan är en makt, för vilken de nationella skrankorna upphört att existera.

Men detta internationella aktionsprogram, som socialismen aldrig kan uppgiva, utesluter dock icke möjligheten av en nationalism. Det finns tvärtom påtagliga vittnesbörd om att det inom socialdemokratins egna led, hos många av dess främste män, finnas bestämda ansatser i riktning av en *kulturell patriotism*, vilken naturligtvis — det behöver knappt sägas — är vitt skild från den officiella patriotismen. Betecknande härvidlag synas oss särskilt några uttalanden, som nyligen gjorts av de tyska socialdemokraterna David och Pernerstorfer. Den förre skriver i »Neue Gesellschaft» följande:

»Endast den, som anser att de nationella sammanslutningarna äro utlevade bildningar, vilka ej äga något existensberättigande för framtiden, kan med likgiltighet åse den nationella samhörighetskänslans förfall. Från en sådan ståndpunkt kan man visserligen hälsa detta förfall som ett utvecklingssteg, i riktning mot idealet av en homogen mänsklighetsmassa, som ej mera vet av några nationella folkbildningar. Att socialdemokratin trots sin internationella utbredning ej står på denna ståndpunkt, framgår redan av dess livliga protester mot varje

våldsakt från de stora folken gent emot de små. Varhälst än undertryckta nationer kämpa för sin politiska självständighet, det må vara i Polen, Finland, Armenien, Sydafrika eller på Filipinerna, överallt ha socialdemokratins sympatier varit och äro alltjämt på deras sida.»

I »Sozialistische Monatshefte» skriver Pernerstorfer:

»Nationaliteten i sin högsta form är ett ideellt värde. Nationaliteten är i högsta instans liktydig med kultur i en säregen, högst egendomlig och blott en gång förekommande individuell nyansering. — Vi vilja ej blott arbeta därhän, att människorna kunna livnära och kläda sig på ett människovärdigt sätt, utan också för det målet, att en var som deltager i kulturarbetet också blir en människa, i stånd att själv höja kulturen och frambringa kultur. Men varje kultur är nationell. Den tar sin början i ett bestämt folk och visar i sina högsta former — och mest utpräglat i dessa — en avgjord nationalkaraktär. Socialismen och den nationella tanken äro icke fiender, de höra tvärtom samman. Varje försök att försvaga den nationella tanken, måste, om det lyckas, minska mänsklighetens rikedom. — Socialismen vill organisera, icke söndra i atomer. I mänsklighetens organism är det icke individerna, utan folken, som utgöra cellerna. Men för organismens hälsa kräves det att också cellerna äro friska.»

Dessa yttranden kräva emellertid vissa kommentarier för att ej missförstås.

Med *nation* förstår den modärna socialdemokratin *en sammanslutning av människor, som sammanhållas genom språk och gemensam kultur.* Detta är, som var man ser, något helt annat än de för närvarande existerande *staterna*, som till stor del blott äro *resultat av kapitalistiska och dynastiska intressen.* I sådana storstater, som ofta blott äro konglomerat av

skilda nationer, ser den modärna socialdemokratin ingalunda något kulturfenomen, som vore värt skydd, och framför allt erkänner socialdemokratin inga sådana nationella motsatser, som kunna föra till konflikter och krig. Alla dylika konflikter äro i våra dagar uteslutande att betrakta som yttringar av kapitalistiska och dynastiska faktorer, vilka snarast möjligt böra skaffas ur världen och ersättas, kapitalismen av socialism och dynastiväldet av demokrati.

Det är vidare klart att den nationalism, som socialdemokratin erkänner, ej har något gemensamt med den officiella patriotism, varmed de härskande klasserna älska att förgylla sina klassintressen. Denna patriotism är *officiell*, enär den icke blott sanktioneras utan även iscensättes av myndigheterna, och *politisk*, enär det föremål, som den ärar och firar, är den bestående statens tillfälliga statsrättsliga enhet. Det är gent emot denna politiska patriotism, som socialdemokratin sätter den *kulturella* patriotism, vars väsen och tendens tydligt nog framgår av de båda ovan anförda citaten.

Den bekante nationalekonomen, prof. Werner Sombart, som nyligen i en tysk tidskrift givit en sakrik och förstående utredning av nu berörda förhållanden, framhåller slutligen som sin orubbliga mening, att om socialdemokratin vill bli sig själv trogen, om den vill fullfölja sitt stora mål: kapitalismens avskaffande, om den ej själv vill förstöra sina högsta ideal av fri och ädel mänsklighet, så kan den ej förändra sin nuvarande ståndpunkt gent emot all statlig maktpolitik och all politisk patriotism.

Varje medgivande åt imperialism, chauvinism och militarism skulle vara liktydigt med socialdemokratins självmord, hävdar Sombart, och tillbakavisar därför med skärpa de försök som på senare åren gjorts i Tyskland att sammankoppla socialism och imperialism. Men mot en kulturell patriotism, som hävdar varje folks egenart och rätt att realisera sina utvecklingsmöjligheter i de av naturen givna riktningarna, har socialdemokratin ingenting att invända.

Hur ställa sig nu förhållandena i vårt eget land?

I *ett* hänseende är Sverge ganska lyckligt lottat, så till vida som dess befolkning, om vi bortse från de fåtaliga lapparna, tillhöra en enda stam, medan t. ex. Österrike är ett med konst — dålig konst — sammanhållet aggregat av vitt skilda nationer. Men å andra sidan har den söndringsprocess, varom redan lord Beaconsfield talade i England, på senare åren satt allt djupare märken i Sverges folk och lett till en klyvning i två nationer, som icke förstå varandra, en rik och maktägande nation, som härskar, och en fattig, utarmad nation, som arbetar och slavar; »två nationer, mellan vilka det ej finns något umgänge och ingen sympati, som äro lika obekanta med varandras vanor, tankar och känslor som om de levde under olika zoner eller bebodda olika planeter».

Här är det som det nationella enings- och framstegsarbetet borde gripa in. Men då fordras det också att alla, som ställa sig under de nya fanorna, öppet erkänna, att den centrala, bärande idén, kring vilken man samlar sig, är *höjandet av arbetarklassens materiella och andliga levnadsnivå*. En nationell samling

av det slaget var det som Axel Danielsson hade i tankarna, då han skrev de minnesvärda orden:

Kan en socialdemokrat älska »våra strömmars brus», så länge den elektriska kraften i vattenfallen är privategendom, älska »bäckarnas spräng», så länge endast strändernas ägare få fiska kräftor och högt betalande engelsmän meta laxöring, älska »den mörka skogens dystra sus», där baggbölarens yxa förjaget skogsnymfen och andra poesier, älska »stjärnenatten», varunder en här av utplundrade proletärer hacka tänderna av köld, och »sommarljuset», i vars sken de få arbeta sig svetta dag och natt? Kan han älska allt detta? Ja, han kan och bör älska det som ynglingen älskar sina drömmars mö, vilken han först måste erövra, eller vandraren sitt mål, som han endast kan nå på en lång och mödosam stig. På det sättet är jag patriot.

Så är det! Vägen som leder till fosterlandets erövring är stenbunden och ojämn, men den ligger öppen för alla, och varför skulle vi då ej nå fram till målet?

EN STÅNDSMÄSSIG LÖSNING AV DEN SOCIALA FRÅGAN.

I.

(1905, maj)

För någon tid sedan publicerade prof. Fahlbeck i Statsvetenskaplig tidskrift en artikel om arbetarfrågan, som huvudsakligen var ägnad åt »karaktäristiken och den historiska förklaringen av arbetarfrågan». I det i dagarna (1905) utkomna aprilhäftet av den nämnda tidskriften har nu Fahlbeck publicerat en andra artikel, som avser att ge en »framställning och granskning av de vägar och medel, som hittills tillgripits för arbetarfrågans lösning», och som vi, i avvaktan på professorns egna reformförslag, nu skola i största korthet referera.

För att rätt sentera det nu föreliggande aktstycket blir det emellertid nödvändigt att i minnet återkalla den del av professorns första artikel, där han framställer sina åsikter om de »verkliga behov» som arbetarna böra ha rätt att få tillfredsställa. Dessa fordringar äro — vi citera ordagrant —:

1) en lön, som tillmätes utan konkurrensens tryck, och som svarar mot arbetarnas ståndsmässiga behov, även utan att hustruns arbete utanför hemmet härför behöver tagas i anspråk;

2) en arbetstid, som lämnar tillfälle till ej blott fysisk utan även andlig rekreation och för övrigt tar behörig hänsyn till ålder och kön;

3) trygghet mot arbetslöshet eller därav vållad nöd;

4) skydd mot yrkesfara av alla slag samt i övrigt goda yttre anordningar för trevnad och snygghet å arbetsplatsen;

5) fullständigt underhåll i händelse av olycksfall och under sjukdom;

6) efter levnadsbehoven avpassad pension i händelse av invaliditet och på ålderdomen;

7) full personlig frihet utanför arbetet och dess förpliktelser;

8) goda bostadsförhållanden och helst eget hus;

9) kooperation för levnadskostnadernas nedbringande;

10) tillfälle till bildning och förströelse av förädlande slag.

Efter denna exposé fortsätter författaren:

De i punkterna 1—7 anförda kraven rikta sig i första hand mot arbetsgivaren; punkterna 8 och 9 fordra mest arbetarnas eget verksamma deltagande för att realiseras, och punkt 10 vänder sig främst till stat och kommun.

Arbetsgivarna — arbetarna — stat och kommun — det är alltså »de huvudsakliga aktörerna i tidens stora sociala drama» — enligt artikeln n:r 1. Men av artikeln n:r 2 får man även veta, att till dessa huvudaktörer sällar sig ännu en — »den stora för arbetarna ömmande allmänheten», och dennas verksamhet för arbetarfrågans lösning finner professorn så viktig, att han börjar sin framställning med »allmänhetens» förtjänster om den sociala frågan.

Den stora allmänheten har, enligt herr Fahlbecks mening, redan länge bedrivit och bedriver allmänt en ytterst energisk verksamhet för arbetarnas bästa och sociala frid. I Tyskland har den stora allmänheten grundat en förening för socialpolitik »som till

dato publicerat ej mindre än 113 vetenskapliga undersökningar av socialpolitiskt innehåll», i England »Fabian Society», i Sverge »Social tidskrift», andra välsignelserika företag att förtiga. Detta på det teoretiska området. På det praktiska området har den stora allmänheten startat en oändlig mängd filantropiska företag, såsom barnkrubbor, jultomtar, skollovskolonier, söndagsskolor, Magdalenahem, värme- och läsestugor o. s. v. Något egentligt bidrag till arbetarfrågans lösning anser emellertid författaren ej vara att vänta av denna praktiska verksamhet; desto större vikt tillerkänner han däremot det teoretiska arbetet, särskilt »det inom de högre klasserna bedrivna upplysnings-, för att ej säga omvändelseverket», enär »utan de högre klassernas kraftfulla och fria medverkan intet kan uträttas». Därjämte spelar den stora allmänheten en viktig roll som »grand jury» vid strejk och lockout.

Efter denna utredning av den stora allmänhetens betydelse för arbetarfrågan undersöker författaren så, vilka åtgärder stat och kommun vidtagit eller böra vidtaga för att lösa tidens arbetarfråga. Dessa åtgärder äro enligt hans mening 1) *skyddslagstiftning*, 2) *arbetarförsäkring*, 3) *arbetsförmedling* och 4) *ordnandet av bostadsfrågan*, vilket senare enligt författaren bäst sker genom att flytta storindustrin ut till landsbygden, där arbetarna utan svårighet kunna förskaffa sig egna hem. De nu uppräknade åtgärderna äro dock enligt författaren av mycket olika värde. Medan skyddslagstiftningen är »det förnämsta och mest välsignelsebringande, som överhuvud hittills

gjorts för arbetarna», anser herr Fahlbeck statens övertagande av invaliditets- och ålderdomspensioneringen för en förkastlig åtgärd, enär »staten då sätter sig i de rätte vederbörandes stad och ställe».

Så följer kapitlet om »arbetarna och självhjälpen». Åt konsumtionsföreningarna skänker författaren sitt amplaste erkännande, ehuru han till en viss grad misströstar om denna rörelses framgång i Sverge. Däremot har han mycket att anmärka mot fackföreningsrörelsen sådan denna utvecklat sig t. ex. i Sverge, och resultatet av hans kritik blir det, att »de fördelar som fackföreningsväsendet i dess nyare gestalt bringar arbetarna äro dels rent illusoriska, dels ersättliga av annat». Att kritiken dessutom är kryddad med temperamentfulla utfall mot det »förråande» inflytande, som fackföreningarna utöva på sina medlemmar, behöver knappast nämnas.

Utrymmet — och fruktan att trötta våra läsare med alltför starka banaliteter — förbjuder oss att ingå på en närmare granskning av denna dödsdom över fackföreningarna. Av samma skäl se vi oss ur stånd att närmare bemöta de angrepp på socialismen, som författaren inflikat så väl i sin första, som i den nu föreliggande artikeln. Dock kunna vi ej neka oss nöjet att med ett exempel — ett enda av många — belysa den ytliga ovederhäftighet, som den lärde professorn lägger i dagen, när det gäller att komma socialismen till livs. Efter att ha framhållit att yrke, kön, ålder o. s. v. inverka på arten av de vägar, som måste tillgripas för arbetarfrågans lösning, fortsätter författaren:

»Slutligen inverka även samhällenas och folkens stora olikheter varierande på frågans hela ställning. Åtgärder, som kunna vidtagas i en byråkratiskt styrd monarki som Tyska riket (t. ex. arbetarförsäkringen), äro otänkbara i Förenta staterna. Av dessa olika skäl blir arbetarfrågans lösning icke en, utan flerfaldig. Det gives alltså ingen generallösning för densamma, såsom socialisterna förmena. Ty deras påstådda lösning skulle blott göra det onda sjufalt värre. Man får angripa frågan från flera sidor med delvisa lösningar, och man får vidare ha tålamod. Ett resultat av många århundradens utveckling, såsom den nuvarande arbetarfrågan är, göres icke om i en handvändning. Alltså ingen revolution kan här hjälpa, utan blott de stegvis skeende reformerna.»

Detta utlåtande vittnar om en mer än lovligt naiv uppfattning av den socialistiska tankegången. Tror då verkligen professor Fahlbeck att någon tänkande socialdemokrat drömmer om samhällets omgestaltning »i en handvändning»? Det är obegripligt hur författaren kan framkomma med dylikt nonsens just i dessa tider, då framstående socialdemokrater, exempelvis Calwer, t. o. m. opponera sig mot allians med de radikala borgerliga partierna, »enär den möjligheten icke är utesluten, att arbetarklassen kunde komma i besittning av den politiska makten *förr*, än de ekonomiska förhållandena nått en motsvarande utveckling» och enär det då måste uppstå en reaktion, föranledd av missräkningen hos de desillusionerade massorna, vilkas förhoppningar socialdemokraterna såge sig ur stånd att uppfylla. Alldeles samma synpunkter ha för övrigt för längesedan gjorts gällande av Engels (i Anti Dühring), och återfinnas i mer eller mindre nyanserad form i snart sagt varje modärn

framställning av socialismen, den må nu vara vetenskaplig eller populär.

Lika oberättigad är professor Fahlbecks beskyllning mot socialdemokratin för bristande hänsynstagande till nationernas olika läge och krav. Till och med en annars så doktrinär socialdemokrat som Bebel har upprepade gånger framhållit, att realiserandet av det socialdemokratiska programmet ej kunde ske på alldeles samma sätt ens i grannländerna Frankrike och Tyskland. Och för övrigt om professor Fahlbeck vill något närmare studera den modärna socialistiska litteraturen, så skall han finna, att det detaljerade planerandet och utmålandet av framtidsstaten o. s. v. så gott som fullständigt försvunnit ur denna litteratur — det är en sak som våra efterkommande få sörja för, icke vi.

Vad professor Fahlbeck hittills presterat är emellertid tydligen endast preludier till den slutartikel, däri han skall framlägga sitt eget program för arbetarfrågans lösning. En blick på hans ovan uppställda krav för arbetarnas räkning visar, att han hittills endast uppehållit sig vid de tre sista punkterna i programmet, de nämligen, vilka kunna realiseras av arbetarna själva och av stat och kommun. Om de fordringar, som innehållas i punkterna 1—7, och som i första hand rikta sig mot arbetsgivarna, har det ännu ej varit tal, men det är påtagligen professorns mening att avhandla detta tema i en följande artikel.

Det skall då onekligen bli både intressant och lärorikt att se, hur professor Fahlbeck inom det nuvarande samhällets ram vill garantera arbetaren »en

lön som tillmätes utan konkurrensens tryck och som svarar mot arbetarnas ståndsmässiga behov, även utan att hustruns arbete utanför hemmet härför behöver tagas i anspråk» o. s. v. Måhända skulle det lärorika i framställningen ytterligare förhöjas, om den folkvänlige professorn samtidigt angåve, *hur stor* ungefär den lön bör vara, som enligt hans mening är ståndsmässig för en svensk arbetare med familj.

II.

(1905, okt.)

I två uppsatser, som i våras (1905) publicerades i Statsvetenskaplig tidskrift och för vilkas huvudsakliga innehåll vi på sin tid redogjorde, har professor Fahlbeck framlagt sina åsikter om arbetarfrågans historia, om de reformkrav, vår tids arbetare med fog kunna uppställa samt om de medel, som hittills tillgripits för att råda bot på de sociala missförhållandena. I en tredje och sista artikel, som publicerats i somras, har professorn slutligen framlagt det program, varmed han för egen del vill skaffa den sociala frågan ur världen.

Det finns i den Fahlbeckska artikelserien åtskilligt, som är värt erkännande. Professor Fahlbeck hör till den icke synnerligen talrika grupp bland de konservativa, som verkligen medger att en social fråga existerar; han gör ingen hemlighet av att arbetarnas ställning kräver en väsentlig förbättring och

särskilt för *lantarbetarnas* vidkommande konstaterar han att dessa mångenstädes levat och leva under fullkomligt ovärdiga förhållanden. Då man erinrar sig huru biskop Billing betecknat de skånska lantarbetarnas första nyväckta strävan efter bättre livsvillkor som en mörk fläck i Skånes historia, så förstår man, att professor Fahlbeck vad utgångspunkten beträffar rör sig på ett helt annat plan än den fosterländska grupp, som i biskop Billing ser en av sina främste män.

Å andra sidan får man ej fästa för stor vikt vid professorns affischerade arbetarvänlighet. Visserligen har herr Fahlbeck i sin första artikel i tio särskilda punkter formulerat de behov och önskemål, som arbetarna enligt hans mening med fog kunna uppställa, och han är härvidlag, som våra läsare måhända erinra sig, nog generös att vilja tillförsäkra arbetarna bl. a. en *lön*, som svarar mot deras ståndsmässiga behov och som tillmätes *utan konkurrensens tryck*, trygghet mot arbetslöshet, en arbetstid som lämnar tillfälle till fysisk och andlig rekreation o. s. v. Allt detta är ju mycket vackert sagt och måhända även vackert tänkt. Men granskar man det reformförslag, varmed herr Fahlbeck själv vill lösa den sociala frågan, så finner man att detta program i bästa fall endast kunde trygga arbetaren mot arbetslöshet, medan däremot lönen, efter vad författaren själv (sid. 149) medger, i många fall komme att bli mindre än under nuvarande regim. Om arten av den andliga rekreation, som arbetarna under sådana omständigheter kunde bestå sig, kan man näppeligen göra sig

några illusioner, och även den fysiska rekreationen torde väl närmast komma att inskränka sig till enklare kroppsövningar enligt Lings system. Men härtill ges ju även tillfälle under nuvarande samhällsförhållanden.

Om någon verklig frigörelse av arbetarklassen är alltså icke frågan i herr Fahlbecks socialpolitik. Det oaktat är hans program för arbetarfrågans lösning icke utan sitt intresse. Den tankegång, ur vilken hans sociala reformförslag vuxit fram, står emellertid i närmaste samband med herr Fahlbecks åsikter om arbetarrörelsens uppkomst och orsaker, och det Fahlbeckska förslagets praktiska värdelöshet är en omedelbar följd av den ensidiga exklusivitet, varmed herr Fahlbeck framhåller *en* låt vara ej oviktig faktor i den modärna arbetarfrågans genesis.

Enligt professor Fahlbecks uppfattning har visserligen det kapitalistiska produktionssättet påverkat och påskyndat uppkomsten av ett arbetarproletariat, men i själva verket ligger, menar professorn, orsaken till arbetarnas proletarisering i det *jämlikhetssträvande*, som bl. a. resulterade i kroppsarbetarnas emancipation från medeltidens livegenskap och övriga bundenhet. Då arbetaren blev en fri man, löstes han samtidigt från företaget, där han tidigare haft sin bärgning från vaggan till graven, och hänvisades för framtiden till fri överenskommelse med arbetsgivaren. Härav drar nu professor Fahlbeck den slutsatsen, att *det fria* d. v. s. *lösa arbetsavtalet* är arbetarfrågans kärnpunkt, och frågans lösning blir alltså att *förändra arbetsavtalet, eller, där sådant ej är möjligt, inskränka dess användning för den enskilde arbetaren*. Närmare

preciserad gestaltar sig alltså professor Fahlbecks lösning av arbetarfrågan på följande sätt (sid. 149):

Det marknadsmässiga, endast en viss begränsad arbetsuppgift avseende avtalet, som när som helst kan hävas, skall ersättas av livsvarig anställning. Arbetarna skola i st. f. att som nu vara tillfälliga arbetare, som tagas på gatan för att när som helst släppas på gatan, bliva betjänte, härutinnan alltså likställda med ämbets- och tjänstemän. Genom ett sådant arbetsavtal äro med ett slag nu rådande olägenheter hävda. Arbetaren får därmed sitt dagliga bröd, till det yttre kanske ej lika stort som under nu rådande regim, men i verkligheten vida drygare. Ty våra dagars stora löner reduceras högst betydligt av den brandskattning, som fackföreningsväsendet utövar. Dessutom uppväges den mindre lönen per dag räknat mer än väl av den fulla trygghet. Statens kaka är knapp, men säker — heter det, därför eftersträvas den framför andra. På samma sätt kan arbetaren med fast anställning nöja sig med lägre lön än nu och likväl få det vida bättre. Ty medan nu daglönen bör innehålla proletariatets rikspremie, har arbetaren då sin fulla bärgning under livets alla skiften och behöver ej frukta arbetslöshetens elände. Proletariatets kännemärke, osäkerheten, är borta, och arbetaren blir lika trygg, som nu statens betjänte äro, och lika självständig som de. Ty alla förmåner i form av sjukhjälp, invaliditets- och ålderdomspension m. m. ingå uti arbetsavtalet och bero icke på en godtycklig välgärning av arbetsgivaren. Av patriarkalismen finnes sålunda icke spår. Allt vilar på principen »do ut des», arbetaren giver sitt arbete och erhåller sin betalning dels uti lönen, dels uti nyss nämnda förmåner.

Detta är alltså det reformprogram, varmed professor Falhbeck vill skaffa arbetarfrågan ur världen. Det är emellertid icke svårt att förstå, att en lösning av arbetarfrågan, som endast tar hänsyn till den sociala orsakskedja, vilken lett till uppkomsten av det fria avtalet men som ignorerar både de faktorer,

vilka betingat den kapitalistiska storindustriens genombrott, och de omgestaltningar, som i sin ordning blivit en följd av det kapitalistiska genombrottet, i själva verket alldeles icke *kan* innebära någon verklig lösning av arbetarfrågan. Det Fahlbeckska programmet erinrar genom sin verklighets tomma ensidighet icke obetydligt om det naiva reformförslag, varmed herr Emil Svensén på sin tid ville lösa kvinnofrågan: det gällde blott att få kvinnans äktenskapsålder höjd till 21 år, så komme med ett slag prostitution och allt annat kvinnligt elände att med ett slag försvinna ur världen.

Det framgår av det ovan anförda citatet med all önskvärd tydlighet, att det Fahlbeckska reformförslaget ingalunda åsyftar någon förskjutning, än mindre någon utjämning av den nu bestående klasskillnaden. Arbetarna skulle visserligen skyddas mot direkt svält, bostadsbrist o. s. v. och över huvud taget befrias från den känsla av pinande otrygghet, som nu förgiftar deras liv; men om någon effektiv höjning av den arbetande befolkningens normala livsstandard kan det tydligen ej bli tal, då det Fahlbeckska programmet, såsom författaren själv medger, i vissa fall t. o. m. komme att medföra en *sänkning* av arbetslönerna. Även i ett samhälle, som professor Fahlbeck fått reformera efter sitt sinne, skulle alltså arbetarna alltjämt förbli en klass för sig, ur stånd att tillägna sig de kulturvärden, vilka för närvarande uteslutande äro överklassens privilegium.

Det Fahlbeckska förslaget har emellertid icke ens det företrädet att kunna genomföras utefter hela lin-

jen. Professor Fahlbeck påpekar själv att å arbetarnas sida »de unga av lätt insedda skäl äro uteslutna från denna avtalsform, och å andra sidan lägga arbetsgivarens krafter i många fall hinder i vägen för den fasta anställningen». Detta inträffar »med flertalet små arbetsgivare, alltså inom hantverket och det mindre och det medelstora jordbruket». Däremot äro förutsättningarna för den fasta avtalsformen »utan vidare till finnandes hos stat och kommun, men vanligen även hos alla större företag», så att enligt herr Fahlbecks beräkning »säkerligen bortåt 70 proc. av Sverges vuxna manliga arbetare skulle bli hulpna», i händelse hans program genomfördes.

Här uppstår emellertid en ny svårighet, som står i samband med professor Fahlbecks värdesättning av fackföreningsrörelsen. Den arbetarvänlige professorn anser nämligen fackföreningarna för »en institution som så fort som möjligt bör bringas ur världen», och formulerar (sid. 158) fackföreningsrörelsens syndaregister på följande sätt:

> Den föder av sig strejk och öppet våld samt lockout, med ett ord det sociala kriget; vidare sänker den arbetsprestationen till eller under de sämstes förmåga och skapar slutligen klassmotsatser och en klassmoral, som sätter samhället människoåldrar tillbaka.

Vi skola i detta samband ej uppehålla oss vid professor Fahlbecks originella åsikt, att *det är fackföreningsrörelsen,* som *skapat klassmotsatserna,* utan blott fastslå, att den Fahlbeckska tankegången *fullt medvetet utesluter varje påtryckning från arbetarnas sida gent emot arbetsgivarna.* Nu hyser väl ingen,

icke ens *professor Fahlbeck*, den naiva uppfattningen att arbetsgivarna som klass av egen drift skulle pålägga sig några som helst uppoffringar för arbetarnas räkning. En sådan optimism är både från psykologisk och socialpolitisk synpunkt en dårskap; ty om också *enstaka arbetsgivare* verkligen skulle vilja på allvar tillgodose arbetarnas krav, så finns det alltid fullt upp med konkurrenter, vilkas enda ledstjärna är uppnåendet av den högsta möjliga profit, och som genom sin konkurrens sörja för att även en välsinnad arbetsgivare ej kan sträcka sig synnerligen långt, när det gäller att tillmötesgå arbetarnas krav. Med andra ord: skola arbetsgivarna kunna förmås att bevilja arbetarna några reella fördelar, så måste detta ske genom en påtryckning utifrån, som kännes utefter hela linjen; och då detta tryck, enligt herr Fahlbecks åsikt, ej *får* komma från arbetarna själva, och allmänna opinionen står fullkomligt maktlös gent emot kapitalets män, så blir slutligen *statsmakterna* den sista och enda instansen, som kan och bör utöva detta tryck.

Men ha statsmakterna ingripit i arbetsgivarnas inre angelägenheter enligt det program, som professor Fahlbeck förordar, så måste naturligtvis statsmakterna också påtaga sig ansvaret för följderna av dessa arrangemang, och denna fordran leder i sin ordning konsekvent genomförd därhän, att staten själv övertager produktionsmedlen. Vilket med andra ord vill säga att en tingens ordning införes, som fullkomligt överensstämmer med den av socialismen eftersträvade.

Professor Fahlbeck, som på fullt allvar räknar med

faktorer av så illusorisk valör som »arbetsgivarnas ädelmod», »den stora för arbetarnas väl ömmande allmänheten» o. s. v. delar naturligtvis icke denna mening. Men detta hindrar icke att det Fahlbeckska programmet ovillkorligen leder till denna konsekvens, om det på allvar skulle genomföras i praktiken.

Därpå tänker naturligtvis ingen inom det kapitalistiska arbetsgivarelägret. Visserligen ha brottstycken av professor Fahlbecks artiklar med gillande återgivits i den arbetarfientliga pressen, exempelvis i Stockholmsbladet, men detta har naturligtvis skett i främsta rummet för att spela ut professor Fahlbecks auktoritet som ett vapen mot fackföreningsrörelsen. Mycket betecknande för det sätt, varpå man i det reaktionära lägret uppfattat dessa artiklars tendens, är en episod, som avspelade sig vid ett av höstens valmöten i Lund. Med anledning därav, att Lunds nuvarande riksdagsman upptagit de av professor Fahlbeck som berättigade arbetarkrav uppställda »tio punkterna» — angående lön, arbetstid o. s. v. — förklarade en av professor Fahlbecks adepter, att dessa fordringar endast vore saker av underordnad vikt, men själva kärnpunkten vore den ändring av arbetsavtalet, som professor Fahlbeck föreslagit. Med andra ord, det av Fahlbeck uppställda *målet*, tillfredsställandet av arbetarnas berättigade krav, var en sak av underordnad betydelse, *vägen* däremot, på vilken resultatet skulle nås, det var kärnpunkten. Man förstår, att en ändring av det nuvarande arbetsavtalet därhän, att varje självständig aktion från arbetarnas sida bleve en gång för alla omöjliggjord, naturligtvis

skulle vara en mycket kärkommen present för den sortens arbetarvänner.

Det är tydligt, att redan den ställning, professor Fahlbeck intar gentemot fackföreningsrörelsen, stämplar hans »lösning» av arbetarfrågan till ett arbetarfientligt och följaktligen reaktionärt program, som energiskt borde bekämpas, om det hade någon utsikt att vinna gehör. Detta torde emellertid av flera skäl icke bli fallet. Men som symptom äger den Fahlbeckska artikelserien ett bestämt intresse, ty den visar, att t. o. m. en socialpolitiker med så starkt borgerliga tänkesätt och synpunkter som professor Fahlbeck under sina reformsträvanden dock glider in i tankeriktningar, som, genomförda i praktiken, otvetydigt peka hän mot det mål, socialismen eftersträvar.

ETT EFTERBLIVET FÖREGÅNGSLAND.

(1906, jan.)

Socialismens internationella karaktär, som är en stingande nagel i ögat på de maktägande, utgör för oss socialdemokrater en av de säkraste garantierna för socialismens oemotståndlighet. En religiös eller politisk frihetsrörelse är i regeln en produkt av lokala förhållanden och kan därför, efter vad erfarenheten visar, ofta undertryckas i grunden; men socialismen, vars betingelser äro givna överallt, där himlens blå förmörkats av stenkolsrök, äger just i sin allestädesnärvaro en kraft, som en dag kommer att göra den allsmäktig.

Detta optimistiska betraktelsesätt, vars berättigande styrkes icke minst av de sista decenniernas utveckling i Australien och Japan, tyckes dock sväva i luften, så snart man riktar blicken på förhållandena i Förenta staterna. Här har å ena sidan storindustrin nått en utveckling, som vida överflyglat den europeiska, och denna utveckling har i stort sett försiggått fullkomligt efter det schema, vars grundlinjer Marx uppdrog för mer än femtio år sedan. Men det oaktat

har socialismen, som ju annars är kapitalismens oskiljaktige följeslagare, ännu ej på långt när nått den utveckling, som den äger i Europa, ja, man kan till och med på goda grunder påstå, att det i Amerika alldeles icke finns någon socialdemokrati i europeisk mening.

Hur förklara denna sociala motsägelse, som i förstone verkligen synes mana till en revision av hela den samhällsteori, som ligger till grund för socialismen?

Åt utredandet av denna fråga har den bekante nationalekonomen Werner Sombart ägnat en intressant studie, av vilken det framgår, att den ifrågavarande socialparadoxen har sina alldeles särskilda, för Amerika specifikt utmärkande betingelser, men att framtiden här som annorstädes tillhör socialismen. En kort framställning av huvudpunkterna i Sombarts arbete torde även kunna intressera svenska läsare, då ju Amerika alltjämt, och på vissa punkter med full rätt, gäller för att vara det stora föregångslandet.

Vad då först beträffar den kapitalistiska industrins utveckling, så står det fast, att denna ingenstädes på jorden nått en sådan utveckling som i Nordamerika. Man behöver endast kasta en blick på statistiken över järnvägsolycker för att få en föreställning om den jäktande kamp på liv och död som den överallt rådande profithungern framkallar. Under åren 1898—1900 utgjorde antalet av dem, som dödats på de amerikanska järnvägarna, 21,847, vilket vill säga lika mycket som antalet av dem, som under samma tid stupade på engelsmännens sida i boerkriget, plus dem som dogo av sjukdomar på lasarett. År 1903 dödades på

de amerikanska järnvägarna 11,006 personer, i Österrike på samma tid 172 — siffror, som tala ett tämligen tydligt språk om den olika fart, som utmärker livet i Amerika och Europa.

Annu tydligare röjer sig det amerikanska kynnet, när man betraktar de siffror, som ange kapitalhopningen i Amerika. Förenta staternas samlade kapitalkraft utgör enligt låg beräkning för år 1904 13,826,000,000 doll., medan den motsvarande siffran för jordens övriga länder tillsammantagna skulle uppgå till 19,781,000,000 doll. Dessa gigantiska summor äro, i full överensstämmelse med Marx' teori om kapitalkoncentrationen, till största delen fördelade på ett ganska ringa antal händer, bland vilka främsta rummet intages av de sex stora järnvägstrusterna med ett sammanlagt kapital av 9,017 miljoner doll. Därpå följa de sju »större» industritrusterna, vilkas kapital uppgår till 2,662 miljoner doll., samt omkring 300 »mindre» industritruster, som tillsammans förfoga över ett kapital av 4,055 miljoner doll. Komma så härtill en del i nybildning inbegripna truster med omkring 528 miljoner doll., så inses det lätt, att den av Marx förutsagda kapitalkoncentrationen här nått en höjdpunkt som ingenstädes i världen.

Denna intensiva kapitalkoncentration motsvaras nu också av en lika intensiv fattigdom, vars närmare data dock äro svåra att angiva på den grund, att det i Förenta staterna ej existerar någon tillförlitlig inkomststatistik. Dock vet man med säkerhet, att i de amerikanska storstäderna åtminstone en fjärdedel av befolkningen lever under fattigdomsstrecket, och

det faktum, att i Newyork var tionde person, som dör, begraves på fattigkyrkogården »Potters Field», talar ju ett tämligen tydligt språk härvidlag.

Det kapitalistiska produktionssättet har i Amerika även tryckt en bestämd prägel på hela den andliga kulturen. Att Amerika trots enstaka ansatser, i stort sett ej äger någon litteratur och konst, jämförlig med det nutida Europas, är ju tämligen bekant; men vad som fattas är icke blott konst utan även *sinnet* för konst. Den kapitalistiska miljön har hos befolkningen frambragt en tendens att reducera alla värden, de må nu gälla saker eller personer, till kvantitativa storheter, till penningvärden. Man ställer på ting, som skola tillmätas något värde, den fordran att de skola vara antingen nyttiga eller angenäma, d. v. s. komfortabla, och låter sig »kostbarheten» ej direkt demonstreras för vem som hälst, så översätter man utan vidare omsvep dyrbarhetens värde i penningar och talar om mr X's 50,000 doll.-Rembrandt eller om Carnegie's 500,000 doll.-jakt o. s. v. Och denna egendomliga värdesättning, som naturligtvis är en dödsfiende till all verklig kultur, gör sig till och med gällande på sportens område, vars estetiska sida skjutes i bakgrunden och där allt intresse koncentrerar sig kring frågan: vem blir segraren. Sombart berättar hurusom han en gång i Newyork närvar vid en massförsamling, där en »match», som utkämpades i Chicago, telegrafiskt meddelades församlingen, vars intresse kulminerade i en med exakta siffror opererande vadhållning.

Allt detta är nu förhållanden, som tydligt vittna

om kapitalismens härskarställning i Amerika. Och dock visar även en ingående och fördomsfri undersökning att socialismen än i dag står på mycket svaga fötter i Amerika. Visserligen finns det i Amerika ett eller rättare sagt två socialdemokratiska partier, men i stort sett är det ännu en sanning, att den amerikanska arbetarklassen icke är socialistiskt sinnad. Det är orsakerna till detta märkliga förhållande, som vi nu gå att betrakta.

Ett svårt hinder för socialdemokratins framgång i Amerika ligger redan i den *politiska maskinens* beskaffenhet. Amerika är en storstat, tjugo gånger så stor som Tyskland, och med »en verkligt demokratisk författning», vilket vill säga, att den allmänna rösträtten är införd i alla unionens stater. Men av denna allmänna rösträtt framgår icke blott, som i Europa, de lagstiftande församlingarna, utan också, och detta är det viktiga, nästan alla *högre ämbetsmän och domare*. Medan t. ex. hos oss i Sverge ett riksdagsmannaval förekommer vart tredje år, har varje amerikansk borgare årligen i medeltal tjugotvå val att förrätta. Det behövs ej mycken eftertanke för att förstå, att den enskilde medborgarens sakkunskap fullkomligt lämnar honom i sticket inför dessa valprocedurer, isynnerhet då man erinrar sig, att åtskilliga av valkretsarna (staterna) äro lika stora som konungariket Preussen. Följden härav har blivit att det vid sidan av valmanskåren uppstått en särskild kår av utmärkt organiserade yrkespolitici, som mot kontant erkänsla leda valen i den riktning, de betalande önska. En sådan apparat av valfunktionärer —

av vilka det i varje större samhälle finns tre olika grader — kostar naturligtvis mycket pengar, vilket kan belysas av följande siffror. Kostnaderna för valen i Newyork under ett vanligt år (alltså ett år utan presidentval) belöpa sig till ungefär 700,000 dollars, av vilka staden betalar 290,000 dollars. Kostnaderna vid ett presidentval beräknas till fem miljoner doll., ett mayorsval i Newyork till en och en halv miljon doll. o. s. v. Dessa penningar uppbringas dels genom frivilliga bidrag från rika partimedlemmar och offentliga subskriptioner, dels genom uttaxeringar, som även drabba personer i så anspråkslösa ställningar som springpojkar och poliser, dels genom bidrag från kandidaterna själva. Så t. ex. kostar en domarebefattning i Newyork omkring 15,000 doll., en plats i kongressen 4,000 doll., en rådmanssyssla 1,500 doll., medlemskap av stadsfullmäktige 600—1,500 doll.

Det är nu lätt att varsna *en* av de faktorer, som hittills hindrat socialdemokratins uppblomstring i Amerika. Vad som fordras, för att ett politiskt parti i Amerika skall kunna förfäkta sina idéer, är i främsta rummet *pengar*, och det är ju vad som i regeln fattas målsmännen för en ung och oprövad socialdemokrati. Men å andra sidan är just pengarna de gamla partiernas styrka, som sätter dem i stånd att direkt eller indirekt köpa rösterna, betala den stora staben av valfunktionärer och dessutom på olika vägar gagna vännerna och skada fienderna. På detta sätt ha dessa partier skapat sin makt, och omvänt, efter som de ägde makten, stå till deras förfogande de penningar, genom vilka de kunna hålla den erforderliga val-

maskinen i gång. Detta förklarar det faktum, att varje tredje parti, som hittills sökt arbeta sig fram mellan de två stora härskande partierna, det republikanska och det demokratiska, genomgående misslyckats.

Betraktar man sedan arbetarens ekonomiska och sociala ställning, så visar det sig med hänsyn till den första punkten, vad som ju för övrigt är tämligen väl bekant, att nämligen de amerikanska lönerna äro betydligt högre än motsvarande i Europa. På grund härav är den amerikanske arbetaren i stånd att t. ex. för kläder depensera ungefär det tredubbla beloppet mot den europeiske arbetaren, och ungefär på samma sätt ställer sig förhållandena med hänsyn till husrum och föda. Då härtill kommer, att enligt Sombarts undersökningar ungefär hälften av de amerikanska arbetarna äro absolutister, så inses lätt att den allmänna livsstandarden för arbetarens vidkommande i stort sett är högre än på det europeiska fastlandet.

Men till dessa rent materiella och gripbara företräden sälla sig andra av mera sublimerad och delvis skäligen illusorisk valör. Den amerikanske arbetarens sociala ställning är, tack vare den i Amerika rådande demokratiska andan, en helt annan än den europeiske proletärens, vars bortkomna underdånighet inför de »högre» klasserna mångenstädes gör ett så bedrövligt intryck. På gatan är den amerikanske arbetaren en »working-gentleman», som umgås med vilken annan borgare som helst som med sin jämnlike, och ingen kypare, ingen spårvagnskonduktör, ingen polis skulle i Amerika komma på den idén att behandla en person mindre respektfullt, därför

att han är »en vanlig arbetare». Och denna demokratiska anda trycker även sin prägel på livet inom fabrikerna, där verkmästarna behandla arbetarna med en hövlighet, som väcker européernas förvåning, och där tobaksrökning icke blott är tillåten utan till och med uppmuntras genom anbragta cigarrautomater. De amerikanska kapitalisterna äro också klokt folk, som förakta alla de småaktiga trakasserier, som de europeiska arbetsgivarna så ofta låta övergå sina arbetare; tvärtom, alla anordningar, som kunna göra arbetarna nöje utan att kosta något nämnvärt, icke blott tolereras, utan införas systematiskt — på det att arbetarna må invaggas i en känsla av komfort och relativt välbefinnande. Och för att ytterligare avtrubba arbetarnas ovilja mot det kapitalistiska systemet har man även i stor skala infört vinstandelssystemet, för att på detta sätt kittla arbetarens vinningslystnad och göra honom medintresserad i kapitalismen.

Det oaktat finns det, förklarar Sombart, intet land på jorden, där arbetaren faktiskt blir så blodigt utplundrad av kapitalismen, intet land, där han blir så raskt utsliten och hetsad till döds som Amerika. Och det lider knappast något tvivel, att icke socialdemokratin redan trots alla hinder skulle ha gjort vidsträckta landvinningar i Förenta staterna, om det icke stått arbetaren öppna två vägar på vilka han kunnat fly bort från löneslaveriet ut i friheten.

Den ena av dessa vägar, som huvudsakligen beträtts av eliten, leder uppåt i riktning mot kapitalismens höjder. I allt det prat, varmed Carnegie och

hans anhängare söka invagga arbetarna i förnöjdhet med sin lott, då de utkolptera sina underbara sagor om tidningspojken, som slutade som miljardör o. s. v., i allt detta prat ligger det dock, säger Sombart, ett korn av sanning; chanserna för arbetaren att arbeta sig upp och ut ur sin klass äro i Amerika vida större än i Europa. Det nya samhällets ungdom, dess demokratiska grunddrag, de ringare avstånden mellan arbetsgivare och arbetare, många invandrares koloniala friskhet och andra liknande omständigheter ha samverkat och gjort det möjligt för »den enkle arbetaren» att i många fall klättra upp till den kapitalistiska hierarkiens högsta trappsteg.

Men denna utväg har naturligtvis endast stått öppen för ett fåtal och skulle i och för sig varit fullkomligt otillräcklig, om icke andra horisonter öppnat sig för den otillfredsställde lönearbetaren i Amerika. Genom kolonisationslagen av år 1860 erhöll varje person, som uppnått 21 års ålder och amerikanskt medborgarskap, rätt att taga i besittning 80—160 acres av allmän jord, för så vitt han edligt förband sig, att endast för egen räkning bebo och odla den erhållna terrängen. För denna tillåtelse behöver endast erläggas en obetydlig avgift, och på vissa, lätt uppfyllbara villkor blir nyodlingen efter fem år kolonistens egendom.

Dessa förhållanden ha nu gjort det möjligt för väldiga skaror, bland vilka industriarbetarna bilda en högst avsevärd kontingent, att fly ut ur kapitalismens slavtjänst och etablera sig som fria och oberoende bönder. Om omfånget av dessa inom Amerika

försiggående folkvandringar kan man få en föreställning, då man hör, att under åren 1870—1890 ett område dubbelt så stort som hela Tyskland, tagits i bruk av kolonister på de ovannämnda villkoren. Och det visar sig härvidlag ytterligare den intressanta omständigheten, att denna kolonisation når sitt maximum i dåliga år med industriella kriser, vilket talar för, att det just är den s. k. industriella reservarmén, som då vältrar sig in över den obrutna jungfruliga jorden, i stället för att som i Europa vara hänvisad till arbetslöshetens alla vidrigheter.

Detta är i största korthet antydda de faktorer, som enligt Sombart förklara det märkliga förhållandet, att Amerika trots sin långt framskridna ekonomiska utveckling för närvarande ej har att uppvisa någon socialism jämförlig med den europeiska. Men alla dessa omständigheter äro — och det är kanske den ur vår synpunkt viktigaste punkten i Sombarts framställning — av tillfällig och övergående natur; redan nu kan man konstatera, att dessa faktorer hålla på att försvinna eller slå över i sin motsats, så att socialismen efter all sannolikhet redan inom en mansålder kommer att nå samma höga utveckling i Amerika som den redan hunnit i Europa.

SEX HUNDRA ÅRS LÖNERÖRELSE.

(1903, jan.)

I ett av de sista häftena av preussiska vetenskaps-akademiens förhandlingar har den bekante national-ekonomen Gustav Schmoller publicerat en avhandling betitlad »Den historiska lönerörelsen från 1300—1900 och dess orsaker». Arbetet, som utgör en samman-fattning av mer än trettio års grundliga studier, är på många punkter av så stort intresse, att ett kort-fattat referat torde vara på sin plats. Vi följa härvid-lag fullkomligt prof. Schmollers framställning och skola först i slutet av artikeln n:r 2 tillåta oss några *egna reflexioner.*

*

När det gäller att följa lönerörelsens gång ända från medeltiden fram till våra dagar, så är det klart, att man endast i underordnad grad kan ta hänsyn till penningelönen, utan i främsta rummet har att hålla sig till reallönen, d. v. s. lönens köpkraft efter de förhandenvarande priserna. Om jag t. ex. vet, att en tysk byggmästare i Rhentrakten år 1350 hade en dagspenning av 33 pf., år 1550 däremot en sådan av 72, så har jag ändå ingen föreställning om hans ekonomiska läge i verkligheten; men har jag kunnat

fastslå, att man med en 1350 års lön vid denna tid kunde köpa 150 kg. spannmål i veckan, medan daglönen av 72 pf. år 1550 endast räckte till för inköp av 48 kg. spannmål i veckan, så förstod jag genast, att byggmästaren under medeltiden trots den lägre penningelönen var ofantligt mycket bättre situerad än samme yrkesman år 1550.

I själva verket har det visat sig, att spannmålen (vete och korn) utgör det bästa medlet för att bestämma reallönen. Räknar man om lönen pr vecka eller år i spannmål, så erhåller man i varje fall en ganska säker grundval för en historisk jämförelse av lönernas storlek.

På grund av beräkningar, som vi här ej kunna återgiva, har Schmoller kommit till det resultatet, att *en veckolön, som ger under 15 kg. spannmål,* måhända kan räcka till för en ensam person, men är en svältlön för en familj; *en veckolön på 50—60 kg.* räcker nätt och jämt till för en familj, *en lön på 80—120 kg.* är god, *en på 200 riklig.* Dessa siffror modifieras naturligtvis i viss mån genom de olika prisen på potatis, kött, bostad, kläder o. s. v., men i stort ge de dock de nödiga hållpunkterna för geografiska och historiska jämförelser. Och talrika specialundersökningar bevisa, att en skala, som anger arbetarens köpkraft pr vecka med 15, 60, 120 och 200 kg. spannmål, i stort sett, nu som fordom, ger en riktig bild av de faktiskt förekommande olikheterna i det ekonomiska läget.

Vända vi oss då först till *England,* så finna vi, att arbetarna på 1200-talet förtjänade 35 kg vete i

veckan, men att lönerna efter den stora pesten och den härigenom uppkomna människobristen (1340—1350) stego till 60—80 kg. vete pr vecka, och att de blevo stående på samma nivå under det femtonde och början av det sextonde århundradet. Nu kommo ogynnsammare tider; bondeståndets tillbakagång, åkerbrukets undanträngande genom fåraveln och revolutionen av penningvärdet åstadkommo stora löneminskningar, så att reallönen under åren 1500—1650 i genomsnitt torde ha belupit sig till endast 30 kg. vete i veckan. Förhållandet mellan penninge- och reallön gestaltar sig för denna tid i England på följande sätt:

	Penninglön.	Reallön.
1451—1500	100	100
1551—1570	98	60
1571—1602	120	51
1603—1652	146	40
1653—1702	206	54

Dessa tal äro synnerligen instruktiva: ehuru penninglönen under denna tid fördubblats, har reallönen sjunkit ned till nära halva beloppet.

I Tyskland (Elsass) gestaltade sig förhållandena under samma tid på följande sätt:

	Penninglön.	Reallön.
1451—1500	100	100
1551—1570	88	55
1571—1602	103	53
1603—1652	121	40
1653—1702	108	45

För andra trakter av Tyskland (Xanten) erhåller man följande förhållande mellan penning- och reallön:

	Penninglön.	Reallön.
1356—1399	33	150
1450—1499	36	100
1550—1599	72	48
1600—1649	166	66
1650—1679	200	78
1882	820	78

En arbetare i dessa trakter hade alltså under medeltiden dubbelt så stor reallön som år 1882 och tre gånger större än 1550. Liknande iakttagelser föreligga även från Frankrike, där särskilt lantbefolkningen under tiden 1650—1789 befann sig i det uslaste läge.

Reallönens sjunkande under sextonde århundradet är en tämligen bekant företeelse, mindre känt är däremot dess stigande efter trettioåriga kriget, till följd av människobristen. Dock höllo sig de fattigare klassernas löner alltjämt på en ganska låg nivå; *under hela adertonde århundradet* finna vi, att de tyska lantarbetarna arbeta för svältlöner av 25—30 kg. råg i veckan, i städerna, särskilt där uppblomstrande industrier äro till finnandes, bli reallönerna något, stundom betydligt högre.

Under hela förra hälften av nittonde århundradet ha lönerna ändrat sig högst obetydligt och i vissa branscher, t. ex. väverier och spinnerier, bli de ännu mindre än vad de voro före år 1800. När under åren 1840—1860 livsmedlen hastigt fördyrades, utan att lönerna ökades i samma proportion, blev många

arbetares läge ytterst bekymmersamt, så att reallönen stundom sjönk ned *till 8—10 kg. spannmål pr vecka.* Det var under dessa år, som Oberschlesien och tyska Mittelgebirge i den grad hemsöktes av hungertyfus, att det såg ut, som om stora landsträckor skulle dö ut av svält. Sådana extremer hörde dock till undantagen i Tyskland; i allmänhet torde lönerna vid denna tid ha varit ännu lägre i Belgien och Holland, och i England befann sig den undre hälften av arbetarbefolkningen under åren 1840—1850 i ett ännu uslare läge än någonstädes på kontinenten. I Frankrike hade däremot lönerna undergått en väsentlig förbättring efter revolutionen.

Under nittonde århundradets senare hälft kan man emellertid konstatera ett allmänt, om också ojämnt stigande av lönerna. Medan t. ex. den *engelske* lantarbetaren enligt Labour Departement år 1855 hade en genomsnittlig reallön av 35—36 kg. spannmål i veckan, hade han år 1899 en sådan av 117 kg., men även denna senare lön stämplades dock av alla opartiska iakttagare som otillräcklig. Även för de engelska fabriksarbetarnas vidkommande kan man från 1840—1890 konstatera ett uppsving i lönen på omkring 60—80 proc., den största stegringen infaller 1840—1875, därpå blir rörelsen långsammare, men tar ny fart 1887—1891 och 1896—1900. Framstegen sedan 1840 äro i England mycket stora, men det oaktat förefinnas ännu hårresande missförhållanden; så t. ex. hemfaller ännu 45 proc. av alla arbetare över 65 år åt fattigvården.

I *Frankrike* inträder likaledes ett mäktigt upp-

sving efter 1840. Lönestegringarna från 1840 till 1880 (penningelönerna) växla i de olika industrierna mellan *40—300 proc.*, varvid är att märka, att brödpriset under dessa fyrtio år hållit sig på samma nivå, medan kött, mjölk och hyror fördyrats med i genomsnitt 50 proc. och kläder samt njutningsmedel däremot blivit mycket billigare. Även på landet ha de franska arbetslönerna stigit, ehuru ej så högt som i städerna.

Intill 1850 stego de *tyska* lönerna blott obetydligt och även lönestegringen från 1850—1865 överträffade knappast fördyringen av livsmedel o. s. v. Den första betydliga och allmänna höjningen inträffade 1865—1875; därpå inträdde ett lindrigt återslag, och så följde åter skapliga förbättringar till år 1900.

Som exempel på löneförhöjningarna i Tyskland kan t. ex. anföras, att reallönen för en sättare i Jena under hela perioden 1717—1847 för ett visst arbete utgjorde 24—26 kappar råg, 1860 48 och 1871 83 kappar råg; den sistnämnda förtjänsten motsvarar en veckolön av 16,5 mark eller 100 kg. råg.

Westfaliska gruvarbetare tjänade i genomsnitt årligen, 1865: 600—700 mark, 1874: 900—1,000 mark, 1886—1888: 800—900 mark, 1890: 11—1,200 mark, 1898—99: 13—1,500 mark. Murarnas dagspenning utgjorde i Berlin 1848—1850: 2—2,5 mark, under sista årtiondet 4,5 och 6 mark pr dag.

Under perioden 1895—99 kan man konstatera en tydlig lönestegring i en mängd tyska branscher, såsom gruvdrift, metall- och maskinindustri, kemisk, pappers-, textilindustri o. s. v. En årsinkomst av 600—1,200 mark för den ogifte arbetaren, 1,000—

1,500 mark för en familj, där flera medlemmar arbeta, torde enligt prof. Schmoller vara genomsnittstaxan för de nuvarande tyska yrkeslönerna. Det är en förtjänst, som icke är stor, men dock kommer i jämnhöjd med småbondens, hantverkarens och skolmästarens. Om, tillägger prof. S., hustrun är duktig, mannen icke dricker och bostadsförhållandena drägliga, så är vägen till framåtskridande icke alldeles stängd.

Det är ju vackert så. Vi skola i en följande artikel se, vilka faktorer det är, som låtit detta hopp om framåtskridande och utveckling glimma upp för arbetets män.

II.

Den sociala företeelse, som man i våra dagar betecknar med lönerörelse är av tämligen ungt datum. Arbetslönen, liksom allt annat här i världen, har i alla tider haft en bestämd tendens att kvarstå på den punkt, där den befann sig: en lön, som en gång blivit antagen av arbetare och arbetsgivare, får sedan lätt nog skenet av att vara det normala och följaktligen också det rättvisa. Och så länge man ej kände prisändringarnas lagar och orsaker, syntes fasthållandet av de bestående lönerna — naturligtvis penninglönerna, ty skillnaden mellan dem och reallönerna kände man ej — vara den enda rätta socialpolitiken.

Det är också först i nittonde århundradet, som en målmedveten lönerörelse börjar göra sig gällande. Den gamla goda tiden, om vilken våra baksträvare så gärna orda, har verkligen en gång existerat, det var under naturhushållningens tid, då arbetarens lön utbetalades *in natura*, d. v. s. i form av spannmål och andra livsmedel, och då skråväsendet med sina patriarkaliska förhållanden å ena sidan motverkade massavskedningar och arbetslöshet och å andra sidan fasthöll vid de gamla lönebestämmelserna. Allt detta kunde dock ej hindra att, såsom vi redan sett, lönerna började sjunka på 1800-talet. Det var nämligen vid denna tid, som penninglönarbetarståndet började utbilda sig, och i samma mån denna arbetarklass började utvidga sig, sjönk den socialt och ekonomiskt, oberörd av dåtidens fattigvård, som visserligen räddade de allra fattigaste från hungersdöden, men genom sin dåliga organisation och bakvända handhavning mera skadade än gagnade de fattigare klasserna.

De två huvudepokerna i lönesänkningen, vilka, som vi redan sett, infalla den ena 1550—1700, den andra 1780—1850, bero enligt Schmoller på analoga orsaker. De ha framkallats dels därav att den gamla naturhushållningen fått vika för en penninghushållning, som de undre klasserna icke varit vuxna, dels därav att de gamla arbetsordningarna upplösts utan att på penninghushållningens grund ersättas av sunda författningar. Ännu ödesdigrare än det femtonde århundradet var perioden 1780—1850. Detta är den minnesvärda tid, då de nya formerna för produktionen, samfärdseln och den fria konkurrensen, trädde

i kraft, då penninghushållningen segrade utefter hela linjen, och då folkhushållningens ansvariga ledare, furstarna, ministrarna och arbetsgivarna, antingen blundade för eländet eller drömde om att det skulle försvinna, blott full frihet inom folkhushållningen komme till stånd. Från denna tid stå arbetare och arbetsgivare mot varandra som skilda och fientliga klasser. Den ohejdade konkurrensen härskar, och penninglönen blir för arbetsgivaren endast en utgiftspost, på vilken han kan spara så och så mycket genom ringare arbetskraft, genom barn- och kvinnoarbete, genom hänsynslöst avskedande. Nu uppstår lönekampen med all sin hårda bitterhet, och nu erfar arbetaren på allvar, hur lätt arbetsgivarens godtycke kan göra honom till tiggare. Alla tidens tecken tydde på att Marx hade rätt, då han profeterade om proletariatets i det oändliga tilltagande elände.

Och dock inträder, som vi redan framhållit i föregående artikel, en högst anmärkningsvärd lönestegring efter 1850. Denna lönestegring har till en viss grad möjliggjorts genom gynnsamma konjunkturer, men den beror dock ytterst på helt andra orsaker. Till undvikande av missförstånd taga vi oss friheten att här ordagrant återgiva den preussiske professorns yttrande, sådant det föreligger i Berlinakademiens Handlingar.

»I varje fall räcka icke dessa orsaker (de bättre konjunkturerna) till att förklara de sista femtio årens lönestegring. Detta uppsving beror till en stor del på den intellektuella och moraliska höjningen av arbetarklassen, och denna i sin ordning på den sociala reformen, på de förbättrade institutionerna, på underklassens växande makt och överklassens stigande inblick och

sympati. Och hela denna orsakskedja tillhör det mänskliga handlandets värld och påverkas av insikt och viljebestämning, av ideala och moraliska krafter.

Vad har icke ensamt den höjda skol- och folkbildningen uträttat; vilka krafter ha icke självhjälpen och fackföreningsväsendet frigjort och fostrat; hur har icke sparkasse- och arbetarförsäkringsväsendet höjt och tryggat arbetarklassen. Utsträckningen av de politiska rättigheterna i kommun och stat har höjt medvetandet och självkänslan och redan gjort arbetarpartiet till en fruktad, ofta också missbrukad, men i stort sett för de egna intressena välsignelserik makt. Vilken ekonomisk och moralisk uppfostringsskola blevo icke fackföreningarna överallt. Trots alla osympatiska och bittra strider, som anknyta sig till dessa organisationer, är deras totalverkan dock välsignelserik. Utan dessa organisationer hade överklassen ej blivit så påmind om sina sociala plikter, utan dem hade arbetarskyddslagstiftningen, bostadsförbättringarna, arbetarförsäkringen ej blivit förverkligade, hur mycket än överklassens noblare och humanare element, på grund av ökad solidaritetskänsla och väckta av alla möjliga sociala apostlar, än må ha verkat i samma riktning.

Allt detta har direkt eller indirekt medverkat vid lönestegringarna; det avklippta sambandet mellan över- och underklassen har på några punkter åter blivit anknutet; härigenom liksom genom de självständiga fackföreningarna har arbetarens intellektuellt moraliska och tekniska ståndpunkt blivit höjd. I våra dagars arbetarklass har föräldrarnas heroism att för varje pris vilja ge sina barn en bättre uppfostran än de själva åtnjutit vaknat till liv i en grad, som man förut endast fann hos medelklassen.»

Så långt den tyske nationalekonomen. Det är, som man ser, ett ganska vackert betyg denne preussiske professor ger åt fackföreningarna. Och härom är han icke ensam: för att icke erinra om svenskarna Wicksell och Cassel, yttrar t. ex. den framstående, men för övrigt ganska samhällsbevarande national-

ekonomen Conrad i Halle följande om orsaken till det sista halvseklets lönestegring:

»Det var i främsta rummet arbetarrörelsen på sammanslutningens grund, gynnad av handelns och industriens uppsving, genom kommunikationsmedel och uppfinningar, som lät lönerörelsen utveckla sig i en gynnsam riktning. Den rikliga tillgången på arbete skulle i och för sig ej ha kunnat åstadkomma detta, det har England på sin tid bevisat. Först genom att väcka arbetarbefolkningens självkänsla till att i sluten trupp värna sina intressen och genom att höja arbetarnas intelligens och mognad har man nått detta resultat, och dessa faktorer komma även att under de följande decennierna verka i samma riktning.»

Så ter sig alltså inför den vetenskapliga nationalekonomiens domstol de »samvetslösa agitatorernas» verksamhet. Den Marx'ska teorien om proletariatets stigande elände har tills vidare ej besannat sig, av det enkla skäl, att proletariatet börjat *handla* på egen hand och däremot skapat en faktor, som Marx (utan tvivel avsiktligt) lämnade ur räkningen. Men en annan fråga blir, *hur långt* arbetarklassen kan nå fram genom fackföreningar och dylikt inom det nuvarande samhällets ram. I Sverge finns nog ännu mycket att uppnå på denna väg, men många tecken tyda på, att den tid ej är alltför avlägsen, då man nått vad som kan vinnas genom strejk och bojkott. Och dock har t. ex. Tysklands arbetare, såsom prof. Schmoller framhåller, endast kämpat sig fram till en avsats, där »vägen till framåtskridande icke är alldeles stängd».

Nej, för att tala uppriktigt betrakta vi socialdemokrater alla de gynnsamma resultat, som hittills vunnits och kunna vinnas genom fackföreningar och dylikt, endast såsom medel att höja arbetarklassens

andliga stridsduglighet i kampen mot den nuvarande samhällsordningen. Men under tiden är det ganska uppbyggligt att konstatera den hållning, som våra borgerliga fiender numera börjat intaga gent emot fackföreningarna. Helt nyligen proklamerade Handelstidningen, att fackföreningsväsendet i grund och botten är en »äktliberal institution», som gärna må frodas och blomstra. Eget blott, att grundläggarna och organisatörerna av denna äktliberala institution icke varit de ekonomiskt och moraliskt välsituerade herrarna Hedlund och konsorter, utan socialistiska levebrödsagitatorer sådana som Hj. Branting och Axel Danielsson. Vi få väl snart uppleva, att Göteborgs Aftonblad, som också börjat plädera för »fosterländska» fackföreningar, betecknar arbetarorganisationen som en »äktkonservativ institution».

Med tanke på sådana gynnare och vänner kan arbetarrörelsen, i Sverge liksom annorstädes, på sig gärna tillämpa Goethes ord:

Hätt' ich gezaudert zu werden
bis man mir's Leben gegönnt,
ich wäre noch nicht auf Erden,
wie Ihr begreifen könnt,
wenn Ihr seht, wie die sich geberden.

DRIFTKONCENTRATION OCH KAPITALSPLITTRING.

(1906, april.)

I den del av den borgerliga pressen, som överhuvud taget erkänner, att en social fråga existerar, möter man numera ej sällan det påståendet, att en av socialismens hörnstenar, nämligen den Marx'ska läran om kapitalets koncentration på allt färre händer, numera fullkomligt raserats av kritiken och att sålunda hela byggnaden är fallfärdig, då ju den Marx'ska värdeläran för länge sedan gjort bankrutt. Vanligen åberopas i detta samband socialisten Bernstein, i vars läror de borgerliga bladen påtagligen tro sig se ett avfall från socialismen, och som därför presenteras som den förföljda och missaktade sanningen, medan man samtidigt utgjuter sin vredes skålar över de samvetslösa ledarna, som alltjämt hålla massorna fångna i den Marxistiska socialismens garn.

Det kan då vara skäl att se efter, i vad mån socialismens liv och lära kan påverkas av den kritik, som Bernstein gör gällande emot den Marx'ska ackumulationsteorien (läran om kapitalets hopning på allt färre händer). Detta kan ske så mycket lättare, som

Bernstein i en nyligen utkommen broschyr (Die heutige Socialdemokratie in Theorie und Praxis) klart och tydligt preciserat sin ståndpunkt i denna sak. Hans framställning är i korthet följande.

Det är numera ett allmänt erkänt faktum, att de självständiga produktionsföretagen inom industrien i våra dagar alltmer tilltaga i *storlek*, men avtaga i *antal*. Stode det nu i spetsen för varje sådant företag endast *en* kapitalist, som ströke vinsten i fickan, så skulle vi fått ett jämförelsevis litet och allt mer sammanskrympande antal kapitalister, som förfogade över ständigt växande rikedomar, alldeles som den Marx'ska ackumulationsteorien förutsagt det. Men samtidigt skulle vi, då trots den oerhörda lyx, som de rika i våra dagar driva med bostad, tjänstfolk o. s. v., deras konsumtionsförmåga är begränsad, men många produktionsgrenar nödvändigtvis äro hänvisade till massproduktion, *antingen* få bevittna en ständigt växande överproduktion med allt väldigare kriser och till sist en allmän sammanstörtning av hela systemet, såsom katastrofteorien förutsäger — eller *också* skulle till följd av lönernas stigande köpkraft eller på grund av någon annan omständighet ett tilltagande antal varuprodukter komma den arbetande massan till godo.

När nu faktiskt varken det ena eller det andra äger rum, så visar detta, att läran om kapitalets koncentrering på allt färre händer ej håller fullt streck i verkligheten, utan på någon punkt genomkorsas av en faktor, som den icke tar med i räkningen. Denna faktor är det modärna *aktieväsendet*. I stället för en enda kapitalist är det numera, tack vare aktieväsendet,

ständigt växande skaror av små och stora kapitalister, som skumma gräddan av det nationella arbetet. Tyvärr ha vi ingen statistik, som visar, hur stort aktionärernas antal i själva verket är. I våra dagar lägga ju rentierna sällan sin förmögenhet i ett enda papper, så att om av hundra aktiebolag vart och ett har 2,000 aktieägare, så följer icke därav, att de hundra bolagen tillsammans ha 200,000 aktieägare. Men om vi antaga att varje rentier (räntetagare) i medeltal lägger sig upp med tio olika papper, vilket snarare är för mycket än för litet, så erhålla vi den ståtliga arméen av 20,000 aktieägare. Nu ha vi emellertid i verkligheten ej att göra med hundra, utan med många, många hundra aktiebolag. Endast i Preussen skattade år 1899 1,915 aktie- och bergverksbolag för ett grundkapital av 6,240 miljoner mark, och inalles var i Preussen antalet av dem, som skattade för en deklarerad förmögenhet av över 100,000 mark 110,507, ett tal, som med kännedom om de notoriska undertaxeringarna måste betecknas som vida lägre än den verkliga siffran.

Även för de stora trusterna gäller det, att den enhetliga koncentreringen av driften icke alltid åtföljts av en jämlöpande koncentrering av kapitalet. Så skattas t. ex. antalet av aktionärer i den amerikanska ståltrusten till över 50,000. Vid förtrustningen av 31 stora engelska spinnerier stannade av 80 miljoner mark 26,7 miljoner i säljarnas händer, de andra 53,3 miljonerna fördelade sig på 3,934 aktionärer; vid förtrustningen av 22 ullfärgerier i Bradford var det utgivna kapitalet 60 miljoner mark, varav säljarna

övertogo 20 miljoner, aktionärerna (vilkas antal uppgingo till 10,731) 40 miljoner mark. De stora engelska bryggeriernas aktiekapital 194 miljoner mark fördelar sig på 1,600 aktionärer o. s. v.

Det är alltså till en viss grad alldeles riktigt, att en stark koncentrering av driften icke alltid åtföljes av en motsvarande koncentrering av kapitalet. Tvärtom, den guldström, som flödar ut från de stora industriella jätteföretagen, delas ofta i en mängd bäckar, och dessa åter i rännilar, som lyckliggöra tusentals aktionärer. I denna kapitalsplittring ser det borgerliga åskådningssättet en synnerligen glädjande företeelse, icke blott därför, att den vederlägger den Marx'ska ackumulationsteorien, utan även därför, att denna kapitalsplittring kan spelas ut som ett vittnesbörd om en i den nuvarande samhällsordningen inneboende rättvisa, tack vare vilken rikedomens håvor bli tillgängliga icke för ett fåtal, utan för många.

Det glädjande i denna företeelse visar sig emellertid vid närmare påseende vara en fullkomlig illusion. Det är visserligen sant, att denna härskara av aktionärer, som sinsemellan »dela» vinsten av de industriella företagen, så till vida göra ett visst gagn i samhället, som de i någon mån motverka marknadens överfyllning. Men från *social synpunkt* äro dessa medborgare, vilka som individer kunna vara nog så oförargerliga, endast *parasiter*, och till på köpet mycket skadliga *parasiter*, enär de utgöra ett högst väsentligt hinder för höjandet av arbetarklassens reallöner. Men även från en annan synpunkt äro aktionärerna att betrakta som en allvarlig social fara.

»Aktionären representerar», säger engelsmannen Macrosty i sin bok om trusterna och staten, »*kapitalet i dess absoluta nakenhet:* aktionären saknar varje gnista av ansvarskänsla, varje spår av förmåga att uppfylla sin plikt, även om han kände den, han är okunnig om allt, som rör det företag, i vilket han har andelar, han representerar endast och allenast den funktionen att stryka in dividender och klaga över styrelsen, om de ej äro nog höga... Det blir framtidens största uppgift att krossa motståndet hos representanterna för detta system, *som har koncentrerat industrin, men utvidgat kapitalets politiska makt.*»

Sådana äro alltså vid närmare påseende de sociala verkningarna av aktieväsendet. Härskaran av aktionärer bildar i våra dagar, politiskt och socialt, kapitalets skyddstrupper. Vad vore väl, frågar Bernstein, en handfull magnater, utan trossen av hundratals medelstora och små aktionärer? Vad förmådde de väl emot den allmänna opinionen? Ingenting! Den första stormen skulle bryta deras motstånd. Men tillsammans med halv-, fjärdedels- och åttondelsmagnaterna bilda eller behärska de, vad man kallar den allmänna opinionen. För dessa samhällslager, vilka, som Lassalle träffande yttrar, utmärka sig genom sin allestädes närvaro, skriver största delen av den borgerliga pressen, till *deras* känslor ta regeringarna den största hänsyn, *de* stå bakom parlamentaristerna, *de* kommendera de högre juristerna och förvaltningsmyndigheterna, *de* genomtränga med sin anda alla platserna för de borgerliga klassernas offentliga liv.

Sådan är i korthet Bernsteins tankegång, som måhända är något ensidig, men i huvudsak påtagligen träffar det riktiga. Det är tydligt, att detta åskådningssätt innebär en lika skarp kritik av den nuvarande samhällsordningen, som någonsin den Marx'ska ackumulationsteorien, men man undgår med denna syn på tingen lättare faran att underskatta det motstånd, som ständigt kommer att riktas mot varje försök att avskaffa eller mildra orättvisorna i den nutida egendomsfördelningen.

EN AKADEMISK SOCIALIST.

ENRICO FERRI: SOCIALISM OCH MODÄRN VETENSKAP.

(1904, mars.)

Ett av de märkligaste bland de tecken, som tyda på att vi för närvarande befinna oss i en social övergångstid, är utan tvivel det starka insteg, som de socialistiska idéerna numera göra i överklassens egna led. I Sverge, där socialismen knappt är tjugu år gammal, är detta insteg ännu ej så märkbart som t. ex. i Tyskland, där de liberala partierna nästan fullständigt absorberats av å ena sidan de konservativa och reaktionära, å andra sidan av socialdemokratin, och där det — utanför Preussen — ingalunda är sällsynt att träffa socialdemokratiska vetenskapsmän och konstnärer av rang. Längst avancerat i detta hänseende är måhända Italien, där de socialistiska idéerna vunnit en storartad terräng icke blott bland den akademiska ungdomen, utan även bland universitetslärarna, och där flera av landets bemärktaste föregångsmän, exempelvis Lombroso och de Amicis, öppet förklarat sin anslutning till socialdemokratiska partiet.

Till denna Italiens socialdemokratiska intelligensaristokrati hör även Enrico Ferri (född 1856), för-

fattare till ovanstående arbete, riksdagsman och professor i straffrätt vid Roms universitet. Ferri, som vid yngre år själv bekämpat socialismen i den form, vari den ofta föresvävar den s. k. bildade överklassen, blev efter bekantskapen med Karl Marx' vetenskapliga produktion fullständigt vunnen för de socialistiska idéerna och höll den 1 maj 1894 sitt »omvändelsetal» i Milano. Det är detta föredrag, som efter en grundlig omarbetning och utvidgning sedermera utgivits i bokform på italienska och tyska och nu även föreligger i svensk dräkt.

Vad som skänker denna bok ett så stort värde är i främsta rummet två ting: å ena sidan författarens klara intelligens och vetenskapligt skolade tänkande, som kommer honom att stå lika skeptisk mot den gamla känslosocialismen som mot våra dagars anarkism, och å andra sidan hans hjärtevarma, men alltigenom manliga gemyt. Även när Ferri som häftigast angriper det nuvarande samhället och dess stödjepelare, uppbäres hans polemik alltid av en nobel storsinthet, som måste göra ett egendomligt intryck på de mera kultiverade bland hans motståndare.

Den första delen av Ferris nu utgivna arbete behandlar spörsmålet Darwinism—socialism och utgör en glänsande vederläggning av de invändningar, man med stöd av en missförstådd eller misstolkad darwinism framkastat mot socialismen. Måhända skulle man kunna anmärka, att författaren under sin fullt berättigade strävan att uppvisa socialismens förenlighet med utvecklingsläran någon gång, särskilt i kapitlet »Kampen för tillvaron och klasskampen», går väl

långt i sökande efter analogier på det organiska och det sociala området, och att han även i den senare delen av framställningen troligen gör sig skyldig till en överskattning av blodsförvantskapen mellan Darwins utvecklingslära och Marx' socialism. Detta hindrar icke, att Ferri presterat en synnerligen dräpande kritik av den kvasivetenskapliga socialdarwinism, som numera allt ivrigare börjar predikas av de reaktionärer, för vilka kristendomens täckmantel blivit för sliten och tunn.

Bokens senare hälft behandlar en del aktuella socialproblem, skärskådade från utvecklingslärans ståndpunkt. Mycket av vad författaren här yttrar borde vara ägnat att skingra de fördomar, som en del välmenande, men illa underrättade personer än i dag hysa mot socialismen. Gentemot den gamla, av våra liberaler ständigt upprepade invändningen, att socialismen kommer att bli en ny form av tyranni, som skall tillintetgöra alla den dyrt förvärvade frihetens välsignelser, hävdar Ferri, att socialismen icke blott skall tillförsäkra var och en en människovärdig existens, utan ock den största handlingsfrihet för hans personlighet. Ty det är nu en gång så, att gent emot privategendomen och den därpå grundade ekonomiska maktställningen är friheten, som tillerkännes den icke privilegierade, ett tomt sken, en leksak utan värde. Friheten är icke sitt eget ändamål och kan icke vara det. Vad gagnar tanke- och församlingsfrihet, om magen är tom och om miljoner till följd av blodbrist i hjärnan och musklerna förlorat all andlig och fysisk kraft? Vad har folket för hjälp av att

genom sin rösträtt äga en på papperet existerande andel i den politiska makten, då det försmäktar i eländets, arbetslöshetens och den akuta eller kroniska hungerns materiella slaveri? Friheten för friheten — det är detsamma som ett uppnått framsteg, som spjärnar emot ett ännu icke uppnått framsteg, ett slags politisk självbefläckelse, som står steril gent emot livets nya fordringar.

Socialismen vill, fortsätter Ferri, från det nuvarande samhället endast bortskaffa de giftiga produkter, som den överdrivna och otyglade individualismen har frambragt: å ena sidan miljardörerna och de stora arbetsgivarna, som på några få år, försiktigt snuddande vid strafflagsparagraferna och gripande djupa tag i de offentliga kassorna, förvärva miljoner, och å andra sidan de vimlande massorna av det i storstädernas rännstensluft uppväxande proletariatet och på landet de arma backstugusittarna. Men vad det borgerliga samhället hittills frambragt av äkta och livskraftig kultur, ämnar socialismen ingalunda skjuta åt sidan, utan tvärtom vårda och förkovra åt framtiden.

Medan Ferri i den nu berörda framställningen huvudsakligen bekämpar sådana antisocialistiska fördomar, som äro gängse bland överklassen, söker han i ett av bokens sista kapitel skingra de oklara tänkesätt, som mångenstädes, både inom och utom det socialdemokratiska partiet, göra sig gällande angående förhållandet mellan socialism och anarkism. Angående denna fråga, vilken som bekant är av stor praktisk betydelse, när det gäller socialismens taktik,

skriver den italienske socialdemokraten ordagrant följande:

»Anarkismen, med vars representanter vi här ovan sysselsatt oss, räknar, förutom sina individualistiska, även kommunistiska anhängare. Dessa förkasta våldsdåd mot enskilda personer såsom den sociala omstörtningens regelbundna medel, men äro av motsatt mening till den marxistiska socialismen såväl beträffande sitt slutmål som särskilt beträffande sin föreställning om den sociala förändringens metod; de bekämpa Marxisterna som »laglydiga» och »parlamentariska» och anse revolten såsom det säkrast verkande medlet till samhällets omgestaltning.

Med denna mening kunna de väl tidvis vinna bifall, ty därmed träffa de de oklara känslor och tankar, som en stor del av de arbetande klasserna hysa, vilka klasser med otålighet vänta på en förbättring i sin eländiga ställning; men denna läras inflytande kan blott vara ytlig, alldeles som intrycket av en exploderande bomb, som upprör för tillfället, men som dock icke med en millimeter befordrar utvecklingen hän emot socialismen, utan tvärtom uppväcker ett upphetsande av känslorna, som reaktionen skickligt begagnar och slår mynt av.

Att råda arbetarna, att utan varje förberedelse vilja söka genomföra sina krav, och framför allt utan den trygghet, som endast solidariteten och det gemensamma moraliska medvetandet skänka, uppresa sig mot de härskande klasserna, det är detsamma som att spela de sistnämnda korten i händerna; ty dessa klasser kunna i varje våldsam sammanstötning vara säkra på segern, så länge icke utvecklingen är mogen och revolutionen fullständigt förberedd.

För den skull predikar i vår tid den marxistiska socialismen den principen, att i alla länder den politiska makten, såväl i staten som i kommunalförvaltningen, skall erövras genom organisation av arbetarna till ett kompakt parti; har det en gång lyckats att skapa, befästa och utvidga denna organisation, så komma dess resultat att bli helt andra än de upproriska massornas, de komma att bli revolutionära i ordets egentliga mening.»

Det första utbrottet av revolutionen kommer emellertid, enligt Ferris övertygelse, icke att äga rum i Italien, vars befolkning, såsom sydlänningar i allmänhet, lätt nog kunna besluta sig för tillfälliga uppror, utan hos de nordliga folken, tyskarna och anglosachsarna, vilka äro mer ägnade för den äkta revolutionens lugna, men obevekliga disciplin, och för att genomgå det kritiska stadiet av en gradvis skeende, organisk utveckling, som ensam kan skapa en verklig social omgestaltning. —

Det anförda må vara nog för att ge en föreställning om den anda, som besjälar den italienske socialistens bok. Översättningen har med omsorg och talang utförts av herr Hinke Bergegren, som bör ha ett ärligt tack för att han införlivat detta förträffliga arbete med vår litteratur. Det är en bok, som bör göra stort gagn i Sverge, icke minst som korrektiv mot den sociala rövarromantik, som hittills haft en så vältalig representant i översättaren.

EN PRÄSTERLIG OPINIONSYTTRING.

(1905, mars.)

Då för ett par år sedan revolutionens morgonrodnad tycktes gå upp över Rysslands svarta jord, fäste en svensk tidning uppmärksamheten på det hittills oerhörda faktum, att en *präst* denna gång gick i spetsen för frihetsrörelsen. Prästen Gapon, talade de förtrycktas sak, det var, menade tidningen, det underbaraste av allt. I Västeuropa, och icke minst i Sverge, är denna tankegång helt naturlig; det har så småningom gått därhän, att en kyrkans man för det ur sin slummer väckta folkmedvetandet på förhand ter sig som en självskriven bundsförvant till den kapitalistiska mammon även i dess allra krassaste former. Våra präster själva ha genom sitt kryperi för penningen och sin sociala indifferentism framkallat detta sakernas läge.

Så mycket anmärkningsvärdare äro då de yttranden, som från prästerligt håll föllo vid det nyligen avhållna prästmötet i Kristianstad. Redan det faktum att man till diskussion upptagit en så världslig och i vida kretsar så impopulär sak som den skånska lantarbetarrörelsen, är ägnat att väcka förvåning. Och förvåningen ökas högst väsentligt, när man ser, vilken

ståndpunkt detta prästmöte intagit gentemot lantarbetarrörelsen. Visserligen klagas det åtskilligt över socialdemokratins antikristliga ståndpunkt och visserligen framhöll inledaren, att man borde »söka bryta ur rörelsen dess socialdemokratiska ryggrad», men i stort sett präglades diskussionen av en från detta håll oväntad förståelse icke blott gent emot lantarbetarrörelsen utan överhuvudtaget mot arbetarnas krav på ändrade samhällsförhållanden. Ur de hållna anförandena återge vi följande yttranden, hämtade från den konservativa Kristianstads läns tidning, som ej kan misstänkas ha färglagt i frisinnad riktning:

Kyrkoherde Esscher hade ett synnerligen kraftigt anförande. Han hade med harm tagit del av överklassmänniskors expektorationer över lantarbetarna och lantarbetarrörelsen. Det hade därför varit honom en glädje att höra dessa uttalanden av ämbetsbröderna. Prästerna borde gå ut till folket med Kristi lära. Men det var nog nödigt, att man reviderade en och annan av de gamla traditionella satserna, sådana de exempelvis förekomma i katekesen. Det förekommer på ett ställe en fråga om, huru vi skola betrakta de jordiska ägodelarna, och det svaras, att de jordiska ägodelarna äro Guds gåvor, av vilka han givit var och en hans beskärda del. Det är lögn. Egendomsfördelningen är icke ett Guds verk, lika litet som synden. Vi få ej göra Gud och religionen misstänkta genom sådana satser. Det står ingenstädes i skriften, det står endast i traditionen, vilken endels torde vara skapad av överklassen.

Pastor Bruun från Burlöv var nästan benägen att

tro, att prästerna borde bli socialdemokrater för att bättre kunna verka för kristendomen. På socialdemokratiens program står, att religionen är en privatsak. Orsaken till lantarbetarrörelsen vore flera missförhållanden, såsom dåliga löner och dåliga bostäder. Prästerna borde för lantmännen framhålla dessa missförhållanden. Prästen borde med hela sin person visa, att för honom existerar icke den sociala klyftan; han skall behandla fattig och rik på samma sätt.

Prosten Wihlborg fann lantarbetarrörelsen fullt berättigad. Det hade varit nödvändigt för arbetarna att organisera sig för att vinna något, som i själva verket borde vara självskrivet. Man borde giva dem rätt, när de ha rätt. Prästerna borde med barmhärtiga ögon se på denna rörelse. Deras plats vore på arbetarnas sida.

I samma riktning yttrade sig även de övriga talarna, bland dem domprost *Eklund* och kyrkoherde *Flygare*.

Onekligen utgöra dessa prästerliga uttalanden ett beaktansvärt vittnesbörd om det socialpolitiska omslag, som på de sista två årtiondena ägt rum hos en del av den svenska överklassen. Men det vore icke dess mindre fullkomligt förfelat, om vi socialdemokrater ville betrakta dessa prästerliga medgivanden såsom några reala faktorer att räkna med i kampen för proletariatets frigörelse.

För det första är det absolut säkert, att dessa socialt intresserade präster bilda en försvinnande liten minoritet; den stora kompakta majoriteten av prästerskapet står den dag som i dag är antingen fullkom-

ligt likgiltig inför de sociala spörsmålen eller också är den en svuren fiende till arbetarrörelsen. Och bland den lilla minoritet, som öppet vågar bekänna sin sympati för arbetarnas klasskamp, är det återigen ett försvinnande fåtal, som, när det gäller, skulle ha kraft och mod att från orden övergå till handling. Karaktäristiskt är i detta hänseende kyrkoherde Levans vid mötet fällda yttrande att »prästens ställning vore klar, om han finge följa sitt hjärta, men detta vore ofta svårt nog, då det i flera fall visat sig att prästen av sina församlingsbor fått röna obehag, därför att han ställt sig på lantarbetarnas sida». Vilket dock icke hindrade herr kyrkoherden från att uttala sin glädje över »den entusiasm, som präglade diskussionen». Heliga enfald!

Det kan för övrigt vara skäl att överväga, huruvida icke vi socialdemokrater även på andra grunder böra betrakta denna prästerliga arbetarvänlighet med en viss misstro. Det är sant, för varje manligt sinne ligger det något motbjudande i att ständigt se dåliga motiv bakom motståndarnas handlingar, och vi tillstå öppet, att exempelvis kyrkoherde Esschers ovan citerade inlägg synes oss framsprunget ur en ogrumlad och manlig rättskänsla. Men med tanke på den arbetarvänlighet, varmed man nu för tiden flaggar i sådana organ som Göteborgs Aftonblad, må det förlåtas oss, om vi stå något skeptiska gent emot dessa prästerliga sympatiförklaringar. Inledarens, kyrkoherde Jacobssons uppbåd att »ur arbetarrörelsen bryta ut dess socialdemokratiska ryggrad» i samband med samme talares försäkran, att »prästen kan genom

små medel binda hjärtan vid sig», röja tydligt nog, att åtminstone inledaren hör till den sortens danaer, vilkas presenter arbetarna göra klokast i att undanbe sig.

Och till sist: det understöd prästerskapet, även med bästa vilja i världen, skulle kunna skänka den för sin frigörelse kämpande arbetarklassen, bleve i varje fall tämligen illusoriskt. Över dem, som redan förut äro fattiga och förtryckta, äga prästerna än i dag en makt, som de stundom göra ganska eftertryckligt bruk av; men gent emot de rika och mäktiga, emot godsägare och bolagsherrar, stå Herrans tjänare i våra dagar ungefär lika maktlösa som en skollärare. Då Lassalle för fyrtiotvå år sedan erbjöd Bismarck allians med Tysklands organiserade arbetare, mot att Bismarck oktrojerade den allmänna rösträtten, fick han till svar: »Was kannst Du, armer Teufel, geben?», vad har du att bjuda, stackars fan? — samma svar kan den organiserade arbetarklassen numera ge vördig prästerskapet, när detta sent omsider erbjuder sin hjälp.

*

Om vi alltså måste bestrida, att de nu avhandlade sympatiförklaringarna äga någon praktisk betydelse för den svenska arbetarrörelsen, så hindrar detta ej, att prästmötet i Kristianstad från en annan synpunkt är av stort intresse. Vad som där yttrats, är nämligen ett direkt slag i ansiktet på biskop Billing, som blott för ett par månader se'n offentligen betecknade lantarbetarnas uppmarsch som *en mörk fläck* på den

skånska jorden. Då man genomläser förhandlingarna från detta prästmöte, får man onekligen det intrycket, att de därvarande talarna, som till stor del representera intelligensen bland det skånska prästerskapet, känt det som ett trängande behov att offentligen taga avstånd från biskop Billings brutala mammonsympatier. Och detta har här skett med ett eftertryck, som länder vederbörande till all heder.

Det är för övrigt ingalunda någon hemlighet, att den teologiska intelligensen i Lund — det finns, med förlov sagt en sådan — alldeles icke betraktar biskop Billing med någon högre grad av vare sig respekt eller sympati. Det är icke blott hans komprometterande partitagande för så klent utrustade naturer som herrar Kolmodin och Ol. Holmström, som gjort herr Billing impopulär bland de bättre av teologerna; grunden härtill ligger säkerligen djupare och torde närmast vara att söka i herr Billings brist på djupare religiös begåvning, i hans flacka oberördhet av kristendomens ideella grundtankar, med ett ord, i hans världsliga sinnelag. Herr Billings religiositet, sådan den yttrar sig i hans predikningar, visar sig vid närmare påseende i regeln endast bestå i ett mekaniskt uppradande av ord, ett slags abstrakt vokalmaterialism, blottad på allt känslodjup, all fantasi och utan varje spår av det metafysiska behov, som dock innerst är kulturmänniskans adelsmärke.

Ett av de vackraste dragen i den kristna religionen är onekligen den djupa pietet mot individen, som kristendomen lär: varje människosjäl, hur ringa den än må synas, har sitt evighetsvärde, de ren-

hjärtade, som förtrampas här på jorden, skola se gud. Den hårda verkligheten grusar som bekant alla sådana förhoppningar. Men nog gör det på oss alla, vi må vara kristna eller icke, ett odelat vidrigt intryck, då vi höra en prelat som biskop Billing öppet förklara, att »det strider mot det allmänna rättsmedvetandet, om en tjänare skulle ha lika mycket att säga som husbonden» — vid valet av själasörjare! Det allmänna rättsmedvetandet, vars talan biskop Billing här fört, har ingenting med kristendom att göra: det är tvärtom ett utslag av en etisk materialism, som, om någon, är antikristlig.

Under sådana förhållanden kan det ej väcka förvåning, att man så småningom även från teologiskt håll börjat betrakta herr Billing med en tämligen närgången kritik. Vad man i akademiska kretsar för övrigt tänker om honom, därpå fick man ett tämligen tydligt vittnesbörd genom det för några år sedan väckta förslaget om prokanslersbefattningens avskaffande, vilket förslag visserligen ej gick igenom, men med det röstetal som det vann, dock innebar en synnerligen amper opinionsyttring.

I riksdagen synes däremot herr Billing ännu kunna fröjda sig åt både inflytande och popularitet. Men med den sammansättning, svenska riksdagen för närvarande äger, är detta inflytande ej förvånande. Herr Billing äger den eloquentia corporis, den rent fysiska vältalighet, som bland riksdagsgubbarna rikligen ersätter andens; hans parlamentariska styrka ligger dels i hans höga samhällsställning, dels däri, att hans verkliga kulturnivå ej höjer honom mer än ett tupp-

fjät över den inskränktaste första kammarledamot. Och då han alltid ställer sin vältalighet till den härskande klassens tjänst, så blir han alltid förstådd, icke blott med hänsyn till sin bevisföring, utan också med hänsyn till sina syften. Han är en levande illustration till den strid mellan *maktmänniskorna* och *idémänniskorna,* varom Hans Larsson talar i sin mästerliga essay »Platon som polemiker»: en typ för sofisten, maktmänniskan, den idéblottade, idéförgätna barbaren.

TYSKA PARALLELLER.

(1905, mars.)

I preussiska lantdagen gick nyligen en debatt av stapeln, som även torde intressera svenska läsare. Det var det fördärvliga inflytande som universiteten utöva i frisinnad riktning, vilket gjordes till föremål för en förbittrad kritik av de konservativa med herrar v. Arnim, Krüger och Schmieding i spetsen.

Kritiken kulminerade i tre bestämda anklagelsepunkter. Den första punkten gällde den offentliga läslokalen i Halle, som förestås av en professor — den bekanta nationalekonomen Conrad — och dessutom understödes med 2,000 mark av kommunala medel. Man tänke sig: i denna läslokal hållas tillgängliga socialdemokratiska tidningar, på det att folket må smittas av det socialdemokratiska giftet! Och till råga på allt hade inrikesministern med anledning av framställda besvär förklarat sig ingenting ha att erinra i saken, klagade herr v. Arnim patetiskt.

Den andra punkten gällde kuratorn vid universitetet i Bonn, som tillsammans med 17 professorer vid nämnda universitet utfärdat ett upprop till förmån för de strejkande gruvarbetarna i Ruhrdistriktet. Och därvid hade kuratorn, herr v. Rottenburg, »gått

ända därhän, att han framkastat förebråelser mot arbetsgivarna». Sådana professorer måste näpsas, menade man enstämmigt på den konservativa sidan.

Den tredje anklagelsen riktade sig mot en del Berlinprofessorer, bland dem nationalekonomen Schmoller, som vid sista riksdagsvalen underhandlat med socialdemokraterna angående valkartell. Herr v. Krüger bad kort och gott den närvarande ministern, d:r v. Studt, sörja för att sådana professorer, som ta parti för socialdemokratin, avlägsnas från universiteten.

Men ministern, som dock på sin tid varit med om att avlägsna socialdemokraten d:r Arons från Berlins universitet, synes sedan dess ha gjort en del erfarenheter, ty denna gång ville han ej lyssna till de konservativa varningsropen. I stället förklarade han sig skola ta ad notam en från frisinnat håll framställd uppmaning att mer än vad hittills skett sörja för att de unga medicinarna göras förtrogna med det *sociala* arbete, man kan ha rätt att vänta av läkaren.

Det är naturligtvis ej första gången, den akademiska friheten i Tyskland göres till föremål för attentat från konservativt håll. Men man får på ort och ställe onekligen det intrycket, att de tyska professorerna — alldeles oavsett den politiska ståndpunkten — i sådana fall äro betydligt styvare i nacken än de svenska kollegerna.

För en del år sedan avspelade sig i Berlin ett intermezzo, som i mycket erinrar om den nu refererade episoden, men även erbjuder jämförelsepunkter med det Tamm—Wicksellska fallet hos oss. En båld friherre och därtill en av den tyska storindustriens

koryféer, herr von Stumm, hade i riksdagen gjort ett häftigt utfall mot en del Berlinprofessorer, särskilt mot nationalekonomen Adolph Wagner, därför att de enligt herr Stumms åsikt i tal och skrift beredde väg för socialdemokratin. Wagner gav den värde friherren svar på tal, och erhöll i sin ordning från herr Stumm en utmaning på pistol, som Wagner dock var nog förnuftig att avslå. Saken fick en alldeles särskild betydelse därigenom, att friherre Stumm, liksom även Krupp på sin tid, var en av kejsarens mest värderade privatvänner.

Då föranstaltade en del Berlinprofessorer och så många av Berlins studenter, som kunde rymmas i den väldiga »Tonhalle» vid Friedrichstrasse, en hyllningsfest för den angripne prof. Wagner. Där hölls tal i massa, men det utan gensägelse skarpaste presterades av den ultrakonservative historikern Treitschke, som knep en åskande applåd med sin slutkläm: »när en sådan där illiterat friherre vill blanda sig i våra universitetsangelägenheter, då måste vi svara tillbaka: skomakare, bliv vid din läst!»

Två reflektioner tränga sig fram vid tanken på dessa tyska episoder. För det första: det är onekligen anmärkningsvärt, att de män, mot vilka den konservativa ilskan i främsta rummet riktar sig, nu som för tio år sedan företrädesvis äro nationalekonomer — Conrad, Schmoller, Wagner. Ingen av dessa män är socialdemokrat; men alla ha de dock studerat de sociala förhållandena tillräckligt för att inse, att på *detta* sättet kan det ej gå vidare, något måste i varje fall göras. Så ha de då blivit reformivrande social-

politici och även, så mycket det står i ett nutida tyskt geheimeråds makt, lärt sig att förstå och respektera socialdemokratin. Och därför är det, som det konservativa anloppet i främsta rummet riktar sig mot *dem*.

Den andra reflektionen gäller en egenhet som fick sitt pregnantaste uttryck i v. Treitschkes tal. När jag för tio år sedan hörde den berömde historikern utslunga sitt anatema mot miljonären-kejsarvännen, förtogs det goda intrycket i någon mån därav, att man bakom det hela tyckte sig spåra en sådan oerhörd portion lärdomshögfärd. Det verkade en smula osmakligt på en god demokrat. Men när allt kommer omkring, vore det kanske ej så illa, om våra svenska professorer någon gång visade sig sitta inne med en lärdomshögfärd, som toge sådana yttringsformer som v. Treitschke's.

STORSTADSDOKUMENT.

(1905, aug.)

Inför en av den tyska rikshuvudstadens domstolar avspelade sig nyligen en ganska egendomlig process. Den anklagade var en praktiserande läkare i Berlin, som stod tilltalad för att ha stulit ved från en lagerplats i staden, och som inför domstolen utan omsvep erkände, att han, driven av yttersta nöd, vid ett par tillfällen olovligen tillegnat sig några vedstycken för att elda det rum, där ett av hans barn låg sjukt. I betraktande av dessa förmildrande omständigheter fick läkaren ett jämförelsevis milt straff, endast några månaders fängelse.

En sådan brottmålsprocess kastar för ett ögonblick ett skarpt ljus över den våldsamma kamp för tillvaron, som rasar och sjuder under storstadslivets glittrande yta och som i flera av Europas storstäder skapat icke blott ett litterärt och artistiskt, utan också ett vetenskapligt proletariat. Men onekligen frågar man sig: när män, som fått uppfostran och vetenskaplig utbildning, trots redliga bemödanden kunna glida så långt utför som denne läkare, hur skall det då vara ställt för dem, som födas i storstadsdyn och redan från spädaste barnaår äro utsatta för de mäst

brutala formerna av miljonstadens livskamp. Under sådana förhållanden skapas sociala missbildningar, om vilkas groteska dimensioner och bottenlösa urartning även mången belevad storstadsbo icke har en aning, men som erbjuda sociologen och kriminalpsykologen ett från vissa synpunkter mycket intressant studiematerial.

I Berlin har nyligen en företagsam litteratör vid namn Hans Ostwald under titeln Grosstadt-Dokumente (storstadsdokument) börjat utge en skriftserie, som i första hand avser att skildra den tyska miljonstadens sociala abnormiteter och bizarrerier för att sedermera efter samma schema behandla Wien och andra europeiska storstäder. Tyvärr kan man ej säga, att företaget i sin helhet kommit i goda händer. Chefredaktören, den ovannämnde Ostwald, är en tysk hantverkare, som i sitt hemland väckt en viss uppmärksamhet genom att i tryck utge sina upplevelser som luffare, och som påtagligen är en ganska god observatör, men skäligen blottad på så väl sociala som litterära vyer. Detta hindrar icke att några av hans skildringar, exempelvis »Dunkle Winkel in Berlin», »Berliner Raffehäuser», »Berliner Tanzlokale» o. s. v. kunna läsas med intresse, och i själva verket har också den svenska allmänheten redan fått en del av dessa Berlinskizzer till livs i översättning. De bilder från kejsarstaden vid Spree, som signaturen »Kapten Fog» presenterar i en del uppsvenska tidningar, av vilka en, »Hur fattigt folk slår sig fram», nyligen varit avtryckt i »Framtiden» äro delvis ingenting annat än översättningar av de Ostwaldska Berlin-

skildringarne. Under sina bemödanden att ge en åskådlig bild av det underjordiska Berlin skattar emellertid Ostwald stundom väl mycket åt sensationslystnaden, särskilt i det tämligen osmakliga häftet »Das Zuhältertum in Berlin», vilket är ägnat åt det manliga avskum, som utgör de prostituerades prostituerade och som i Berlin rekryteras både ur studenternas och officerarnes led.

Det enda av de hittills utkomna häftena, som äger litterär hållning, är Julius Bab's »Die Berliner-Bohême». För svenska läsare äger detta häfte dessutom ett särskilt intresse, enär skildringen huvudsakligen gäller den litterära Berlin-bohême, som på nittiotalet flockade sig kring August Strindberg under dennes vistelse i Tyskland, och vars mest bemärkta män voro Stanislaw Przybyszewski, Richard Dehmel, Paul Scheebart m. fl. och vars kvinnliga medelpunkt var den underliga förtrollerskan från Norge, Dagny Juel, efter sitt polska giftermål omdöpt till Ducha Przybyszewska och för några år sedan mördad i Kaukasus. Bab, som själv är en skribent på ett par och tjugo år och sålunda personligen aldrig deltagit i nittiotalets Berlinska behêmeliv, har emellertid lyckats ge en i vissa stycken märkvärdigt trogen bild av detta flammande konstnärsinferno, vars minne ännu lyser med en outplånlig fosforglans för dem, som sågo det på nära håll.

Från social synpunkt intressanta uppgifter skulle man att döma av titeln kunna ha rätt att vänta av den bland seriens skrifter som kallar sig »Aus den Tiefen der Berliner Arbeiter-Bewegung» (Från djupet

av Berlins arbetarrörelse). Även denna bok håller knappast vad dess titel lovar, ty den är i själva verket endast en delvis visserligen rätt intressant skildring av de anarkistiska kotterierna i Berlin, eller rättare sagt, det kotteri, som författaren, Albert Weidner, själv stått i beröring med. Detta kotteri synes dels ha utgjorts av högt bildade män, vilka som Bruno Wille, Rich. Kampffmeyer m. fl. på grund av en missriktad individualistisk filosofi tagit avstånd från socialismen och dels av verkliga proletärer, vilkas av naturen grovhuggna förstånd förmörkats i dialektikens irrgångar, men liksom sina läromästare alltid redo att besvara verklighetskravens klara goddag! med ett manhaftigt yxskaft! För den handlingens propaganda, som skaffat de romanska anarkisterna deras världsrykte, ha emellertid dessa Berlinanarkister alltid stått främmande, men med desto större lidelse ha de *diskuterat* den stundande revolutionen och dess konsekvenser. Weidner berättar med påtaglig beundran, hurusom under de bekanta hungerkravallerna i Berlin en handfull anarkister banade sig väg tvärs igenom de utsvultna, av polisen ansatta demonstranthoparne, utan att bevärdiga de rebellerande proletärerna med en blick, helt och hållet upptagna med att diskutera de idéer, som Ravachol nyss utvecklat i sitt försvarstal. En annan gång rörde sig den ytterst häftiga diskussionen om huru man i händelse av revolution skulle förfara med de i Berlin befintliga konstsamlingarne och muséerna; en del ansåg, att man med all aktning för dessas värde ej kunde ta några hänsyn därvidlag under en barrikad-

kamp, medan andra däremot förklarade det för en oavvislig plikt för alla revolutionärer att sörja för en effektiv bevakning av muséer och bibliotek.

Som organ för den anarkistiska riktningen i Tyskland grundades 1891 »Der Socialist», som att börja med uppgav sig förfäkta marxistiska syften och endast vilja motverka partiets »urvattning» genom parlamentariskt arbete, men som snart fullkomligt övergick i de rena anarkisternas händer. Den anarkistskräck, som med anledning av Ravachols', Henrys, Vaillants och Caserios attentat även spred sig över Tyskland, inbrakte »Der Socialist» åtal i så rask följd, att tidningen under åren 1891—94 förbrukade icke mindre än sjutton redaktörer och det i Berlinfängelserna formligen vimlade av socialistredaktörer. År 1899 upphörde »Der Socialist» utkomma, men har sedermera ersatts av »Anarkisten» och »Den frie arbetaren», vilka liksom en del av våra svenska ungsocialister plädera för att ta avstånd från politiken och uteslutande verka för generalstrejken, d. v. s. för den våldsamma revolutionen.

Jämte dessa i Tyskland utkommande organ, vilka trots all frispråkighet dock måste pålägga sig vissa band, utges från London en del anarkistiska ströskrifter, om vilkas språk och tendens man kan få en föreställning i följande utdrag ur »Kommunisten», som vi av begripliga skäl föredraga att avtrycka på originalspråket:

»Alle Schurkenstreiche der besitzenden Klassen, sowie aber auch alle Intriguen ehrgeiziger Streber wird er (»Der Communist») offen an den Pranger stellen, unbekümmert um die et-

waigen Folgen, er wird allen Schuften und Räubern der Strick zum Galgen sein.

Da »Der Communist» ein revolutionäres kommunistisches Organ ist, wird er auch nicht auf sogenannte Arbeitergroschen spekulieren.

»Der Communist» verkaust sich nicht!

Da »Der Communist» gegen alle Regel, gegen jede Autorität, gegen alle und jede Schablone ist, so wird er auch nicht regelmässig erscheinen, sondern, wenn er will, wenn er kann und wenn er es für notwendig hält.

»Der Communist» pfeift auf alle Moral und alle Pflichten, und er wird alles daran setzen, auch den letzen Rest von Eigentum und Autorität, Mist und Schwindel hinvegzufegen.

»Der Communist» scheiszszszt auf die Politik...»

Onekligen gör man vid anblicken av sådana aktstycken lätt nog den reflexionen, att den självbehärskning och den försiktighet vid val av uttryck, som de i Tyskland härskande »rätts»förhållandena pålägga den socialdemokratiska pressen, från alla synpunkter äro att föredraga framför en svada sådan som den ovan citerade från London. Även i Sverige få vi som bekant särskilt från det Bergegrenska högkvarteret, men även från andra håll, uppleva uttalanden i tal och skrift, som röja en högst betänklig brist på ansvarskänsla och sinne för ordens valör. Kunna de åtal, som på sista tiden börjat iscensättas mot de yngre krafterna i vårt parti, och av vilka vi nog ha att vänta flera, bidraga att utrota den förkärlek för fraser och stora ord, som florerar där och var, både bland yngre och äldre inom partiet, så vore åtskilligt vunnet, och vi finge då åter ett vittnesbörd om att det finns en kraft till gott i onda ting.

TYSKA BREV.

I.

(1907, juli.)

Enligt min tro är immoraliteten bland Berlins tre miljoner invånare proportionsvis icke större än t. ex. hos de hedervärda Malmöborna. Det är enligt min mening endast den starkt drivna lokala koncentrationen, som gör, att den nattliga immoraliteten i Friedrichstrasse gör ett så imponerande intryck på en nordbo, men med de tre miljonernas etik har denna koncentration i och för sig ingenting att skaffa.

Dock hindrar detta naturligtvis ej, att man i miljonstaden får bevittna åtskilligt, som näppeligen kunde passera annorstädes. Till denna kategori hör t. ex. de typiska förbrytarkneiperna, som onekligen äro en storstadsspecialitet. Det är naturligtvis här icke fråga om de stora guldkrogarne, Café Bauer, Café Victoria, Café Opera o. s. v., bland vilkas publik alltid en viss procent utgöres av svindlare och bovar, utan om krogar, som uteslutande besökas av förbrytare, huvudsakligen proletariatet inom förbrytarvärlden. Polisen har mycket väl reda på dessa lokaler, som för övrigt förvånande ofta äro nykterhetsvärdshus, s. k. buljong-

källare, men tolererar dem av rent praktiska skäl för att då och då kunna göra razzior och infånga efterspanade förbrytare.

Härom dagen hade jag besök av en svensk vän, som önskade se något av det underjordiska Berlin, och efter som jag tack vare bekantskapen med en framstående detektiv redan för tolv, tretton år sedan fått en smula inblick i dessa förhållanden, åtog jag mig att för en stund spela ciceron i underjorden.

Det var ännu ljusa eftermiddagen, då vi trädde in på en av de ökändaste förbrytarkneiperna, belägen ungefär fem minuters väg från Stettiner-Bahnhof. Medan de vanliga arbetarkneiperna vid denna tid i regeln stå så gott som tomma, voro här redan ett trettiotal personer församlade; förtäringen var dock påfallande sparsam, några koppar kaffe och en enstaka sejdel. I bakgrunden kring ett stort runt bord sutto 7—8 trashankar och spelade kort; borta vid disken sutto tre andra och hjälpte värden att skala potatis; i vinklarne, som bildades mellan det förfallna pianot och väggen sovo två snarkande individer, och vid bordet bredvid hade två likaledes hemlösa existenser lagt sina huvuden till vila för en stund med armarne sträckta över bordskivan. Närmast dörren sutto ett par jämförelsevis eleganta herrar i svarta bonjourer. Det hela gjorde intryck av ett verkligt inferno, mindre på grund av det lekamliga eländet än genom det drag av utpinad hatfullhet, som präglade alla dessa anleten. Det var som att befinna sig bland en flock skadskjutna rovdjur; endast en sjuttonårspojke, som hittills påtagligen blott gjort bekant-

skap med förbrytarlivets ljusa sidor och som tycktes vara de äldre förbrytarnes favorit, visade en uppsyn, präglad av en bestialisk lyckokänsla. Jag kom ett ögonblick att tänka på Felicien Rops' radering »Brottets salighet»...

Min vän och jag slogo oss utan krus ned vid ett bord, där tre svartmuskiga trashankar sutto bänkade, av vilka den ene hade ett djupt, runt hål i kinden under ögat, påtagligt härrörande från en revolverkula. När vi om en stund hade fått konversationen i gång, frågade jag mannen gemytligt, vid vilken revolution han fått det där minnesmärket, och han svarade lika gemytligt, att han erhållit den blessyren vid ett inbrott, där det sköts skarpt på båda hållen. Emellertid märktes det efter en stund, att vi voro utlänningar, och när det kom i dagen, att vi voro svenskar, gällde den första frågan vad slags religion man hade i Sverige.

— Religion, svarade min vän, som påtagligen ville idka en smula praktisk psykologi, i Sverige finns ingen religion.

— Vad nu då, utbrusto alla tre förbrytarne i korus, ingen religion? Ingen kristendom?

— Nej, bekräftade jag, ingen religion, ingen kristendom.

— Fy fan, då är ni ju hedningar, utbröt den ene och gjorde min av att rygga tillbaka.

— Ja visst, »aber ziemlick aufgewechte Heiden», tämligen försigkomna hedningar, genmälte vi.

— Det tror jag nog, menade en tredje förbrytare. Jag fruktar ni är slugare än Berlinarne, era rackare!

Den troende inbrottstjuven, som alltjämt mumlade: »ingen religion, ingen kristendom, fy fan», började intaga en alltmer hotande hållning, då dörren i bakgrunden slogs upp och en skepnad visade sig, som slog oss båda med häpnad. Den inträdande var en gosse på tio, tolv år, ovanligt vacker, med en krans av rosor kring pannan och insvept i en purpurfärgad mantel, översållad med glittrande stjärnor och hieroglyfer. Han trädde fram mitt i salen och med klar och säker stämma började han sjunga:

Mein Vater sitzt im Zuchthaus,
Mein Bruder hat gestohlen,
Meine Schwester ist 'ne Hure,
Mich werden sie bald holen.

Efter varje vers jodlade han en refräng, vari de närvarande instämde.

Medan slutapplåderna dånade som bäst, passade vi på att avlägsna oss, dock icke raskare, än att vi i dörren hörde, hur den troende inbrottstjuven slungade efter oss ett indignerat: »Ingen religion, ingen kristendom — förbannade hedningar!»

II.

(1908, juli.)

Över hela Tyskland och särskilt i Berlin följer man med spänt intresse den sedan i måndags pågående Eulenburgprocessen. Vad som förlänar detta skådespel dess dramatiska verkningsfullhet är mindre de pikant-osedliga manövrer, vartill fursten påstås ha gjort sig skyldig, utan fastmera det faktum, att den nu för mened och försök till anstiftan av mened åtalade aristokraten under snart tjugo år varit kejsar Vilhelms intimaste vän, och i denna egenskap utövat ett inflytande på tysk politik, som ingen annan i tyska riket. Det odiösa härvidlag förhöjes högst väsentligt därav, att Eulenburg på ett ytterst hänsynslöst sätt begagnat sig av sin maktställning hos kejsaren för att störta personliga fiender, och i vissa fall, såsom t. ex. när det gällde den avlidne intendenturdirektorn Pierson, formligen hetsa dem till döds. Då härtill kommer, att Eulenburgs strävanden alltid gått i en avgjort reaktionär riktning, kan man ej annat än lyckönska Tyskland att vara kvitt hans inflytande, om man också finner det något egendomligt att han *nu* stupat på förseelser, som ligga 25 à 30 år tillbaka i tiden, och vilka, då fursten är lyckligt gift och fader till en hel barnaskara, näppeligen

torde ha kunnat spela den dominerande roll i furstens liv, som Maximilian Harden velat låta påskina.

Det har emellertid såväl hos allmämheten som hos pressen väckt allmän förbittring, att domstolen, på hemställan av den anklagades advokater, beslutit att hålla rättegången inför slutna dörrar, så att icke ens pressens representanter äga tillträde. Då man känner den preussiska rättvisan, och vet, att den anklagade tillhör den i Preussen härskande junkerklassen, så ligger den misstanken nära till hands, att man har för avsikt att på en eller annan grund frikänna fursten och för detta ändamål behöves sträng sekretess. Särskilt tar man för givet, att försvarsadvokaterna, för den händelse vittnesmålen mot fursten bli alltför förkrossande, komma att uppbjuda det yttersta för att hos honom påvisa sådana psykiska abnormiteter, som kunna fria honom från lagens straff. I allmänna opinionen torde fursten redan vara dömd, ehuru han ännu under gårdagens förhandlingar, trots sin sjukdom, som håller honom bunden vid en liggstol, gjorde ett själsligen ganska spänstigt intryck och med en viss verve bestred att någonsin ha gjort sig skyldig till homosexuella handlingar. En skarp kontrast till fursten bildar ett av åklagaresidans huvudvittnen, fiskeriintendenten Ernst från Starnbergersee i Bayern: en ursprungligen stark och kärnfrisk man, som nu fullkomligt brutits ner inför den katastrof, vilken en för tjugofem år sedan begången ungdomsförvillelse framkallat över honom och hans välgörare Eulenburg.

Sitt beslut att avhålla förhandlingarne inför slutna

dörrar har domstolen motiverat därmed, att en offentlig rättegång om dessa ting skulle innebära fara för den allmänna sedligheten. Man kan knappast förtänka berlinarne, att de gapskratta åt denna domstolens omtanke för deras sinnesrenhet, i synnerhet om man har någon kännedom om arten av den publik, som vid sådana tillfällen bildar åhörarnas majoritet. Men även bortsett från detta slödder, är luften i Berlin så kvav av sexuella debatter och hårklyverier, varje boklådsfönster är så överfyllt av broschyrer om sexuella abnormiteter o. d., att även ganska fördomsfria andar kunna känna sig obehagligt berörda av all denna sexuella tankeröra — ungefär som man i dagliga livet känner sig antipatiskt stämd mot en person, hos vilken de erotiskt-sexuella intressena bilda tillvarons a och o. I varje fall vore domstolens omtanke för sedligheten i Berlin denna gång uteslutande löjlig, om det ej bakom denna omtanke kunde förmodas ligga ett sista försök att fria Eulenburg från fängelset.

Det är för övrigt egendomligt att se, vilken omfattning de homosexuella skandalerna äga i det nutida Tyskland. I vissa städer synas de grassera epidemiskt, så t. ex. i Stettin, där för omkring fjorton dagar sedan ett halvt dussin av samhällets stöttepinnar plötsligt lämnade staden, men i stort sett synes tyska armén vara den arena, där de flesta dramer av detta slag avspela sig. En tysk tidskrift (Zeitschrift f. Sexualwissenschaft) har beräknat, att den tyska armén på grund av homosexuella förseelser månatligen förlorar tre officerare — antingen

genom självmord eller genom utstötning ur hären; detta ger trettiosex dylika fall på året, och på 36 år 1,296, medan däremot *hela antalet* av de officerare, som stupade i fransk-tyska kriget, endast uppgick till 1,165. Enligt samma källa dömas i tyska riket årligen 500—600 personer för liknande förseelser; räknar man härtill de ungefär lika talrika självmord, som årligen begås av analoga orsaker, så erhåller man den nätta siffran av 40,000 fall på en mansålder, bortsett från utvandringar, dårhusinterneringar o. d.

Inför sådana förhållanden kan man ju knappast förvåna sig över det intresse, som i Tyskland såväl läkare som jurister samt dessutom litteratörer av allehanda slag på senare åren börjat ägna de homosexuella problemen. Naturligtvis har ockret på publikens sensationslystnad alstrat en formlig uppsjö av strunt- och smutslitteratur om dessa ting, som nu översvämmar boklådsfönstren, och även Berlins läkarekår, som bland sig räknar åtskilliga tvetydiga element, har dragit sin fördel av den sexuellt upprörda opinionen: så finns det i Berlin judiska läkare, som mot en betalning av femtio mark undersöka oroliga och samvetsömma själar med hänsyn till deras sexuella normalitet, resp. abnormitet. Världen vill bedragas, fastän sätten växla.

Som en kontrast till den otroliga mängd humbugslitteratur, som Eulenburgprocessen och därmed sammanhängande förhållanden bragt i dagen, verkar det välgörande att läsa den gedigna essay över homosexualitet, som den berömde kulturhistorikern professor Westermarck (London—Helsingfors) nyligen

offentliggjort i tidskriften »Sexualprobleme». Efter att ha framhållit, att homosexualiteten varit en i alla tider och hos många folk vanlig företeelse, påpekar Westermarck, att en av de omständigheter, som i vissa fall, t. ex. i Gamla Hellas, bidragit till dessa böjelsers överhandtagande, varit den djupa klyfta, som kulturellt skillt kvinnan från mannen. Avståndet mellan man och kvinna var, säger Westermarck, aldrig större än under den grekiska kulturens blomstringstid, då den gifta husfrun tillsammans med sina slavinnor bebodde en avskild del av huset, fullkomligt utestängd från all kulturgemenskap med mannen. Detsamma gäller enligt Westermarck om kineserna, vilkas böjelse för homosexualitet torde stå i samband därmed, att Kinas kvinnor, de må nu vara ärbara husfruar eller demimonder, genomgående äro mycket obildade, medan däremot männen ha poetiskt gemyt, älska musik, poesi, filosofi o. s. v. Även hos mohammedanerna råda, enligt Westermarck, liknande förhållanden, och man skulle med tanke härpå kunna framkasta den frågan, om icke homosexualitetens starka utbredning i det nutida Tyskland möjligen står i samband med den tyska kvinnans i stort sett efterblivna väsen och kulturellt nedtryckta position. Än i dag känner majoriteten av de tyska kvinnorna inga andra uppgifter än att bli ståndsmässigt gift, föda barn, laga mat och hålla huset i ordning; vad därutöver är, det är av ondo. Blir nu en sådan kvinna, som under gynnsamma omständigheter skulle utvecklat sig till en av borgerlig rättfärdighet pösande fru Buchholtz, på grund av vidriga öden förvandlad

till en socialt urspårad existens, så uppstår en varelse, som icke blott saknar all gratie, utan också varje spår av mänsklighet, och vars förstörda huslighet förvandlats till en allt behärskande glupande penninghunger. En typ sådan som den av Fröding förevigade Uppsalaflickan »Fina» är absolut otänkbar bland Tysklands prostituerade, lika otänkbar som de gratiösa danskorna, vilka bestryka »Strøget» i Köpenhamn, eller de gudomliga skönheter, som i Italien sköta de prostituerades värv. Något på en gång mera ruskigt och prosaiskt än Berlinprostitutionen, sådan den natt och dag visar sig på stadens mera befolkade huvudgator, torde vara svårt att uppdriva; och på samma gång man känner ett sting av den sociala världssmärtan vid anblicken av dessa ohjälpligt förlorade existenser, som likt osaliga andar — icke i tusental utan i tiotusental — svärma av och an, av och an på gatorna, frågar man sig, om icke även här den Westermarckska teorin äger sin tillämpning.

I varje fall synes det tämligen omotiverat, att som man på sista tiden börjat göra i Tyskland, blicka överlägset ner på oss skandinaver, därför att kvinnorörelsen hos oss nått en tämligen stark utveckling, och häri vilja se ett symptom av urartning. Detta är tämligen barnsligt; just de män, som äro fullt övertygade om kvinnans av naturen givna underlägsenhet under mannen, borde vara särskilt intresserade för, att denna klyfta ej ytterligare vidgas med konst; ty det kan omöjligen vara i släktets intresse att de båda könen utvecklas till intellektuellt skillda arter, mellan vilka endast den grovsexuella förståelsen är möjlig.

Vad som är kvinnorörelsens Achilleshäl — i Norden som annorstädes — är det förhållandet, att en stor del av dess ledande andar icke äro verkliga kvinnor, utan kvinnliga abnormiteter, som på vissa punkter hota att snedvrida hela rörelsen; den dagen dessa man-kvinnor skjutits åt sidan till förmån för de verkliga kvinnorna, skulle säkerligen många män, som nu stå tvekande eller fientliga, skänka kvinnorörelsen sitt uppriktiga understöd.

*

Mellan de tyska huvudstadsbladen och landsortspressen har förhållandet länge varit ganska spänt, och särskilt har sedeslösheten i Berlin, nu senast Eulenburgaffären, varit ett fett stycke, på vilket provinspressen firat verkliga festdinéer. Nu har huvudstadspressen fått tillfälle att ta revanche, i det att borgmästaredottern i den lilla sachsiska staden Brand i går dömts till döden såsom överbevisad om att ha mördat sin fästman, en ingenjör Pressler, under de mest ruskiga omständigheter. Av allt att döma står man inför en moralisk monstrositet, närmast jämförlig med den bekanta Yngsjömörderskan, alltså något enastående som allt monströst. Det är emellertid ganska komiskt att se, huru de judiska Berlintidningarna exploatera detta fall. Så t. ex. skriver Berliner Zeitung:

Det vore lätt men också rättvist att släppa lös en storm av moralisk indignation över dem, som inte kunna göra nog i sin vrede över Berlins förmenta demoralisation. Vi världsstadsbor kunde rätta upp oss i stolt pose och fråga, var i residensets förbrytarhistoria det finns ett fall, som i nedrighet blott tillnär-

målaren liknar borgmästaredotterns förbrytelse. Men vi vilja *varken indignation* eller skönmåleri, vi vilja blott rättvisa.

Efter detta patetiska utbrott går judetidningen sedan över till de yttre omständigheter, som kommit borgmästaredotterns brottslighet att nå en så förfärande höjd och skriver följande:

»Den andliga ödsligheten, landets och småstadens trånga förhållanden, bristen på distraktion och bildningstillfällen, det ständigt likartade upprepandet av samma rent vegetativa livsyttringar, synes snarare befordra uppkomsten av moraliskt-monströst avskum, medan däremot i huvudstaden för sjukliga böjelser inträder en fördelning och utjämning av energien, som kan verka räddande».

Nu veta alltså de goda landsortsborna i Tyskland, hur de skola bete sig, när de hos sig spåra sjukliga böjelser: de skola resa till Berlin — där inträder det då en fördelning och utjämning av energin, som kan verka räddande...

Det är den judiska visdomens sista ord för dagen.

III.

(1908, juli.)

En hovintrig. — Akademisk frihet i Preussen.

Den jubileumsartikel, varmed Maximilian Harden nyligen hyllade kejsar Wilhelm, kulminerade slutligen i en hänvisning på att kejsarens tjugoåriga regering hittills, på grund av den dåliga omgivning, vari högst densamme befunnit sig, varit en serie olycksdigra missgrepp, men att nu, sedan luften kring tronen blivit rensad, vägen låge öppen för kejsaren att börja ett nytt liv till fromma för sig själv och riket. Den av Harden här lancerade uppfattningen, som tillskriver Eulenburgs avlägsnande en högerpolitisk betydelse, är påtagligen ganska utbredd utanför Tyskland, men är fullkomligt falsk. Hela Eulenburg-affären är ingenting annat än historien om två hovpartiers inbördes fejder, hovintrig mot hovintrig, och Maximilian Harden, född Witkowski, som nu poserar som tyska rikets räddare och väktare, är ingenting annat än ett ganska smutsigt verktyg i händerna på den hovkamarilla, vars främste män äro furst Dohna, greve Bolko v. Hochberg och Eulenburgs efterträdare, v. Plessen. Det är dessa herrar, som givit Harden notis om de intima intermezzon,

som för tjugofem år sedan avspelat sig vid Starnbergersjön, och som nu gjort, att Eulenburg störtats och hans plats intagits av just dessa herrar. Att tillskriva denna scenförändring i kejsarens omgivning någon politisk betydelse till det bättre, är skäligen naivt, och att som den danska tidningen »Politiken» för ej länge sedan gjorde, hylla Maximilian Harden som den modärna härskartypen, journalisten som gör världshistoria, är helt enkelt enfaldigt. Hardens roll i Eulenburg-affären är icke blott av underordnad, utan av direkt smutsig beskaffenhet. Jag satt härom kvällen samman med ett par tyska partivänner, Stadthagen, Fuchs, Döscher och ett par till, alla av den antirevisionistiska gruppen, och den äldste i laget sammanfattade allmänna meningen på följande sätt: Det är sannt, att Eulenburg är både feg och lögnaktig, men det fälttåg, som motkamarillan satt i scen mot honom genom Harden, är en infam gemenhet från början till slut.

Som den nu går av stapeln, är emellertid Eulenburgprocessen ett synnerligen vackert vittnesbörd om det olika sätt, varpå över- och underklass behandlas inför tyska domstolar. De bayerska underklassvittnena, som fått göra den långa resan från Bayern till Berlin, och under vistelsen där få lämna sina sysslor därhemma vind för våg, utsättas för den mest närgångna, för att icke säga skymfliga behandling; så har t. ex. vittnet Riedel fått uppbära förebråelser av domaren för att han en afton låtit sig bespisas av en journalist o. s. v. Därjämte är vittnenas av domstolen beviljade dagtraktamente — fem mark om da-

gen — så ringa, att de måste sätta till av egna pengar eller göra skulder. Jämför nu härmed den anklagade Eulenburgs position! Han är opasslig, och därför får han som undersökningsfånge vistas på Charité-sjukhuset, omgiven av all tänkbar komfort, och från morgon till kväll vårdad och tröstad av sin hustru, sina söner och en hel stab av trotjänare. På förmiddagen kl. 11 far han så i automobil till förhandlingarna, som genast avbrytas, då fursten förklarar sig vara trött, varpå högstdensamme företar en timmes åktur i Thiergarten som rekreation. Och dock finns det i hela tyska riket näppeligen en enda man, som ej är övertygad om, att furst Eulenburg begått ett menedsbrott, som under normala förhållanden ovillkorligen skulle rendera sin man ett par års tukthus.

Den i och för sig skäligen ruskiga rättegången har emellertid även sina tragikomiska poänger. Dit hör t. ex. vittnet mjölkhandlaren Riedels lidandes historia. När Harden första gången riktade sina beskyllningar mot Eulenburg, var det ganska klent beställt med hans bevismaterial, men saken väckte ett oerhört uppseende och diskuterades över hela Tyskland. Även mjölkhandlaren Riedel satt på sin stamkrog i Oberbayern, och blott för att göra sig viktig och övertrumfa sina dryckesbröder yttrar han: Nå, vad den saken beträffar, så skulle jag också kunna ha ett ord med i laget. — Va nu då? fråga vännerna. — Jo, så och så; för tjugosex år sedan, en gång i en skogsdunge vid Starnbergersjön. — För tusan människa, ropa vännerna i korus, skriv genast till fursten och begär 20,000 mark för att du

tiger! Det var den sunda folkinstinkten, som talade. Riedel var emellertid, egendomligt nog, ej böjd för att lyssna till denna stämma, men saken dunstade ut, och efter några veckor blev han stämd som vittne, tvangs att bekänna sin för tjugofem år sedan begångna ungdomssynd och blev en berömd man — med den påföljd, att alla hans kunder i Starnberg uppsade sina mjölkrekvisitioner, så att han nu står på bar backe med sin världsberömdhet. Visserligen har både han och vittnet Ernst av en driftig agent i Düsseldorf erhållit anbud, att på synnerligen förmånliga villkor låta förevisa sig på en rundresa genom Tysklands städer, men det är väl knappast troligt, att den tyska polisen skulle tillåta ett sådant den förförda oskuldens triumftåg.

*

I Berlin har det sedan ungefär tio år tillbaka existerat en studentförening, »Die freie Studentenschaft», som i stort sett varit en motsvarighet till de svenska studentföreningarna Verdandi, Laboremus och D. Y. G., dock utan den intima förbindelse med socialdemokratin, som etablerats av Laboremus och D. Y. G. Föreningen, som under sistlidne vårtermin räknade omkring åttahundra medlemmar, arbetade huvudsakligen i två riktningar. Dels sökte man genom att arrangera föredrag av utanför universitetet stående vetenskapsmän, konstnärer och politici åstadkomma en motvikt mot den vetenskapliga ortodoxi, som dominerar inom de preussiska universitetens, särskilt Berlinuniversitetets, murar, dels har man genom upp-

rättandet av arbetarkurser, utgivandet av folkskrifter o. s. v. velat verka för en sund och målmedveten folkupplysning. I båda riktningarna har föreningens verksamhet krönts med avgjord framgång, särskilt ha arbetarkurserna haft att glädja sig åt ett levande intresse från arbetarnes sida, så att antalet kursdeltagare f. n. uppgår till över tvåtusen, idel proletärer.

De akademiska myndigheterna i Berlin, som för närvarande med glädje gå den härskande junkerklassens ärenden, ha naturligtvis ej betraktat föreningens verksamhet med blida blickar, utan tvärtom gjort vad på dem ankommit för att trakassera föreningen. Så har universitetets rektor, professor Stumpf, utövat en synnerligen odiös censur över föredragsaftnarne, och bland annat förbjudit följande föredrag: fru d:r med. Ohr över ämnet »student och alkoholism», d:r Iwan Bloch: »sexualetik och — pedagogik», d:r Lewenstein: »proletariatets individualistiska och materialistiska framtidsförhoppningar», d:r E. Bernstein: »materialistisk historieuppfattning» o. s. v. Förbudet för de sistnämnda föredragen motiverade rektor därmed, att *socialdemokrater ej kunna tillåtas att tala för studenter!*

Under tiden hade den Berlinska Kjönsbergspressen, med »Kreuzzeitung» och »Der Tag» i spetsen, riktat en serie lömska angrepp mot »Die freie Studentenschaft». För att kunna bemöta dessa angrepp grundade man en halvmånadstidskrift, »Die freistudentischen Blätter», som emellertid redan med sitt fjärde nummer ådrog sig rektors misshag därhän, att den förbjöds vid universitetet. Då i samma drag

även ett föredrag av hr Auguste Corun över »den sociala lyriken i Frankrike» drabbades av rektors förbud, vände sig föreningens styrelse till rektor och senat med en vördsam anhållan att få kännedom om de principer, som låge till grund för den av rektor utövade censuren över föredrag och publikationer. Efter fem veckor svarade rektor, att han ej fann lämpligt angiva några sådana grundsatser, och samtidigt ålade han föreningen att ändra sina statuter på ett sätt, som ovillkorligen skulle medföra föreningens död. Då föreningen genmälte, att den fann de påbjudna ändringarne oantagliga, men att den vore böjd för att underhandla angående en kompromiss, upplöste rektor Stumpf föreningen utan vidare; de lägenheter, föreningen sedan åratal disponerat i universitetshuset, skulle utrymmas inom 48 timmar, och en vaktmästare fick order att genast nedriva föreningens anslag från universitetets svarta tavla.

Med anledning av dessa rektors bedrifter hade en del frisinnade Berlinakademici i fredags utlyst ett protestmöte, som avhölls i Sophiensäle och var besökt av omkring 1,200 akademiska medborgare. För de många skandinaver, som bildat sig en mening om den tyske studenten på grund av bierdästa, sönderhuggna studentfysionomier, som möta på gator och restauranter, kunde det ha varit ganska lärorikt att ta en överblick över den akademiska ungdom, som i fredags infunnit sig i Sophiensäle. Där fanns intelligenta och intressanta ansikten, vackra ansikten och fula, men nästan alla präglade av den obesvärat energiska hållning, som livet i stora förhållanden skän-

ker; för övrigt mestadels studenter i medelåldern och ett överraskande stort antal studentskor. Några akademiska lärare syntes ej till, men väl ett par politici av den Theodor Barthska riktningen, som närmast motsvarar Lindhagenska gruppen hos oss. Under aftonens lopp ingick emellertid ett hälsnings- och lyckönskningstelegram från fyra akademiska lärare, bland vilka befann sig den genom sina blodserumundersökningar världsberömde professor Friedenthal.

Det visade sig snart, att det bland mötesdeltagarna fanns två olika tendenser, en moderat, vars talan fördes av den upplösta föreningens hittillsvarande förtroendemän, och en radikal, som hade sina stödjepunkter i arbetarkursernas ledande män samt hos några äldre, tillhörande den Barthska riktningen. Det moderata partiet sökte göra troligt, att föreningens upplösning egentligen kommit till stånd därför, att rektor och senat, som ha tusen göromål att bestyra, ej haft tid ta kännedom om föreningens verkliga beskaffenhet och syften, att alltså det hela var ett missförstånd, som möjligen kunde hävas, om man iakttoge ett mycket måttfullt och i allo värdigt uppträdande. De skallande och samfällda hånskratt, som då och då avbröto dessa tämligen ömkliga anföranden, visade tydligt nog, i vad riktning majoritetens sympatier gingo, och när efteråt en studerande Cuttler hävdade, att till grund för rektors handlingssätt låge ett planmässigt system, och att det hela i grunden gällde en strid mellan human kultur och preussiskt junkerdöme, brusto applåderna och bifallsstampningarna lösa med en sådan intensitet, att hela huset

skakade. I samma riktning yttrade sig även ett par andra studenter och d:r Bretscheid från Barthska demokratpartiet, vilken senare särskilt påvisade, hur den s. k. akademiska friheten faktiskt innebär avsaknaden av de enklaste medborgerliga rättigheter: så finns det t. ex. tyska universitet, där akademipedellen enligt statuterna har skyldighet att handgripligen avvisa och bortföra studenter, om dessa skulle anträffas i en politisk församling. Påträffas däremot en student, släckande en gatlykta, då träder den akademiska friheten i kraft, och polisen gör honnör: ach bitte, herr Doktor!

Efter en het, ofta lidelsefull debatt antogs med överväldigande majoritet — mot nitton röster — den radikala gruppens resolution, som uttalar en skarp protest mot rektors och senatens tillvägagångssätt. Samtidigt beslöts även att göra en hänvändan till kultusministern Holle för att om möjligt få rektorns upplösning upphävd. Något praktiskt resultat väntar man sig väl i allmänhet ej vare sig av protesten eller appellationen; den närmaste följden av fredagens studentmöte anses bli den, att studeranden Cuttler och två andra studenter komma att bli relegerade. Men säkerligen har »Vorwärts» rätt, då den framhåller, att dessa tilldragelser så till vida kunna ha sitt gagn, som de för allt flera och flera förut tveksamma unge män komma att göra klart, att den enda makt, som med utsikt till framgång kan ta upp kampen mot den preussiska reaktionen, är den modärna socialdemokratin.

IV.

(1909, febr.)

HÄCKELIANA.

Vid den storartade minnesfest, varmed tyska monistförbundet nyligen i Berlins rådhus firade hundraårsdagen av Darwins födelse, framhöll en av talarne, den för sina radikala åsikter starkt förkättrade professor Plate, hurusom det vore geniets privilegium, att trots allt motstånd och förtal och trakasserier slutligen slå igenom, så att till sist alla partier måste skänka sin tribut av erkännande. Plate kunde också fastslå, att utvecklingslärans segertåg numera gått ända därhän, att katolska präster, som i sitt andliga beroende av kyrkan knappt ha rätt att yttra en fri mening, dock tillstå, icke blott att utvecklingsläran är riktig, utan också att den bör tillämpas på människan, för såvitt det gäller hennes kroppsliga existens och utveckling. En av katolska kyrkans främste apologeter, som samtidigt äger ett i den vetenskapliga världen bekant namn, pater Wasmann, medger till och med, att djuren äga en själ, om också av lägre art än människans, vilken senare är något i sitt slag enastående och därför direkt framgången ur ett gudomligt under. Till en så tröstlöst ohållbar position

har den kristna skapelsedogmen trängts undan av den en gång så förkättrade utvecklingsläran.

Plates ord om geniets privilegium att trots allt motstånd slutligen slå igenom gällde närmast Darwin, men passar även in på en annan av utvecklingslärans stormän, Ernst Häckel, vars 75-årsjubileum inföll några dagar efter den Darwinska hundraårsfesten. Ingen naturforskare, och knappast någon annan man av berömmelse, har under de senaste femtio åren varit utsatt för så frenetiska och lumpna angrepp som Häckel, och dock har hans ålderdom alltjämt gestaltat sig till en erkännandets och triumfens tid. Redan på sin sextioårsdag var Häckel föremål för en enastående hyllning av hela Europas lärda värld, och i denna hyllning deltog icke blott vår tids främste naturforskare, utan också filosofer av så skilda riktningar som Herbert Spencer och Rudolf Eucken (Nobelpristagaren). Då Häckel för fem år sedan begick sin sjuttioårsdag, uppvaktades han av lärjungar och vänner med en storartad festskrift, vars förnäma och konstnärliga utstyrsel på ett förträffligt sätt harmonierade med det genomgående förstklassiga innehållet. I år på sjuttiofemårsdagen överräcktes åt jubilaren en hedersgåva av 100,000 mark, avsedd att betäcka de ännu felande kostnaderna för det »museum för utvecklingslära», åt vars inredning och ordnande Häckel nu, sedan han på sjuttiofemårsdagen tagit avsked från professuren i zoologi, kommer att ägna återstoden av sina dagar.

Detta museum för utvecklingslära, eller som Häckel själv kallar det, »det fyletiska muséet», torde bli

något i sitt slag enastående. Avsikten med det hela är att i sammanhängande och överskådlig form samt i väl preparerat skick sammanföra alla sådana objekt från djur- och växtriket, som kunna belysa organismernas utvecklingshistoria från äldsta tider till våra dagar och från det befruktade ägget till den fullt utvecklade organismen. Helt visst kunde ingen bättre än den gamle frejdade Jenabiologen vara skickad att uppspåra och ordna hela detta väldiga bevismateriel för utvecklingsläran; och den entusiasm, varmed man i vida kretsar av Tyskland omfattat Häckels vetenskapliga strävanden, har tagit sig synnerligen imponerande uttryck i det ekonomiska understöd, som kommit det fyletiska muséet till del. Själva byggnadskostnaderna ha bestritts av den för femton år sedan grundade Ernst Häckel-stiftelsen; för inredningen och anskaffandet av materiel har föreståndaren för glasverken i Jena, d:r Scholt, skänkt 100,000 mark, storhertigen av Weimar 10,000, hertigen av Meiningen 20,000, Karl Zeiss-stiftelsen 30,000, prof. Hans Meyer 10,000 o. s. v.; av honoraret för sitt arbete »Världsgåtorna» har Häckel själv överlåtit 30,000, och som slutstenen kommer nu hedersgåvan på 100,000 mark. Muséet, som över portalen bär inskriften »Den, som har konst och vetenskap, han har ock religion» (Goethe), invigdes förliden sommar på första dagen av den storartade jubelfest, varmed universitetet i Jena firade trehundraårsdagen av sin tillvaro — även detta ett vittnesbörd om den stora betydelse man i vetenskapliga kretsar tillerkänner detta av Häckel planerade företag.

Helt visst äro alla Häckels beundrare och vänner ense om att av hjärtat lyckönska honom, när han nu efter långa års arbete och strider drar sig tillbaka från offentligheten för att i sitt muséums lugna salar ägna återstoden av sina krafter åt det värv, som numera starkare än något annat fängslat hans håg; om någon har gjort sig förtjänt av en vacker ålderdom, så är det säkerligen Häckel. Men å andra sidan har »Tysklands Darwin» genom sin strävan att göra utvecklingsläran och dess konsekvenser bekanta för folkets breda lager, från vissa håll ådragit sig ett hat, som säkerligen kommer att följa honom in i döden, och som just i dessa dagar tagit sig ett synnerligen expressivt uttryck i en skrift, betitlad »Ap-problemet, professor E. Häckels framställnings- och kampmetod, sakligt skildrad av d:r Arnold Brass». Då denna skrift, att döma av vissa föregående, säkerligen kommer att tagas till intäkt även av Häckels svenska belackare, kan det vara skäl att med några ord belysa dess verkliga halt och det mottagande skriften redan fått i Tysklands vetenskapliga fackkretsar.

Herr Brass är liksom den på sin tid av professor Norström lancerade Häckelbelackaren Dennert bosatt i den lilla tyska staden Godesberg och liksom Dennert en av stöttepinnarne i det s. k. Keplerförbundet, vilket har till sin uppgift att värna den kristna världsåskådningen mot det modärna fritänkeriets anlopp. Genom tonens hatfullhet och framställningens vrånghet är d:r Brass' broschyr ett vidrigt motstycke till den Dennertska nidskriften, och så till vida måhända farligare än denna, som den genom talrika avbild-

ningar och en mängd kvasifackmässiga resonemang söker ge sig ett sken av självständig vetenskaplighet, som Dennert aldrig lyckats simulera. Anklagelserna mot Häckel grunda sig företrädesvis, man kan säga så gott som uteslutande, därpå, att Häckel i några för kort tid sedan utgivna broschyrer skulle gjort sig skyldig till hårresande förfalskningar av de teckningar, som han hämtat från andra forskare för att därmed illustrera släktskapen mellan människa och apa. En liknande anklagelse har redan för fyrtio år sedan framställts mot Häckel med anledning av ett par klichéer i hans verk »Naturlig skapelsehistoria», och ehuru Häckel själv erkänt, att han härvidlag gått för långt i schematiseringen, har man i alla kompetenta naturforskarekretsar i Tyskland och Skandinavien varit ense om, att varje tal om bedrägerier från Häckels sida härvidlag varit fullkomligt oberättigat.

Med tanke på det stora nummer, Häckels teologiska och filosofiska motståndare än i dag göra av denna gamla historia, och med anledning av de lika sanningslösa som perfida beskyllningar, som den kristne apologeten Brass nu framkastat mot Häckel ha *femtio* av Tysklands främsta anatomer och zoologer i dagarne offentliggjort följande förklaring, som icke bör undanhållas svenska läsare. Aktstycket har följande lydelse:

»Vi undertecknade, professorer i anatomi och geologi, föreståndare för anatomiska och geologiska institut och naturhistoriska muséer, förklara härmed, att vi visserligen icke gilla det av Häckel i några fall praktiserade sättet att schematisera, men att vi i vetenskapens och lärofrihetens intresse på det skarpaste fördöma den av Brass och Keplerförbundet mot Häckel förda

striden. Vi förklara vidare, att utvecklingstanken, sådan den kommer till uttryck i descendensteorin, ej lider något avbräck genom ett par mindre korrekt återgivna fosteravbildningar.»

Denna skrivelse, som talar tillräckligt för sig själv, är bl. a. undertecknad av: Theodor Boveri, Würzburg; Karl Chun, Leipzig; Paul Flechsig, Leipzig; Max Fürbringer, Heidelberg; Alexander Goette, Strassburg i. E.; Ludvig v. Graff, Graz; Karl Heider, Innsbruck; Richard Hertwig, München; Ferdinand Hochstetter, Wien; Julius Kollman, Basel; Eugen Korschelt, Marburg; Willy Kükenthal, Breslau; Arnold Lang, Zürich; Friedrich Merkel, Göttingen; Ludvig Plate, Jena; Carl Rabl, Leipzig; L. Rhumbler, Hann, Münden; Gustav Schwalbe, Strassburg i. E.; Franz Eilhard Schulze, Berlin; Philipp Stöhr, Würzburg; Wilhelm Waldeyer, Berlin; August Weismann, Freiburg i. B.; Robert Wiedersheim, Freiburg i B.

Onekligen skall det bli av intresse att se, om våra svenska troshjältar efter detta skola ha panna att åberopa den Brass'ska nidskriften som ett vittnesbörd om Häckels immoralitet och utvecklingslärans bankrutt.

*

De slag i slag följande Darwin- och Häckeljubiléerna ha här i Tyskland givit uppslaget till en hel störtsjö av evolutionsbroschyrer, som mer eller mindre vältaligt och sinnrikt hävda utvecklingslärans sanning och betydelse. Men här i Berlin ha både Wilhelm Bölsche och Ludvig Plate och Bruno Wille och allt

vad nu de andra utvecklingsapostlarna heta i dessa dagar haft en synnerligen svår konkurrent i en personlighet, som under namnet »Konsul Peter» uppträtt och ännu uppträder i Cirkus Busch. Det är en chimpans, som genom sina prestationer borde kunna övertyga även den mest hårdnackade antidarwinist om sin intima förvantskap med människosläktet.

Det var på Häckels födelsedag som några tyska naturvetenskapsmän och undertecknad beslöto att med anledning av dagens betydelse gästa »Konsul Peter». I betraktande av den tämligen våldsamma reklam, som föregått konsuln, voro vi alla beredda på en missräkning, men det blev raka motsatsen.

Konsuln gjorde sin entré, iförd ljusrutiga byxor, redingote och cylinder. Det första numret var jämförelsevis enkelt, konsuln slog sig med sin impressario ned vid ett bord, tände eld på en cigarrett, som han rökte med synbart välbehag, lånade impressarion eld, alltjämt med cigarretten i munnen, korkade upp en flaska lemonad, slog i, drack, skålade o. s. v. Därpå visade han en del andra färdigheter såsom att med en överräckt nyckel låsa upp och låsa igen ett hänglås, allt medan han tog en klunk ur glaset; och — någon gång — även direkt ur flaskan, som han med en mycket manhaftig min lyfte i höjden. Medan detta pågick hade en bäddad säng rullats in på scenen, och när konsuln fått syn på denna, började han omedelbart klä av sig: först rocken, därpå västen, som dolde ett par regelrätt tillknäppta hängslen, vilka konsuln efter alla konstens regler knäppte upp, varpå han efter att ha tagit av byxor och skor

omedelbart begav sig till sängs i skjorta och kalsonger, dragande täcket upp över öronen.

Vilan blev emellertid ganska kort; och nu kom konsulns glansnummer. En liten velociped fördes fram, konsuln besteg den och i ett huj susade han nu kring arenan. Efter några varv, stannade han och mottog av impressarion en stor kristallbägare, till brädden fylld med skummande lemonad, och medan han med ena handen gång på gång förde bägaren till munnen, utan att spilla en droppe, skötte han med andra handen velocipeden, som i stark fart susade runt kring i arenan. När den skummande pokalen var tömd, räckte konsuln den med behagfull vårdslöshet åt en cirkusbetjänt, och medan han i allt vildare fart flög fram runt arenan, passade han för varje varv på att ta impressarions dotter, en näpen unge på tolv, tretton år, under hakan, medan cirkusbetjänten fick nöja sig med en kraftig duns i ryggen. Ett slag trädde flickan för långt fram, så att hon fick en lätt törn av velocipeden och kastades omkull: konsuln, som vänt sig om, stannade ögonblickligen, hoppade av och lade sig med en tröstlöst sentimental min bredvid flickan, tryckande en kyss på hennes kind, varpå han åter besteg sin stålhäst...

Konsuln utförde ännu en del storverk, bland vilka jag särskilt fäste mig vid detta: 10 champagnebutelj er ställdes i rad med ungefär en famns mellanrum, och nu for konsuln på sin velociped sicksack mellan flaskorna, gång på gång utan att ens snudda vid en enda av dem.

När föreställningen var slut, dånade applåderna

som åskor, och den intelligente impressarion bugade sig, värdigt och elegant, medan konsuln, som tycktes obehagligt berörd av braket, inskränkte sig till några trumpna och abrupta bockningar. Han verkade i detta ögonblick som en opraktisk idealist — jag kom att tänka på den gamle ärevördige filosofen Borelius i Lund — och samtidigt erinrade jag mig, att konsuln inbringar sin impressario en årsinkomst, som föga understiger ett Nobelpris. Men samma årsintäkt har ju varje mera framstående dansös, och den uppfostran, konsul Peter åtnjutit, har säkerligen kostat hans lärare ett lika intensivt som intelligent arbete. Det är ju synd om konsuln att alla dessa vackra summor gå hans näsa förbi; men han gör verkligen intrycket av en pliktmänniska, som arbetar för sakens egen skull utan tanke på guld och ära. I varje fall ha de båda herrarne, konsul Peter och hans informator, i dessa dagar väckt mera intresse för darwinismen bland befolkningen i Berlin än alla de lärda akademikerna tillsammantagna.

V.

(1909, april.)

»Vorwärts», den tyska socialdemokratins världsbekanta huvudorgan, firade i går sitt tjugofemårsjubileum, utan klang och sång, men med ett ståtligt rödkantat jubileumsnummer på 24 sidor. Skulle man rätta sig efter detta nummer, kunde man lätt nog få den uppfattningen, att den officiellt bannlysta personkulten åter höllе på att göra sitt intåg i partiet, ty i första hand gör jubileumsnumret intryck av att vara ett med text försett porträttgalleri av berömda socialdemokrater: Marx, Liebknecht, Bebel, Singer, Kautsky, Schönlank — allt vad Tyskland har presterat av ståndaktig och ortodox socialdemokrati — samt dessutom en del framstående utlänningar såsom Jaurès, Vandervelde och Victor Adler — blickade i går en till mötes i »Vorwärts» spalter. Måhända är det för att motverka detta sken av intelligenskult, som vederbörande funnit lämpligt presentera icke mindre än tretton olika vyer och interiörer från tryckeri, sätteri, bokbinderi o. s. v.; hur det däremot ser ut på redaktionslokalerna, där det andliga arbetet försiggår, därom erfar man ingenting, det tyckes vara en sak av underordnad betydelse.

Jubileinumret innehåller emellertid en mängd intressanta bidrag, ett otryckt brev från Marx, historiska återblickar o. s. v. Rätt betecknande och för svenska socialdemokrater ganska överraskande är den brottmålsstatistik, som »Vorwärts» nu offentliggör från de gångna tjugofem åren: allt i allt har tidningen fått betala 10,800 mark i böter, och dess redaktörer fått avsitta 10 år och 8 månaders fängelse. Då man känner den energi och enighet, varmed åklagaremakt och domstolar i Preussen draga i härnad mot den socialdemokratiska pressen, och då man vidare betänker, att i Tyskland ej blott ansvarige utgivaren utan även författaren drabbas av lagens arm, kan man ej undgå att finna denna straffsumma överraskande ringa. Förklaringen ligger till stor del däri, att de oerhört prekära omständigheter, varunder »Vorwärts» arbetat — och ännu arbetar — gjort det till en livsbetingelse för tidningen att icke blott bemöda sig om en juridiskt oantastlig form, utan också noggrant kontrollera riktigheten av alla inlöpande sakuppgifter, för så vitt dessa äro av kritisk beskaffenhet. I detta hänseende kunde nog en del av våra svenska partiorgan, »Arbetet» icke undantagen, ha åtskilligt att lära av »Vorwärts»; ty ser man närmare efter, finner man, att en stor procent av de tryckfrihetsåtal, där vår press blivit fälld, kommit till stånd genom ohållbara eller — vilket i detta fall är detsamma — *obevisbara* beskyllningar mot enskilda personer, beskyllningar, som i flera fall haft bra litet med vår socialdemokratiska agitation att skaffa. Med all sin flammande indignation och sin bitande, numera något enformiga

skärpa i uttrycken, har »Vorwärts» i första hand alltid bekämpat *systemet* och först i andra personerna; och härmed överensstämmer också den relativt ringa uppmärksamhet, som tidningen ägnar åt kejsaren och hans person och den bestämda, men alltid sakliga ton, vari monarkens görande och låtande kritiseras.

För närvarande utgår »Vorwärts» i en upplaga av 150,000 exemplar och lämnar en årlig nettobehållning av omkring 150,000 mark. Denna i yttre hänseende lysande position motsvaras numera ej fullt av den inre situationen; i varje fall har »Vorwärts» på senare åren, särskilt i Sydtyskland, mist åtskilligt av den popularitet och det anseende, den förut ägt inom partiet. Till en del torde detta bero på den doktrinära, starkt antirevisionistiska ton, som är allrådande i bladet, sedan palatsrevolutionen för några år sedan utstötte de revisionistiska elementen ur redaktionen. Dessutom kan det ej förnekas, att de nuvarande Vorwärtsskribenterna, med all sin oförskräckthet, sakkunskap och övertygelsefasthet, dock skriva en smula tråkigt: samma kroniska indignation, samma antikapitalistiska synpunkter, vad saken än gäller, samma mustiga kraftord möta en jämnt och ständigt i »Vorwärts» spalter, och framkalla även hos anspråkslösa läsare en längtan efter omväxling. »En smula humor behövde vi, särskilt när det gäller våra inbördes strider», yttrade härom dagen sydtysken Geck, en av partiets intelligentaste män, och häri har han säkerligen rätt.

En smula frånstötande verkar också den överlägset avvisande ton, som »Vorwärts» numera an-

lägger mot alla olika tänkande, de må nu vara revisionister à la Bernstein eller borgerliga radikaler à la Barth, o. s. v. Denna föga fördomsfria fientlighet mot *allt* som kan komma från borgerligt håll står utan tvivel i samband med det förhållandet, att hela den nuvarande Vorwärtsredaktionen, med undantag av Stadthagen och följetongsredaktören d:r Döscher, äro män, som framgått ur proletärernas eget led, och genom personlig duglighet lyckats arbeta sig upp till de ställningar, de nu inneha. Utan att vilja överskatta värdet av den akademiska bildning, som dessa män sakna, kan man dock knappast värja sig för den misstanken, att en närmare bekantskap med den »borgerliga vetenskapen» och den borgerliga kulturen överhuvudtaget skulle kunnat skingra en del av det misstroende, varmed dessa för övrigt begåvade och ärliga män betrakta allt, som icke bär den ortodoxa marxismens hallstämpel. I stället drömmer man i dessa kretsar stolta drömmar om proletariatet som skapare av en absolut ny, socialistisk kultur, som skall ersätta de »avskrädesprodukter av en undergående kultur», på vilka den nutida överklassen lever; men man glömmer därvid, att *kulturutvecklingen* fortgår kontinuerligt, medan däremot bärarne av kulturen födas, blomstra och dö. I vårt kapitalistiska samhälle har överklassen till stor del spelat ut sin roll som kulturbärare, och det blir nu det anryckande proletariatets uppgift att omhändertaga och förkovra vad som är äkta i vår kultur; men att som dessa tyska socialdemokrater ständigt orda om en kommande specifikt socialistisk

kultur och om en socialistisk världsåskådning är dock att göra sig skyldig till en överskattning av socialismen.

En sådan tro på den goda sakens förträfflighet vore ju i och för sig ingalunda förkastlig, om den ej samtidigt medförde en utpräglad intolerans mot allt och alla, som ej äro besjälade av den rätta tron. En socialpolitisk skriftställare kan angripa kapitalismen hur tappert och träffsäkert som helst, tillhör han ej den antirevisionistiska socialdemokratin, så existerar han ej för »Vorwärts» redaktion. En del av »Arbetets» läsare erinra sig måhända ännu en tysk skriftställare, Theodor Duimchen, vars bok om trusterna för några år sedan utförligt omnämndes i denna tidning. Nåväl, denne Duimchen, som var vad man på det tyska partispråket kallar »en borgerlig idealist», utgav förlidet år (1908) en bok, betitlad »Monarker och mammonarker», ett förträffligt arbete som skarpt belyser den modärna kapitalismens kulturvidrighet, och i fullt medvetande om situationens vansklighet yttrar författaren på ett ställe: »Att skriva en bok sådan som denna gränsar i våra dagar nära nog till självmord; jag är nyfiken att se vilka tidningar som skola omnämna den». Det gick som man kunde vänta; den borgerliga pressen teg ihjäl boken över hela linjen och även »Vorwärts» omnämnde den ej med ett ord, då ju författaren ej var socialdemokrat, utan endast »borgerlig idealist». Förtvivlad över att på detta sätt hängas i mörkret och utestängd från alla förvärvskällor begick Duimchen självmord den 5 september 1908. —

Huru starkt den demokratiska renlärigheten floreerar i »Vorwärts» spalter, därpå fick den som skriver dessa rader häromdagen själv uppleva ett bevis. Man hade anmodat mig att för »Vorwärts» följetongsavdelning översätta mina »Naturvetenskapliga kåserier», och början gjordes härom dagen med artikeln »Blodsförvantskap». I anslutning till d:r Brachs undersökningar över äggviteämnena i blodet hos européer, kineser och malajer hade jag gjort några antydningar om, att vi européer i vårt inre, i vårt blod äga något, som saknas hos den gula rasen och hos malajerna, och att det kanske ej vore skäl att lättsinnigt prisge detta *något*. Med anledning härav utbad sig vederbörande redaktör för »Vorwärts» ett samtal, av vilket det framgick, att man fann denna passus betänklig såsom stridande mot den internationella jämlikhetsidén o. s. v. Jag svarade, att satsen ifråga gärna kunde få strykas, men att jag teoretiskt höll på dess riktighet, och efter en stunds samtal gav redaktören mig rätt och förklarade, att ingen ändring skulle göras. Men när artikeln några dagar efteråt blev synlig i tryck, var satsen ändå struken och malajernas jämbördighet oantastad.

De mänskliga brister, jag härmed antytt, uppvägas emellertid hos »Vorwärts'» redaktion rikligt av den vakenhet, sakkunskap och oförskräckthet, varmed tidningen för kampen på det sociala och politiska området. Att »Vorwärts» för övrigt även kan producera sig som humorist, syntes tydligt nog av den godmodigt ironiserande artikel, som tidningen för kort tid sedan ägnade vår celebre landsman Sven He-

din, och vars ton sedan funnit genljud i de tyska skämttidningarna. Med all aktning för hr Hedins mod och energi som forskningsresande har man här i Berlin från många håll funnit hans föredrag alltför ytligt, hans kvickheter banala, och hans reklamväsen en smula osympatiskt. Efter det att redan »Ulk» och »Lustige Blätter» skämtat över dessa hr Hedins svaga sidor, finner man i en i dag utkommen skämtpublikation »Der April» följande gyckel med drottning Sofias hängivna beundrare:

»En originell pristävlan utlyste nyligen den i Paris utkommande högt ansedda fackTidskriften »La réclame». Den utsatte tre pris till belopp av 2,000, 1,000 och 500 francs för de största reklamkonstnärerna bland Europas konstnärer (les plus grands artistes de réclame parmi les artistes européens). Prisutdelningen skulle ske genom omröstning bland abonnenterna, som fördela sig på vår planets alla stater. Den 20 mars meddelades resultatet. Med oerhörd pluralitet gick Sven Hedin (17,542 röster) som segrare ur striden. Det sätt, varpå han förberedde sitt återuppdykande ur Asiens inre, varpå han arrangerade sina »mottagningar» före och efter resan, och varpå han sedermera i en dagligen växlande, förnämt-följetongistisk form förstod att i hela Europas press utan ersättning betona betydelsen av sina iakttagelser, säkrade honom detta företräde. Till och med Ignaz Paderewski, den polske piano- och reklamvirtuosen kunde blott uppnå $^{1}/_{3}$ av Sven Hedins röstetal. Han erhöll med 12,005 röster andra priset. Det tredje priset måste två annars så högt skattade konstnärer som Richard Strauss och Gabriele D'Annunzio dela sins emellan (9,570 och 9,434 röster).»

Apropå äventyrsfärder med ty åtföljande reklam, så har den berömde Köpenickkaptenen, som hittills vägrats vederbörligt tillstånd att hålla föredrag om sina hjältedater, i dessa dagar utgett sina memoarer.

Den bekante kriminalpsykologen Hans Hyan yttrar i ett föredrag, att kaptenens självbiografi både som kulturdokument och kriminalpsykologiskt aktstycke äger stort värde, och häri har han utan tvivel rätt. För övrigt besitter kaptenen en humor, som är ganska verkningsfull, om den också ej som doktor Hedins kan komma kejsar Wilhelm att av munterhet kasta sig baklänges i stolen och kejsarinnan att »skratta fullkomligt spontant».

Det är hovorganet Berliner Lokalanzeiger, som konstaterat dessa underbara verkningar av hr Hedins tal för det höga paret.

PROLETÄRPSYKOLOGI.

Härom kvällen satt jag på en fempfennigstol unter den Linden, där Friedrichstrasse korsar den gamla boulevarden, vars lindar nu dofta som bäst. Luften var tryckande tung, och i väster drog en kolsvart oväder sky upp över Brandenburgerthor. Det dröjde några minuter, så slog en klar blixt, åtföljd av en rungande knall, fram ur den tunga skyn; men varken blixt eller knall tycktes göra något intryck på de hundratals herrar och damer, som njöto storstadsluften under lindarnes skugga. Först när regnet stod som spön i backen blev det allmän rusning till de närbelägna kaféerna.

När jag under ovädret vandrade hem genom Friedrichstrasse, som strålade i sin klaraste midnattsprakt, kunde jag åter iakttaga, hur olika ett åskväder ter sig i storstaden mot på landsbygden. Den intensiva storstadsbelysningen skymmer nämligen undan eller rättare sagt släcker ut det flammande eldsken, varmed en blixt annars brukar eklärera himlavalvet; men i stället ser man så mycket tydligare blixten själv, som avtecknar sig mot den mörka natthimlen som en skarpt markerad, violett lavaström, alldeles som den ter sig på lyckade blixtfotografier. Och

liksom skenet, så är även verkningarna av ett åskväder annorlunda i storstaden än på landsbygden. Under det sista åskvädret, som dock icke var synnerligen våldsamt, slog blixten ned på omkring femtio ställen i Berlin, men utan att göra någon nämnvärd skada, mestadels i de elektriska spårvagnarna, där stången tjänstgör som åskledare, så att passagerarna slippa undan med blotta förskräckelsen.

När storstaden på detta sätt kan trycka sin prägel på ett så våldsamt element som blixten, vad under då, att ett instrument, så känsligt som människan, i storstadsmiljön blir stämt annorlunda än på landet och i småstäderna. Det lider intet tvivel, att det för närvarande i det unga Gross-Berlin med dess tre miljoner invånare håller på att utbilda sig en människotyp, avpassad efter miljonstadens säregna förhållanden, ehuru denna typ ännu befinner sig i vardandets stadium och således är svårt åtkomlig för en karaktäristik. Emellertid vore det meningslöst att söka denna typ i Friedrichstrasse och Unter den Linden, där majoriteten av passanterna utgöres av främlingar och tyska landsortsbor; norra och östra Berlin samt de väldiga förstäderna äro de härdar, där denna nya typ håller på att formas och mejslas ut.

Är den germanska storstadstypen, sådan den framgår ur folkets breda lager, en halvt degenererad, på sympatiska känslor blottad egoist, vars tankar endast kretsa mellan geschäft och vernügen, penningförvärv och banala nöjen? Det påstås ju ofta så, men för min del delar jag inte denna pessimism. Nog finns det i Berlin mycken degeneration, både fysisk och

andlig, men det vore säkert orätt att göra storstaden som sådan ansvarig för detta; den sachsiska lantbefolkningen, som slavar i textilindustriens tjänst, och proletariatet i de smärre, exklusiva fabriksstäderna sådana som Jüterbogk och Bitterfeld, gör ett vida mer degenererat intryck än Berlinarne. Och bland den del av den Berlinska underklassen, som står över fattigdomsstrecket, träffar man typer som stråla av hälsa lika intensivt som den vackraste bondflicka i Skåne söder om landsvägen.

Det är för övrigt påfallande vad man hos den Berlinska storstadstypen — jag talar nu endast om den folkliga typen, icke om slöddret i Friedrichstrasse — finner många estetiskt tilltalande drag. Icke italienarnas oefterhärmliga gratie, men en spänstighet i gången, en ledighet i uppträdandet, en vaken och snabb blick, som skarpt sticker av mot småstads- och landsortsbons sävligt-klumpiga manér. Till en del är detta säkerligen en direkt anpassning efter de i miljonstaden rådande trafikförhållandena, som göra påpasslighet och säkerhet i rörelserna till en hart när oundgänglig egenskap för den som dagligen färdas i det ofta livsfarliga gatuvimlet. Det är intressant att se, huru denna vackra spänstighet redan är utpräglad hos de helt små proletärbarnen. I de nybyggda proletärkvarteren i Berlin N. utgöra de breda asfaltgatorna förträffliga lekplatser för barnen; man ser där också ungarne, ofta i skaror på fyrtio, femtio stycken, utföra sina lekar mitt på gatan, där de just nu i sina kulörta sommardräkter svaja av och an som brokiga fjärilskaror. Men när en automobil kommer

rusande in från en sidogata, spritter det till i hela skaran, och blixtsnabbt som ett skrämt fiskstimm rusar hela barnflocken in på trottoaren med en precision som väcker beundran. De ofta spensliga gestalterna bära nog vittne om att det i många fall är klent med födans beskaffenhet, men livslusten, geisten, är ännu kvar. Det är säkerligen icke minst den myckna vistelsen i det fria, som bidrager till detta goda resultat.

I sistnämnda hänseende är det Berlinska proletariatet tämligen gynnsamt situerat, enär lekplatserna för barn äro både talrika och stora. Gör man en vacker eftermiddag en promenad genom Humboldthain, en park i norra Berlin, så ser man vanligen flera tusen proletärbarn, vilka här föra ett friluftsliv, som i varje fall är bättre än intet; de äldre leka lekar, men det stora flertalet äro sysselsatta med slev och spade i större sandhögar, som med sitt myller av barn på avstånd te sig som väldiga myrstackar. Slår man sig ned på en bänk i närheten, och lyssnar till det dämpade fågelkvitter, som höres från en sådan barnstack, kan man sitta timtals utan att kunna uppfånga ett enda ljud som tyder på missämja. Man tycker sig märka att det mellan dessa tusentals proletärbarn råder en underbar solidaritet, en instinktiv sympati; och mitt i den förkättrade miljonstaden blir man Rousseauan, och börjar tro på människonaturens ursprungliga förträfflighet och godhet.

Och i själva verket ser man också fakta, som tala för att dessa naturliga känslor av altruism och sympati till en viss grad förmå hålla sig uppe mitt i

miljonstadens jäktande kamp för tillvaron. Jag tänker härvidlag mindre på de organiserade arbetarnas solidaritet och offervillighet, ty detta *kan* förklaras som ett utslag av upplyst och vittblickande egoism, fastän så visst icke alltid är fallet. Men man ser i det dagliga livet — jag talar fortfarande om folkets Berlin och inte om Friedrichstrasse — mångfaldiga exempel på inbördeshjälp. En ung dam, som stiger in i en fullsatt spårvagn, kan få stå; men en gubbe eller gumma och framför allt en kvinna med ett barn på armen får genom någon medresandes tillmötesgående genast sittplats. Den svenska ridderligheten florerar ej i Berlin, men en sund och trohjärtad hänsyn till vad billigheten kräver har ersatt dess plats och uträttat mycket gott, fast på ett mindre ostentativt sätt, än den svenska nationaldygden manifesterar sig.

Dock skulle man begå ett stort misstag, om man trodde, att heroism vore en egenskap främmande för den tyska rikshuvudstadens befolkning. Det är en känd sak, att det i fransk-tyska kriget just var Berlingardena, som slogo tapperhetsrekordet, och än i dag ser man ofta tecken som tyda på, att det bland folket i Berlin finns individer, som kunna prestera drag av verklig heroism. För kort tid sedan kommo några skenande hästar med en tung lastvagn rusande in på en öppen plats, rakt mot en sandhög, där ett tjugotal barn sutto församlade; deras öde tycktes oundvikligt, då i sista stund en sjuttonårig proletärpojke störtade fram och med övermänsklig kraft lyckades vräka de skenande hästarne åt sidan, så att barnen räddades. Själv fick den unge hjälten en del, dock icke livs-

farliga kontusioner, så att han måste läggas in på lasarett.

Men icke blott heroism, även romantik, romantik i gamla stilen, florerar bland miljonstadens befolkning. Det går icke en vecka i Berlin, utan att tidningarne ha att omförmäla ett självmord eller mord, vållat av erotiska konflikter. Än är det en bedragen man som skjuter den otrogna, än är det en övergiven älskarinna, som ej kan bära sitt livs dubbla börda, än — och det händer mycket ofta — ett älskande par, som gemensamt går i döden, då föräldrar eller vidriga omständigheter hindra deras förening. Men eget nog finner man hos självmördare av den sista kategorien vanligen en liten lapp eller något dylikt med en bön »kära föräldrar, förlåt mig»; familjebanden tycks trots allt ha varit så starka, att den livströttas sista tankar dock ha gått över fädernehemmets tröskel.

När skymningen faller en sommarkväll över Berlin N., kan även främlingen få en inblick i storstadsfolkets familjeliv, ty det avspelar sig till en stor del på gatan. På de breda trottoarerna har man då flyttat ut stolar, och där sitta familjerna, grupp vid grupp, stilla samspråkande om dagens händelser. Ute på asfalten, där trafiken avstannat, har man arrangerat en velocipedbana, där de äldre lära de yngre att styra »stålhästen», och i kretsen innanför velocipedbanan dansa de minsta barnen ringdans.

I den varma julikvällen har gatan förvandlats till sportplats, dansbana, veranda — proletären är på sommarnöje.

I ett av norra Berlins mörkaste kvarter fanns det för tio, femton år sedan en idyllisk oas, som bildade en underbar kontrast mot den babyloniska miljön. Idyllens materiella underlag utgjordes av en våning på tre rum och kök, som beboddes av en polsk familj, vars huvudman bar ett även i Skandinavien känt konstnärsnamn. Familjefadern, som själv tillhörde det bildade proletariatet, var genom nära släktskap förbunden med en av det unga Polens främsta skriftställare, och härav kom det sig, att hans gästfria hem blev en samlingsplats icke blott för polska konstnärer och författare, utan också för den grupp skandinaver, som under nittiotalets förra hälft bildade stamkretsen på den bekanta »Svarta ferkeln», och vars främste män voro Strindberg, Ola Hansson, Munch, Chr. Krogh m. fl. Även undertecknads ringhet hade, tack vare bekantskapen med Strindberg, blivit införd i detta underliga proletärhem.

Det var med en viss nervositet jag för några dar sedan for att söka upp min polske vän från nittiotalet. Jag visste, att Marya, frun i huset, för fem år sedan dött i influensa, och det var sålunda klart, att mycket av den gamla hemtrevnaden måste ha försvunnit. Den gamla hemtrevnaden! Medan jag satt på svårvagnstaket dök en hel rad av gamla minnen upp för min syn. Jag såg Bolesch, husfadern, med sin undersätsiga, nästan knubbiga gestalt och smått militäriska hållning, med buskigt, en smula gråsprängt hår och dito pippskägg och mustascher, ett livslustigt, trohjärtat naturbarn, anspråkslös och vänfast utan gräns. Jag såg Marya, husmodern, en

bondflicka från ryska Polen, en slavisk skönhet med tjockt brunt hår, mandelformiga ögon och ett lika oförbränneligt gott lynne som sin man; »sehen Sie, herr Doktor, Armut muss immer etwas lustig sein, sonst geht's nicht», hade hon på sin brutna tyska yttrat en gång, då hon improviserade en fest vid ett tillfälle, när de flesta andra husmödrar skulle ha presterat gråt och tandagnisslan. Jag ser Antek, en näpen sexåring, som en gång när han öppnade tamburdörren, mottog mig med det jublande tillropet »Hurrah, herr Doktor, Papa ist besoffen» —; det hände nämligen någon enstaka gång att »Papa» tog sig ett glas för mycket, men verkningarne härav yttrade sig huvudsakligen i en stegrad ömhet för maka och barn, en ömhet, som de senare regelbundet exploaterade i form av nickelmynt och liknande sympatibevis.

Efter åtskilligt letande hade jag lyckats uppspåra min polske väns nuvarande bostad, och nu stod jag och ringde i tamburen. En tysktalande dam med vänligt utseende öppnade och bad mig stiga in. Där stod Bolesch, rak i ryggen som förr, men alldeles vit i hår och skägg och med något av veteranens värdighet vilande över hela den knubbiga gestalten. Men för övrigt var det påtagligen den gamle Bolesch, samma vänfasta, trohjärtade naturbarn som jag lärt känna på nittiotalet.

Sedan jag blivit presenterad för min väns nya fru, som befanns vara en tyska, och vi efter en stunds konversation blivit på tu man hand yttrade Bolesch:

— Det är i dag min bröllopsdag, jämt 25 år sedan vi gifte oss, så vi skulle ha firat silverbröllop nu, om Marya levat. Jag skulle just nu gått ut till hennes grav. Vi ha inventur på fabriken, så att jag är ledig i dag. Kanske du har lust att gå med, du tyckte ju bra om Marya, medan hon levde?

— Det var snällt av dig, fortsatte Bolesch, när jag samtyckte. Hon ligger begraven på kyrkogården i Reinickendorff, och vi kunna ju sedan fara vidare ut till Tegelsjön, och äta middag där — vi två.

En halvtimme senare stodo vi vid Maryas gravkulle. Vi planterade några blommor, som vi medfört, men ingen av oss kom sig för att yttra ett ord. Bolesch torkade sig ett par gånger i ögonen, men liksom för att vända bort uppmärksamheten pekade han på en ung alm, vars krona började att bilda ett valv över graven:

— Det är väl en alm, inte sant? Du är ju botaniker. Ett vackert träd, som lovar gott för framtiden — fortsatte han, men i det han visade på ett ställe, där maskar ätit stora hål i bladverket, tillade han sakta och med en lätt skälvning på rösten: »nur die Raupen fressen alles auf» — skada blott att maskarne äta upp allt.

*

Vi hade slutat vår middag vid Tegelsjön, och sutto vid kaffet och cigarren i den lummiga trädgården. Bolesch's goda lynne, som var mig så välkekant från fordom, hade åter börjat spela, fast i mera dämpad ton än förr.

— Du må tro det var ett ståtligt bröllop i dag för tjugofem år sedan. Min svärfar tillhörde den polska bondearistokratin och hade en gård icke så värst långt från Lodz. Till bröllopet var hela byns befolkning inbjuden — alla utom två glädjeflickor, de enda som funnos i byn av den sorten. På kvällen var det stor dans på gårdsplanen, och rätt som det var kommer min svärfar, en lång, ståtlig man, fram till mig och säger: Bolesch, ser du vem som står bakom den stora eken? Jag såg efter, och mycket riktigt, dolda bakom eken stodo de två glädjeflickorna och betraktade dansen. — Jag tycker det är synd om dem, sa' svärfar, om du vill som jag så bjuda vi upp dem och dansa ett slag med dem. Jag tar den äldsta, så tar du den andra. — Sagt och gjort: när nästa dans blåstes upp valsade svärfar främst ut med den ena glädjeflickan och jag tätt efter i kölvattnet med den andra. Stämningen var ju något hög, men alla tyckte det var bra gjort av svärfar, och den som skrattade allra mest var Marya själv, fast hon då blott var en tös på sjutton år.

— Ack, fortsatte Bolesch, det var en härlig tid, då vi bodde i Wöhlertstrasse, och Strindberg och Dehmel och de andra besökte oss. Minns du den dagen — det var för resten mitt på förmiddagen — då Strindberg spelade guitarr, och vice värdinnan, som bodde i flygeln mitt emot, öppnade sitt fönster och ropade ner till oss, att vi skulle vara tystare? Jag vet mig aldrig ha sett något så titaniskt som då Strindberg gick fram till fönstret och med knuten näve ropade: »Halt's Maul, altes Weib»! Käringen

tumlade tillbaka som om hon fått en kanonkula i magen! —

Vi språkade ännu en stund om gamla minnen, men bakom min polske väns glättighet tyckte jag mig stundom skymta en sorgbundenhet, en grämelse, som hållit på att bli resignation, men stannat på halva vägen. Slutligen, när vi anträdde hemvägen, kunde jag ej längre behärska mig, utan sade: Gamle gosse, det är bestämt något som trycker dig — något annat än förlusten av Marya. Vill du inte tala rent ut?

— Hm, svarade Bolesch, man börjar att bli gammal och utsliten. Jag är femtiofyra år, i snart fyrtio år har jag slitit och strävat som fabriksarbetare, och då åldras man raskt. Och så har man ju sina äktenskapliga plikter att uppfylla, det tar också på krafterna. Det är för resten märkvärdigt med väderlekens inflytande på — hm — hur skall jag säga, det äktenskapliga livet. När det är varmt och vackert väder, känner jag mig ännu som en ung man, men i regnväder är jag alldeles som en gubbe. Har du också märkt det — nå du är ju ännu unga karlen.

— Hur blev du bekant med din nuvarande fru? tog jag upp.

Bolesch mörknade en smula:

— Det skedde ute på kyrkogården. Hon är änka och hennes man ligger begraven strax bredvid Maryas grav. Där satt hon jämt och ständigt och så småningom blevo vi bekanta, och så, — ja där ute mellan gravarne blir man så lätt känslofull, och när hon så föreslog, att vi två skulle vandra samma väg för återstoden av livet, så gick jag med — så att säga på

försök. Men det var ett missgrepp. Min nuvarande hustru är god och bra på många sätt, men hon är tyska, och i en mängd saker, både stora och små, har hon helt andra åskådningar och sympatier än jag. När man är ung, gör sådant mindre, ty då påverkar den ene den andre, men det går ej, när man hunnit vår ålder. Kort och gott: min hustru är mig en fullkomligt främmande person.

— Du har, fortsatte Bolesch, kanske förvånat dig över, att barnen inte varit med mig i dag. Även de äro numera fullkomligt främmande för mig. Antek är nu nitton år, och på många vis en bra pojke, skicklig i sitt yrke, han är mekaniker, och mycket begejstrad socialdemokrat. Han är för resten ganska ärelysten, och han kommer nog att gå långt inom partiet. Men han har här i Berlin med åren blivit fullkomligt förtyskad, och det känns bittert för en gammal polack som jag. Så länge Marya levde talte vi alltid polska sins emellan i familjen, men numera, när jag är på tu man hand med min pojke och tilltalar honom på polska, så svarar han på tyska — han säger att det andra är en meningslös komedi. Jag vet inte, om du kan förstå mig härvidlag, och jag kan nog inte heller uttrycka vad jag känner. Den som aldrig varit sjuk, vet ju inte vad hälsa vill säga, och den som tillhör en fri och självständig nation, förstår nog inte hur det känns att tillhöra ett folk, som förlorat sin självständighet och håller på att gå under. Men vi polacker äro nu en annan ras än tyskarne, våra känslor och tankar och minnen äro lika skilda från deras som den polska maten är olik den tyska,

och vårt språk är för vårt nationella liv detsamma som kryddan i maten. Det är ju inte underligt, att Antek, min pojke, som är född och uppfödd här i Berlin, inte har sinne för detta, men just därför har han blivit mig främmande — som en tysk alltid till en viss grad måste bli för en polack. Jag står numera alldeles ensam i världen.

— Men din dotter då, frågade jag.

Bolesch ryckte till med en oväntad nervositet:

— Gott, jag skall säga dig hela sanningen. Min dotter och min nya hustru kunde inte dra jämt, och så flyttade hon ut i sta'n, och nu för några månader sen fick hon ett barn. Om det åtminstone varit en betydande man, som brakt henne i olyckan, men nej, en ung spoling, utan all begåvning, knappast torr bakom öronen, och som sedan lämnat henne i sticket. När jag fick höra hur det stod till, blev jag så illa till mods, att jag höll på att hoppa ut från fönstret i fjärde våningen. Du tycker kanske detta är bigotteri, men vore du själv arbetare och hade en dotter och till på köpet här i Berlin, skulle du kanske se saken annorlunda. Naturligtvis har jag inte velat lägga sten på börda, utan sökt att sörja för henne så gott jag kunnat, men hon har i alla fall märkt min grämelse, och därför föraktar hon mig. Hon är mycket stolt, ser du. Kort och gott, oss emellan, är det slut med vänskapen nu och för alltid.

Det skar mig i hjärtat när jag såg min väns oförställda grämelse, men samtidigt rann det genom mitt sinne, snabbt som en ormslå över en ljunghed, en tankegång ungefär som denna: hur underligt här står

nu en gammal syndare, som i sin egen ungdom haft hundratals galanta äventyr, och på själva bröllopsdagen dansat vals med byns sköka — men när hans egen dotter begår ett snedsprång, vill han kasta sig ut genom fönstret från fjärde våningen! —

En timme senare tog jag farväl av min polske vän, och yttrade »på återseende, om två år, om inte förr»! Bolesch såg ner i marken, och svarade stilla: »Vet du, jag tror knappt att vi råkas mera. För mig har livet mist sin mening. Jag har en gång haft all den lycka, som hustru och barn kan skänka en man, men det är alltsammans förstört. Jag kan inte heller som du och de andra göra några insatser, som gå utanför min egen lilla person — därtill fattas det mig den nödvändiga bildningen, även om jag haft den nödiga tiden. Jag har tappat lusten att leva, därför att jag ej har något att leva för längre — med mig är det slut fortare än du tror.»

Han gjorde en rörelse ungefär som när en våt hund skakar av sig vattnet och vände mig halvt ryggen. Själv stod jag där med två tomma händer, som jag räckte honom till farväl. Så togo vi varandra i famn, som brukligt är emellan polacker, och skildes åt.

När jag på kvällen lämnade min polske väns boning, var hela gatan, där asfaltdammet virvlats upp till tre våningars höjd, insvept i ett eldrött töcken, i vilket de hundratals lanternorna från automobiler och spårvagnar flögo omkring som jättestora lysmaskar. Jag tog plats på taket av en automobilomnibus, och medan den väldiga kolossen, dånande och fräsande

som en jättedrake, slingrade sig fram genom det eldröda töcknet, tänkte jag på, hur underligt livets träd format sig för min vän Bolesch, och i mina öron ljöd än en gång hans röst: »Ett vackert träd, som lovat gott för framtiden — nur die Raupen fressen alles auf».

VARIA

KRISTENDOMENS SEGERTÅG.

A. HARNACK: DIE MISSION UND AUSBREITUNG DES CHRISTENTUMS IN DEN ERSTEN 3 JAHRH.

I.

Kristendomens segertåg genom världen är utan tvivel ett av de egendomligaste fenomen, världshistorien har att uppvisa. Redan Augustinus förklarade kristendomens seger vara ett underverk, fullt jämförligt med Kristi himmelsfärd och andra uppseendeväckande tilldragelser. Även skriftställare av senare datum och av en mera rationalistisk läggning, exempelvis Herbert Spencer, kunna ej undertrycka sin förvåning över den popularitet, kristendomen lyckats vinna även på sådana håll, där man minst skulle väntat det. Vem kunde väl, utropar den engelske filosofen, hava föreställt sig att rövarkungar och banditbaroner med vasaller av samma skrot och korn skulle generation efter generation under mödor och faror genomtåga Europa för att komma i besittning av den mans grav som bjöd: »om någon slår dig på den högra kinden, så vänd den vänstra till!» Eller vidare, vem skulle kunnat ana, att, medan denne samme lärare i Jerusalem visade ifrån sig alla politiska strävanden och försmådde alla politiska hjälpmedel, de

som kallade sig hans lärjungars efterträdare småningom skulle göra sig till härskare över alla Europas konungar? Ett sådant resultat kunde lika litet förutses som att ett av hedningarna begagnat tortyrredskap skulle giva grundritningen till alla kristna kyrkor i Europa! —

Författaren till det kyrkohistoriska arbete, vars titel vi ovan angivit, har gjort till sin uppgift icke blott att fastställa kristendomens geografiska utbredning under de första seklen av dess tillvaro, utan även att så vitt möjligt är klargöra de yttre och inre faktorer, genom vilka denna utbredning blev möjlig. Ehuru själv teologie professor (i Berlin), går Harnack till sitt värv med en fördomsfrihet och en grundlighet, som mången profan vetenskapsman kunde avundas honom; men det är också att märka, att en teologie professor i Tyskland endast är rätt och slätt professor och ej, som de svenska kollegerna, samtidigt en av bekännelsetvång bunden präst. Här som på så många andra områden visar det sig att Tyskland ingalunda är det efterblivna kulturland, vartill man så gärna vill göra det i Sverge: avståndet mellan prof. Harnack och en frisinnad Lundateolog är i själva verket lika oöverskådligt som sträckan mellan Alperna och Romeleklint.

Man gör vid läsningen av det Harnack'ska arbetet bekantskap icke blott med en kritiskt skolad vetenskapsman, utan också med en rik och nobel personlighet, som på många punkter mera gör intrycket av en from hedning än av en övertygad protestant. Det kan i detta sammanhang naturligtvis ej bli tal om att utförligt referera detta lärda verk, som delvis

endast är av kyrkohistoriskt intresse. Men i stort sett vilar framställningen på en så bred bas och är av så stort kulturhistoriskt intresse, att ett kort referat av några av bokens huvudpartier torde kunna intressera även dem, som stå likgiltiga eller fientliga gent emot den nutida kristendomen.

Vilka voro de yttre faktorer som möjliggjorde kristendomens raska utbredning? — så lyder den första frågan, Harnack uppkastar, och en närmare undersökning ger vid handen, att dessa faktorer varit både många och verksamma.

Redan judafolkets starka utbredning utanför Palestina var ett mäktigt hjälpmedel för spridningen av en religion, som predikades i namn av Abrahams och Moses' Gud. Och judar fanns det vid vår tideräknings början i alla romerska provinser omkring Medelhavet och Svarta havet, i Mesopotamien, Babylonien, Medien och framför allt i Syrien och Egypten, där deras antal vid denna tid synes ha uppgått till ett par miljoner. Ett ännu viktigare fortkomstmedel hade kristendomen i den allt sedan Alexander den stores dagar pågående helleniseringen (förgrekningen) av Österlandet, vilket medförde en viss enhetlighet i språk och åskådningar och på detta sätt banade vägen för en universell religion. Vad hellenismen verkade på det andliga området, åstadkoms praktiskt i ännu större skala av den romerska världsmonarkin, som på det borgerliga livets område alstrade en enhetlighet och en säkerhet till liv och egendom som förut varit okänd. I många av Österlandets provinser hyllade man den romerske kejsaren som freds-

fursten, vars lagar bildade ett skydd mot godtycke och övervåld, och förhandenvaron av denna jordiska världsmonarki befordrade föreställningen om ett himmelskt världsrike och skapade samtidigt betingelsen för uppkomsten av en katolsk d. v. s. universell kyrka.

Den romerska världsmonarkins betydelse för kristendomens utbredning har redan insetts av de gamla kyrkofäderna t. ex. Origenes (185—254 e. Kr.), som uttryckligen framhåller att »förhandenvaron av flera riken skulle vara ett hinder för utbredningen av Jesu lära». En synnerligt viktig faktor var även det mäktiga uppsving, som den internationella samfärdseln och kommunikationsmedlen uppnått vid vår tideräknings början; man kan få en föreställning härom, då man t. ex. av en gravinskrift erfar, att en frygisk köpman icke mindre än 18 gånger gjort resan från mindre Asien till Rom. Denna intensiva samfärdsel förmedlade icke blott ett livligt utbyte av materiella och andliga värden, utan föranledde även att urbefolkningen överallt uppblandades med främmande element. För den kristna kyrkan stodo alltså kommunikationslederna öppna, och i storstäderna fann den nya religionen just den jordmån den behövde — en brokig befolkning utan historia och utan traditioner.

I samma riktning verkade även det gamla samhällets upplösning och demokratisering, den småningom skeende utjämningen mellan de romerska medborgarna och provinsernas invånare, mellan greker och barbarer och även mellan de olika ständen. I denna av sociala förvittringsprocesser uppluckrade

mark kunde kristendomen så mycket lättare slå rot, som den romerska religionspolitiken genom sin tolerans både befordrade nya religioners spridning och samtidigt lämnade fritt lopp för deras naturliga utvecklingshistoria — uppsving, ombildning och död. Det var särskilt syriska och persiska religioner, som fingo inpass i det romerska riket och som här väckte till liv nya religiösa behov, som i många fall sedermera tillfredsställdes av den med dessa religioner befryndade kristendomen.

Slutligen fäster Harnack uppmärksamheten på en faktor, vars verkliga orsaker ännu äro höljda i dunkel, men som icke dess mindre torde ha spelat en viktig roll vid kristendomens utbredning. Denna faktor utgöres — högst betecknande för övrigt — av ett allmänt förfall inom de exakta vetenskaperna och en stigande vördnad för en efter uppenbarelser sökande religionsfilosofi.

Härmed äro vi redan inne på kapitlet om de inre faktorer som möjliggjort kristendomens utbredning under denna period. Det var icke blott de gamla gudomligheternas fall, som jämnade vägen för kristendomen; hela dåtidens religiösa grundstämning synes ha varit gynnsam för en sådan omvälvning. Den gamla religionens glada naivitet var stadd i utdöende, och i dess ställe framträdde nya religiösa behov. Filosofien hade frigjort individen och i medborgaren upptäckt människan. Staternas och nationernas inbördes beröring, deras sammanväxning till ett världsrike hade förverkligat kosmopolitismen. Men kosmopolitismen har alltid individualismen som sin avigsida.

Den förfinade materiella och andliga kulturen skärpte känslan för livets lidande, och denna stegrade känslighet visade sig även på det sedliga området, där den understöddes av vissa orientaliska religioner. Sokraternas filosofi med dess fina etiska reflexioner spred sig från tankarnas höjder ned till folkens breda lager, och särskilt stoikerna sysselsatte sig beständigt med »själens hälsa och sjukdomar». Man längtade efter renhet, tröst, förlösning, helbrägdagörelse, och man började söka dessa ting i religionen, eftersom man icke fann dem annorstädes. Vittnesbörd om denna förändrade religiösa stämning finner man hos Seneca, Epiktet och många andra och allra mest mähända i det uppsving, som dyrkan av Æsculapius, läkekonstens gud, vunnit under den romerska kejsartiden. Det är betecknande att av alla antikens gudar Æsculapius är den, som i det längsta hållit kristendomen stången; ju mer man i religionen sökte efter räddning och helbrägdagörelse, desto högre steg denna gud i anseende, man for till Æsculapii berömda helgedomar, liksom man i vår tid reser till fashionabla badorter. Även hos de andra gudarna blir den hälsobringande verksamheten det centrala; till och med Zeus och Apollo te sig i en ny dager, de bli helbrägdagörare. Ingen kunde numera vara gud, om han ej samtidigt var frälsare.

*

I denna efter helbrägdagörelse trånande värld bröt nu kristendomen in som de sjukas religion par préférence. Den kristna kyrkan proklameras som mänsklig-

hetens stora lasarett; hedningarna, syndarna och kättarna äro de sjuka, de kyrkliga lärorna och ceremonierna äro läkemedlen; biskoparna och själasörjarna äro läkarna, men som sådana blott tjänare åt Kristus, som är alla själars läkare, och som, i stället för nöd och elände, synd och död, skänker den renade själen en salig odödlighet.

Sådant gjorde intryck på den dåtida hednavärlden. Men helt visst skulle kristendomen aldrig uppnått de segrar den vunnit, om den nöjt sig med att ställa ut växlar på livet och döden. De första kristnas renlevnad, deras hjälpsamhet o. s. v. har bevisligen gjort ett starkt intryck på hednavärlden, men sitt största inflytande synas dock de kristna missionärerna från denna tid ha utövat i egenskap av andebesvärjare och utdrivare av djävlar. Detta är ett faktum, som ofta förbises, men som av Harnack belyses i ett särskilt kapitel, betitlat »Kampen mot dämonerna», och vars huvudpunkter kunna formuleras sålunda:

Under de första århundradena av vår tideräkning var tron på dämonerna (de onda andarna) och deras herravälde vida utbredd i världen. Man trodde på dämonernas förmåga att bemäktiga sig (»besätta») människan, och följaktligen antogo själssjukdomarna ofta den formen, att den sjuke trodde sig besatt av en eller flera onda andar. Denna form av vansinne förekommer än i dag, men är sällsynt, enär tron på de onda andarnas existens och verksamhet numera i vida kretsar har dött ut. Hos judarna synes tron på dämonernas verksamhet ha utvecklat sig tämligen sent och uppnått sin höjdpunkt under romerska

kejsartiden. Vid samma tidpunkt börjar denna vidskepelse också taga överhand hos grekerna och romarna, så att den från och med andra århundradet e. Kr. finnes utbredd över hela romerska riket. Det egendomligaste i denna svårförklarliga företeelse är emellertid att tron på dämonerna vid denna tidpunkt tränger upp från de undre, dunklare befolkningslagren till de högre, t. o. m. upp i litteraturen, och att dämonernas makt, som förut tänktes sedligt indifferent, hädanefter får en specifikt ond anstrykning. Och denna tro på de onda andarna var icke en grå teori, utan den mest levande åskådning: hela världen och atmosfären, som omger den, tänktes uppfylld av djävlar; alla livets former, icke blott avgudatjänsten, behärskas av dem; de sitta på furstetronerna, och de kringsväva barnets vagga; hela jorden är egentligen ett helvete, fast den på samma gång är och förblir en guds skapelse.

Sådan var den andliga situationen, då kristendomen uppträdde på skådeplatsen. Som dämonbesvärjare ha de kristna trätt ut i stora världen, och besvärjandet av onda andar var ett av den kristna missionens viktigaste medel. För att förstå det värde, som utdrivandet av djävlar (exorcismen) ägde för den äldsta kristenheten, måste man komma ihåg, att enligt de kristnes tro guds son har kommit i världen för att bekämpa satan och hans rike: evangelisterna, i synnerhet Lukas, skildra Jesu liv som en oupphörlig kamp emot djävulen och Markus berättar, huru Jesus botat många besatta genom att driva ut djävlar ur dem. Att börja med synes dock djävulsbesvärjelsen

ha spelat en mindre viktig roll, men från och med andra århundradet vimlar den kristna litteraturen av hänvisningar på djävulsbesvärjelser, och varje större församling ägde sina exorcister (andebesvärjare), vilka ursprungligen ansågos för särskilt gudabenådade människor, men senare bildade ett eget stånd vid sidan av diakonerna och lektorerna. Snart nog uppträdde även hedniska andebesvärjare som i sina trollformler upptogo patriarkernas, Salomos och Jesu namn, medan omvänt kyrkan måste förmana sina exorcister att icke efterhärma hedningarnas formulär, vilket senare torde ha varit så mycket nödvändigare, som de kristna exorcisterna, efter vad Origenes själv medgiver, i regeln voro obildat folk.

Men huru stor vikt den kristna kyrkan vid denna tid fäste vid djävulsbesvärjelserna, kan man finna av den hållning, som de främste kyrkofäderna från denna tid, exempelvis Tertullianus, intaga gent emot exorcismen. »Vi hava», skriver Tertullianus i en av sina försvarsskrifter, »framlagt hela vårt läge för er och även bevisen för vår saks sanning, nämligen de gudomliga skrifternas trovärdighet och ålder, och för det andra de onda andarnes vittnesbörd till vår förmån». Så stor vikt tillskrev man djävulsbesvärjarnas verksamhet! Och vid ett annat tillfälle förklarar Tertullianus, att djävlarna på tillfrågan av kristna icke blott erkänna sig själva som djävlar utan även Jesus Kristus som den sanne guden och han tillfogar: »sådana vittnesbörd åstadkomma vanligen övergång till kristendomen».

Det är med tillhjälp av sådana faktorer som den

mångbeprisade urkristendomen vunnit sina segrar. Men exorcismen ägde icke endast betydelse som praktiskt missionsmedel, den öppnade även en bakdörr, genom vilken de hedniska religionsföreställningarna kunde smyga sig in i kristendomen. Även på en annan väg trängde det hedniska mångguderiet in i den kristna religionen: den dyrkan man från början skänkte apostlarna och martyrerna, utvecklade sig snart till en formlig mänskoförgudning, och vid slutet av tredje århundradet har den kristna läran om en enda gud upplösts till ett kaotiskt virrvarr av helgon, änglar, undergörande reliker o. s. v., vilka subordinera under den högste guden ungefär som antikens gudar under Zeus. Men vad den kristna religionen härmed teoretiskt miste i renhet återvann den praktiskt i anpassningsförmåga; den blev i stånd att ingå kompromisser av varje slag, och den stora massan, som ännu ej frigjort sig från mångguderiet, kunde numera lugnt låta sig kristnas utan att därför behöva reducera antalet av tillbedda gudomligheter.

När man nu tar i betraktande dessa faktorer, förefalla de segrar den kristna religionen vunnit under de tre första seklen av sin tillvaro ej mera så underbara. Men å andra sidan kan det ej väcka förvåning, att en religion, som arbetat sig fram med sådana medel, på många håll måste verka frånstötande. Här nedan lämnas, alltjämt efter Harnacks skildringar, en kort framställning av den kritik, varmed dåtidens bildade hednavärld bemötte kristendomen.

II.

Under de första århundradena av vår tideräkning synes kristendomen ha utbrett sig med stor raskhet i Medelhavsländerna; redan den grekiske skriftställaren Lukianos (f. 120 e. Kr.) klagar över att »hela landet är fullt av kristna och ateister». Då som nu synes kristendomen ha utövat en särskild dragningskraft på de kvinnliga elementen, och det finnes från denna tid talrika vittnesbörd om att kvinnan i regeln utgjort majoriteten bland de kristna. Då äktenskap mellan kristna och hedningar av kyrkan stämplades som syndiga, uppstod snart nog inom de kristna församlingarna en betänklig brist på äktenskapslediga män, vilka i sin ordning framkallade konflikter och trassel av varjehanda slag. Betecknande för situationen är härvidlag de reskript, medels vilka den klarsynte kejsar Licinius sökte motarbeta kristendomen. Licinius förordnade nämligen att kristna män och kvinnor ej fingo avhålla gemensam gudstjänst, att kvinnorna överhuvudtaget ej fingo gå i kyrkan samt slutligen att kvinnor ej fingo undervisas av biskopar, utan endast av kvinnor. Sådana förordningar äro tämligen tydliga vittnesbörd om att även i de första kristna församlingarna flirt och erotik spelat en liknande rol som i våra dagars frälsningsarmé, mot vilken senare det Licinianska botemedlet säkerligen skulle visa sig synnerligen verksamt.

De förföljelser, för vilka de kristna voro utsatta, ha intill mitten av tredje århundradet enligt Harnack

ej varit så allvarliga som man vanligen föreställer sig. Visserligen krävdes det alltid ett visst mod för att bli kristen, då ju svärdet ständigt hängde över de kristnes huvud; men faktiskt användes det sällan, och just känslan av att ständigt stå inför en dödsfara, som dock sällan eller aldrig medförde döden, frambragte högst fördärvliga psykologiska verkningar. De kristne kände sig som en förföljd skara och voro det dock i regeln icke; de kunde i sitt sinne tillskriva sig alla heroismens dygder och blevo dock sällan satta på prov; de tyckte sig högt upphöjda över världen och anpassade sig dock faktiskt allt mer efter det bestående. Den kristna litteraturen från denna tid bär talrika vittnesbörd om denna osunda och falska livsstämning, som praktiskt även tog sig uttryck i bestickningar av romerska ämbetsmän o. s. v.

De målmedvetna och systematiska förföljelserna mot de kristna infalla först mellan åren 249 och 303, och anknyta sig som bekant till namnen Decius, Valerianus och Diocletianus. Detta kapitel, som sedan gammalt utgjort ett älsklingsämne för kyrkohistoriska författare, behandlas naturligt nog ganska knapphändigt av Harnack, som däremot ägnar så mycket större uppmärksamhet åt den kamp, som med andliga vapen förts mot kristendomen under denna tid. Denna kamp är huvudsakligen bunden vid namnen Celsus och Porphyrius; det är alltså strängt taget endast två stridsmän, vi här ha att räkna med, men, tillägger Harnack, dessa två ersätta en hel armé.

Celsus, vars stridsskrift mot kristendomen *sermo veras* (ett sant ord) är författad under andra år-

hundradet, ådagalägger en syn på kristendomen, som ganska mycket påminner om Nietzsches Antikrist. Vad som särskilt stöter Celsus hos kristendomen är dess förkärlek för de sjuka och förolyckade elementen i samhället. Antikens gudom vill se rena och friska tillbedjare inför sig; de sjuka och syndfulla må se till att på något sätt återvinna själens och kroppens hälsa, först då äro de välkomna till gudarnas altare. Kristendomens grundmotsatta åskådning bekämpas av Celsus på följande sätt:

»De, som uppfordra till firandet av andra gudstjänster, sända ut följande budskap: 'den som har rena händer och talar förnuftigt, han må träda hit' eller 'den som är fri från varje skuld, och som i sitt sinne ej är medveten om någon synd, och den som för ett ädelt och rättrådigt liv, han träde hit!' Hörom nu däremot vad slags folk de kristna tillkalla: 'den som är en syndare, en dåre, en dumbom, med ett ord ett olycksbarn, honom skall guds rike upptaga'. Med syndaren däremot menas den orättrådige, tjuven, rånaren, giftblandaren, tempelrövaren och gravskändaren. Om någon ville bilda ett rövarband, skulle han just tillkalla sådana människor.»

Origenes bemöter denna Celsi anklagelse med den onekligen riktiga anmärkningen, att om en kristen sammankallar sådana samhällets olycksbarn, så gör han det i en helt annan avsikt än en rövarhövding. Men detta hindrar icke att Celsus verkligen pekat på en sjuk punkt i den unga kristendomen. Det ständiga sysslandet med själens sjukdomar förstörde icke blott skönhetssinnet, utan även den moraliska handlingskraften; och Celsus kunde liksom Julianus Apostata hänvisa på, att de kristna församlingarna ofta skänkte förlåtelse på ett sätt, som skadade all

allvarlig moral, och att de ibland sig hade medlemmar, som intet annat samfund skulle tolerera. Under tredje århundradet börjar också den offentliga skandalen att florera i de kristna församlingarna; så snart två diakoner i samma församling råka i delo, överösa de varandra med de värsta tillmälen och beskyllningar för äktenskapsbrott, bedrägeri och mord. Förvånad och harmsen undrar man, säger Harnack, om dessa nästan stereotypt återkommande beskyllningar varit grundade, och varför då ej vederbörande blivit uteslutna ur församlingen; och om beskyllningarna varit falska, vilken moralisk lättfärdighet att angiva en broder i Kristo för de svåraste förbrytelser!

Samma djupa förakt för de kristna som Celsus betygar även den grekiske talaren Aristides (död 191 e. Kr.) i följande ordalag:

»Själva föraktliga förakta de andra, skryta med dygden, men öva den ej, predika avhållsamhet och äro liderliga. Att röva kalla de att öva egendomsgemenskap, att se snett på folk kalla de att filosofera, och fattigdom kalla de förakt för ägodelar. Oförskämdhet nämna de frihet, illasinnat prat frimodighet och emottagandet av gåvor humanitet. Liksom det gudlösa folket i Palestina förena de kryperi och fräckhet.»

Gent emot själva kristendomen är Celsus en lika oförsonlig fiende som emot de kristna. För honom är kristendomen från början till slut en absurd och jämmerlig tragedi. Celsus känner mycket väl till de olika kristna sekterna och den kristna religionens utvecklingsstadier och använder sig härav för att ännu mer öka intrycket av dess haltlöshet: han spelar ut sekterna mot kyrkan, den tidigare perioden mot den senare, Kristus mot apostlarna, bibelkritiken mot

texternas trovärdighet. Även Kristus själv utsättes för en mycket hårdhänd kritik; vad som möjligen kan finnas av förnuft i hans tal, är lånat från filosoferna, allt det andra är villfarelse och bedrägeri. Apostlarna äro bedragna bedragare; tron på uppståndelsen grundar sig på ett förryckt fruntimmers utsago, hela den kristna försynstron är en oförskämdhet emot gudomen — en kör av grodor, som sitta i en pöl och kväka: »För vår skull är världen skapad».

*

En vida djupare och mera komplicerad natur än Celsus möter oss hundra år senare i den romerska filosofen Porphyrius, en lärjunge till nyplatonismens grundläggare Plotinus. Celsus kämpar för den gamla religionen huvudsakligen därför att dess upprätthållande är nödvändigt för den romerska statens bestånd och hyllar för egen del en världsåskådning, som skiftar i många olika färger; Porphyrius är en djup tänkare och en glänsande kritiker, vars verksamhet påtagligen har gjort ett djupt intryck på motståndarna: den helige Augustinus kallar honom »en ädel och mycket skarpsynt filosof, ehuru kristendomens bittraste fiende», medan kyrkofadern Hieronymus hedrar honom med epiteten »dåre, hädare, galning, bakdantare, rabiat hund» o. s. v.

Det är icke svårt att förstå den avsky, varmed Porphyrius, den högt bildade nyplatonikern, måste betrakta den kristna världsåskådningen. För nyplatonismen är det högsta väsendet (urväsendet) något fullkomligt ofattbart, som icke kan tänkas, ännu mindre

nämnas med ord, eftersom det är varken tanke, vilja eller liv, utan något högre än allt detta. Men liksom elden utsänder värme och snön köld och blommorna dofter, så är denna värld, vari vi leva, en utstrålning eller ett utflöde (emanation) av det eviga och fullkomliga urväsendet. Den högsta emanationen och den klaraste reflexen av urväsendet är den förnuftiga idévärlden, den lägsta emanationen, d. v. s. det utflöde, som längst avlägsnat sig från den eviga urkällan, är materien, vilken tillika är det onda, och människosjälen är ett dubbelväsen, som är bundet i fångenskap under materien, men vars rätta hem är idéernas värld. Människans mål blir då att genom försakelse och andra dygder småningom söka befria sig ur materiens herravälde och under många olika stadier slutligen nå tillbaka till sitt ursprungliga hem, den rena idévärlden. Och har människosjälen en gång lyckats återinträda i idévärlden, så uppnår hon slutligen också det sista målet för all strävan, återföreningen med urväsendet, i vars sköte hon medvetslös sjunker ned och upplöses.

På en anhängare av denna djupa och poetiska filosofi måste kristendomen med sitt skarpa särskiljande av skapare och skapat, av gud och natur, med sina paradoxa läror om guds människoblivande och världsundergång och uppståndelse göra ett barbariskt intryck. Men på den tiden, då Porphyrius skrev, hade kristendomen redan blivit en makt, som med varje dag blev starkare. Porphyrius, som i åratal disputerat med kristna kyrkolärare och gnostiker i Rom, drog sig tillbaka till Sicilien, där han i ostörd en-

samhet skrev sina femton böcker »Mot de kristna». Efter den kristna kyrkans seger blev detta verk på kejsar Teodosii befallning uppbränt tillsammans med de motskrifter, med vilka fyra framstående kyrkofäder sökt vederlägga detsamma. Det är, säger Harnack, en oersättlig förlust, att dessa motskrifter gått förlorade, ehuru, tillägger han sarkastiskt, det säkerligen icke torde vara en förlust för de ifrågavarande författarnas renommé. Av Porphyrii skrift ha däremot räddats några fragment, som trots sin ofullständighet dock ge en ganska klar bild av denne djupe och själfulle tänkare.

Boken »Mot de kristna» är, säger Harnack, måhända den rikaste och grundligaste skrift som någonsin skrivits mot kristendomen:

»På den punkt, dit Porphyrius förlagt striden emellan religionsfilosofisk vetenskap och kristendom, ligger den än i dag; än i dag är Porphyrius ovederlagd, och han kan överhuvudtaget icke vederläggas, om man i första hand ger honom rätt och alltså återför kristendomen till dess kärna.»

Förträffligheten av Porphyrii arbete beror dels därpå, att den grundar sig på djupgående bibelstudier och är skrivet med religiös förståelse, dels därpå att författaren icke ville imponera, övertala eller överrumpla, utan vederlägga med allvar och logik. Porphyrius ville för det första förstöra de kristna myterna, d. v. s. påvisa deras historiska ohållbarhet, därnäst vänder han sig mot den kristna skapelsehistorien, som genom att skilja världen från gud och lära dess uppkomst i tiden ej tillåter någon verklig vördnadsfull och religiös uppfattning av världsalltet. Härmed sammanhänger att Porphyrius förkastar läran om

världens undergång såsom en oförnuftig och även irreligiös uppfattning. Vidare bekämpar han läran om guds människoblivande: de kristna åtskilja gud och världen oriktigt (genom läran om skapelsen i tiden) och förbinda dessa oriktigt (genom läran om guds människoblivande). Slutligen gäller hans polemik den kristna uppståndelselären och sakramenten. Nattvardsmysteriet sådant det framställts av synoptikerna (Mattheus, Markus, Lukas) lämnar han oantastat, men Johannes 6: 54 (Om I icke äten mitt kött och dricken mitt blod, så haven I icke liv i eder) kritiserar han på följande sätt:

»Är då icke detta djuriskt och absurt, ja långt absurdare än den värsta galenskap och mera djuriskt än djurisk råhet, att en människa skall äta människokött och dricka sin stamfrändes blod och därigenom förvärva det eviga livet? Ty säg mig: vilken större råhet kunnen I väl, när I gören detta, ytterligare införa i livet? Vilken förbrytelse kunnen I väl peka på, som vore mera tyngd av förbannelse än denna vidrida skamlöshet? — — — Och om du vill anställa efterforskningar ända bort till Skythien och till de etiopiska Makrobierna, och om du fördes runt kring Oceanen, så skall du finna folkslag, som äta loppor och rötter och sådana som äta ormar och möss, men alla avhålla de sig från att äta människokött. Vad betyder nu detta ord? Ty om det också hade en mera allegorisk mystisk och drägligare betydelse, så måste dock ordets blotta klang, när den når örat, såra själen och sätta sinnet i uppror genom sin vidrighet... För den skull har, tror jag, varken Markus eller Lukas eller ens Mattheus kommit fram med detta, just emedan de voro av den meningen, att detta ord icke vore värdigt bildade människor.»

På alla dessa punkter är Porphyrius oförsonlig och bekämpar kristendomen som den värsta kulturfienden. Men för övrigt är han i mångt och mycket

ense med den kristna uppfattningen, och den historiske Kristus hyllar han med svärmisk beundran. Mot aposteln Paulus hyser han däremot som den bildade hellenisten den djupaste antipati; Paulus är för honom endast en oärlig och barbarisk skrodör, en fiende till all nobel och fri bildning.

Om den verkan, som Porphyrii skrift kan ha haft, veta vi ingenting, bortsett från kyrkofädernas litanior över författaren. Harnack menar att även ett ännu förträffligare verk svårligen skulle kunna haft någon påföljd, enär kristendomen vid denna tidpunkt, då Porphyrius skrev, redan var bliven en världsreligion; och en sådan kan ingen professor vederlägga, för så vitt han inte jämte pennan även för reformatorns svärd.

Men onekligen känner sig en nutidsmänniska något egendomligt stämd vid tanken på att så mycket av det bästa som kan sägas mot kristendomen, redan sagts för halvtannat tusen år sen. Vi hänge oss, liksom Porphyrius, så gärna åt illusionen att det som en gång är vederlagt, i och med detsamma är dömt att gå under, och vi tillskriva ofta sanningen en inneboende kraft, som den alls icke äger. Vi tro t. ex. att den moderna naturvetenskapen, som grusat det sista beviset för guds existens och i vars ljus den kristna odödlighetstron ter sig som ett utslag av en tanklös och sentimental självförgudelse, vi tro understundom, att denna naturvetenskap skulle vara i stånd att inom en ej alltför avlägsen tid utplåna den kristna tron från jordytan. Detta är säkerligen en illusion. Liksom det exakta vetenskapernas förfall endast var

en bland de många faktorer, som en gång möjliggjorde kristendomens utbredning, så utgör naturvetenskapernas nutida uppsving helt visst endast en av de många faktorer, genom vilkas samverkan kristendomen en gång kommer att försvinna.

Men denna tidpunkt ligger förmodligen långt borta, och i själva verket är det ju icke härpå det kommer an. Det gäller icke, såsom man på vissa håll tyckes tro, att till varje pris utrota kristendomen; vore detta nödvändigt, så skulle det se mörkt ut med framåtskridandets sak. Utan vad det kommer an på, är att störta kristendomen från den maktställning, den innehar i det moderna samhället, och för det målet borde vi alla söka verka. I detta arbete ingår även bekämpandet av de kristna dogmerna som ett icke oviktigt moment; men liksom det nutida kulturarbetet i Sverge ej uppehålles därav, att det i avlägsna landsändar ännu finns folk som hysa hedniska vidskepelser, så torde ock den dag randas, då även de argaste fritänkare komma att betrakta läran om en personlig gud och ett liv efter döden med samma blida tolerans, som vi nu skänka åt tron på Oden och Tor.

BROTT OCH STRAFF.

(*AXEL HERRLIN:* TILLRÄKNELIGHET OCH SJÄLSSJUKDOM.)

Ovanstående arbete är i främsta rummet en rent vetenskaplig undersökning, som rör sig på ett av de vanskliga områden, där filosofi och naturforskning mötas, och där de fundamentala grundsatserna till stor del ännu befinna sig in statu nascenti, i vardandets stadium. Redan på grund härav kan detta arbete ej göras till föremål för en recension i vanlig mening. Men åtskilliga av de resultat, till vilka författaren kommer, synas oss vara av så stort och allmänt intresse, att de väl förtjäna att bringas till allmänhetens kännedom, så mycket mera som docent Herrlin genom flera föregående skrifter dokumenterat sig som en grundlig och framsynt forskare på detta lika intressanta, som svårbehärskade område av psykologin.

Den fråga, som vid en undersökning som denna genast tränger sig i förgrunden, nämligen själva tillräknelighetsproblemet, har, som förf. framhåller, utförligt behandlats redan av antikens filosofer och lagstiftare. Betecknande för den naiva ståndpunkt, som även ett så högt kultiverat folk som de gamla gre-

kerna intogo med hänsyn till denna fråga, är det faktum, att det på Aristoteles' tid (384—322 f. Kr.) ingalunda var ovanligt att *djur* blevo föremål för rättslig behandling och bestraffades. Det var därför redan ett framsteg då Aristoteles hävdade, att djur, barn och andligt abnorma individer äro otillräkneliga och som sådana undandragna de vanliga straffen. En jämförelsevis högt utvecklad ståndpunkt intog den *romerska* rätten med hänsyn till de sinnessjukas tillräknelighet, i det att den ej blott tog hänsyn till de mera bjärt iögonenfallande formerna av själssjukdom utan också till mera nyanserade och tvivelaktiga fall. Den humana uppfattning av de sinnessjuka, som röjer sig i den romerska rättens bestämmelser och även i den högt utvecklade romerska medicinen, undanträngdes för långa tider genom det barbari, som under folkvandringarna utbröt över Västeuropa. Även kristendomen har, framhåller förf., på detta område utövat ett föga mildrande inflytande, enär den med sin djävlatro givit stöd åt mycken vidskepelse, såsom tron på djävlabesättelse och häxeri. Sålunda blevo icke allenast en mängd verkliga brottslingar, ehuru sinnessjuka, hårt straffade, utan hundratusentals sinnessjuka, som icke ens begått lagbrott, behandlades som de grövsta förbrytare. Och även sådana vansinniga, vilkas sjukdom uttryckligen blev erkänd, levde under samma förhållanden som tjuvar och mördare, fängslade till händer och fötter, betäckta av smuts och ohyra. Sådant var tillståndet i Europa ända fram till slutet av 1700-talet, ja dess efterdyningar ha inom sinnessjukvården fortlevat långt in på 1800-talet.

Utrymmet förbjuder oss att närmare ingå på den orienterande översikt, som förf. ger med hänsyn till de rättsbestämmelser, vilka för närvarande äro gällande i Europas stater med hänsyn till tillräknelighet. Den positiva lagstiftningen står emellertid i det hela på denna punkt i ett mer eller mindre påtagligt sammanhang med den förutsättningen, att den handlande personen i ett visst givet fall kunnat låta sig bestämmas av ett annat motiv än det som faktiskt blivit det avgörande, att han med andra ord haft *frihet att välja mellan motiven.* Med andra ord, lagstiftningen står härvidlag i allmänhet på den s. k. indeterministiska ståndpunkten, som förklarar att människans vilja är *fri,* d. v. s. oberoende av både yttre och inre orsaker, medan däremot den motsatta (deterministiska) åsikten hävdar att en mänsklig viljeakt, liksom allt annat här i världen, är beroende av orsaker, som vi i detta fall kalla *motiv.*

Den olika uppfattningen av viljans frihet spelar, som Herrlin uppvisar, en mycket viktig roll inom straffrätten, och bokens måhända intressantaste kapitel utgöres just av en utredning av å ena sidan förhållandet mellan straffrätt och indeterminism, å andra sidan mellan psykiatri och indeterminism. Innan vi söka ge en resumé av den hithörande framställningen, kan det måhända vara lämpligt att med ett från Schopenhauer hämtat exempel belysa skillnaden mellan determinism och indeterminism.

Den indeterministiska uppfattningen, d. v. s. tron på viljans absoluta frihet, hyllas icke blott av en mängd idealistiska filosofer, utan är även, som Scho-

penhauer framhåller, den gängse uppfattningen hos allmänheten. Där ha vi t. ex. en man, som slutat sitt dagsarbete och nu resonerar så här: jag är nu fri, jag kan göra vad jag vill; jag kan gå och promenera på boulevarden, eller jag kan besöka en vän eller gå på teatern, eller jag kan, om jag vill, ge mig ut i vida världen; men nu gör jag ingenting av allt detta, utan stannar på grund av mitt fria val helt enkelt hemma i min bostad. Det är den indeterministiska uppfattningen. Men, säger Schopenhauer, med alldeles samma rätt kunde vattnet i en springbrunnsbassäng säga: jag kan som sprudlande stråle stiga mot himlen, jag kan som vattengas lätt och osynlig höja mig och bli moln, och jag kan åter stiga ner till jorden som regn, hagel eller snö, jag kan störta mig nedför avgrunderna som brusande vattenfall, eller jag kan som en lavin ödelägga allt som kommer i min väg; men nu gör jag ingenting av allt detta, utan blir lugnt och stilla, av fritt val liggande här i bassängen.

Emellertid, lika visst som vattnet ej kan lämna bassängen, förr än en tillräcklig *orsak* sätter det i stånd härtill, lika litet kan, fortsätter Schopenhauer, människan utföra en handling förr än ett tillräckligt starkt *motiv* driver henne därtill. Men är ett sådant motiv för handen, så ges det ingen appell. Mången tror, att han när som helst skall kunna skjuta sig en kula för pannan, vilket är ett stort misstag; men har en gång ett tillräckligt starkt motiv inställt sig, så *måste* han skjuta sig, hur pinsamt detta än för övrigt må förefalla honom.

Mot den deterministiska uppfattningen av människans vilja har man från olika håll riktat en mängd invändingar, som i allmänhet synas förestavade av fruktan för att ett uppgivande av viljans s. k. frihet även skulle medföra uppgivandet av människans tillräknelighet och den därmed förknippade straffbarheten. Viljans frihet har på detta sätt kommit att spela samma roll som själens odödlighet, guds existens o. s. v. Det oaktat har den deterministiska uppfattningen haft svurna anhängare icke blott bland troende kyrkofäder och reformatorer, utan också bland filosoferna. Särskilt intressant är Herrlins framställning av Luthers ståndpunkt med hänsyn till den fria viljans problem. Luther, vilken liksom Paulus och Augustinus före honom, utgår från den gudomliga viljans absoluta suveränitet, sluter härav att »allt vad vi göra, allt vad som sker, även om det tyckes kunna ske annorlunda och tillfälligtvis, i verkligheten sker *med nödvändighet och orubblighet*, om man tager hänsyn till guds vilja». — »Därför, då gud sålunda i förväg förutsett, att vi skulle vara på ett visst sätt och skapat oss i överensstämmelse därmed, och i enlighet därmed driver och regerar oss, vad kan då tänkas som skulle vara fritt i oss, så att något skulle kunna ske annorlunda än gud förutsett och bestämt. Guds försyn och vår fria vilja äro så diametralt motsatta som eld och vatten.» Och på invändningen, att den eviga fördömelsen ju i så fall drabbar en människa utan att hon därvid själv kan göra något till eller från, svarar Luther: »Ja visst, men är det då mera märkvärdigt att gud fördömer en oskyldig än

att han giver den eviga saligheten åt ovärdiga syndare? Däri visar sig just trons kraft allra skönast, att vi kunna fasthålla tron på guds godhet, fastän han räddar så få och fördömer så många!»

Det är som man ser en ganska bastant determinism som Luther här förkunnar; och i parentes sagt, den järnhårda och orubbliga konsekvens i galenskapen, som Luther här presterar, synes oss i grunden betydligt mera sympatisk än de hala slingringar, varmed vår tids teologer söka kringgå detta problem.

Till deterministiska konsekvenser för, såsom Herrlin övertygande påvisar, eget nog även den Boströmska ståndpunkten, liksom också Fichte på äldre dagar drevs ut i determinism. För filosofer av fack är Herrlins framställning av dessa ting utan tvivel av största intresse, för den stora allmänheten däremot av alltför speciell natur.

För egen del står Herrlin, liksom flertalet modärna psykologer, bland andra professor Höffding i Köpenhamn, på en avgjort deterministisk ståndpunkt. Hans bevisföring är emellertid på denna punkt alltför invecklad för att utan att våldföras kunna återges i ett referat. Från denna synpunkt blir viljans frihet en illusion, men denna illusion upphör ej att existera därför att vi bli medvetna därom. »Den är en nödvändig följd av vår organisation lika visst som det av vår plats i världsrymden följer, att vi tycka att solen rör sig och vår jord står stilla, fast det i grunden är tvärtom.»

Det är av vikt att fasthålla denna deterministiska synpunkt, när det gäller att bedöma tillräkneligheten

i sådana fall, där den andliga konstitutionen är abnorm, och kanske ännu mera, när det gäller de problematiska gränsfall, som tyckas ligga mitt emellan det normala och det abnorma.

*

Som ett talande vittnesbörd för den uppfattningen, att vår känsla av att äga en fri vilja bevisligen *kan* vara en fullkomlig illusion, anför Herrlin bland annat ett fall, som beskrivits av den berömde nervpatologen Charcot. En kvinna fick i hypnotiserat tillstånd befallning att efter uppvaknandet med en pappkniv tillfoga en i rummet närvarande läkare ett dolkstyng. Hon utförde befallningen till punkt och pricka, och då man tillfrågade henne om skälet till detta besynnerliga uppförande, svarade hon att hon betraktade läkaren som en »roué», vilken hyste »skamliga» avsikter mot henne.

Ett fall sådant som detta är av intresse, icke blott därför att det visar, huru en handling, som utförts blott och bart på grund av en hypnotisk suggestion, för den handlande själv kan te sig som resultatet av en medveten överläggning, utan även därför att den handlandes *otillräknelighet* i detta fall ligger i öppen dag. Men abnorma själsföreteelser av detta slag äro, som Herrlin framhåller, icke till arten utan blott till graden skilda från själstillstånd, som vi kalla normala, och övergå kontinuerligt, utan gräns i dessa. Det fullt utvecklade vansinnet, som enligt allas mening utesluter varje spår av tillräknelighet, förbindes genom en otalig mängd olika nyanserade mellanformer

med den fullt normala själskonstitutionen, som ovillkorligen medför tillräkneligheten; och den fråga som härmed uppreser sig för lagstiftningen blir då den, huru man skall förfara med denna mellanklass, som ej är sinnessjuk i ordets populära mening, men ej heller själsfrisk som de fullt normala individerna. Herrlin karaktäriserar denna mellanklass på följande sätt:

»Helt visst lida många personer av en stor avtrubbning inom den moraliska känslosfären, vilka dock äro samhällsnyttiga medlemmar. Detta beror tydligen därpå, att de äro tillräckligt intelligenta att förstå, att de genom ett samhällsvådligt beteende ytterst skulle skada sig själva. Genom lämplig uppfostran och gynnsamma sociala förhållanden i övrigt kunna därför de dåliga etiska anlagen hos sådana personer motverkas; man kan visserligen ej skänka dem det moraliska sinne de sakna, men man kan leda deras egoistiska böjelser i en för dem själva och samhället behagligare strömfåra, och sådana normalt begåvade, ehuru etiskt defekta individer komma därför icke i beröring vare sig med rättvisans handhavare eller med sinnessjukläkaren. Däremot gives det andra etiskt defekta personer, hos vilka visserligen den *formella* sidan inom föreställningslivet är ograverad, så att de i vanliga människors ögon gälla som fullkomligt normala, men vilka i motsats mot den första kategorien icke äro tillräckligt intelligenta att bedöma, för vilken risk och skada de själva utsätta sig genom att giva sina självviska böjelser fritt lopp. Sådana moraliska idioter komma, särskilt om de tillhöra de lägre samhällsklasserna, lätt i kollision med strafflagen. Äro de intellektuella rubbningarna eller andra kliniska symptom starkt påfallande, behandlas dessa människor som sinnessjuka; äro de mindre iögonenfallande, få de fängelse eller tukthus, och återfalla i regel ständigt i brott, då de återfå friheten.«

I den mån som man nu lärt sig förstå, huru vanskligt det kan vara att draga en skarp gräns emellan

själslig sjukdom och hälsa, har också begreppet tillräknelighet undergått vissa modifikationer. Så har begreppet *förminskad* tillräknelighet för andligt defekta individer och därmed följande *straffnedsättning* vunnit insteg i åtskilliga länders strafflagstiftning, så t. ex. i vår svenska gällande strafflag, i den nya norska strafflagen, i den danska, den italienska o. s. v. Så human denna reform än kan te sig för ett ytligt betraktelsesätt, så är dess värde dock, som Herrlin framhåller, tämligen tvivelaktigt och har i varje fall bestritts av framstående auktoriteter t. ex. Pontoppidan, Liszt, Delbrück m. fl. Från teoretisk synpunkt gör man härvidlag gällande, att då de graduella övergångarna mellan andlig hälsa och själssjukdom äro otaliga, så borde man egentligen konsekvent uppställa en hel serie arter av tillräknelighet för hela skalan av tusentals olika grader ned till den absoluta otillräkneligheten. Och vad innebär denna »förminskade» tillräknelighet, praktiskt sett? Jo, att en del moraliska missfoster sådana som t. ex. den 12-åriga Marie Schneider, vilken under upprörande omständigheter mördade ett tvåårigt barn, på grund av sin »förminskade» tillräknelighet får *kortare* tukthusstraff än om hon varit normal, och lämnar fängelset som hon kommit: en hotande fara för samhället, medan hon, därest hon av domstolen behandlats som otillräknelig, blivit på obestämd tid, kanske för livstiden inspärrad i en asyl för sinnessvaga.

Huvudfrågan vid en tillräknelighetsförklaring bör därför icke lyda: var delinkventen vid sina sinnens fulla bruk eller ej, då han begick brottet? utan så-

lunda: *är delinkventens sinnesförfattning i det hela sådan, att han kan förstå betydelsen av straffet och därigenom undergå en förbättring i sitt förhållande till samhället? Tillräknelighet* blir på detta sätt helt enkelt detsamma som *straffmottaglighet*.

På praktikens område leder denna grundsats därhän, att alla förbrytare, som genom upprepade återfall i brott visa sig otillgängliga för korrektion eller vilka redan i början av sin förbrytarbana av medicinska auktoriteter befunnits såsom moraliskt defekta icke vara mottagliga för straff, skola ställas under samhällets förmynderskap under hela sitt återstående liv. Därav följer dock icke, att alla dessa utan urskiljning skola *inspärras* uti slutna anstalter. Visserligen torde det bliva tvunget att strängt internera de individer, om vilka det med visshet kan sägas, att de skulle använda första lägliga tillfälle till mord, rån, våldtäkt eller mordbrand, men mindre samhällsvådliga individer såsom tjuvar, bedragare, förfalskare, svindlare o. s. v. kunde däremot vistas i mera öppna kolonier, där de sysselsättas med jordbruksarbete, slöjd eller annat nyttigt arbete. Livet uti dessa kriminalkolonier borde knappast behöva skilja sig från de fria medborgarnas levnadsvillkor annat än däruti, att delinkventerna vore bundna att bo på en viss bestämd plats samt att regelbundet arbeta. De mest ofarliga kunde till och med hava tillstånd att vistas bland den fria befolkningen, ehuru under ständig polisuppsikt.

Annorlunda ställer sig däremot saken för de *akuta* brottslingarna, hos vilka förbrytelsen icke är ett ut-

slag av en medfödd disposition eller en inrotad vana såsom hos de oförbätterliga och vana förbrytarna, utan framkallas av abnorma levnadsförhållanden, i vilka snart sagt vilken normal människa som helst kunde falla offer för frestelser. Med hänsyn till dessa pläderar Herrlin med mycken värma och utan tvivel på goda grunder för införandet av *villkorlig straffdom* och *villkorlig frigivning*. Den gamla oegentliga termen villkorlig dom har vunnit hävd såsom beteckning för stadganden, enligt vilka vissa brottslingar icke strax bestraffas, utan underkastas en prövotid. Om de härunder bestå provet, bortfaller straffet för alltid. I de länder, där detta straffsätt införts, synas resultaten ställa sig mycket gynnsamma, i det att man t. ex. i Tyskland efter den villkorliga benådningens införande (1895) kunnat underlåta att verkställa straffet i 71 proc. av samtliga fall.

I anslutning till en del utländska auktoriteter förordar Herrlin även avskaffandet av den kvarleva av vedergällningsprincipen som kallas *straffskala*. Denna precisa, siffermässiga framställning av varje enskilt brott i mark, fängelsemånader, tukthusår är visserligen mycket tilltalande för byråkraten, men från social och psykologisk synpunkt olovligt naiv. Förbrytarens individualitet, hans naturanlag såväl som de förhållanden, vari han uppvuxit och de inverkningar som influerat på honom och slutligen drivit honom till hans gärning, komma vid beräkningen av straffskalan på sin höjd i betraktande som förmildrande omständigheter; för övrigt avgöres allt efter principen: paragraf den och den är överträdd och före-

skriver det och det straffet, alltså fiat justitia, pereat mundus — må rättvisan ha sin gång och världen gå under.

Enligt det åskådningssätt, som hyllas av framstående auktoriteter i utlandet (Kraepelin, Liszt, Kraft m. fl.) och för vilket även Herrlin gör sig till målsman, är domarens uppgift endast att konstatera, huruvida den anklagade är skyldig eller oskyldig, och att för såvitt han befunnits skyldig, anvisa honom plats uti en sinnessjukanstalt, ett korrektionshus eller en straffanstalt, varvid sakkunniges bistånd bör anlitas vid bedömandet. Däremot skall det helt och hållet bero av de respektive *anstalternas* myndigheter, *när* delinkventen åter skall försättas i frihet; avgörande härvidlag är hans uppförande i fängelset och det med ledning härav ställda horoskopet för hans framtid, utsikten till återfall o. s. v.

Så länge den gamla vedergällningsteorien ännu lever kvar inom den straffrättsliga lagstiftningen, komma naturligtvis reformer av den nu antydda arten att stöta på motstånd. Men, framhåller Herrlin, då en sak är teoretiskt riktig, så bör den också segra i praktiken, och så klokt det än må vara att ej gå för bröstgänges i reformarbetet, så farligt är det å andra sidan att *icke alls* arbeta för sin sak och passivt avvakta tingens fullbordan, i tro att allt går av sig själv.

Utrymmet förbjuder oss att ytterligare ingå på dessa intressanta utredningar eller att beröra den instruktiva kasuistik, som utgör arbetets senare hälft. Det anförda torde vara nog för att ge en föreställning om den anda, som besjälar denna bok: en sträng

och kritisk vetenskaplighet, en absolut frihet från fördomar, en klarsynt och nobel humanitet. Herrlins arbete är en kulturell insats, vars betydelse ej lätt kan överskattas, och som får en alldeles särskild charme genom den ärliga oförskräckthet, varmed författaren uttalar sina i mångas ögon farliga och kätterska idéer.

I SJÄLVMORDSSÄSONGEN.

Ju äldre man blir, desto egendomligare känns det när våren kommer, yttrade en bekant härom dagen. Man kan ha genomlevat livsillusionens alla stadier, man kan ha hunnit ledsna på det åtkomliga och resignera inför det oåtkomliga i tillvaron, den tanken att man endast har att uppleva en tio, kanske tjugu lövsprickningar gör dock ett visst intryck på gemytet. Tänk, att aldrig mer få se, hur de vintersvarta fälten åter få färg och börja glimma i brunt bak det ljusa vitblå aprildiset, hur den första grönskan som en tindrande slöja spänner sig mellan grenverket och förvandlar den tarvligaste almdunge till en glittrande sagoskog med andlöst djupa perspektiv. Sen kommer den tunga frodiga sommargrönskan och suddar ut det hela; men just därför älskar jag det ljusa förspelet, som renar blicken, stärker tanken och kommer till och med ett gammalt hjärta som mitt att slå i raskare takt. Jag skulle aldrig kunna dö om våren. —

Så talade min vän, som inte läst Lombroso, och inte visste att den italienske forskaren använt mycket bläck och papper för att bevisa att människoandens alstringskraft, det må nu gälla vetenskap eller konst, är störst under den varma årstiden, och når sin hög-

sta intensitet om våren. Om den satsen är riktig, torde måhända vara tvivel underkastat. Poeternas diktning är ju som vädret, vars röst man hör, men icke vadan det kommer eller vart det går; och vad den vetenskapliga forskningen beträffar, så är det ju förklarligt nog, om exempelvis botaniska upptäckter huvudsakligen göras under den årstid, då plantorna växa och blomma, och icke om vintern, då floras barn vissnat ned eller gått i vintersömn.

Härmed skall naturligtvis ej vara sagt att icke årstidernas klimatiska växlingar utöva sitt inflytande på människosjälen. Det ges i varje fall en art av mänsklig verksamhet, som står i en alldeles påtaglig relation till temperaturens gång under de olika årstiderna. Men denna verksamhetsform står icke i samband med mänskoandens alstringskraft, utan är dess raka motsats: självförintelsen. Just »im wunderschönen Monat Mai», leva vi mitt i självmordssäsongen.

Detta faktum torde förefalla mången överraskande; man skulle väl snarast vänta, att vintern vore den årstid, då de talrikaste självmorden ägde rum. De kulna, mörka vinterdagarna synas ju redan i och för sig ägnade att stämma sinnet till melankoli, och dessutom medför vintern mera sjukdomar än sommaren, på samma gång den minskar förvärvsmöjligheterna för de fattiga och gör talrika människor arbetslösa. Det oaktat är vintern den tid, då det minsta antalet självmord begås. Med tillhjälp av det rikhaltiga statistiska material, som numera föreligger, är det lätt nog att uppgöra en självmordsalmanack, som t. ex. för Preussen får följande utseende:

Av 1,200 självmord falla på

januari	72
februari	84
mars	97
april	118
maj	*126*
juni	125
juli	119
augusti	106
september	101
oktober	96
november	83
december	73

I stort sett gäller denna almanacka för alla europeiska stater, för Skandinavien och Ryssland lika väl som för Italien och Spanien. Den lägsta självmordssiffran finner man i december och januari, den högsta under våren och försommaren. Självmordsfrekvensen håller alltså ingalunda jämna steg med temperaturstegringen under den varma årstiden, utan har ett betydligt försprång framför denna. Detta årstidens inflytande på självmordens antal är emellertid särskilt därför av intresse, enär det på ett slående sätt visar, huru en handling, som i regeln betraktas som ett resultat av »fri» och medveten överläggning, även beror av allmänna betingelser, som ligga helt och hållet utanför individens egen maktsfär.

Den vetenskapliga forskningen om självmordet, som grundlagts av Morselli, Durkheim, v. Mayr m. fl., och vars viktigaste resultat nyligen sammanställts av

R. Gaupp, har bragt ännu märkligare förhållanden i dagen. Dit torde man i främsta rummet böra räkna den raska stegring, som självmordssiffran visar under det sista århundradet. I Tyskland äger man sedan ungefär 80 år tillbaka en brukbar självmordsstatistik, och denna visar, att självmordssiffran i Tyskland under tiden från 1820 till 1878 har *fyrdubblats*, medan däremot invånarantalet under denna tid ej på långt när har fördubblats. Under perioden 1841—1879 har antalet självmördare i Tyskland ökats med mer än 20 proc.; en analog stegring finner man i de flesta europeiska kulturländer och även i Japan. Bland de europeiska staterna intar *Norge* så tillvida en undantagsställning, som det är det enda land, där självmordens antal avtagit under de sista fyrtio åren. Man är ej fullt på det klara med om det är den nyväckta nationella selvfölelsen eller den norska nykterhetsrörelsen, som åstadkommit detta gynnsamma resultat.

En blick på självmordsstatistiken i de olika europeiska staterna har även andra överraskningar att bjuda på. Det visar sig nämligen, att ju högre kultiverad ett lands befolkning är, desto större är dess böjelse för självmord. Frankrike och Tyskland visa en ungefär fyra gånger så hög självmordssiffra som Italien och mer än det tiodubbla mot Spanien; men rekordet slås dock av vårt lilla intelligenta grannland hinsidan Sundet, som av alla Europas folk har att uppvisa det relativt största antalet självmord. Detta hindrar emellertid icke att det finns enstaka områden i Tyskland, som på denna punkt slå dan-

skarna ur brädet, och eget nog är det härvidlag just de för sin gemytlighet världsberömda *sachsarne*, som marschera i teten. På en miljon människor komma t. ex. i Sachsen-Koburg-Gotha 420 självmördare pr år, medan motsvarande siffra för tyska Polen (provins Posen) endast uppgår till 90, för Italien till 56 och för Spanien till 181. Härmed överensstämmer också att i alla länder med blandad befolkning *germanerna* alltid hysa den starkaste böjelse för självförintelse, medan däremot romanerna och slaverna i vida högre grad rygga tillbaka för självmordet.

Denna motvilja mot att frivilligt lämna det jordiska delas i eminent grad av det täcka könet. På fyra manliga självmord kommer i Europa i medeltal ett kvinnligt självmord. Denna differens är så mycket märkligare, som antalet *sinnessjuka*, om man bortser från alkoholismens verkningar bland männen, är något större på kvinnosidan än på manssidan. Under de sista årtiondena ha emellertid de europeiska kvinnorna börjat att i något större utsträckning praktisera självmordet, dock utan att härvidlag nå upp till någon jämlikhet med mannen.

Även levnadsåldern utövar ett bestämt inflytande på självmordsfrekvensen, vilket i korthet kan uttryckas så, att ju äldre människan blir, desto starkare blir böjelsen för självförintelse. Endast en åldersklass bildar ett undantag från denna allmänna regel, nämligen den manliga mellan 20—25 år, som visar en betydligt högre självmordssiffra än åldersklassen mellan 25—30 år. Man torde väl ej gå miste om man gör militärtjänstens vidrigheter ansvariga för den höga

siffran under den ifrågavarande perioden, isynnerhet då man vet, att självmorden hos den för militärtjänst utskrivna ungdomen äro vida talrikare än hos den civila befolkningen av samma åldersklass.

Men för övrigt ligga de faktorer, som inverka bestämmande på självmordsfrekvensen, ännu tämligen höljda i dunkel. Statistiken ger oss här som annars icke orsakerna till fenomenen, den ger oss endast uppslag att forska efter orsakerna. Vi ha sett hur de talrikaste självmorden begås om våren, då de milda vädren komma och naturen slår upp ögat och ler sitt, man skulle tycka, oemotståndliga leende mot mänskligheten. Vi ha sett hur en hög kultur ökar böjelsen för självmord; vi ha sett huru germanerna, som mer än andra folk benådats med de bästa gåvor livet ger, forskningshåg och poetiskt gemyt, dock äro de som minst av alla kunna motstå frestelsen att dö för egen hand. Men det djupare spelet av orsak och verkan se vi icke; och så blir det oss tillsvidare ingenting annat övrigt än att på världens gång tillämpa de ord, som den dödssjuke judepoeten på sin tid riktade till sin gud:

O, Gott, ob deiner Inkonsekvenz
erlaube dass ich staune!
Du schufst den frölichsten Dichter und raubst
im jetzt seine gute Laune!

VETENSKAPENS EVANGELIUM.

(ELIAS METSCHNIKOFF: STUDIEN ÜBER DIE NATUR DES MENSCHEN. EINE OPTIMISTISCHE PHILOSOPHIE.)

I.

Bland nutida filosofer och naturforskare är det en tämligen allmänt gängse åsikt att den exakta vetenskapen trots alla redan gjorda och framtida landvinningar dock alltid kommer att stå svarslös inför livets djupaste frågor och vanmäktig inför människohjärtats innerligaste trängtan. Det är nog sant, säger man, att vetenskapen kan skänka forskaren ögonblick av intensiv och ogrumlad livslycka likavisst som den är i stånd att alltjämt förbättra mänskligheten livsvillkor, men det metafysiska behov, som alltid gör sig gällande på ett visst kulturstadium, låter ej avfärda sig varken med vetenskapens handgripliga sanningar eller med dess luftigaste hypoteser. Det är detta metafysiska behov, denna ständigt uppdykande fråga: vadan och varthän?, som Victor Rydberg i en av sina vackraste dikter symboliserar i Tomten, som i den stjärnklara midvinternatten smyger sig fram till stugufönstret och betraktar den lille i vaggan:

Så har han sett dem, far och son,
re'n genom många leder
slumra som barn — men varifrån
kommo de väl hit neder?
Släkte följde på släkte snart,
blomstrade, åldrades, gick — men vart?
Gåtan, som icke låter
gissa sig, kom så åter.

Måhända är det i främsta rummet denna känsla av att världen ytterst är och förblir ett outgrundligt mysterium som för många germanska sinnen gör det till en omöjlighet att tro på vetenskapens allena saliggörande kraft. I varje fall är det ingalunda ovanligt att i vår tid möta både filosofer och naturforskare, som för längesedan uppgivit kristendomen och överhuvud all positiv religion, men som dock låta det metafysiska behovet få leva upp i en aningens och fantasiens värld, som ej är åtkomlig för vetenskapens stingande kritik.

En helt annan ståndpunkt intar författaren till ovanstående arbete. Han är fullt övertygad om vetenskapens, i främsta rummet naturvetenskapens obegränsade förmåga att lyckliggöra mänskligheten; vad som icke lyckats religionen och ännu mindre filosofien, nämligen att skaffa olyckan och eländet ur världen, det kommer, enligt hans mening, den exakta forskningen att sakta men säkert bringa till stånd.

Metschnikoff är till börden ryss, alltså en landsman till Tolstoy, och trots sin optimistiska, uteslutande på jordisk lycka riktade livssyn, erinrar han i vissa punkter icke obetydligt om den store ryske pessimisten, särskilt genom den järnhårda och rätli-

niga konsekvens, varmed han drar sina slutsatser. Ursprungligen zoologie professor i Odessa är Metschnikoff sedan ett tiotal år bosatt i Paris, där han är ledare för en avdelning av det världsberömda Pasteurinstitutet. Som naturforskare har Metschnikoff bland annat gjort sig bemärkt genom sin upptäckt av den s. k. fagocytosen, d. v. s. det förhållandet, att de vita blodkropparna uppsöka och förtära i organismen inträngda bakterier och på detta sätt spela en mycket viktig roll som en slags renhållningspolis gentemot bärarna av smittosamma sjukdomar.

Den tyska upplagan av Metschnikoffs bok har utgivits på föranstaltande av den bekante kemisten och naturfilosofen Ostwald i Leipzig. Lika litet som Ostwald är Metschnikoff någon strängt skolad filosof, och mycket av vad han i detta arbete har att säga ligger långt utanför filosofiens råmärken. Men hans glänsande naturforskarebegåvning, hans vidsträckta kunskaper och hans absoluta ärlighet ge åt hans framställning ett bestämt värde, som ej kan bortfilosoferas huru starkt än stundom hans åsikter kunna egga till motsägelse.

Det kan ej bestridas, yttrar den ryske optimisten i inledningen till sitt arbete, att mänskligheten för närvarande befinner sig i ett tillstånd av allmän otillfredsställdhet. Oaktat våra dagars människor i stort sett leva under förhållanden, som sedda från framåtskridandets synpunkt äro ofantligt mycket gynnsammare än i forna tider, är vägen till lyckan lika törnbeströdd som förr och lyckans gudinna alltjämt lika opålitlig. Detta tillstånd av tryckande osäkerhet ytt-

rar sig teoretiskt i religiös mysticism och livstrött världsföraktande filosofi och praktiskt i böjelsen för självmord, vilken enligt vad statistiken visar, i alla civiliserade länder är stadd i tilltagande.

Enligt Metschnikoffs övertygelse beror nu detta människosläktets ofullkomliga tillstånd därpå, att den nutida kulturmänniskan är behäftad med en mängd onyttiga eller skadliga egenskaper, som äro ett arv från tidigare utvecklingsstadier, då livsbetingelserna och livsanspråken voro helt annorlunda än nu. Man vet numera med absolut visshet, att människan utvecklat sig ur djurarter tillhörande apornas klass; och på grund av de Vries' upptäckter angående lagarna för den organiska utvecklingen finner Metschnikoff det mycket sannolikt, att övergången från apa till människa skett ganska hastigt, genom en eller flera plötsligt uppträdande variationer, ungefär som de nya fackelblomstren uppstodo på de Vries' försöksfält. Så mycket är i varje fall säkert att nutidsmänniskan både i andligt och fysiskt avseende är behäftad med en mängd störande ofullkomligheter, disharmonier, som ingalunda äro följden av överkultur, utan tvärtom erinringar från de redan tillryggalagda utvecklingsstadierna.

Metschnikoff ägnar en ganska dryg del av sin bok åt skildringar av dessa nedärvda ofullkomligheter, som vanställa skapelsens krona. När det gäller människans kroppsbyggnad, är det en ganska lätt sak att konstatera förhandenvaron av organ, som numera äro fullkomligt onyttiga, men som påtagligen varit våra apliknande förfäder till stort gagn. Ett exempel på

sådant rudimentärt organsystem är t. ex. hårbeklädnaden. Under en viss period är det mänskliga fostret över större delen av kroppen täckt med ullhår, som äro fullkomligt funktionslösa och endast utgöra ärvda rester från aptiden. Dessa ullhår försvinna sedan, och ersättas av andra hår, som bli kvar under hela livet och särskilt nå en stark utveckling i gubbåldern; även dessa hår äro fullkomligt onyttiga för människan, men de kanaler, vari håren sitta, äro eftersökta tillflyktsorter för bakterier, som ge upphov till varbildningar och andra, ofta elakartade hudsjukdomar.

Ett rudimentärt organ, som för mänskosläktet är av mycket ödesdiger beskaffenhet, är blindtarmens s. k. maskformiga bihang. Man kan hos människan operera bort detta organ, utan att de minsta störningar i matsmältningen inställer sig; även för aporna är det maskformiga bihanget så gott som betydelselöst och först hos en del lägre växtätare, t. ex. hos kaninen, synes detta organ vara till verkligt gagn. Hos människan blir emellertid detta överflödiga tarmbihang ofta utgångspunkten för inflammationer, som i många fall (10 proc.) medföra döden. Även själva blindtarmen, från vilken det maskformiga bihanget utgår, kunde saklöst avvaras av människan och befinner sig också i ett stadium av reduktion. Den modärna kirurgien har till och med visat, att personer, hos vilka tjocktarmen förstörts eller opererats bort, kunnat leva i flera årtionden och utan minsta olägenhet, men liksom blindtarmen är även tjocktarmen ett organ, som med förkärlek angripes av dödsbringande

sjukdomar, t. ex. kräfta, medan däremot tunntarmen, den enda delen av vår matsmältningskanal, som är absolut nödvändig för livet, relativt sällan angripes av farsoter.

En tysk anatom, Wiedersheim, som underkastat tillhörande förhållanden en ingående granskning, har i människokroppen konstaterat 17 organ, som äro stadda i förfall och blott på ett mer eller mindre ofullständigt sätt kunna utföra sin funktion, samt ej mindre än 107 rudimentära organ, som ej kunna utföra någon fysiologisk funktion. Att särskilt matsmältningsorganen uppvisa så många onyttiga partier står i samband därmed att våra förfäder voro djur, vilka måste livnära sig med grov och hårdsmält föda (vilda växter och rått kött) och på den grund behövde organ, som människans relativt lättsmälta kost sätter henne i stånd att undvara.

Denna stora mängd av rudimentära organ, som för övrigt är ett talande bevis för människans härstamning från djuren, äger även sin motsvarighet på det andliga området i drift- och känslolivet. En mängd av de disharmonier och konflikter, som alltjämt hemsöka människosläktet, äro just en följd av dessa från ett lägre utvecklingsstadium kvarblivna instinkter. Hos aporna och de primitiva kulturfolken uppträder och tillfredsställes fortplantningsdriften på ett mycket tidigt stadium av individens liv; och i överensstämmelse härmed inställer sig hos de europeiska folken den manliga könsmognaden i åldern mellan 12 och 15 år, medan äktenskapsåldern för män växlar mellan 26 och 30 år. Att i det modärna samhället denna

konflikt till en viss grad löses genom prostitution eller något ännu sämre, är ju ett faktum, vilket som bekant endast ger upphov till nya konflikter och disharmonier.

Metschnikoff ägnar en mycket ingående framställning åt dessa erotiska disharmonier, som han med stort skarpsinne för tillbaka på organisations- och livsförhållanden hos våra förmänskliga stamfäder. Det är emellertid icke blott sådana kvarlevor från redan övervunna utvecklingsstadier, som förbittra livet för nutidens människor; vad som verkar lika ödesdigert är det faktum, att alla de mänsklighetens *goda* drifter, som man vanligen sammanfattar under namnet sociala instinkter, äro av tämligen sent ursprung och följaktligen ännu ej nått den fasthet och stabilitet, som är utmärkande för äldre organisationsförhållanden. Det behövs endast en allvarligare katastrof, en teaterpanik, en jordbävning eller ett fältslag, för att dessa sociala instinkter, med ett slag plånas ut och djuret i människan åter uppenbarar sig i all sin vidriga nakenhet.

Även under fullt normala samhällsförhållanden förvandlas självuppehållelsedriften hos nutidsmänniskan till ett svart spöke, som kastar en bred slagskugga över hennes existens, i det att kärleken till livet förbytes till en instinktiv, allt uppslukande fruktan för döden. Och denna dödsfruktan inställer sig på alla stadier av människolivet, hos de unga, livskraftiga individerna likaväl som hos de orkeslösa gubbarna, ja, det tycks ofta som om denna obenägenhet att dö skärptes i samma mån livet självt blir värdelöst.

Var finna det räddande försvaret mot alla dessa fiender, som omvärva mänskolivet? Religionen har spelat ut sin roll för nutidsmänniskan, filosofien likaså, endast den exakta vetenskapen, säger Metschnikoff, kan bringa mänskligheten den efterträngtade frälsningen.

Hur den ryske optimisten tänker sig denna frälsning från det onda skola vi belysa i följande artikel.

II.

Vad kan den exakta forskningen uträtta för att göra människolivet lyckligare — det är den fråga åt vilken Metschnikoff ägnar sista hälften av sitt arbete. Hans tankegång är i korthet följande:

Av alla livets fiender är än i dag tanken på döden den hemskaste. Ve över ungdomen, som förtäres av åldern, ve över människans liv som varar så kort, utropade redan för fyra tusen år sen prins Sakjamuni, Buddhismens grundläggare, och denna klagan upprepas i vår tid icke blott av pessimister som Schopenhauer, Hartmann och Tolstoy, icke blott av de lidande och betryckta, utan också av män, som livet skänkt det mesta det kan bjuda. »Märkvärdigt», yttrar den berömde författaren Goncourt i sin dagbok, »döden eller kärleken är alltid ämnet för våra eftermiddagssamtal», och då bestod sällskapet av Turgenieff, Zola, Daudet och Flaubert.

Vad är då att göra? För Metschnikoff liksom för så många andra naturforskare är det en solklar sanning, att döden icke är någon komedi, utan att män-

niskans själ är vigd åt samma oundvikliga undergång som hennes kropp. Mot denna lag kan ingen vetenskap uträtta något. Men väl har vetenskapen makt att till en viss grad förändra dödens natur och därmed även verka omvandlande på de känslor, varmed människan betraktar sin förestående hädanfärd.

Det förhåller sig nämligen så att vår tids människor i regeln icke dö en naturlig död, fast vi ofta tycka så. Enligt gängse språkbruk tala vi om naturlig död som motsats till den våldsamma döden genom olyckshändelse eller mord; men redan när det gäller ett dödsfall genom kolera eller pest, tveka vi att använda ordet naturlig, om vi också obetingat göra det när det gäller ett frånfälle på grund av lungsot eller difteri. Och dock är döden i intet av dessa fall naturlig, utan föranledd av främmande ingrepp; lungsotsbacillen, som dödar kroppen genom de gifter den avsöndrar, är likaväl en mördare som rövarbanditen med sin dolk.

Metschnikoff menar nu, att den rädsla för döden, som alltjämt pinar mänskligheten, beror därpå, att döden så sällan är naturlig, utan vanligen patologisk, d. v. s. framkallad genom sjukdomar. I de sällsynta fall, då livslängden stigit upp till hundra år och därutöver utan att själsförmögenheterna ödelagts, har man kunnat konstatera icke blott frånvaron av all dödsfruktan, utan också en bestämd längtan efter döden lika naturlig som behovet av sömn efter en tids vaka. Metschnikoff anför flera exempel på sådana mycket gamla, men andligen och fysiskt friska personer, hos vilka kärleken till livet ersatts av vad han

kallar den naturliga dödens instinkt, och som längtade att dö icke därför att de voro leda vid livet, utan därför att de kände sig ha levat nog.

Det är på denna väg Metschnikoff vill söka mänsklighetens befrielse. Det gäller alltså att undanrödja alla de skadliga inflytanden, som förkorta människans normala livslängd. Inför denna uppgift stå religionerna lika maktlösa som de filosofiska systemen, endast naturvetenskapen förmår här uträtta något.

För det första gäller det då att bekämpa sjukdomarna. Redan Schopenhauer stöder sitt påstående att vår värld är den sämsta av alla världar bland annat på de smittosamma sjukdomarnas utbredning: »en obetydlig, icke ens kemiskt påvisbar förändring i luften förorsakar koleran, gula febern, pesten o. s. v., som rycka bort miljoner människor; en något större förändring skulle utsläcka allt liv.» På denna punkt har emellertid naturvetenskapen redan fullständigt dementerat det pessimistiska föreställningssättet. Pest och kolera förorsakas ingalunda, som Schopenhauer trodde, av en kemisk förändring i luften, utan av två levande väsen, två bakterier, vilkas egenskaper äro vetenskapsmännen lika välbekanta som vilken annan växts. Man har visserligen ännu icke upptäckt något säkert *läkemedel* mot koleran, men däremot känner man absolut säkra medel att förebygga dess spridning: det enklaste är att koka alla födoämnen, varigenom bakterierna dödas och bli oskadliga. Pesten kan man däremot redan nu, åtminstone på ett icke alltför framskridet stadium, övervinna genom ett särskilt läkemedel.

På samma sätt kan man numera, tack vare naturvetenskapen, med framgång bekämpa en mängd sjukdomar. Barn, som i forna tider varit dömda till möderneärvd blindhet, räddar man numera genom att inspruta en droppe silvernitrat mellan den nyföddas ögonlock. Genom införandet av difteriserum har man minskat denna sjukdoms dödlighet från 60 till 14 procent; den nutida antiseptiken har sänkt dödligheten bland de sårade i krig från 15 proc. under Krimkriget (1853—56) till omkring 6 proc. i spansk-amerikanska kriget 1898, liksom kirurgin överhuvudtaget har firat de mest glänsande triumfer, sedan eter, kloroform och kokain kommit i bruk.

Det kan ej betvivlas att det inom en icke alltför avlägsen framtid skall lyckas vetenskapen att övervinna flertalet av de sjukdomar, som nu förkorta människolivet. Men Metschnikoffs program kräver icke blott undanrödjandet av dess yttre fiender; det gäller även att skydda organismen mot de faror, som hota den inifrån, att så vitt möjligt är minska den inre nötning, som människokroppen liksom varje annan maskin är utsatt för. Det är med andra ord själva *åldrandet* eller åtminstone vissa sidor av denna process som vetenskapen bör söka häva eller framflytta.

Det är en gammal erfarenhet att musklerna hos gamla djur äro betydligt hårdare och segare än hos yngre individer; detta beror därpå att den ursprungliga muskelvävnaden till stor del ersatts av en hård vävnad, den s. k. bindväven. Vid framskriden ålder drabbas nu även andra organ av denna omvandling;

i hjärnan försvinner nervcellerna allt mer och ersättas av en slags bindvävsceller, i levern och njurarna drabbas körtelcellerna av samma öde, och i äggstockarna undanträngas äggen på samma sätt genom bindvävsgrupper.

Människokroppens ålderdomsstadium, eller, som man också kallar det, den senila degenerationen, karaktäriseras alltså av en kamp mellan de högre, ädlare cellerna och de enklare, lägre elementen, varvid de senare övervinna de förra. Denna seger yttrar sig i nedsättning av intelligensen, störningar i näringsförloppen, svårigheter vid blodreningen o. s. v. Det egendomligaste härvidlag är måhända att detta förstörelsearbete utföres just av de celler, de s. k. fagocyterna (delvis = de vita blodkropparna), som under normala omständigheter dels ha till uppgift att göra jakt på och förtära i blodet inkomna bakterier, dels att i händelse av en åderbristning upplösa det levrade blodet och hålla banan fri. Det är särskilt dessa senare, som vid åldersdegenerationen vandra in i de ädlare organen, förstöra dessas element och i stället alstra grov och hård bindväv.

Vad det kommer an på, vore alltså att understödja och stärka de värdefullare cellelementen i kampen mot deras fiender, fagocyterna. I själva verket är detta, menar Metschnikoff, även möjligt, nämligen genom insprutning av vissa vätskor, bestämda sorters sera. Om man t. ex. vill erhålla ett serum, som stärker njurarna, så förfar man så, att man i ett annat djurs (t. ex. en hästs blod) inför fint söndermald njursubstans av människan. Efter några veckor har

då det ifrågavarande djurets blod undergått en egendomlig förändring: insprutas nämligen detta blod i ådrorna på en människa, så verkar det förstörande just på njurarna, för så vitt det införes i tillräcklig mängd. Insprutas däremot helt små mängder av det i på nämnda sätt preparerade hästblodet, så erhåller man direkt motsatta resultat, i det att de ifrågavarande organen, i detta fallet njurarna, stärkas och bli motståndskraftigare gent emot fagocyternas angrepp.

Det är på denna väg Metschnikoff vill stärka den mänskliga organismens ädlare organ för att hindra dem att åldras. Svårigheten ligger däri, att man blott i undantagsfall kan erhålla mänskliga organ i ett sådant skick, att de kunna användas för insprutning på djur, och dessutom stöter man på motstånd, då man vill pröva de framställda preparatens verksamhet på människor. Man kan därför, menar Metschnikoff, ej vänta att under den allra närmaste tiden vinna avgörande resultat.

Men en dag skall dock, tack vare den vetenskapliga forskningen, målet nås, och då först skall människan kunna uppfylla sin verkliga bestämmelse, som den ryske optimisten finner bestå i att leva med ostörd hälsa livet fullt ut till dess naturliga gräns. I stället för att ålderdomen i våra dagar ofta företer en bild av egoism, trångsynthet och intellektuell svaghet, skola framtidens åldringar in i det sista bibehålla sina andliga själsförmögenheter oförminskade, och dessa gamla män, som övervunnit sina lidelser, men som äga ett långt livs rika erfarenhet, skola på ett helt annat sätt än den oerfarna och av passioner jäktade ungdomen

vara vuxna de allmänna sociala och politiska värven. Varje människas liv kommer att sönderfalla i två perioder, en fruktsam fortplantningsperiod, och en (könsligt) ofruktbar arbetsperiod, och liksom myr- och bisamhällena, så kommer alltså även i det mänskliga samhället en differentiering att äga rum i mindre strängt arbetande fortplantningsindivider och arbetsmänniskor, vilkas kärlek brunnit ut, blott med den skillnaden att varje människa genomlöper båda perioderna.

Om det också måste erkännas, att det i åtskilligt av dessa framtidsmålningar ligger något av utopi, så borgar å andra sidan Metschnikoffs stora namn som naturforskare för att hans tankar om sjukdomarnas och den senila degenerationens undanrödjande vila på en fast vetenskaplig grund. Men en helt annan fråga blir, om detta vetenskapens nya evangelium verkligen gör skäl för namnet optimistisk filosofi. Antag att en gång alla sjukdomar försvinna, antag också att det i varje människas liv infinner sig en period, då hon längtar efter döden på samma sunda vis som den arbetströtte efter vilan — vad så? Det finns dock andra makter än sjukdomar och fruktan för döden, som kunna göra ett människoöde olyckligt, och den tragik, som nu en gång som en mörk skugga går genom människolivet, jagas ej bort genom hygien och seruminsprutningar.

I själva verket gör Metschnikoff sig skyldig till en överskattning av naturvetenskapens makt på samma sätt, som en eller annan socialdemokrat överskattar socialismens betydelse, då han tror att världen kom-

mer att bli ett paradis blott det socialdemokratiska programmet realiseras. Det är helt visst ett misstag; ty stora synder och stora sorger komma nog alltid att blomstra, så länge människor leva på jorden.

Önskar man emellertid en optimistisk filosofi, så kan en sådan mycket väl grundas på det bestående realiteter. Saken är nämligen den, att den övervägande delen av mänskligheten i längden alltid kommer att bli optimistisk; ty om det också finns en del känsliga naturer, som mista sin tro på livet, så finns det dock alltid fullt upp med livskraftiga individer, som aldrig ett ögonblick tvivlat på tillvaros utmärkthet. De sjuka pessimisterna begå självmord eller gå ur livet utan att efterlämna någon avkomma; de sunda optimisterna leva och avla barn, som ärva deras hälsa och glada sinnelag. Det är den sanna optimismens evangelium: icke de bleka grubblarna, utan de sunda rödkindade, lagom grovhuggna optimisterna är det, som skola besitta jorden, och det må man ju gärna unna dem.